

Fonologija govora Zaglava na Dugom otoku

Špralja, Robert

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:733886>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-22**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku i slavistiku - Odsjek za hrvatski jezik i
književnost

Diplomski sveučilišni studij hrvatskog jezika i književnosti (jednopedmetni)

Robert Špralja

Fonologija govora Zaglava na Dugom otoku

Diplomski rad

Zadar, 2016.

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku i slavistiku - Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Diplomski sveučilišni studij hrvatskog jezika i književnosti (jednopedmetni)

Fonologija govora Zaglava na Dugom otoku

Diplomski rad

Student/ica:

Robert Špralja

Mentor/ica:

Prof. dr. sc. Josip Lisac

Zadar, 2016.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Robert Špralja** ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Fonologija govora Zaglava na Dugom otoku** rezultat mojega vlastitog rada, koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na izvore i objavljenu literaturu kao što pokazuju korištene bilješke i popis korištene literature. Niti jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz bilo kojeg necitiranog rada i ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem također da niti jedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj ili znanstvenoj ustanovi ili pravnoj osobi. Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada.

U Zadru, 26. veljače 2016.

Vâ rãd naminjivan mojôj neròjenoj jedînoj i prãvoj mãteri Dãnici, mômu àndelu kí me prãti na pûtu, kã me je kãko súnce grijala za živöta, kãko i nãni Zôrki i ðidu Pêri – svîma trîma za svù ljubãv kû su mi dãli i za svãku besèdu kû smo ugradili u fundamènat Zãglava za sùtra

Danica Čuka (26.7.1926 – 29.11.2014.)

Čekat ću te ja sa čežnjom, čekat ću te, dugo, dugo...

*Jèno je žinska kâ te ròdi.
Drùgo je Mâti kâ te vòli.
Pùno njih òbe u jenôj ìma,
ma vâ kí pîše, po dùši, nîma.*

Mâtçri za spòmçn

Nâši su dnêvi pomâlo stêkli,
u lâmp od ôka svâ je srîca stâla,
ma nîma balânçe na svîtu
na kôj nè bi p̄pizâla
svâ ljubâv
kû si mèni dâla

Nisân te zâzva *mâjo*,
i kò si jedîna meritâla.
Râda bin jòpe te vîti
i svâka se spomînjâti,
u tvômu krîlu usnûti
i nîka se ne zbûdîti

O, Mâjo, Mâjo mòja,
tî Mâti nerojèna,
Dànica, zvêzdo jutrènja!

Ôçi dumbòkoga môra
zo kôga shâja Sûnce mòje.
Sûdu nesasânoga mlîka
i p̄rimeru dragok̄vnih,
Krîposti dânov trûdnih
nadâjanih çîstun ljubâvljun

O, Mâjo, Mâjo mòja,
tî Mâti nerojèna,
Dànica, zvêzdo jutrènja!

Ka tîmin zavâik usnûti,
p̄rîmi na njâdra tèpla
jedîno svòje dîte,
na njih mu dâj pokòja

Zahvale

Najdublja zahvalnost ide mojim informantima i ujedno ponajboljim izvornim govornicima zaglavskoga govora koji su neiscrpan izvor jezičnog blaga i koji mi već čitavo desetljeće strpljivo pomažu u obradi prikupljene građe za rječnik, a to su u posveti već spomenuti **Petar Špralja, Zorka Špralja (rođ. Čuka)** i njezina pokojna sestra **Danica Čuka**. Zahvalnost upućujem i ostalima (imena navodim u *Metodologiji*) čiji sam govor pomno istražio i koje sam konzultirao oko nekih nedoumica. Zahvaljujem i svim dobrim ljudima u ostalim dugootočkim selima koji su mi pružili nesebičnu pomoć i omogućili da se njihov govor otme zaboravu. Ovdje ih poimence ne navodim, iako koristim njihove dragocjene potvrde za usporedbu sa zaglavskim. Mnogi od njih već su prešli prag vječnosti. *Bôg ih pomilova!*

Veliko HVALA i mom mentoru, prof. dr. sc. **Josipu Liscu**, vodećem hrvatskom dijalektologu, koji je prepoznao vrijednost moga dugogodišnjeg rada, podupirao me u mojim nastojanjima, savjetovao me u mnogim dilemama i bodrio me da ne posustajem u pripremanju priloga za objavu. Velika je čast imati njegovo stručno vodstvo.

Neizrecivu zahvalnost upućujem dragom prijatelju prof. **Josipu Galiću**, mom neslužbenom komentoru, koji je unatoč brojnim obvezama prionuo na čitanje rada i obavio to zaista brzo, stručno, savjesno i minuciozno te me upozorio na manje stručne interpretacije jezičnih pojava, predložio bolja (preciznija) rješenja i dao nekoliko veoma korisnih savjeta za upotpunjenje nekih dijelova. Odgovornost za preostale propuste je isključivo moja.

Zahvalnost dugujem i prof. dr. sc. **Vladimiru Skračiću** i dr. sc. **Nataši Šprljan**, v. asist., na iznimnoj susretljivosti. Oni su, naime, uložili napor da se snimke s toponomastičkih istraživanja prof. dr. sc. Vladimira Skračića pronađu te mi velikodušno omogućili njihovo korištenje. Tako sam uspio potvrditi neke svoje teze u vezi akcenatskog stanja.

Prof. dr. sc. **Keithu Langstonu**, koji mi je nesebično ustupio engleski rukopis *Čakavske prozodije* te sam neke dijelove proučio prije nego je objelodanjen hrvatski prijevod knjige.

Gosp. **Željku Markulinu** na susretljivosti i nesebičnoj tehničkoj pomoći, osobito na instaliranju fonta *00 ZRCola* (Instituta za slovenski jezik Frana Ramovša) bez kojega ne bih bio u mogućnosti kvalitetno bilježiti dijalektološki materijal.

Konačno, na podršci i poticaju zahvalan sam i ostalim profesorima, kao i kolegama i prijateljima, posebno **Ivanu Magašu** s kojim sam proveo mnoge ugodne sate raspravljajući o jezičnim, osobito dijalektološkim pitanjima.

Najdublje se ispričavam ako koga nehotice nisam spomenuo, a da je na bilo koji način doprinio ovomu radu.

FONOLOGIJA GOVORA ZAGLAVA NA DUGOM OTOKU

Sažetak

U radu je na temelju desetogodišnjih terenskih istraživanja izvršen fonološki opis mjesnog govora Zaglava na Dugom otoku koji pripada srednjočakavskom dijalektu. U uvodu je najprije dan pregled zaglavske povijesti, kulture i civilizacije, potom se govori o proučavanju zaglavskoga govora nekoć i danas, kao i o odnosu govornika prema vlastitom idiomu, iznose se ciljevi i postavljaju hipoteze, da bismo na kraju prikazali metodologiju. Potom slijedi glavni dio rada u kojem smo nastojali ponuditi što pouzdaniji prikaz vokalnih, konsonantskih i prozodijskih odlika proučavanog idioma. Na to su nas dodatno motivirali propusti prethodnih istraživača, kao i munjevite promjene kojima smo svjedoci u govoru mlađih naraštaja. Stoga je istraživanje bilo primarno orijentirano na govor starije dobne skupine, naročito onih govornika koji su zadovoljavali dijalektološke kriterije. Međutim, pomno je istražen i govor srednje i mlađe dobne skupine, kako bi se utvrdilo u kojoj su mjeri u njih očuvane tipične čakavske jezične crte, odnosno koliki je udio (novoštokavskih) inovacija, te je li dodir sa susjednim govorima, posebno saljskim, ostavio kakva traga na njihov govor. Zatečeno je stanje uspoređivano s ostalim dugootočkim čakavskim govorima, a ponekad, kada se to činilo korisnim, i s nekim drugim govorima, i to ne samo onima srednjočakavske fizionomije. Prikaz je načelno sinkronijski, a prema potrebi se daju dijakronijska tumačenja. Utvrđeno je da se govor konzervativnih govornika odlikuje čuvanjem čakavskih elemenata, ali i nekim inovacijama, koje pripisujemo utjecaju doseljenika novoštokavaca još negdje u 16., 17. st. Potonje se ponajviše odnosi na ograničenje ostvarivanja kratkosilaznog akcenta na završnim otvorenim slogovima te na nerazlikovnost intonacije. Nekonzervativni pokazuju još jaču tendenciju regresivnog pomicanja akcenta, ali je u njih posvjedočena i prevlast inovacija na planu vokalizma i konsonantizma, uz neke iznimke (npr. dosljedno čuvanje *x*, *f*, *jd*, *jt*, razlikovanje *č* i *t*'). Može se reći da fonologiju zaglavskoga govora obilježava prožimanje arhaičnih i inovativnih elemenata.

Ključne riječi: čakavština, srednjočakavski dijalekt, fonologija, arhaizmi, inovacije, Zaglav

PHONOLOGY OF SPEECH OF ZAGLAV ON DUGI OTOK

Abstract

The paper is based on ten years of field research followed by phonological description of the local speech of Zaglav on Dugi Otok, which belongs to Middle Čakavian dialect. The introductory section first provides an overview of Zaglavian history, culture and civilization, and then there is a talk about the study of Zaglavian speech in the past and nowadays and about the relationship between the speaker and his own idiom. The goals are summed up, the hypothesis are set, and at the end, we represent methodology. This is followed by the main part of the work in which we have tried to offer a more reliable display of vocal, consonant and prosodic features of studied idiom. We were further motivated by omissions of previous researchers, as well as lightning-fast changes we are witnessing in the speech of younger generations. Therefore, the research was primarily oriented at older age group's speech, especially those speakers who satisfied dialectological criteria. However, middle and younger age group's speech was carefully researched, too, to determine the extent to which they preserved the typical Čakavian linguistic lines, i.e. what is the proportion of (Neo-Štokavian) innovations, and if the touch with neighboring speeches, especially of Sali, has left a kind of mark on their speech. The current situation was compared with the rest of Čakavian dialects of Dugi Otok, and sometimes, when it seemed useful, with some other speeches, and not just those of Middle Čakavian physiognomy. Principle is mainly synchronic and, if necessary, diachronic interpretations are given. It was found that the speech of conservative speakers is characterized by keeping Čakavian elements, as well by some innovations, which are attributed to the influence of Neo-Štokavian immigrants somewhere in the 16th, 17th centuries. The latter applies in particular to limiting the realization of short falling accent on the final open syllables and on point of intonation concealment. Non-conservative ones show a stronger tendency of regressive moving accent, but the predominance of innovation is being witnessed in them in the field of vocalism and consonantism, with some exceptions (e.g., consistently keeping the *x*, *f*, *jd*, *jt*, differentiation of *č* and *t*'). It can be said that the intertwining of archaic and innovative elements marks phonology of Zaglavian speech.

Key words: *Čakavian, Middle Čakavian dialect, phonology, archaisms, innovations, Zaglav*

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1.1. Zaglav	1
1.1.1. Smještaj i ime naselja	1
1.1.2. Datacija naselja te povijest i uloga Crkve	2
1.1.3. Stanovništvo Zaglava od najranijeg spomena do danas	4
1.1.4. Gospodarstvo	12
1.2. Proučavanje zaglavskoga govora	13
1.3. Metodologija istraživanja	16
2. VOKALIZAM.....	19
2.1. O vokalnom inventaru i o izgovoru pojedinih vokala	19
2.2. Zatvaranje /o/ u /u/.....	22
2.3. Zatvaranje /e/ u /i/.....	25
2.4. Nepostojano a	28
2.5. Ostale samoglasničke promjene, redukcije, zamjene	30
2.6. Refleks protojezičnih ѡ, ѣ, ѓ, ѣ, ѣ.....	37
2.7. Refleks jata	41
2.7.1. Nepouzdana izvori o jatu u dugootočkim govorima	42
2.7.2. Ikavsko-ekavski refleks jata	47
2.7.3. Ostali stari refleksi ě (a / ja / je / Ø) te pojava jekavizama.....	50
2.7.4. Neka specifična jatska i srodna pitanja	51
2.8. Slogotvorno /r̥/.....	54
2.8.1. Sekundarno r̥ u sljedovima r + vokal.....	55
2.8.1.1. Sekundarno r̥ u *pri-, *prě-, *pro- i ostalim prefiksima.....	55
2.8.1.2. Sekundarno r̥ u ostalim sljedovima r + vokal.....	59
2.8.3. Sekundarno r̥ u sljedovima vokal + r.....	60

3. KONSONANTIZAM	63
3.1. O konsonantskom inventaru i o izgovoru pojedinih konsonanata.....	63
3.2. Distribucija konsonanata (d', x, l, l', n, m, n).....	65
3.3. Refleks protojezičnih glasova i glasovnih skupina (d', daj, jd, jt, zd', t', tāj, st', sk', čr-, wь, wьs-)	73
3.4. Konsonantske promjene	80
3.4.1. Pregled promjena suglasnika i suglasničkih skupova	81
3.4.2. Pregled suglasničkih redukcija	90
3.4.3. Epenteza (umetanje) i paragoga (dodavanje) suglasnika	95
3.4.4. Ozvučivanje bezvučnih i obezvučivanje zvučnih konsonanata.....	96
3.4.5. Proteza	97
3.4.6. Metateza	98
3.4.7. Palatalizacija.....	99
3.4.8. Jotacija.....	101
4. PROZODIJA	103
4.1. Ton i silina	103
4.1.1. Inventar.....	103
4.1.2. Razlikovna prozodijska obilježja	104
4.1.3. Distribucija i izgovor.....	108
4.1.4. Refleks praslavenskih prozodema	110
4.1.5. Regresivna metataksa siline	111
4.1.6. Prokliza i enkliza	114
4.2. Kvantiteta	119
4.2.1. Nenaglašene duljine	119
4.2.2. Duljenje vokala ispred opstruenata i sonanata	122
4.2.2.1. Duljenja ispred zvučnih šumnika	122
4.2.2.2. Duljenja ispred bezvučnih šumnika.....	123

4.2.2.3. Duljenja ispred sonanata.....	124
4.2.2.4. Zaključne napomene	125
4.2.2.5. Neke posebnosti duljenja.....	125
4.2.2.6. Duljenja u novi(ji)m riječima	127
4.3. Prozodijska stilska izražajna sredstva	130
5. ZAKLJUČAK.....	133
PRILOZI.....	136
Prilog 1. Ogledi govora	136
Prilog 2. Ekavski refleks jata.....	141
Prilog 3. Ikavski refleks jata	143
KRATICE I SIMBOLI	150
POPIS LITERATURE.....	154
IZVORI PODATAKA I KRATICE NAVEDENE U TEKSTU	160

1. UVOD

1.1. Zaglav

1.1.1. Smještaj i ime naselja

Zaglav je naselje smješteno na jugoistočnom dijelu Dugog otoka, najvećeg otoka zadarskog arhipelaga, oko četiri kilometra sjeverozapadno od općinskog i administrativnog središta Sali i oko četiri kilometra jugoistočno od Žmana. Radi zaštite od udara vjetra te sigurnosti i kontrole zbivanja na moru¹, jezgra Zaglava, kao i većine dugootočkih mjesta, sagrađena je daleko od mora, i to na uzvisini, upravo poput Dragova, Savra i Sali. Podno sela nalazi se plodna udolina, što opjevava narodna pjesma: „Zaglav, misto na vrhu od gore, iz tebe se vidi sinje more, a pod tobun široka Dražica, na njoj raste zelena čenica.“

Prva poznata građevina na *pōrtu* (u luci), tj. u *TriĻlukax* (uvali čiji je naziv geografski opravdan²) bijaše *mālin* (mlin, uljara).³ Potom su izgrađeni *magazīni* u svrhu čuvanja ribarskog alata i soljenja ribe, a 1926. g. nova *uĻarna* (uljara) na motorni pogon. Tek od pedesetih godina prošlog stoljeća naselje se polako počelo širiti prema moru. Naziv za taj dio mjesta (*Mōre*) koristi se samo u vezi s prijedlogom (*Žīvĕmo nā Moru; Grĕmo nā More; Dōša je z Mōra*), a za njegove stanovnike, premda se iznimno može čuti, ipak se nije uvriježio naziv *Portulāne* kao što je to slučaj u Salima. Kad se pak govori o povijesnoj jezgri naselja, kaže se *Sĕlo* (*Grĕn || grīn || gĵn u*

¹ Otoci su često bili metom gusarskih napada (usp. Vidučić 2014: 3. *Kratak povijesni pregled šireg prostora*; Čuka 2006: 64).

² *TriĻluka* sačinjavaju tri uvalice („luke“): *Sītno*, *Trātica* i *Žālo*. Na mjestu *Žāla* danas je trajektno pristanište, *Trātica*, odnosno dio na kopnu nedaleko nekadašnjeg *mālina*, služi kao *stĕzalište* (izvlačilište brodova), a *Sītno* postaje atraktivna plaža.

³ Vlasnici polovice Malina bili su Špraljini i Čukini, a polovice dio Šešeljinih (obiteljskog nadimka Dūjmovi). Bio je sagrađen na *Trātici* (gdje se danas izvlače brodovi), oko četiri metra udaljenosti od mora, na mjestu današnjeg dvorišta gostionice Rajka Šešelje. Mlini kamen, odnosno *mirīne* (ruševne zidine) mogle su se vidjeti do sredine prošlog stoljeća. Nije pronađen povijesni zapis niti je sačuvana usmena predaja koja bi nam približila vrijeme nastanka Malina. Neki navode da je radio još za vrijeme I. svjetskog rata (usp. Šešelja 1993: 212), no čini se da je prestao malo ranije, još posljednjih godina 19. st., ukoliko je točno naše čitanje natpisa ("1894") na nadvratniku ruševinā *Mālina* (iznad *Dražice*, u *Sĕlu* – starom dijelu naselja) koji je zapravo njegov „nasljednik.“ I ovaj drugi Malin nije u funkciji od 30-ih godina prošlog stoljeća. Naime, 1926. g. osnovana je Uljarska zadruga i sagrađena nova uljarna *nā Moru*, iznad nekadašnjega Malina, no ni ona odavno ne radi. U prvom desetljeću 21. st. (od sezone 2002./2003.) Zaglav je na *Vĵšku* imao uljaru na moderni pogon (vl. Dragan Ramov), a na tom je mjestu danas pekara. Dodajmo kako je početkom 20. st. postojao još jedan *mālin* || *uĻarna* || *tōrku* u selu, u vlasništvu Šešeljinih, na mjestu kuće pok. Šime Šešelje zvanog *Balĕla*. Danas se *mālin* (kao apelativ) rjeđe čuje.

Sělo), ali se od tog naziva ne izvode etnici, a ktetik *sěoski* (npr. *sěoska guštěrna*) postojao je i prije preseljenja dijela stanovništva *nã More*.

Postanak imena *Zâglav* pučka etimologija tumači ovako: Budući da je Zaglav nekoć pripadao župi Sali⁴, blagoslov kuća o Božiću navodno je obavljao saljski župnik te se jednom prilikom, obišavši Saljane i vrativši se u sakristiju, sjetio kako je smetnuo s uma Zaglav, uhvatio se za glavu i uzviknuo: *Åjme, ostãlo mi je zã glavun!* Naravno, istina je da je naselje dobilo ime po metaforičnom toponimskom liku za lokalitet na kojem je nastalo, zaravni iza „glave“, tj. iza vrha brda (usp. Skračić 1993: 83). U dokumentima se spominje u obliku *Saglaua*, *Saglau*, *Zaglauo* i *Zaglav*. Skračić (1996: 90) tvrdi da se u narodu čuje i ženski rod – *Zaglava*, međutim, očito da je taj oblik odavno iščezao, budući da ga nitko ne pamti. Jedino nam je poznato da je Jakov Čuka krajem 19. i početkom 20. st. u pismu koristio i taj oblik (usp. npr. Milanja 1998b: 160), no govorna je praksa nešto posve drugo od pisane, osobito kad se radi o toponimima.⁵

Etnik od *Zâglav* glasi m.r. *Zâglavac*, ž.r. *Zâglafka* || *Zâglavka*, a ktetik *zâglavski*, -a, -o.⁶

1.1.2. Datacija naselja te povijest i uloga Crkve

Na temelju dokumenta iz 1451. g. u kojem stoji da zadarski plemić Grgur Mrganić dariva franjevcima trećorecima posjed u mjestu zvanom Zaglav, Finka (1977: 20) zaključuje da je Zaglav najmlađe naselje na Dugom otoku, da bi isti (1981: 11), osim navedene, kao godinu prvog spomena Zaglava naveo g. 1445. Kasnije je ustanovljeno da se »lokalitet „Zaglav“ na Dugom otoku spominje (se) mnogo prije nego li se može arhivskim dokumentima potvrditi naseljenost tog lokaliteta« (Runje 1998: 13), tj. u najamnom i kupoprodajnom ugovoru zadarskih plemića iz 1397. (Fanfogna), odnosno 1403. g. (Nassis), a 1417. g. na Zaglavu se nalaze posjedi

⁴ Zaglav je sve do 1921. godine pripadao župi Sali (usp. Antonina 1998: 94; Beverin; Armanini 2009: 107).

⁵ Tako će, primjerice, (današnji) žitelji Dugog otoka svoj otok redovito nazivati (*nãš*) *škôl*, a stanovnike jednostavno *škôljare* || (novo) *otočane* (jedino u Saljana i nekonzervativnih: *škôljari* || *otočane* || (najnovije) *otočani*), dok je u pisanim dokumentima kroz povijest zabilježeno više od desetak naziva (npr. *Insula Maiori*, *Insula Magna*, *Isola Grossa*, *Isola Lunga*, odnosno prevedenice *Velí otok*, *Debelí otok*, *Dugi otok*) (usp. Finka 1977: 15–16).

⁶ Mještane susjednih Sali Zaglavci nazivaju *Sãlãne* (m.r. sg. *Sãlãni*, ž.r. sg. *Sãlka*), a ktetik glasi *sãskí*, -a, -o. Navedimo i domaće etnike za ostala dugootočka mjesta (m.r., sg.): *Žmãñãc*, *Lũčãni*, *Sãvrani*, *Břbññac*, *Drãgovac*, *Božãvľani*, *Sòliñani*, *Velorãt'ani* (u selima od Sav do VR govori se *Velãrt'ani*). *Verunít' i Pòlje* (zaseoci VR) rijetko se spominju te se tada obično kaže samo *čovik* ili *žñnska z Verunít'a*, odnosno *s Pòlja* (žitelji SZ dijela otoka ne govore *Verunít'*, nego *Verõna*; etnik: *Verõñani*, *Pòljani*). Stanovnike na SZ Dugog otoka (od Sav do VR) žitelji JI dijela nazivaju *Zmõrašñane* (m.r. sg. *Zmõrašñani*, ž.r. sg. *Zmõrašñanka*), a oni, pak, stanovnike na JI nazivaju *Jũžane* (m.r. sg. *Jũžani*, ž.r. sg. *Jũžanka*).

veleposjedničke obitelji svjetovnoga plemstva Mataffaris koje daju na obradu pa je moguće da je i nastanjen početkom 15. stoljeća (usp. Runje 1998: 13).

Godine 1445. (budući da 1444. g. nije izvršen) Grgur Mrganić u Zadru s Vukom Slavogostovim i Jurjem Lukačevićem sklapa novi ugovor o gradnji crkve na Zaglavu, a 1451. g. novosagrađenu crkvu i samostan, koji je osnovan još 1440. g. (usp. Badurina 1998.a: 49), predaje u posjed franjevcima trećoredcima koji se obvezuju da će tu trajno stanovati i službovati (usp. Runje 1998: 15–16) te na taj način ujedno osigurava pastoralnu skrb svojim vilicima⁷ (usp. Runje 1998: 18). Glagoljski natpis koji je bio dio dovratnika staroga ulaza u crkvu prigodom obnavljanja crkve 1887. g.⁸ ugrađen je u lijevi prag samostanskih vrata (usp. Grbin 1998: 69). Svjedoči o posvećenju, a time i potpunom dovršetku gradnje crkve. Najpouzdanija transkripcija natpisa glasi: »*Let Gospodnjih⁹ 1458., na oktavu Pohojenija Gospoje, kršćenije crkve svetago Miha(j)ela*« (usp. Grbin 1998: 70). Crkva je sagrađena u gotičkom stilu (usp. Badurina 1998.a: 49). Ponovno je temeljito restaurirana (2007.–2011. g.), no sve do danas čuva svoje izvorno arhitektonsko obličje.

Svakako je zaglavski samostan (u današnjem izgovoru pl. tantum *Môstri*¹⁰, što je dobiveno metatezom <*mostir*>) bio važno glagoljaško središte i rasadište duhovne i svjetovne kulture,

⁷ Govoreći o težaštini i kmetstvu, glavnim tipovima agrarnih odnosa u razvijenom i kasnom srednjem vijeku, Grgin (1996: 46) ističe kako su vilici na zadarskim otocima imali znatno bolji pravni položaj od većeg dijela srednjovjekovne Europe. Naime, bili su obvezni davati četvrtinu priroda sa zemlje, ali su imali osobnu slobodu. Osim zadarskih veleposjedničkih obitelji, znatan dio zemlje bio je u vlasništvu zadarske općine koja ju je davala u zakup, a veliki zemljoposjednik je bila i Crkva, u našem slučaju franjevački samostan (usp. Vidučić 2014: 5. *Gospodarska povijest*). Osim kmetova, bilo je i nešto domaćih privatnih vlasnika zemlje zvanih *didići* (usp. Vidučić 2014: 5. 1. *Važniji zemljoposjednici na otocima*) ili, prema usmenoj predaji zabilježenoj 50-ih godina 20. st. u Salima, *starodidići* (usp. Oštrić 1993: 340). Tek od kraja 19. st. do početka 20. st. otočani su otkupili glavninu zemlje od bivših zadarskih vlasnika (usp. Beverin; Armanini 2009: 350). Zanimljivo je da u današnjem zaglavskom govoru leksem *kmēt* (<**къметъ*>) označava obiteljsko gospodarstvo, imanje, pa i samu obitelj, 'kmetско (seljačko) kućanstvo' (npr. *Ōni su nājžāčji kmēt. ; Māla, kākō ti kmēt? ; Agustīnov kmēt i nīxov su se zvāli isto po kūt'i, kākō i ča smo mī i Mirovi. ; Svāki ima pōsla ka je na kmēti*).

⁸ Runje (1998: 18), pak, navodi g. 1877.

⁹ Transliterirano je *G(OSPOD)N(I)H*, a pročitano (transkribirano) kao *Gospodnjih*, ali smatramo da bi bilo bolje čitati *Gospodinovih*. Našoj tezi, između ostaloga, u prilog ide podatak da starije žene molitvu 'Andeo Gospodnji' i danas nazivaju *Ānd'e Gospodīnov*, a Božić ponekad *Porojēnje / Porod'ēnje Gospodīnovo*, itd.

¹⁰ Skok (1950: 119), čije potvrde iz 1913. g. nisu uvijek u skladu sa stanjem na terenu, posebno glede akcentuacije (budući da je, kako naglašava Skračić (1996: 55), građu prikupljao preko učenih pojedinaca na otoku ili s karata onoga doba), navodi *Mōstir* – »Ovo je stara čakavska posuđenica iz grčko-lat. monasterium«, Finka (1998: 42) *mōstir*, dok Skračić (1996: 138) bilježi sukladno današnjem izgovoru – *Mōstri* (jedino ne običava bilježiti zatvorenost). Poznato nam je da se u susjednim selima govori *mōstir* || *mōster* || *mōstir* || (novije) *mostir*. Uvjeti za provođenje metateze u zaglavskom govoru osigurani su mnogo frekventnijom upotrebom te riječi negoli u drugim selima. Nominativni oblik (istovjetan akuzativnom) redovito je množinski (*Ōto su Mōstri*), dok se u ostalim

posebno iz razloga što su redovnici dosta putovali po svijetu, stjecali obrazovanje i obogaćivali zajednicu suvremenim civilizacijskim spoznajama i znanstvenim dostignućima (usp. Franov – Živković 2012: 147–150; Runje 1998: 21–22), o čemu na poseban način svjedoči sačuvana svekolika umjetnička i glagoljska baština (vidi Badurina 1998.b; Grbin 1998). Samostan je bio privremeno zatvoren (1843.–1888.), što je bio težak udarac za vjernike, osobito za starce kojima je bilo teško ići u Sali na misu (usp. Runje 1998: 27–28).

U „Povijesnim crticama“ S. Ivančića stoji da je na Zaglavu odvajkada postojala Bratovština Bl. Gospe od Začeca u koju su bili upisani svi svećenici Dugog otoka i mnogo vjernika obaju spolova Zaglava i triju obližnjih mjesta: Sali, Žmana i Luke, a da ju je osnovao o. Ivan Šešelja (1630.–1706.) iz Zaglava (usp. Antonina 1998: 93). Danas je u sjećanju starijih ostala jedino Bratovština sv. Ante, koja je djelovala još između dva svjetska rata, a pored četiriju Udruga, spominje ju i Antonina (1998: 96). Postojala je i još jedna (ženska) udruga, Društvo Srca Isusovoga.

Spomenimo i da je crkva sv. Ante Padovanskoga (nekoć sv. Ante Opata) u Dugom polju prema predaji nekoć bila u vlasništvu Zaglavaca, a da su je, nakon što je stradala od udara groma (u 19. stoljeću¹¹), napustili. To se poklapa s narudžbom znatno većeg kipa sv. Ante za zaglavsku crkvu (usp. Badurina 1998.b: 61), što je istaknuto i u navedenoj predaji. Ovomu ide u prilog činjenica da su neki tereni oko crkve u Polju zaglavski, kao i zanimljiva prosudba koju iznosi Runje (1998: 17): »Čini se da je upravo i ta udaljenost (tj. crkvica je najbliža naselju Zaglavu) [indikacija, op. a.] kao da su od tuda i njeni čuvari pustinjaci franjevci jednostavno prešli u novosagrađeni samostančić i crkvu u Zaglavu, gdje su bili i od duhovne koristi selu.«

1.1.3. Stanovništvo Zaglava od najranijeg spomena do danas

Među prvim stanovnicima Zaglava spominju se »Tomasije i sin mu Lukacije [koji, op. a.] 9. rujna 1435. kupuju zemlju na Zaglavu i obećavaju napraviti kuću i trajno se nastaniti« (Runje 1998: 14), a zatim Nikola Tomašević i Stjepan Bono „de Insula magna“ kupuju zemlju „in loco vocato Caglava“ od Kreše pok. Luke iz Zadra (usp. Runje 1998: 14). Polovicom 15. st. spominju se Pavao Domulić, Marko Loginić, Mihovil Jurjević (usp. Runje 1998: 14). Finka (1977: 24) spominje prezimena Tomašić i Mrgašić iz 1470. g.

padežima deklinira kao imenica u množini (češće) ili jednini: G *Môstrov* || *Môstra*, D *Môstrima* || *Môstru*, L *Môstrix* || *Môstrima* || *Môstru*, I *Môstrima* || *Môstrun*.

¹¹ Dataciju, naravno, valja uzimati s oprezom.

Osim na *Ričovix*¹² (kaže se i npr.: *(U) va nîx Ričovix; Ričov òsik, Ričov vřta, Ričov konâ*), kojih danas ima u Kalima, od ostalih izumrlih plemena spomen se čuva i na *Blasit'ovix* (kojih, inače, danas ima u Sutomišćici), u nazivu II dijela sela (*Blasit'ovi*; kaže se i u *Blasit'ovix* (današnji *òsici*), moguće i toponima *Blasika* u polju Dubovici (preciznije, u *Sredñaku*, blizu *Pudarice*), odnosno u nazivu SZ dijela sela (*Lětini*¹³), u neposrednoj blizini *Ričovix*, preciznije – *Gròte*. Pojedini starci spominju i *Šibütinix* (možda odjeljak Lordanjih), no to je poprilično nepouzđano.

Naseljenost ostalih dugootočkih naselja potvrđena je već u 13. i 14. st., a nekih i ranije te već u to doba imaju svoje crkve i seoske patrone (usp. Finka 1977: 19, 20). Skračić (1996: 90) navodi da se u dokumentima spominju pribjezi iz Gruha koji su doselili na Zaglav. Beverin i Armanini (2009: 43) navode usmenu predaju »da je dio žitelja doselio iz Gorice i Briševa (Ravni kotari) bježeći pred Turcima.« Također, još se i danas govori da su Šešeljini izbjeglice iz Hercegovine (selo u okolici Mostara) ili, prema nekima, iz Crne Gore, a da je dio Špraljinih (*Bakrâšovi* || *Bakrâši*¹⁴, koji imaju posjede na Suhoj Puntii u Kornatu) stigao iz Bakra u Istri.

Svakako su nove migracije na zadarsko područje, izazvane turskim prodorom (osobito nakon 1468. g., a najintenzivnije od 16. st. pa sve do konca 17. st.), imale znatan utjecaj na etničke i jezične prilike na otocima. Neka prezimena iz glagoljskih matica u Salima i godara u Zaglavu, među kojima ima onih koja postoje u nekim mjestima na kopnu, pa čak i u Bosni i Hercegovini, a koja se ne spominju u starijim izvorima, navodi Finka (1977: 25): *Ramovi Šešelja* 1605. g., *Jurinovi i Kosirovi* 1630. g., *Čuka* 1640. g., *Vučinović-Vuković* 1655. g., *Bogdanić* 1699. g. i drugi.¹⁵ Iako se često govori o Bosancima (Bošnjacima), izbjeglice su bili većinom iz zadarske okolice (tada čakavci), no među njima je zasigurno bilo potomaka doseljenika iz Bosne i Hercegovine, mahom novoštokavaca, najprije iz zapadne Hercegovine (zapadnog dijalekta,

¹² Prezime *Ricović* spominje se 1608. g. u popisu stanovništva (usp. URL³).

¹³ Jelić (1993: 230) među prezimenima stanovnika Dugog otoka u crkvenim maticama Zadra od 1569. do 1706. g. navodi sljedeća prezimena iz Zaglava (inače, većina su zacijelo varijante istog prezimena): *Kosirina, Kosirović, Kuskić, Milani, Milanović, Mišanić, Šperlić* (?), *Špraljić, Letin* (>>6. *Letina Jele, Šimina*, udala se u Zadru 1606.<<). Inače, prezime *Letinić* danas imamo u Savru.

¹⁴ Prema Šimunoviću (1968: 102) takav tip obiteljskog nadimka prema porijeklu spada u kategoriju nadimaka od etnika kraja odakle su pojedine porodice došle. Ipak, prof. Vladimir Skračić (usmeno) izražava sumnju u ovu zaglavsku usmenu predaju.

¹⁵ Prema popisu stanovništva zadarskog otočja iz 1608. g., na Zaglavu boravi 46 stanovnika i navode se sljedeća prezimena: *Koširić* (seoski knez), *Lordanić, Ricović, Kunjačić, Let(i)nić, Milanić, Kušić*. Valja imati na umu da je ovaj popis možda nepotpun jer je popisivača (mletačku upravu) prvenstveno zanimao broj muškaraca sposoban za rad, odnosno rat (usp. URL³). Tako na ovom popisu nedostaju *Ramovi Šešelja* koje navodi Finka (1977: 25) za 1605. g., dakle još tri godine prije.

ikavskog izgovora, dijelom šćakavskog, dijelom šćakavskog, s participima $-l > -a$ ili $-l > -o$), a potom iz istočne Hercegovine (istočnohercegovačko-krajiškoga dijalekta, (i)jekavskog izgovora, šćakavskog, s participima većinom $-l > -o$) (usp. Lisac 1996: 32; Lisac 2003: 50–54, 99–100; Finka 1977: 24). Kroz nekoliko naraštaja doseljeno stanovništvo pomiješalo se sa starosjedilačkim (ćakavskim) i u određenoj mjeri utjecalo na njegov govor, osobito akcentuaciju, što ćemo vidjeti kasnije u ovom radu, »(...) ali budući da novi doseljenici nisu dolazili u većim i kompaktnijim skupinama, nisu mogli bitno izmijeniti osnovnu strukturu starinačkoga dugootočkoga stanovništva i znatnije poremetiti ćakavski govor starinaca« (Finka 1977: 24).

Jedna zaglavaska obitelj (Dujmovi, dio Šešeljinih) dokasna je nje govala šćakavski govor predaka¹⁶ te je asimilaciji podlegla tek u drugoj polovici 20. stoljeća. Danas se kod najstarijih

¹⁶ Šćakavski su govor nje govali muškarci, a žene su se više prilagođavale većinskom mjesnom idiomu, osobito u društvu. Budući da takav poseban *Dujmov* govor više ne postoji, osnovne njegove crte pokušat ćemo ovdje rekonstruirati na temelju anegdota koje se pripovijedaju po selu, koje imaju dokaznu vrijednost jer se u biti slažu s iskazima živućih potomaka *Dujmovi*x. (Napomena: mjesto i kvantiteta naglaske u pojedinim primjerima isti su kao i u hrv. stand.; kvaliteta akcenta nije označavana u primjerima u kojima je na temelju potvrde nismo mogli pouzdano odrediti, već samo mjesto akcenta (podebljano); kratica Z = zaglavski ćakavski). Osnovna obilježja: **a**) upitno-odnosne zamjenice *štā*, *kō* / *kō*, *koji* (usp. Z: *čā* || *čā*; *štā* (fig.), *kī* 'tko, koji'); **b**) (i)jekavski (zacijslo žan) refleks 'jata' (*mjesec*, *djete*, *odnjeti*, *gdjē*) (usp. Z: ikavsko-ekavski); **c**) /x/ (*xajde boga ti!*); /x/ > /v/ (*buva*) (usp. Z: *ājde*, *būxa*); **d**) **stj* > *št* (*štāp*, *šteta*) (usp. Z: *št*); **e**) *čr*- > *cr*- (*crv*), a *čr*- > *tr*- samo u jednom primjeru (*trešnja*) (usp. Z: *čr*-); **f**) nezatvaranje vokala, a time i neprelaženje u /i/ ili /u/ ispred nazala i u nekim drugim uvjetima (*kredenca*, *tōndi*, *břbon*, *mērla*), dok je kod zaglavskih ćakavaca suprotno (*kredīnca*, *tūndi*, *mīrlit*); **g**) dočetno / (*stōl*) (usp. Z: *stō*); **h**) moguće je da dočetno *m* nije supstituirano s *n* (*jesam*, *osam*) (usp. Z: *jesān*, *ōsan* || *ōsan*); **i**) Mogući refleks praslavenskog *d'* je /ž/ ili /ž'/ ili /d'/ (*tūdi*, *rođen*, *mīadi*) (usp. Z: *j*); jesu li razlikovali /č/ od /ć/ odnosno /ž/ od /ž'/ ili su ih, pak, svodili na dva fonema /č/ i /ž'/, nije nam poznato. Ako su ih razlikovali, opet ne znamo jesu li izgovarali /č/ (na šćakavski način) ili /t'/; **j**) nova jotacija (*grožđe*) (usp. Z: *grōzje*); **k**) najnovija jotacija (*sřđela* (Z: *sřđēla*); nije nam poznato je li provođeno u drugim primjerima kao *đevojka*, *ded*, *ćerati*, ali znamo da Zaglavci ćakavci danas govore *tērati* / *tīrati*, ali *pr(e)t'ērati* (*se*)); **l**) *može* (<moći) (usp. Z: *mōre* i *mōže*); **m**) *šv* > *š* (u *ōparena šēnka* 'oparena uš, tj. siromah'; usp. Z: *opāreni švēnko* || *švenāc*); **n**) participni nastavak u m.r. s.g. *-(j)o* (*bījo*, *morao*, *pravījo*, *īkusījo*) (usp. Z: *-Ø*); **o**) G. pl. *-a* (i *-i* (?)) (*š dana*) (usp. Z: *-Ø* || *-ov* || *-i*); **p**) A. pl. *-e* (*tañire*, *tākiće*) (usp. Z: *-i*: *pijāti*, *tākit'ī*); **r**) aorist (*nāpravi*, *ūrādī* || *ūrādi*, *odoše*) (usp. Z: *-*); **s**) Još neka obilježja (lijevo od dvotočja navodimo *Dujmov* oblik, desno zaglavski ćakavski; primjeri su odijeljeni točkom sa zarezom): *sēm* : *ōstran* || *ōsin* ('osim'); *cīpele* : *postōli*, *črkva* : *crikva*; *īci*, *īdem* : *xodīti*, *grīn* || *grēn* || *gřn*; *navečer* : *vēčer*, *Tereza* : *Terēža*, *sēle mōja* : *sēstro mōja*; (*nā*)*pravīti* || (*u*)*čīnīti* : (*u*)*čīnīti* (u Z ćakavaca je *prāvīti* 'pričati'); *ormar sa ogledalom* : *armār* (*z*) *špēt'un*; *tanjir* : *pijāt*, *ozdo* : *ozdōla*; *ozgo* : *ozgōra*; *glē* || *vidi*, : *vē* || *vē* ili *polē(j)*; zanimljiv je romanizam *břbon* (trlja) kojega ćakavci zadarskog otočja ne rabe (usp. BRAČ, 100. *barbūn* || *trīja*), kao i sintagma *tōndi mjēsec* ('uštāp, pun mjesec') umjesto koje zaglavski ćakavci govore *ūžba* (G *užbē*), iako i oni imaju pridjev *tūndi* || *tūndasti* 'okrugao, obao' (mlet., usp. Boerio (1867: 755): *tondo*; *tondo de la luna*; **t**) Prozodijski inventar sastoji se od svih četiriju akcenata, a mjesto naglaske je redovito novo. Zana glasne su duljine, sudeći po nekim potvrdama potomaka izvornih govornika (*šta ūrādi*), postojale. Uzlazne naglaske (zbog kojih neki mještani vjerojatno i smatraju da su Dujmovi imali *dēbe gōvor*) jasno čujemo pri imitiranju (potomaka) izgovora određenih riječi, no pretpostavljamo da je, u višestoljetnom dodiru s većinskim (ćakavskim) stanovništvom, novošćakavski naglasni sustav u određenoj mjeri poremećen, no to danas nije moguće istražiti. Izostaju duljenja koja su tipična za govor ćakavaca, pa se govorilo *bāčva*, *sřr*. Dujmovi su navodno izrekli sljedeće primjere (iza dvotočja navodimo i zaglavski ćakavski prijevodni ekvivalent): *īstuci pīre* : *stašelāj* || 'stūci' *pirēj*; *Rodolfo* : *Ludōřfo*; *Kamo ideš*, u *fřtunu?* : *Dī* (|| rjeđe *kāmo*) *grēš* u *fřtunu?*; *Kupīcu ti cīpele*,

potomaka kadšto mogu čuti neka obilježja toga govora pa mnogi pomišljaju da na taj način samo glume gospodu (govore *po gospôsku* || *grâski* || *na slôzi*¹⁷), što je, s obzirom na današnje prilike, moguće. Tvrđnje, pak, drugih, da je *Dujmov* govorbio tek kratkotrajno pomodarstvo, nisu točne.

Stara jezgra Zaglava (*Sělo*) kakva je očuvana do danas primjer je mediteranskog tipa naselja. Strukturirana je od *dvôrov* – skupinā zbijenih kuća¹⁸ između kojih vode *kolovāje* – uske uličice, a na kat (*pôd*) se obično ide vanjskim kamenim stubištem (*skālam*) preko balkona (*bolotüre*) kojim je ponegdje nadstvođen ulaz u prizemlje kuće. Takav tip dvorova karakterizira i gradnja *na vòlat* (lučno nadstvođenje) koja do izražaja dolazi ponajviše u Šešeljinom dvoru. Namjena stambenih prostora bila je drugačija nego danas. *Pr tlôxu* (u prizemlju) je bila smještena *konôba*, a u novije doba i blagovaonica (uvjetno rečeno, ujedno i dnevni boravak – *tinê*), a na *pôdu* (katu) su bile *kāmare* (spavaće sobe). Unutar pojedinih kuća bilo je drveno stubište. *Kūxiña* je bila prizemnica odvojena od kuće i oko *kômina* (rijetko nazivanog *ognîšt'e*) se odvijalo

crvene, na takiće drvene, samo mi kaži ko je razbijo leuta : *Kūpît' u ti postôli, crļēni* || *crvēni* || *crvēni, na takit'i drvēni, sāmō mi povj* || *rēci kī je razbī lē(v)ut(a)*; *Marica mi se spasila, a Jovana mi se utopila* : *Mārica mi se je spāsila, a Jovāna mi se je utopila* ; *A gdje su tanjiri?* – *Na onoj kredenci sa merlom* . : *A dī su pijāti?* – *Na (o)nôj kredinci dī je mīrlit'* || *čā je no mīrlit' na nōj*. Sljedeći primjer, koji je postao legendarnim, izrekao je Bože Šešelja (1852.–1927.) iznenadivši se kad je vidio mlade, ali siromašne ljude kako grade novu *uļârnu nā Moru* (1924. / 1925. g.): *Glē, glē, glē! Štā on misli, ôparena šēnka!* (tj. kako ti naivni mladići koji nemaju ni prebijene pare misle sagraditi uljaru); isti, kad se nakon godinu dana vratio i prošao putem, opet se iznenadio, ali sada napretkom gradnje: *A vidī, vidī, vidī štā nāpravi* || *ūrādī* || *ūrādī ôparena šēnka!*; Njegov sin Roko navodno je govorio (sam o sebi): *Tōndī mjēsec činijo je Rôču osan* (/ *osam*) *dana stāti u Fôši*. (tj., „primorao“ ga je da stoji u luci, jer je uštap neprikladan za ribolov); **u** *Zaključak*: Sudeći uglavnom po prozodijskim značajkama (v. **t**), participnom nastavku (v. **n**) i refleksu skupine **stj* (v. **d**), pa i tragovima najnovije jotacije (v. **k**) te upotrebi aorista (v. **r**), za pretpostaviti je da je *Dujmov* govor pripadao istočnohercegovačko-krajiškom dijalektu (usp. Lisac 2003: 98–112), što bi se podudaralo s tvrdnjama da su doselili iz okolice Mostara ili pak iz Crne Gore. Također, jedna leksička specifičnost (*tōndī mjēsec*), makar i ne imala veliki značaj, pokazuje stanovitu sličnost s ekvivalentima u govorima dubrovačkog i crnogorskog područja (prema mnoštvu internetskih izvora (usp. npr. URL⁴, URL⁵, URL⁶), *tondo* || *tonda* ‘uštap’), ali i otoka Silbe (*tund* ‘uštap’) (usp. Lisac 2009: 116). Tomu idu u prilog i potvrde slične našem primjeru *brbon* koje popisuje Vinja (1978, 35–38), npr. na dubrovačkom i crnogorskom području *brbun* (Krtole), *barbon* u Dubrovniku, Peroju (istarskom mjestu naseljenom crnogorskim stanovništvom u 17. st.), te Rabcu (također u Istri), *barbun* (npr. u Ulcinju), *barban* (u Cavtatu). Znakovito je da na području srednjočakavskog dijalekta dolaze isključivo oblici tipa *tjja*.

¹⁷ Da štokavski govor među čakavcima ima negativnu konotaciju, osim zamjetne odbojnosti prema *vlaškomu gôvoru*, najbližem štokavskom susjedu, potvrđuje i glagol *štökati* koji se, osim u značenju ‘govoriti na način štokavca’, češće čuje u obilježenom značenju ‘govoriti okosito, osorno, ljutitim tonom; drsko, grubo se ophoditi s drugima’, a za one koji imaju takve osobine govori se *štökalovac* i *štökalovica*.

¹⁸ »Ova sveopća zbijenost obalnih naselja pogodovala je razvoju vrlo bliskih i čestih kontakata među stanovništvom sela, razvoju osjećaja zajedništva što čini jedan bitan sociološki element obalnih naselja. Život, onaj javni a dobrim dijelom i obiteljski, odvija se vani - u dvorištu, na ulici, pijaci, što daje poseban karakterističan „mediteranski“ pečat ovim naseljima. Osjećaj zajedništva manifestira se u ustaljenom običaju kolektivnoga rada na nizu općih komunalnih objekata (izgradnji i održavanju seoskih i poljskih putova, javnih zajedničkih bunara) i kolektivnog korištenja nekih proizvodnih i uslužnih objekata (presa za ulje, pecara za rakiju, krušne peći i sl.).« (Defilippis 2013: 300).

obiteljsko druženje (danas je tu ulogu preuzeo *tinê*) i tu se dokasna blagovalo. U frazemu \diamond *vjnùti se na stâre sâje*, koji se upotrebljava prilikom nečijeg povratka iz tuđine, *sâje* (nakupine *čâdi* tj. čađe na zidovima) se uzimaju kao *pars pro toto* za ‘ognjište’, ‘dom’, što slikovito govori o važnosti koja se pridavala ognjištu, odnosno o čovjekovoj ljubavi prema kraju iz kojega je potekao, ma koliko svakodnevnica u njemu bila „*čâdava*“ i uboška.

Selo je podijeljeno na *Gôrîni* i *Dôlîni dvôri*, odnosno *Gorîñane* i *Dolîñane*, a razdvaja ih *Ravânac* || (arh.) *Igrîšt’e* (seosko okupljalište)¹⁹, odnosno glavni seoski put koji tuda prolazi. Milanja (1998a: 7) će zapaziti: »Antropološke su crte bile više značajne po porodičnomu tipu negoli po tipu gorinjana i dolinjana, iako je postojao mali antagonizam upravo po toj razdjelnici, mada manji negoli je npr. postojao na Salima između portulana i seljana.« S tom se tvrdnjom slažemo, napominjući da su se te dvije mjesne cjeline razlikovale i po političkom opredjeljenju, što je i danas uočljivo kod potomaka jednih i drugih. Sukobljavala su se, kako navode naši informanti, uglavnom djeca²⁰, školarci, još sredinom 20. st., tako što bi „organizirali“ ratove, gađali se kamenjem, uz skandiranje prigodnih rugalica, ili bi jedni drugima prepriječili put.

U *gôrînix dvôrix* okupili su se *Šprâljini*, *Milâni* i *Râmovi* (|| *Râmovi*, novije), a u *dôlînix Čûkini*, *Šešeljini* i *Lordâni*. Šešeljni svoj dvor dijele s dvjema Čukinim kućama. Prema predaji (potvrdili najstariji mještani) najstariji dvor u selu je Čukin, odnosno upravo kuća i kuhinja²¹ pok.

¹⁹ U blizini ostataka *Mâlina* (mlina za masline) (sjeverozapadno) nalazi se toponim *Polâča* || *Polâče* (današnji vrt) obzidan zidovima koji su zacijelo ostaci artefakta (usp. Skračić 1993: 88; usp. Oštrić 1993: 329–331). Pitanje postaje još kompleksnije kad saznamo da je na mjestu današnjeg vrta *Polâče* prema predaji (od najstarijih ljudi, rođenih još u 19. st.) nekoć bilo *Igrîšt’e* (mjesno okupljalište na kojem se igralo kolo, palile se *kulêde* || *kulêde*, itd.). Mijenjanje važnosti određenih dijelova naselja tijekom povijesti, odnosno premještanje središta sela potvrđeno je i istraživanjima u drugim naseljima (usp. Oštrić 1993: 326). *Sazmôrca* (sa sjeverozapadne strane) Polače nalaze se vrtovi (*ôgrade*) znamenitog naziva *Starîne* || *Starîna*, što može upućivati na naselje u staro doba (usp. Oštrić 1993: 326). Manjak materijalnih tragova donekle bi mogao opravdati podatak da je Dugi otok bio osvojen, zapaljen i opustošen od Turaka (usp. Peričić 1993: 396). Ipak, budući da arheološka istraživanja nisu provedena, ne možemo ništa tvrditi sa sigurnošću. Sve u svemu, indikativni nazivi toponima, predaje koje upućuju na njihovu moguću namjenu u prošlosti te „zgunutost“ pripadajućih referenata mogli bi biti dobar putokaz u traženju stare jezgre Zaglava. No to, dakako, prelazi okvire ovoga rada.

²⁰ Moguće je da su „nesnošljivost“ među djecom potpirivala i saznanja o političkom opredjeljenju starijih, odnosno dnevne političke teme. Koliko nam je poznato, jedini takav politički „obračun“ (ili bolje rečeno *komêdija*) među starijima zbio se kasnih 30-ih g. prošlog stoljeća između *Mâčekofcov* i *Jêftiçofcov* (potonje su suparnici pogrдно zvali *Rêpoñe*), kada su *Mâčekovci* simbolično išli po selu *Rêpoñami rêpi sît’i*, označavajući njihove kuće lugom (pepelom), da bi im najzad, simbolično, *zgorîli rêpi* na Zaglavskom vrhu.

²¹ Predak *Gâšparovix* (drugog Čukina plemena), čija je nekoć bila spomenuta kuhinja Tome Čuke, zacijelo je bio *Osîp* (Josip) *Čûkin* (Čuka), nekadašnji vlasnik Vêloga Jèzera, Gračine i posjeda na Kornātu, poznat po svom sukobu s Murterînimima (točne povijesne datacije tih zbivanja zasad nemamo). Nakon sukoba napustio je Kornat i Žmancima dao Velo jezero i Gračinu za Kaštêñak. Danas su, pak, na Kornatu Špraljini (od 1896.), a vlasnici obaju Jezera su Žmanci.

Tome Čuka zvanog *Stäklar*, brata proslavljenog *kanôniga* don. dr. Jakova Čuke i šukundjeda (po baki) autora ovih redaka. Sljedeći je po starosti, navodno, impozantan Šešeljin dvor. Kao kulturno dobro u kategoriji ruralnih cjelina zaštićeni su Šešeljin, Špraljin, Čukin i Ramov dvor (usp. Beverin; Armanini 2009: 65).

Tih šest nabrojenih (Špralja, Milanja, Ramov, Čuka, Šešelja, Lordanić²²) jedina su izvorna zaglavska prezimena koja su preživjela do danas. Koja su od njih bila prisutna na Zaglavu prije velikog migracijskog vala, teško je reći bez potpunijeg uvida u „starije izvore“ koje je konzultirao Finka (1977: 25), prema kojemu bi novija prezimena bila Čuka, Ramov i Šešelja, ali i neka druga koja nije naveo. Valja spomenuti i *Šutriňovix* (prezime Šutrin), pridošle iz Luke (Ive priženjen krajem 19. ili početkom 20. st.). Danas možemo nabrojiti dvadesetak prezimena, što stalnoprebivajućih, što povremenih mještana, koji nemaju krvne veze ni sa Zaglavcima ni s Dugootočanima.

Osim prezimena (*käko se kî zovê po küt'î*), važna je i uporaba obiteljskih nadimaka. Među njima izdvajaju se neki koji, prema našim saznanjima, opstojе kroz duže razdoblje (uglavnom najranije od početka 19. st. do danas): *Dūjmovi* (dio Šešeljinih), *Gāšparovi* (dio Čukinih), *Zāļini* (dio Čukinih), *Frāņini* (dio Čukinih; izumrli), *Kāpinarovi* (dio Čukinih), *Bragēšit'ovi* (dio Milanjih), *Bakrāšovi* (dio Špraljinih), *Čōrbakovi* (dio Špraljinih), *Krmevālovi* (dio Špraljinih), *Kōžulovi* (dio Ramovih), i vjerojatno još neki.²³ U novije vrijeme (20. st.) obitelj se određuje također prema nadimku ili imenu *glāvê küt'e* : npr. *Bāngilovi*, *Bāriņi*, *Blāsulovi*, *Bōņini*, *Būxit'ovi*, *Burīkovi*, *Čičīni*, *T'ūļini*, *Dūjini*, *Fāņini*, *Glavīnovi*, *Gūzoņovi*, *Lēbrīni*, *Māčākovī*, *Maxrōnovi* || *Malfrōnovi*, *Māt'ini*, *Matūrini*, *Pištōlovi* || *Pištōļini*, *Prsūrini*, *Pērīni*, *Špīrovi*, *T'īnt'ovi*, *Tāļini*, *Trāpulini* || *Trāpulit'ovi*, *Ūlišovi*, *Vātrovi*, *Žgēmbovi*, itd. Ime, hipokoristik ili nadimak, najčešće oca ili muža (iznimno majke, čemu je zacijelo razlog položaj žene u nekadašnjoj patrijarhalnoj sredini) ili pak uvriježeni obiteljski nadimak (po još starijem pretku) koristi se uz ime osobe o kojoj se govori, čime je olakšana identifikacija, naročito u slučaju kad

²² Nikad se ne izgovaraju u ovakvom (standardiziranom) obliku, već *Šprāļin*, *Milāņ*, *Rāmov* (|| *Rāmov*), *Čūkin*, *Šešeljin*, *Lordāņ*, *Šutriňov* (npr. *Māre Lordāņa*, *Tōme Čūkin*). U starijim dokumentima nalazimo neke oblike na *-ic* (npr. Milanić, Lordanić, Špraljić, i sl.), međutim, od navedenih oblika, jedino se *Šprāļit'* ponekad koristi (u pl.), i to samo pri ruganju, u šali. *Lordanīt'* se ponekad čuje u najnovije vrijeme, i to obično pri spominjanju određenog nositelja tog prezimena iz susjednog Žmana.

²³ Šimunović (1968: 102) razlikuje dvije osnovne kategorije prema porijeklu obiteljskih nadimaka: 1. »*Nadimci nastali prema osobnom imenu ili prezimenu*« (u našem slučaju i *prema nadimku*; na Zaglavu bi to bili svi gore navedeni osim *Bakrāšovix*); 2. »*Nadimci od etnika kraja odakle su pojedine porodice došle*« (na Zaglavu *Bakrāšovi* / *Bakrāši*, o čemu imamo i predaju, osim u slučaju da taj nadimak nije nastao od osobnog nadimka te ga je kasnije pučka etimologija povezala s istarskim Bakrom; inače, bakar (metal, Cu) je u zaglavskom govoru *rām* (<tal. *rame*).

više osoba nosi isto ime.²⁴ Nadimak po starijem pretku (npr. *Čorbakovi*) upotrijebit će se obično kad se misli na širi rod, a po mlađem (npr. potomci Čorbaka *Dūjini*, te, za obitelji Dujinih potomaka *Pērini*, *Biġulovi*, itd.) kad se misli na uži (dotičnu obitelj). Ipak je za očekivati da u budućnosti ni u idealnim uvjetima više neće zaživjeti (dugovječan) obiteljski nadimak kao što je npr. *Dūjmovi*, između ostaloga, iz razloga što takve obiteljske nadimke mlađe generacije rjeđe koriste.

S ponosom ističemo da je Zaglav bio gorljivo uporište u borbi protiv fašističkih i nacističkih okupacijskih snaga i njihovih suradnika.²⁵ Glavnina sela bila je na strani slobode i istine i angažirala se u borbi. Zbog toga je okupator planirao spaliti selo (osam „izdajničkih“ obitelji i sve koji imaju ikakve veze s njima). Da nije došlo do kapitulacije Italije, Zaglav bi dijelio sudbinu sa Savrom, Poljem, kao i (u nešto manjoj mjeri) Brbinjom i Velim Ratom, jer je upravo toga dana (8. rujna 1943.) bilo planirano izvršenje odmazde.

Na dan Uskrsa 1944. g. *rōda* (njemački zrakoplov) je bacila bombu usred sela. Obitelj je srećom bila u crkvi, a narednih 12 godina provela je u seoskoj školi, na tavanu. Udar bombe i pad s kata čudom je „preživjela“ neopletena *davnjāna* || *damjāna* (‘stakleni sud’) koju su prozvali simbolično – *Bōrkiña* (i danas je „živa“). O teroru koji je zaglavski narod pretrpio u ratu valjalo bi napisati posebnu knjigu upravo za inat onima koji pokušavaju izbrisati ili izvrnuti istinu te

²⁴ Po starom nadimku uže obitelji (npr. *Rāde Dūjmov*, *Rājko Dūjmov*, *Špiro Gāšparov*, *Špiro Kōžulov*), po nadimku oca (npr. *Drāgica Māčākov*, *Mārijo Māčākov*, *Zōrka Marōtova*, *Mārijo Gūzoŋov*, *Hjvo Pištōlov*, *Ľūbo Trāpulín*), po imenu oca (npr. *Rājko Blāsulov*), po imenu oca; neudana (npr. *Ānkica Mīrova*), po nadimku oca / imenu oca / nadimku majke (npr. *Drāgica T'imīnova* || *Vēlimirova* || *Maļikina*), po hipokoristiku oca (npr. *Slātko Fāñin*, *Mārijo Kāžijov*), po imenu muža (npr. *Zōrka Pērina*), po nadimku muža (npr. *Ivānica Būhit'ova*, *Ivānica Balēlina*, *Zōrka Ūlišova*), po hipokoristiku muža (npr. *Zōrka Vātrova*, *Nāda Fāñina*), po imenu muža ili po nadimku muževa oca (npr. *Vērica Bērtova* || *Burikova*), po nadimku djeda (npr. *Vlādo Māt'in*), po nadimku oca / djeda (npr. *Rāde Glavīnov* || *Tālín*, *Īvica Tātkaľov* || *Blāsulov*), po imenu majke u čijoj kući živi i nakon udaje: *Nēvena Īkina* (za njezinu pak sestru, koja je po udaji otišla u muževu kuću, uvijek se kaže *Ānkica Veselinova* (po mužu), nikad *Īkina*), itd. Značajno je i da se od muževa imena, hipokoristika ili nadimka izvode nadimci za žene poput sljedećih: *Vātrovica*, *Pērīnica*, *Andrijōlovica*, *Karlika*, *Fāñīnica*, *Būxit'ovica*, *Žgēmbovica*, *T'int'ovica*, *Pištōlovica*..., a od prezimena (bilo očeva, bilo muževa) opći nadimci: *Čūkinica*, *Lordāñka*, *Milāñka*, *Rāmoľka*, *Šēšeljka*, *Šprāľinka*, *Šutrīñka*.

²⁵ »'Ovdje je bilo jedno od glavnih uporišta partizanskog pokreta na sjeverno-dalmatinskim otocima u borbi protiv okupatora'« (Finka 1998: 32; prema: *Prostorni plan Dugog otoka, Rave i Zverinca 1983.-201*, Zadar: Zavod za urbanizam Zadra, 1983.). U drugom svjetskom ratu od ukupno 42 sudionika iz Zaglava (10% od broja boraca koje je dao Dugi otok) život je izgubilo njih 11, dok ih je u zbjegu bilo 10 (usp. Beverin; Armanini 2009: 230; Dragić 1993: 478). U prvom svjetskom ratu sudjelovalo je 30 Zaglavaca, a poginulo ih je 5 (usp. Beverin; Armanini 2009: 226). Navodimo i zanimljivost: »29. rujna 1943. u Zaglavu na Dugom otoku počele su izlaziti političko ratne novine *Naš Zadar*. Izdavač je bio Odbor Jedinstvenog Narodno-oslobodilačkog fronta za okrug Zadar, a urednik nije bio naznačen, no u kasnijim istraživanjima utvrđeno je kako je taj list uređivao Lav Tilić. Novina je umnožavana ciklostilom, a svaki broj imao je prosječno 6 stranica. Novine su prestale izlaziti krajem studenog nakon nepuna dva mjeseca povremenog objavljivanja.« (preuzeto s: URL²).

okaljati časni spomen na naše partizane i sve žene i muškarce koji su se žrtvovali kako bismo mi danas živjeli slobodno i sretno.

Svoju nesebičnu ljubav prema domovini Zaglavci su iskazivali i u domovinskom ratu (ukupno 26 sudionika). Ne smijemo zaboraviti našeg junaka Danijela Špralju koji je izgubio život za Hrvatsku, osim kojega su od četničke ruke stradala još dva Dugootočanina (usp. Beverin; Armanini 2009: 233).

Zaglav je kolijevka velikana don dr. Jakova Čuke (*Čükinoga*) (*alias* Jakše Čedomila) koji se smatra osnivačem moderne hrvatske književne kritike.²⁶ Slavna je i Matija Šešelja (*Šěšelina*) koja mu je djevojkom kazivala iznimno vrijedne narodne pjesme. Nju je u poodmakloj dobi živu zatekao Olinko Delorko te usporedio njezino tadašnje kazivanje s onim u mladosti, što je bio iznimno rijedak slučaj u proučavanju hrvatskog usmenoknjiževnog blaga (usp. Delorko (1954.)). Među pjesmama ima i antologijskih (*Rano rani mlada Katarina*), a neke potvrde koje nahodimo u njima dragocjene su i za povijesno proučavanje dijalekta.

Još jedan Zaglavac, dr. fra Izak Špralja, veliki crkveni glazbenik, muzikolog, dirigent i marni proučavatelj glagoljaške baštine te jedan od osnivača mješovitog pjevačkog zbora „Baščina“, prije nekoliko je godina pokrenuo pravu renesansu zaglavskoga liturgijskog pjevanja.

Zaglavaska mladež aktivna je u sportu (odbojka, košarka, vaterpolo, nogomet), a stariji se nedjeljom druže na novom boćalištu (*zôgu*) *nă Moru*. Kao i sva otočka mjesta, Zaglav je najživlji ljeti.

Nama je vrlo važan podatak da je osnovna škola u Zaglavu osnovana 1892. g. Poznato nam je da su ispočetka djeca nastavu pohađala u susjednom Žmanu, i to negdje do 20-ih g. 20. st., ali svakako ne sve do 1935. g. kako to navode Beverin i Armanini (2009: 382). Za učenike rođene oko 1918. sigurno je nastava organizirana na Zaglavu. Ispočetka je škola bila u jednoj obiteljskoj kući. Naravno, župnik je održavao i *deřrînu* (vjeronauk). Školska je zgrada sagrađena 1938., no od 50-ih g. učenici viša četiri razreda pohađaju u Salima, a od 1989. g. svih osam razreda. To se svakako u nekoj mjeri odrazilo i na govor mlađih naraštaja. Važan je i period od 1843. do 1888. g. kada su Zaglavci bili primorani ići u Sali na misu.

²⁶ »Suprotno dojmu koji se može steći čitajući napise o Jakši Čedomilu, dr. Jakov Čuka (pravo ime Jakše Čedomila) nije prestao pisati nakon što se prestao baviti književnom kritikom 1903. godine. Zbog isključive pozornosti usmjerene na radove iz književne kritike zaboravilo se na zaista zavidan djelokrug djelovanja zadarskoga, a potom splitskoga kanonika. Neopravdano i nepravedno. Čuka je objavljivao u zavidnome broju časopisa i publikacija i reagirao na brojne događaje u kulturno-političkome životu Zadra i Dalmacije.« (Ćosić 2014: 26).

Iz kretanja broja stanovnika: 1880. – 142; 1921. – 286; 2001. – 184 (usp. Čuka 2006: 69, 72).

1.1.4. Gospodarstvo

Glavne gospodarske djelatnosti u prošlosti su bile stočarstvo (prvenstveno ovčarstvo)²⁷ i poljodjelstvo (osobito vinogradarstvo i maslinarstvo), a sekundarne ribarstvo, pomorstvo, prerada (soljenje) ribe i sječa drva. U pčelarstvu su se u 20. st. okušale pojedinačne obitelji, no ne značajno, a da je u prošlosti bilo pčelara, svjedoči toponim – brdo *Čelínak* (inače je u govoru registriran i apelativ *čelínak*). Što se tiče uslužnih obrta, izvori navode da je 1842. u Zaglavu bio jedan zidar (po domaću: *měštar*) (usp. Peričić 1993: 401), a u dvadesetom smo stoljeću imali bačvara (međutim, budući da nije imao veliku radnju, nisu ga nazivali *butěr* kao saljskoga) i krojača (*šaltūra* || (rij.) *šňajdera*).

Ribarstvo je bilo u određenoj mjeri prisutno od samih početaka mjesta²⁸, ali se Zaglavci njime počinju intenzivnije baviti tek u 20. stoljeću²⁹, osobito *Kornätare* (posjednici Kornata). Život u Kornatu ostavio je poseban biljeg na temperament naših *Kornätarov*, a dodir s Murteranima pojedinačno je u manjoj mjeri utjecao i na govor.³⁰ Danas ima nekoliko mještana

²⁷ Pored svojih pašnjaka (kopnenih i otočkih) pastiri su dio godine obitavali u manjim ili većim nastambama (*u küt'icax*).

²⁸ Usp. Runje (1998: 14): »Godine 1452. 19. lipnja Grgur Mrganić prodaje dvojici svojih vilika Nikoli Tomaševiću i Mihovilu Jurjeviću jednu barku („unam barcam piscaricia“)<<.

²⁹ Usp. Peričić (1993: 400): »Stanovnici Zaglava i Žmana nisu se uopće bavili ribolovom, a oni od Luke, Savra i Božave malo ili samo za vlastite potrebe.« Napominjemo da se ovo odnosi na 19. st., ali smatramo da je i u Zaglavu sigurno bilo „malog ribolova.“ Istina, ono je bilo sekundarno. Npr. šukundjed autora ovih redaka, Ive Špraljin, umro 1953. g., iako je imao brod i dosta boravio u *Kornātu*, bavio se pretežno stočarstvom, pradjed Dujo nešto više ribarstvom, a djed Petar intenzivno ribarstvom („veliki ribolov“), ali i zemljoradnjom, a okušao se i u pčelarstvu, dok se otac Milivoj, koji je bio pomorac, pored stalnog zaposlenja u Komunalnom društvu, danas bavi poljodjelstvom i ribarstvom jedva za svoje potrebe. Šukundjed po bakinoj strani, Tome Čukin, brat kanonika dr. Jakova Čuke, umro 1937. g., bavio se stočarstvom i poljodjelstvom (nije imao broda), pradjed Marko (umro također već 1937. g.!) također, ali je obitelj prehranjivao i sječom drva, a njegove kćeri Danica i Zorka intenzivno poljodjelstvom, stočarstvom (za svoje potrebe) te su bile zaposlene u tvornici za preradu ribe u Salima. Obitelji koje nisu imale broda jako su teško spajale kraj s krajem.

³⁰ Navedimo nekoliko primjera (vjerojatno ima još pokoji) za koje pretpostavljamo da su mogli biti „poprimljeni“ od *Murterinov*, premda neki od njih (*fürijân* ‘vrtložni vjetar’) imaju različito značenje od onoga u murterskom (primjeri odvojeni točkom sa zarezom; 1. oblik – kako govori većina Zaglavaca : 2. oblik – kako govore većinom neki Zaglavci *Kornatare* : 3. oblik kako govore Murterani (usp. MURT (2010)): *rěfu(l)* : *rěfut* : *rexut*; — : *fürijân* : *xurijân*; *gõmače* : *gũmače* : *gumâši*; *kaomîla* : *kaumîla* : *kamumîla*; *kăoštika* : *kăuštika* : *kăuštika*; *fremâti* : *fj̄mâti* : *xj̄mâti* || *xremâti*. Kao što vidimo, /f/ se u murterskom govoru zamjenjuje fonemom /x/, no u zaglavskom je /f/ stabilan glas te ne dolazi ni u ovim (možda primljenim) riječima. Međutim, u nekim primjerima kod kojih to ne bismo očekivali ima i nekih nepodudarnosti, koje bi se moglo pripisati analogiji, npr. *montûra* : *muntûra* : *mondûra*.

koji se intenzivno (profesionalno) bave ribarstvom, a stočarstvom (kozarstvom) tek jedan. Uz stalna zaposlenja, turizam (ljeti) postaje glavnim izvorom prihoda.

1.2. Proučavanje zaglavskoga govora

Prije samog dijalektološkog istraživanja valja upoznati govornike i njihov odnos prema vlastitom govornom idiomu. Tako stari Zaglavci kažu: *Mi govõrimo po zâglavsku || po našu*; kad žele istaknuti neko obilježje *zâglavskoga gõvora* ili neke njegove starije crte, tada govore *po starînsku*; nerijetko dolazi do izražaja i svijest o pripadnosti hrvatskom jeziku (*Je razumîš xr̥vâski?!*). Zaglavci smatraju da je njihov govor *nâjčîšt'î*, a mnoge specifičnosti drugih govora često spominju u šali³¹, pri čemu se očituje snažna svijest o vlastitom jezičnom identitetu i važnosti čuvanja istoga. Mišljenje o „čistoći govora“ možda vlada zbog nekih novijih prozodijskih odlika (npr. *võda* umjesto *vodâ*), no, naravno, mi ovom jezičnom fenomenu pristupamo na način koji je primjeren znanosti, a u znanosti nema mjesta podjelama na „čiste“ i „manje čiste.“ Uostalom, vjerojatno je u svakom mjestu moguće naći govornika koji misli da je upravo njegov govor najčišći.

Valja uzeti u obzir i dosta snažnu povezanost³² Zaglava s trima obližnjim selima (Salima, Žmanom i Lukom). Manje je, pak, bilo kontakata i sklapanja brakova sa *Zmõdrašñanima* (SZ skupina sela) u prošlosti, a tako je i danas. Ipak, sva mjesta dobro čuvaju govorne posebnosti, s

Zanimljivo je da naši stari *Kornõtare* znaju izvrsno imitirati izgovor murterskoga akuta i sva prepoznatljiva jezična obilježja svojstvena tom idiomu.

³¹ Predmetom sprdnje donedavno je bio i govor zaglavske štokavske obitelji Šešeljinih-Dujmovih (vidi bilješku br. 16.), a i općenito svatko tko se pravio važan govoreći *po gospõsku || grâski || na slõzi* ili pak pojedinci s govornom manom (npr. *rarânža, konõlo, bretõno*). Naravno, antagonizam se osjeća prema *Vlâsima* i njihovom „debelom“ govoru (tj. uzlaznim akcentima). Na „promatranju“ su posebno bile djevojke priudane u selo (*pr̥plõvin(k)e*) te bi ih i najmanja „greška“ (u odnosu na zaglavski govor) koju nisu uspjele ispraviti obilježila do (i nakon) smrti. Najčešće se izruguje, npr.: u žmanskom *k nân* (mj. *k nãm*), *pâšti* (G sg., mj. *pâšti || pâšte*); u saljskom izostanak duljenja (SP: npr. *mâška, pâsti, õtrov*); *tãmo se se dâj* (mj. *tãmo se dâj* ‘pomakni se’); *skûla* (mj. *škõla*); u luškom *jedûn dûn* (mj. *jedân dân*), *lûn* (mj. *lân*), *Brûnko*; u govorima od Bo do VR *vârçina, pârst* (mj. *vřçina, přst*); u iškom *f > x* i relativna nezatvorenost izgovora (npr. *xrâtar, Xrâne, Xâgušto, xunêstra*; G pl. *ov > ox* (npr. *krivõlox*); u petrčanskom izgovor akuta; u murterskom srednje *č*. (Zaglavci čuju *ć*, npr. *krćiti*); *! > j* (*Šprâjini, ûje*); akut; neki nazivi riba, i dr.

³² Postoji, naravno, i određena doza netrpeljivosti (to je vjerojatno dobro barem za čuvanje mjesnih govornih razlika), što je posvjedočeno i u povijesti. Naime, u arhivu HAZU pod signaturom IV. a. 80 u jednom od glagoljskih rukopisa iz Sali nalazi se »bilješka iz 1785. o svađi Zaglavaca i Saljana, pri čemu je bilo i mrtvih« (!) te od 11. travnja 1785.: »Kada je ubi Ivana Ramo[v] (iz) Zaglava Agustina Puhova (v) Sali, a to ga ubi u Na rici [Njarici] na zemlji šijor Zaneta Percijolija [Petricijolija] u trsju Osipa Šešelje« (!) (Strohal 1924: 379).

time da su stare jezične crte nejednako raspoređene (npr. prozodijska značajka: novije *ùmŕla* (S, Z, L) : starije *umŕla* (Ž)). Tek je u govoru mlađe dobne skupine zamjetan veći ili manji utjecaj saljskog (ali sve više i zadarskog urbanog) govora, a time i gubljenje mjesnih posebnosti.

Govori Dugog otoka pripadaju srednjočakavskom dijalektu, preciznije rubnom poddijalektu (usp. Lukežić 1990: 111). Prvi se na Dugi otok u svrhu znanstvenog istraživanja 1898. g. zaputio Josip Aranza i iznio pouzdane, ali oskudne podatke, pogotovo što se tiče akcenta. Zatim je Arturo Cronia, talijanski slavist, početkom 20. st. u svojoj *Gradi* dao dosta iscrpne podatke o fonetici i morfologiji božavskoga govora, a u kraćim crtama i akcenatsko stanje te sintaksu; popisao je riječi koje su po njegovu mišljenju talijanske ili latinske provenijencije. Opisao je dvoakcenatski sustav (usp. Finka 1977: 28–29).

Mate Hraste je izrazio sumnju u ispravnost Cronijine tvrdnje da su u dugootočkim govorima svega dva akcenta; on tvrdi da postoji i akut (iako nestaje, tj. prelazi u dugosilazni), no ne zapaža tzv. „poludugi“ (bolji je naziv: *produljeni*), koji se razvija od kratkosilaznog i treba ga razlikovati od dugosilaznog (*mâti*: *bârba*) (usp. Finka 1977: 29–30).

Ostali proučavatelji koji su se dotakli pojedinih dijalekatskih pitanja dugootočkih govora su M. Tentor, S. Ivšić, V. Jakić-Cestarić i P. Skok (usp. Finka 1977: 30–31). Dugootočku toponomastičku građu prikupio je i obradio Skračić (1996), a Piasevoli (1999) detaljno saljsku. Rječnike imaju Sali (Piasevoli (1993)) i Brbinj (Rančić (2013)). S. V. Letinić je objavio prilog o posebnostima savarskoga govora (usp. Letinić (1997)), potom narodne pjesme, molitve i pripovijetke (usp. Letinić (1999)), a piše i poeziju na govoru rodnog mjesta. O osnovnim značajkama govora Velog Rata pisao je J. Lisac (usp. Lisac (2013)), a N. Uglešić je u rukopisu priredio rječnik i gramatiku te je objavio neke priloge (usp. Uglešić (2013); Uglešić (2015)), kao i nekoliko pjesama na *velarskomu* govoru (usp. Uglešić (2012)). Dijalektalnu književnost (poglavito pjesništvo) Dugog otoka, osim spomenutih autora, predstavljaju Ankica Piasevoli i Božidar Finka (Sali), Robert Špralja (Zaglav), Vinko - Aldo Gladić, Zlatko Vidulić, Mirko Vidulić i Marija Ramov (Žman), Miroslav Marčina (Luka), Divna Škara (Žman – Luka) te Gordana Rančić (Brbinj) (vidi o tomu i u Lisac 2012: 8).

Značajan doprinos poznavanju dugootočkih govora dao je Božidar Finka u svojem radu *Dugootočki čakavski govori*, doktorskoj disertaciji iz 1958. g., kasnije objavljenoj u Hrvatskom dijalektološkom zborniku.³³ U predgovoru kaže: »Opis dugootočke čakavštine iziskivao bi i više nego se nalazi u ovoj radnji, ali se sve nikada ne može obuhvatiti, najmanje je to moguće u

³³ Glavne rezultate toga rada ponovno iznosi u *Pogledu na dugootočke govore* (usp. Finka (1993)).

pregledu. Zato će mnoga dijalekatska pitanja trebati ostaviti bližoj ili daljoj budućnosti i budućim istraživačima. (Finka 1977: 7). Ako se taj posao odgađao više od pola stoljeća, sada zaista više nemamo vremena za to. Naime, od 1955., kada je Finka obavio svoj terenski rad, do danas nijedan dijalektolog nije se „usudio“ preispitati stanje na Dugom otoku. *Dugootočki čakavski govori* zapravo su odličan opis saljskoga govora, s istaknutim glavnim mjesnim razlikama. Osobito je vrijedan dio rada o stilskim osobinama (u svjetlu sintaksnih i semantičkih odnosa). Kao što će se vidjeti u ovom radu, mnogi propusti u Finkinoj studiji posljedica su poopćavanja („ako je u mjestu A $x = y$, onda to vrijedi i za susjedno mjesto, i za čitavu skupinu, itd.“).³⁴ Šteta je što se autor u ono vrijeme, kad se uistinu moglo naći izvrsnih govornika, nije više zadržao u drugim mjestima, osobito SZ skupine³⁵ te što nije birao kvalitetnije informante.³⁶ Potrebno je, dakle, svaki govor proučavati zasebno, ali i komparativno. Nije dovoljno, u svrhu pouzdanijeg opisa govora, slušati određeni govor nekoliko sati, niti nekoliko dana, već – u idealnom slučaju – godinama.

Zaglavski govor počelo se sustavnije proučavati u doba ubrzanog gubljenja njegovih specifičnosti. Finka je objavio i *Pogled na čakavski govor sela Zaglav* u monografiji *Zaglav* (1998. g.) gdje tek sumira općepoznate podatke objavljene u *Dugootočkim čakavskim govorima* te donosi popis riječi u kojem, nažalost, ima dosta pogrešaka. Zbirku pjesama *Sūncazāpād*, napisanu najvećim dijelom na idiomu ovoga mjesta, kao srednjoškolac (2010. g.) je objavio autor ovih redaka (vidi Špralja (2010)). Također, godinama prikuplja građu za rječnik.

U ovom će radu biti prikazana obilježja zaglavskoga govora na razini fonologije (vokalizam, konsonantizam i prozodija). Cilj je rada utvrditi u kojoj se mjeri čuvaju stare čakavske odlike, a u kojoj su mjeri (i, otprilike, otkada) prisutni elementi svojstveni novoštokavskim govorima (inovacije). Polazi se od pretpostavke da je u govoru mlađe dobne skupine znatno veći udio inovacija, kao i gubljenja mjesnih govornih posebnosti povodjenjem za govorom susjednih Sali, ali i štokavskoga Zadra. Dakako, i utjecaj medija, kao i obrazovanja,

³⁴ U morfologiji ima više propusta. Najveća je pogreška što piše da glagoli II. vrste ispred infinitivnoga nastavka *-ti* imaju sufiks *-ni*. Finka (1977: 131) pogrešno poopćava saljsko stanje za čitavi otok. Naime, u svim selima osim Sali govori se *taknūti*, *v(a)jnūti*, *potēgnūti*, *pūknuti*, *dīgnuti* || *dīgnuti* (|| *dvīgnuti*), itd.

³⁵ Navodno su postojale neke prepreke. S.V. Letinić tvrdi kako mu se Finka požalio da starije žene nisu htjele pričati s njime, odnosno kako nije zadobio njihovo povjerenje. Ne želimo nagađati kakav je pristup imao, no autor ovih redaka je od *Zmōrašānanov* doživio izvanrednu dobrodošlicu, a ostale, ukoliko su predstavljali kvalitetan izvor, a nisu bili „pričljivi“, uporno je nastojao „pridobiti“ (jednu osobu i tri godine!).

³⁶ Tako je jedan od zaglavskih informanata slovio kao seoski „mudrijaš“, „diplomat“, a slično je primijetio i Zlatko Vidulić za žmanske. Nesrazmjer je i u broju informanata (u Salima čak sedam, u Zaglavu i Žmanu po dva, a u ostalim selima samo po jedan). U Salima je Finka ispitivao nešto žena, a u ostalim selima samo muškarce (usp. Finka 1977: 13–14).

zasigurno igra važnu ulogu. Nadamo se da će metodologija kakvu obrazložimo u nastavku osigurati što pouzdaniji i što detaljniji fonološki opis koji bi, u konačnici, mogao poslužiti i za daljnja komparativna istraživanja dugootočkih čakavskih govora, a u budućnosti, ukoliko bude zainteresiranih, za neku vrstu projekta revitalizacije naše jezične baštine.

1.3. Metodologija istraživanja

Građa korištena u ovom radu ekscerpirana je iz korpusa bilježaka i diktafonskih (i video) snimaka s terena napravljenih tijekom dijalektološkog istraživanja koje u Zaglavu provodimo još od 2006. godine, a u ostalim selima od 2012. do danas.³⁷ Informanti su „ispitivani“ kroz vođeni razgovor (intervju), ali se najčešće bilježio ili snimao govor u svakodnevnim (raz)govornim situacijama, obično bez znanja „ispitanika“ da je njihov govor podvrgnut istraživanju.

Sve potvrde koje donosimo u radu su autentične, odnosno više su puta izgovorene u spontanom govoru, a one koje su nam se činile nepouzdanima (iz raznih razloga) provjerene su kod barem tri osobe. U tu svrhu, ali i radi usporedbe s ostalim dugootočkim govorima, izrađivani su posebni dijalektološki upitnici.

U radu je primijenjena standardna dijalektološka transkripcija.³⁸ Prozodijski i ostali simboli priloženi su na kraju (vidi *Kratice i simboli*). Potvrde su akcentuirane i navedene u kurzivu, a tumačenje teže raspoznatljivih značenja je u polunavodnicima, običnim slovima. Ukoliko je riječ višeznačna, značenja su striktno međusobno odijeljena točkom sa zarezom.

³⁷ K tomu, napominjemo kako u ovu svrhu nije bilo moguće iskoristiti svu prikupljenu građu iz razloga što je velik broj neobrađenih snimki, a rukopisna građa, koja nije digitalizirana, vrlo je opsežna i „nepregledna.“ Rijetki primjeri koji su preuzeti naknadno su akcentuirani (ukoliko su u originalu bili neakcentuirani) te je naveden izvor (vidi *Izvori podataka i kratice navedene u tekstu*).

³⁸ Izdvajamo samo foneme koji su bilježeni posebnim grafemima. Vokali: **ə** – tzv. „šwa“, ni prednji ni neprednji glas; **y** – "široki" glas tipa *i*, s oslabljenom prednjom artikulacijom; Sonanti: **ɲ** – sliveno *nj*, glas koji se ob. piše kao *nj*; **ʎ** – sliveno *lj*, glas koji se ob. piše kao *lj*; Šumnici: **ʂ** – glas između *s* i *š* (samo pri tepanju!); **ʒ** – glas između *z* i *ž* (samo pri tepanju!); **tʲ** – bezvučni palatalni ploziv; **dʲ** – zvučni palatalni ploziv; **ʒ̣** – glas koji se obično bilježi kao *dž* (nije dio konsonantskog inventara konzervativnih); **ʒ̣** – glas koji se obično bilježi kao *dž* (nije dio konsonantskog inventara konzervativnih); **ʒ̣** – glas između *ž* i *ẓ̌* (nije dio konsonantskog inventara konzervativnih); **č̣** – glas između *č* i *ć*; **x** – velar *h*. (usp. Lisac 2009: 9–10). Glasovi s oslabljenom artikulacijom označeni su eksponentima (npr. ostvarivo je *jâ_go^{vo}riŋ* || *jâ^{so}vorij*, i sl. || *jâ_govoriŋ* || *jâ govòriŋ*, *des^stâk* || *desētâk*, *kap^ttâŋ* || *kapitâŋ*). Također, napominjemo da su (rijetki) staroslavenski likovi (iz: Damjanović <et al.> (2004)) navođeni vjerno originalu (**ъ** – jor, **ь** – jer, **y** – stražnje *i*, **ę** – prednji nazal, **ϕ** – stražnji nazal, **č̣** – tzv. šta (izgovor: *št*)), jedino je znak za *jat* ovdje **ě**.

Navedene su sve poznate nam varijante (na svim jezičnim razinama), odnosno značenjski ekvivalenti (npr. *kuntěnat* || *zadovōlan*). Oprimjerenja (primjeri upotrebe) međusobno su odijeljeni točkom sa zarezom. Gdje god je bilo potrebno, u zagradama je navedena frekvencija upotrebe (kratica: "rij.", "vrlo rij.", "češće", "najčešće"), stilska upotreba (npr. "fig.", "šaljivo"), pripadnost idiolektu, tj. individualna uporaba ("pojed."), a posebno su istaknute novije primljenice ("novo", "novije" *opr.* "starije", "izvorno"). Korištene su standardne gramatičke kratice (vidi *Kratice i simboli*). Etimologija riječi oslanja se na literaturu navedenu u *Izvori podataka i kratice navedene u tekstu*. Posljednje rečeno vrijedi i za potvrde iz dijalektoloških rječnika navedene radi usporedbe, odnosno smještanja zaglavskoga govora u širi kontekst. U zagradama pored primjerā navedene su i kratice naselja ili skupine dugootočkih naselja u kojima je zabilježena potvrda (vidi *Kratice i simboli*). Sve primjere kraj kojih nije naveden izvor prikupio je autor.

U istraživanju su zastupljene sve dobne skupine, s time da je najveća pozornost posvećena govoru starije dobne skupine. Razlikujemo konzervativne govornike od nekonzervativnih. Pod *konzervativnim* govornicima (koje uglavnom nazivamo *stariji*, a kadšto i *izvorni*) podrazumijevamo upravo one govornike čiji se govor odlikuje izvornošću (čuvanjem staroga stanja) na svim jezičnim razinama. Konzervativni danas imaju uglavnom preko osamdeset godina³⁹ (najkvalitetnija živuća govornica je Zorka Špralja, rođ. Čuka), a od mladih (manje od 40 godina) se, bez pretjerivanja⁴⁰, konzervativnim govornicima može pribrojiti jedino autor ovih redaka koji je, igrom slučaja, odgojen u obitelji u kojoj se najbolje umije govoriti *po starīnsku* i koji unatoč obrazovanju, medijima, i dr., govori onako kako je u svoje dane naučio od najstarijih živućih. Naravno, ovo je izvanredan slučaj, odnosno kod ovog je govornika presudna briga i svijest o potrebi za očuvanjem izvornoga govora. Ostali su govornici srednje konzervativni ili nekonzervativni.

Glavni informanti iz Zaglava su **Danica Čuka** (1926.–2014.), **Zorka Špralja**, rođ. Čuka (1934.) i **Petar Špralja** (1931.). Oni su ujedno i najkvalitetniji izvorni govornici s kojima smo se

³⁹ Međutim, i oni se razlikuju po stupnju izvornosti! Ima, pak, govornika srednje dobi koji su po mnogim jezičnim značajkama konzervativniji od nekih starih. Isto tako, čak ni najkonzervativniji, primjerice, ne govore redovito *bin* (stari čakavski kondicional, 1. l. sg.), već često *bix* ili *bi*, dok ima mladih, nekonzervativnih govornika koji redovito govore *bin* (moguće pod utjecajem susjednog saljskog u kojem je beziznimno *bin*).

⁴⁰ Osim u mjeri u kojoj nije duboko povezan s negdašnjim načinom života pa time, na dubinskoj razini, ni sa starim poljoprivrednim i ribarskim nazivljem. Naravno, nije *izvoran* u mjeri u kojoj su njegovi predci, iz prostog razloga što je njegova percepcija svijeta gotovo iz temelja drugačija; moderan način života, ma koliko mu se god odupirali, prije ili kasnije uzima svoj danak.

susreli i među najboljima na čitavom otoku. Ostale informante⁴¹ konzultirali smo uglavnom kako bismo razriješili neke nedoumice (koje većinom prelaze okvire ovoga rada), a govor desetak njih smo i snimali. Mnogo smo slušali i govor mladih, no njega je teško obuhvatiti ovakvim radom, budući da se zapažaju brojne individualne crte, odnosno stupanj čakavnosti / štokavnosti dosta varira od govornika do govornika. Ovdje ne navodimo imena informanata iz ostalih naselja.

⁴¹ Marija (Pija) Špralja, rođ. Ramov (1918.-2010.), Ružica Špralja, rođ. Špralja (1918.-2009.), Antica (Tonina) Šešelja, rođ. Špralja (1923.-2014.), Rajko Šešelja (*Dūjmov*)(1929.), Šimica Milanja (1922.-2013.), Ivanica Vodopija (udana u Žman), rođ. Šešelja (1928.), Tomislav Čuka (1934.), Zorka Čuka, rođ. Špralja (1936.), Tomo Lordanić (1933.), Zorka Lordanić, rođ. Špralja (1933.), Ruža Ramov, rođ. Šešelja (*Dūjmov*) (1934.), Zorka Ramov, rođ. Lordanić (1930.-2015.), Marija Špralja, rođ. Lordanić (1932.), Oliva Ramov, rođ. Špralja (1939.), Ante Milanja (1947.-2010.), Josica (Josa) Šešelja, rođ. Špralja (1937.-2015.), Jolanda Čuka (1940.), Rajka Šešelja, rođ. Ramov (1935.), Marija Ramov, rođ. Špralja (1949.), Danica Šešelja, rođ. Lordanić (1931.-2013.), Rubina Čuka, rođ. Šešelja (1923.), Jasna Šešelja, rođ. Ramov (1931.-2011.), Anđelka Jukić, rođ. Milanja (1950.), Branko Špralja (1939.), Marija Špralja, rođ. Ramov (1939.), Anđelo Milanja (1943.), Anka Čuka (1942.), Rajko Špralja (1942.), Milica Špralja, rođ. Čuka (1951.), Izak Špralja (1934.), Anđelo Lordanić (1943.), Dara Milanja, rođ. Šešelja (1940.), Šime Milanja (1939.), Špiro Ramov (1937.), Ivanica (Jovana) Milanja, rođ. Šešelja (*Dūjmov*) (1920.-2008.), Miljenko Šešelja (1936.), Vlade Špralja (1941.), Rado (Rade) Šešelja (*Dūjmov*)(1941.), Faušto Špralja (1924.), i dr. Pamtime i neke odlike govora pokojnika: Roža Milanja, rođ. Špralja (1914.-2004.), Anica Milanja, rođ. Špralja (1914.-2006.), Marija Špralja, rođ. Čuka (1925.-2004.), Mate Špralja (1921.-2001.), i dr. Navodimo samo glavne srednje konzervativne informante: Milivoj Špralja (1965.) i Ljiljana Lučan, rođ. Špralja (1958.). Imena nekonzervativnih informanata ovdje ne navodimo. Ispričavamo se ako koga nehotice nismo spomenuli. Svima zahvaljujemo od srca!

2. VOKALIZAM

2.1. O vokalnom inventaru i o izgovoru pojedinih vokala

Kao što je već utvrđeno (usp. Finka 1977: 41), u vokalnom je sustavu dugootočkih čakavskih govora osam vokalnih fonema. Tako i vokalni inventar zaglavskoga govora⁴² osim pet osnovnih jedinica /a/, /e/, /i/, /o/, /u/ sačinjavaju i tri zatvorena vokala /ǎ/, /ǣ/ i /ǫ/, a silabem je i /ɾ/, što bismo mogli prikazati ovako:

ĩ / ī	ũ / ū	
ě / ē	ǫ / ǫ	+ ɾ
	ǎ / ǎ	

Slogotvorno /ɾ/ je uvijek kratko, bilo primarno (npr. *čřv*, *čřdesě(t)*, *xřteňǎča* ‘hrptenjača’, *křv*, *přst*, *přtiti*, *přvi*, *sekjřva*, *třti*, *vřtiti*) ili sekundarno (npr. *Břnǎrdo*, *přko* / *přko*). U nekoliko primjera uza nj dolazi popratni samoglasnik *a*, također kratak (*ǎrvati se* ‘boriti se; mučiti se, nastojati’, *ǎrpa* || *vřpa* || *řpa* ‘hrpa’, *arjǎv* ‘nevaljao, zločest’⁴³, *ǎrtak* (top.), *Artit*’ (top.), *Artina* (*ǎrtina*) (top.)⁴⁴). O tzv. sekundarnom *ɾ* bit će riječi kasnije (vidi 2.8.). Od ostalih suglasnika, poznato nam je da /n/, kao i u mnogim drugim govorima, može biti nositelj sloga u skraćenom obliku psovke (*je*)*běn ti* / *te* (*ňte Bǫže*; *ň ti mǎter*; *ň ti jǎrca* || *jǎrca*), u upitnoj rječci *ǎn* (*ň* || *ň?*), a čuje se i pri negodovanju („mumljanju“) ili sl. (npr. A: *Xřtit’u ga t’ǎ*, *sǎmo te čřjin slǫvo!* (‘čujem li te samo riječ’) B: *ň*, *zabǫra*, *xřti! tǫ ti je svě ča znǎš i umiš.*).

U kratkim se slogovima ispred /n/ u govoru pojedinih govornika ostvaruje /ǎ/, odnosno /ǫ/ koje kadšto prelazi u /ũ/, pa „variranje“ izgovora može zbuniti neupućenog slušača (zapisivača). Ta je pojava ograničena na oblike u 1. l. prez. glagola V. vrste na *-ati* (npr. *imǎn* || *imǫn* || *imũn*; *nimǎn* || *nimǫn* || *nimũn*; *čěķǎn* || *čěķǫn* || *čěķũn*; *kũxǎn* || *kũxǫn* || *kũxũn*; *poznřvǎn* || *poznřvǫn* ||

⁴² Finka (1977: 34) detaljno razrađuje fonetske varijante koje se javljaju u dugootočkim čakavskim govorima. Mi spominjemo samo glavne fonetske značajke, a za detaljan uvid u glasovni inventar upućujemo na navedeni rad.

⁴³ U značenju ‘rdav’ redovito dolazi *rũzav(i)*. Još postoji leksem *arjavũša* koji označava zločestu / zlobnu osobu (m. ili ž.), a dio je i izreke (*Arjavũša kř mǎjku ne slũša*), te *arjavǫst* (‘zloba, zločestoća’). Zanimljive su izreke u kojima je *arjǎv* također u prenesenom značenju (‘loš’): *Trũd i mũka - ǎrjava* || *arjǎva plǎt’ a te Dř t’e št’ěta - na arjǎva kměta!*

⁴⁴ Ovi su toponimi iznimke, a možemo im pribrojiti i *Věli Rǎt* (G *Věloga Rǎta*; etnici *Velorǎt’ani*, *Velorǎt’anka*, pl. *Velorǎt’ane*) koji žitelji SZ skupine nazivaju *Věli Rǎt* || *Veli Rǎt* (G *Velartǎ*; etnici *Velǎrt’ani*, *Velǎrka*, pl. *Velǎrt’ane*). Inače se u značenju ‘rt’ govori *pũnta*, *pũntin* (rom.).

poznîvũn; parit'îvǎn || *parit'îvǒn* || *parit'îvũn* 'spremam'), gl.p.t. (npr. *frīgǎn* || *frīgǒn* || *frīgũn*)⁴⁵, G pl. pojedinih imenica (npr. *ulīgǎn* || *ulīgǒn; gǒvǎn* || *gǒvǒn*), brojeva na -an (*sédǎn, ôsan*), rjeđe N sg. (npr. *Stípǎn* || *Stípǒn*), a najfrekventnija je u I. i II. licu pl. nenaglašenih oblika osobne zamjenice – *nan* i *van* (A: *Razbîlo nũn je prǒvu*. B: *Čǎ t' u vũn jǎ!*), tj. u tim se primjerima može čuti i od nekih govornika kod kojih u svim ostalim kategorijama izostaje.

Dakako, nerijetki je prijelaz nazalnosti na prethodni vokal, osobito u najstarijih, no apsolutna redukcija nazalnog elementa nazaliziranoga vokala je rijetka⁴⁶ (usp. Finka 1977: 95). Zanimljivo je da govornici kod kojih se zatvorenost ostvaruje u navedenim kategorijama, u 1. l. sg. nenaglašenog oblika glagola *bîti* govore *sǎn* (npr. *Čũ san*), a neki od onih kod kojih se fonemi /a/ i /o/ ni u jednoj od navedenih kategorija ne zatvaraju, govore *sǎn* || *sǒn* || *sũn*. Te smo pojave registrirali i u govoru nekih zaglavskih iseljenika, pojedinačno i u žmanskome govoru, a u luškom (pojedinačno) i dragovskom isključivo u obliku glagola *bîti* (*sũn*). U kaljskom je, pak, ta pojava posve uobičajena te se javlja –*un* (npr. *îmun* || *îmun, poznîvũn; gǒvũn*), ali dolazi i –*a(n)* (*sa(n), va(n), na(n), sédan, ôsan*), čak i –*un* (npr. *črišun, nuarũžun* 'trešanja, naranača') (usp. Benić 2013: 15, 22, 25, 31, 44, 64 ; URL⁷). U savarskom registriramo *luncũn* 'plahta' (rom.), *štundǎrac* 'stup za zastavu' (germ.), u dragovskom *muntǎti se* 'vrtjeti se u glavi' (rom.), a u luškom je navodno bilo *bundîra* 'zastava' (rom.). Većina Zaglavaca iz svih dobnih skupina govori *kũxan, ulîgan, ôsan, "dǎ nan je", "bî san"*, itd., a primjeri *črišan, narǎžan* || *narǎnž, lancũn, štandǎrak, mantǎti se, bandîra* ostvarivi su samo u tom obliku.

Vokal /ǎ/ (zatvoreno /a/), kad je pod duljinom, artikulacijski se približava stražnjem vokalu /o/, ali nikada ne prelazi u /o/, kao što je to, primjerice, slučaj u većini bračkih, hvarskih i viških čakavskih govora (usp. Šimunović 1977: 10, 11), premda je ponekad bliži /o/, što je uglavnom karakteristično za najstarije govornike (*otǎ pijǎt, zvǎ me je, zǎjǎm, brǎda, brǎt Fabijǎn, svǎs dǎn...*). Slično kao što, primjerice u bračkom razlikovnu ulogu imaju /ǒ/ i /ǒ̄/ (*stvǒr* 'predmet' : *stvǒr* 'stvorenje') (usp. BRAČ, 898), u zaglavskom se čuva razlika između /ǎ/ i /ǒ̄/ (*stvǎr*: *stvǒr*). Primjeri dugog (otvorenog) /a/ u zatvorenu slogu su rijetki; u najnovijim posuđenicama se na njegovu mjestu najčešće izgovara /ǎ/ (podrobnije o tomu vidi u 4.2.2.6.). Zabilježeni su primjeri (npr. *vrag*), koji, ovisno o stilskoj izražajnosti, variraju od potpuno kratkog (*vrǎg* || *vrǎx te plǎka!*),

⁴⁵ Zabilježili smo primjere kolebanja: A: *Čǎ kũxaš lîpoga?* B: *Ëvo, viš ča kũxun: Kũxǎn rîž.* ; A: *Bǒli si bî k likǎru pǒjti nǎ vrime!* B: *Nẽmun jǎ čǎ xodîti k likǎru! Jǎ ti govǒrin da nîmon čǎ.*

⁴⁶ To je najizraženije u savarskom govoru (npr. *jǎ sa va rǎk'a*), a posebno od D do VR (npr. *s mojǒ mâtero*). U zaglavskom je registriran uobičajen nazalni izgovor vokala: A: *Bǎdnǎk je na dvǎjščetîre, vǎla.* B: *A kî dǎ je?* (*ǎ* je, dakako, zatvoreno). ; *Kǎ bi bǎri uspi!* (<*barin* < *baren*) ; *Nîmq* || *nẽmq jǎ čǎ s tǒbũ!* ; *Nǎkũ pǎr gǒdišt',* itd.

preko produljenog (*vrâg* || *vrâg znâ ôt'e* || *ôt'e li*), dugog (A: *Da mu je slâbo*. B: *Vrâg mu je!*), do dugog zatvorenog, ipak najrjeđeg, ali najafektivnijeg izgovora (*Vrâg bi vò odmřsi* ; *Vrâg te zaklâ!*).

Kad iza /ā/ slijedi nazalni konsonant, u zaglavskom govoru nema prelaženja u /u/. Tu su odliku do danas sačuvali govori od Luke do Dragova (npr. *žājūn*, ^(v)*ogūn*, *jedūn dūn*), a prema Finki (1977: 96), takvi su se primjeri katkad mogli čuti i u ostalim selima JI skupine od najstarijih ljudi (50-ih g. 20. st.)⁴⁷, dok u budućnosti zbog sve jačeg opiranja fonetskom putu razvitka (pod raznim utjecajima) (usp. Finka 1977: 97) razvitak (ili, možda: restituciju) ovakve promjene ne možemo očekivati u govorima poput zaglavskog u kojima nikad (ili odavno) nije bila nadmoćnom; štoviše, već je započela restitucija ā i u govorima poput dragovskog koji su dokasna odolijevali utjecajima, tako da danas supostoje dubletni oblici (npr. *trūdūn* || *trūdān*).

Dugo /e/, odnosno /o/ (zatvoreno /e/ i /o/) najkonzervativniji govornici izgovaraju poprilično blisko prednjem vokalu /i/, odnosno stražnjem vokalu /u/, dok većina izgovara srednje zatvorene glasove (*ponēsti*, *nē znan*, *blēdi*, *svētāc*, *fēšta*, *mojē dūšē* (G sg.); *brōska*, *Zōrka*, *gōri*, *kōsti*, *borōv* || *bōrov* (G pl.), *postō* ‘cipela’, *prōhōd* ‘čmar’ ...).⁴⁸

Kadšto se /ā/ (rjeđe /ē/, /ō/) u starijih govornika može diftongizirati, ali tada nije blisko pravomu, izrazitom diftongu kakav se može čuti npr. u Dragovima na Dugom otoku ili u Kalima⁴⁹ na Ugljanu, već je to samo alofona varijanta ostvarena u posebnim uvjetima, osobito pri isticanju, odnosno stilski obojenom govoru. Ta se uloga još jače ostvaruje i jako otvorenim (i otegnutim) izgovorom vokala, također kod starijih govornika (npr. A: *Omūkni*, *kravetīno*, *ne dāš mi počīnuti!* B: *Nē: – ne! jā:dnače! trūda je tēbi zaspāti, vaļā te zībāti, nōgo.* (‘teško je tebi zaspati, ne, kao ‘nije’, nego te treba zibati’); *prā:va keña!*; *blūtavo kâ:o trā:va*; *srā:mi se!*; *blā:go!* ‘stoko’; *tōga je bīlo mō:re*; *grū:ba*, *špō:rka... – a bīži...*; A: *Ča nīsi znâ, ōna ti se je pr'ōdala*. B: *Jē:?!; Da viš vāč samiļā: A grū:bi, postārani... – svāki dān sve grūbli.* (*û* (otvorenije) ≠ *ū* (zatvorenije)). Za razliku od mladih, kod starijih otvoreni dugi vokali nikad nisu dio stilski

⁴⁷ U zaglavskom je govoru *čānpa* || *čapūka* ‘pandža’ (rij. i *čānpļa*). Jednom smo prilikom u rečenici jednog govornika posvjedočili kolebanje između oblika *čūnpļa* i *čānpļa*. Dakle, svi dugootočki govori imaju potencijal zatvaranja /ā/ (u starini zacijelo bliskog glasu /o/) do /u/, i to je u prošlosti vjerojatno svagdje bilo uobičajenom pojavom, da bi kasnije u pojedinim naseljima (pojačano izloženima utjecajima sa strane) došlo do restitucije /ā/ (usp. Finka 1977: 96).

⁴⁸ Usporedbe radi, /ā/, /ē/ i /ō/, od kojih su se u kaljskom govoru poodavno razvili diftonzi, ponovno se restituiraju u suvremenom kaljskom govoru (usp. URL⁷ (snimke)).

⁴⁹ U zaglavskom govoru diftong, kad ga i čujemo u rijetkim prigodama, ima jedva čujan prvi fonem, te, također za razliku od kaljskog, nikada nema udar na prvom dijelu (*dvūa*), već na drugom (*dv'ā*): »(...) idealan kaljski dvoglas (kod starijih govornika, u sporijem izgovoru i kad je riječ posebno istaknuta) [je, op. a.] jedan glas s udarom na prvom dijelu.« (Benić 2013: 18).

neobilježnog govora. Tako će pojedini mlađi govornici, osobito oni koji su dosta izbivali iz mjesta ili koji su i inače podložni utjecaju, izgovarati otvorenije duge vokale /a/, /e/ i /o/, slično stanovnicima saljskog Porta (npr. *stâri, komâr, glâvê* || *glâve* (G. sg), *maštê(l), bôr, kôlâc*). Takav je glasovni inventar više rezultat prilagodbe drugom sustavu, negoli razvojnog puta unutar jednog idioma.

Glas /ī/ se kod starijih govornika kvalitetom ponešto razlikuje od standardnoga, odnosno »jezik je pri izgovoru toga glasa (...) nešto povučen[iji] natrag, ali ne toliko koliko pri izgovoru y«⁵⁰ (Finka 1977: 34) (*îgla, gñîli, grîx, sîn, prîmîti...*), a /ū/ je kadšto neznatno zatvoreniji (*dûx, sûxo, grûn, prût, okrûtîti...*).

Pokušaj rekonstrukcije (u kraćim crtama) vokalizma izumrloga govora jedine zaglavske stare štokavske obitelji, *Dûjmovix*, donijeli smo u bilješci br. 16.

2.2. Zatvaranje /o/ u /u/

Zatvaranje /o/ u /u/ najčešće je pred nazalnim konsonantima. Ova se promjena javlja u naglašenom i nenaglašenom položaju, pretežno u zatvorenom slogu (*grûn* (ali G *grôma*, pl. *grômi*), *kûnci* || *kônci* (ali N sg. *konâc*), *skunčâti, ûn* ‘on; onaj’ (ali: *ôna* ‘ona’, *onâ* ‘onaj’), *ûnda, ûnde* || *undêka* || *nûnde* ‘ondje’, *undêr(ka)* ‘onuda’, *zvûn* ‘zvono (ali N pl. *zvôni*), *Zvûnko* (rij., arh.) || *Zvônko, Kûn* ‘Tkon’, *pû n* || (mlađi redovito) *pô n* ‘po nj’, *vûn* || (mlađi) *vôn* (G *vôna* || (rij.) *vûna*, N pl. *vôni* || (rij.) *vûni*), *nâkun* (novije od *pôslî*), itd.).

Ima potvrda zatvaranja i u otvorenom slogu (*kulêda* || *kulêda, mugrân* ‘šipak’, *jârbu* ‘jarbol’, *kubôtnica* (vrlo rij., pojed.) || *kobôtnica* ‘hobotnica’, *murâti* (pojed.) || *morâti, p̄rburâviti* (rij.) || *p̄rburâviti* ‘zaboraviti (kratkotrajno)’, *zbûçeni* || *z/žbûçeni* ‘izboçeni’, *zbûçiti* || *z/žbûçiti* ‘izboçiti’, *svâku mâlo, svâku trî ûre*, itd.). U *sûmpur* je /u/ etimološko (<lat. *sulpur*, i sl.). Promjena zahvaća i oblike I sg. (*mânun, tûbun, š nûn, sîrun, sîlun, krûxun, ôgnun, s onûn lîpun Zâglafkun, sestrun, sînun, p̄rijatełun, ôcun, s̄çun, žâlcun, môrun, mûžun, brâdûn, trâvûn, svîťûn, iglûn, sikîrun, gorûn, poslûn, zorûn, živinûn, kôncun* || *kûncun* (<*konâc* ‘konac (nit)’, *kôncun* || (novije) *kôncen* (*mîseca*) (<*kônac* ‘kraj’), itd.).

Brojne su potvrde zamjene /o/ s /u/ u romanizmima, i to ne samo pred nazalima: *balûn* ‘balon; lopta’, *brûmbuł* ‘mjehurić (u moru); u kipuçoj vodi ugl. *kûžel’*, *bûmba, butârga* ‘riblja

⁵⁰ »y– „ipsilon“, obično označuje realizaciju tipa „i“ kao u kratkom slogu. Dolazi u naglašenom (*mýsec*) i u nenaglašenom (*tôlyč*) položaju. Jezik je pri izgovoru toga glasa znatno povučen natrag, tako da se y u odnosu na na i izgovara kao donekle stražnji glas. U osobitim se govornim prilikama može i produžiti.« (Finka 1977: 34).

ikra', *cukûn* || *muntûn* 'blesavac', *debötu* (|| (češće) *doxîpa*) 'skoro, umalo', *dûn* 'don, svećenička titula', *falcûn(ka)* || *falcifikûn(ka)* 'lažna, prijetvorna osoba', *furbaćûn(ka)* 'lukavac (ica)', *gradacjûn* || *gradacjôn* (|| rjeđe *provînt*) 'sprava za mjerenje gradacije alkohola', *kut'ëta* (pojed., rij.) || *kot'ëta* 'stranica postelje; (|| (češće) *postîlja*) postelja', *kufedëncija* 'povjerljiv razgovor (samo u: *nîma kufedëncije (so kîn)*)', *kulâr* || *kolâr* 'svećenički ovratnik', *kumpâñi* (ž.r. *kumpâña*) 'nalik, vrlo sličan', *kumpañija* 'društvo', *kumpâr* 'prijatelj (danas rij., fig.)', *kundöt* (danas pojed., rij.; većinom *zâxod*), *kunsêrba* 'ribarsko udruženje', *kunšêrva* || *kunsêrva* 'konzervirana rajčica', *kuntënat* || *zadovölan*, *kuntintäti (se)* || (rij.) *zadovoliti (se)*, *künto* 'što se tiče, glede', *kuntrëšt* 'sukob; proturječje', *kuntrëštäti* 'proturiječiti', *kunfûzija*, *kumbinê* 'kombine (žensko rublje)', *kunpatiti* '(*kôga*) imati prema komu obzira, strpljenja', *kumplamînti* (*čînti kumplamînti* 'činiti čuda (zbog sitnica), prigovarati'), *küntra* 'prema; nasuprot; protiv; (|| *šküntra*) protivno, suprotno', *kurdëla* 'vrpca', *kuštäti (se)* || *koštäti (se)* 'pristati (brodom)', *kvantûm* (|| (novije) *količina*) 'količina', *lampijûn*, *lûngica* || *lungëta* (rij.) || *dugîña* || (novo) *dužina* 'dužina (rom. zabilježen samo u vezi jedrenja)', *lûngi* 'obilno razvodnjen (napitak)', *munîta* 'sitan novac', *muntûra* || *montûra* 'radna odjeća', *murläka* (pogrdno za ž. osobu), *odûr* 'miris (ob. *grûbi*, tj. smrad)⁵¹, *pizdûn(ka)* (pogrdno), *prûnti* 'spreman', *skumpesäti* 'kojekako složiti, osmisliti, i sl.', *spurgacjûn* 'očitovanje, ono što se ispoljava (npr. *spurgacjûn kÿvi*– tumačenje npr. kožne bolesti, alergije, i sl.)', *šaltûr* (ž.r. *šalturica*) 'krojač', *štrigûn* || *čaratäni* 'čarobnjak', *trakûn* 'konjunktivitis; trahom', *tûrci* (N pl. < *tôrâc* 'procesijski svijećnjak'; = *Tûrci*), *vârgula* 'ventil', *zavalûn* || *flot'ûn* 'prevarant', itd. Od pojedinaca se mogu čuti primjeri *brunkîte* || *brunkîta* 'bronhitis', *gûmaće* 'sportska obuća', *käuštika* 'kaustična soda' i *kaumîla* 'kamilica', dok je kod većine /o/. U sljedećim dvama primjera u većini dugootočkih govora oba *o* prelaze u *u*, a u zaglavskom samo jedno: *bumbôn*, *tömbula* 'igra tombole.'⁵² Neobično je *o* u *prodënca* 'razboritost u ophođenju; kultura.'⁵³

Ova je promjena registrirana i u brojnim novijim primljenicama: *betûn* (rij.) || *betôn* (češće: *cimënat*), *kamijûn* || *kamijôn*, *kumbinîrke* 'vrsta kliješta', *kumpjüter*, *kundenzätor*, *kunplëtni* || (starije, rij.) *kunplëti*, *kunpöt*, *kuntëner*, *kuntröla*, *kunzerviräti*, *mudêrno* || *mudërno* || *modêrno* 'moderno; izuzetno, zanimljivo (!); prikladno (!)', *murtadëla*, *mutôr*, *pulicâjac*, *pulicija* || (rij.)

⁵¹ Usp. *udârati* = *voñäti*, *dävätî*, (arh.) *mplisäti* (ob. *grûbo*); npr. *Grûbo udära* || *îma grûbi odûr*.

⁵² Usp. u mnogim selima *bumbûn*, *tûmbula*. Ali svagdje redovito: *tûmbul* 'prevrtanje preko glave', *tumbuläti (se)* || *takaläti (se)* 'kotrljati (se).'

⁵³ Ob. ironično, npr. *Nö mu je prodënca, potäjati se i ne däti se višta*. Ipak, po svemu sudeći, čini se da riječ ne potječe od lat. *prudentia*, već od mlet. *prodezza*.

*pulicija*⁵⁴, *pulitika*, *pulitânke* ‘napolitanke’, *salmunëla*, i dr. Ove primjere, naravno, čujemo od starije čeljadi.

Ima, naravno, i iznimaka: *gòma*, *kalòp*, *komêdija* (◇ *činiti komêdije*), *kolâjna* ‘ogrlica’, *molâti (se)* ‘pustiti; popustiti; otpustiti; odvezati’, *pitôr* || *pitûr* ‘ličilac’, *stañadôr* ‘lemilo’, *širòp* ‘sirup’, *štajôn* (|| (nešto rjeđe) *zëman* (tur.)) ‘godišnje doba, vremensko razdoblje godine, sezona (i kao period pogodan za raditi što; period cvatnje, berbe, i sl.)’, *t’akulôn* (ž.r. *t’akulôna*) ‘brbljava osoba’, *tëlefon* || (pojed., rij.) *telefôn* (nekad pojed. možda i *telefûn*), *tëtanos*, i dr.

Osvrnimo se i na prefikse. Dok je u nekim selima SZ skupine⁵⁵ u sljedećim primjerima /o/ u nenaglašenu položaju prešlo u /u/, u zaglavsom govoru do zatvaranja nije došlo: *obâjti* ‘obići; obaći; pretražiti; snaći, zadesiti’, *obêd*, *obêdvati*, *obîsiti (se)*, *oboliti*, *obut’i (se)*, *odrîti* ‘oderati’, *osî’t’i*, *ošušiti (se)* || *osušiti (se)*, *otîti* ‘htjeti’, *ozdôl(a)*, *ozgôr(a)*, i dr. Ipak, *kolîko*, *tolîko*, itd., je svagdje jednako.

Zanimljivo je promotriti sljedeće primjere: *obonacâti* ‘nastati bonaca’, *ôdaja* ‘udaja’, *odâti (se)* ‘udati (se)’, *odûrîti (se)* ‘ukočiti se; (fig.) umrijeti’, *okasnîti* || *ukasnîti* || *zakasnîti*, *okînuti (se)* ‘otkinuti (se)’, *okînuti* || *otkînuti* ‘ukinuti’, *okrûtîti* ‘ukrutiti se; ukočiti, zategnuti’, *omûčîti* ‘uvaljati u *mûku* (brašno)’, *omûdrîti se* ‘uozbiljiti se (ob. zbog bolesti)’, *omûknûti*, *omŗtvîti (se)*, *opûtîti (se)* ‘uputiti (se); pokrenuti (se) (npr. motor)’, *opâlîti* ‘upaliti (npr. *mutôr*); zapaliti, spaliti (npr. *šûmu*); udariti’, *osmrâditi se* || *osmrđiti se*, *osolîti* ‘obraditi pomoću soli radi čuvanja’, *osûdîti (se)* ‘osuditi (se); usuditi se’, *osêknûti (se)* ‘ispuhati nos; pročistiti stijenj’, *ûklada* || *ôklada* (starije: *škomëš* (rom.)), *uklâditi se* || *oklâditi se* (starije: *škomëtiti se* (rom.)) || *pôjti u škomëš*), *ustînuti* || (ob. samo o ljudima) *ocënuti* ‘ohladiti se; smrznuti se’, *uvrimenîti (se)* || *razvrimenîti (se)* ‘nastati lijepo vrijeme’, *uzâgnuti se* ‘(fig.) ožegnuti se, sl. *uzgâti se* (iznutra), naljutiti se, burno reagirati’, itd.

Opreka *o*: *u* može imati razlikovnu ulogu (npr. *ožîmâti* ‘(čâ) iscjedivati’ ≠ *užîmâti* ‘(kôga) praviti nelagodu, ići na živce’), dok, s druge strane, bez konteksta nije moguće razabrati značenje leksema s jednakim prefiksom (npr. *okînuti*, *opâlîti*, *osûdîti se*, *opûtîti se*).

⁵⁴ Nekoć, doduše, *pulicija* i u značenju ‘temeljito čišćenje (ob. u tvornici).’

⁵⁵ Tako je i u Gradišću (usp. Lisac 2009: 99).

2.3. Zatvaranje /e/ u /i/

Zatvaranje /e/ u /i/ većinom se realizira ispred /n/, rijetko i ispred /ń/ i /m/, ali i ispred nenazalnih suglasnika (vidi 2.7.4.). B. Finka, kratko se osvrćući na pojavu, ne govori o realizaciji čistog *i*, već kako »dolazi do jačega ili slabijega sužavanja artikulacije glasa *e* pa je rezultat vrlo zatvorena nazalizirana varijanta vokala *e*, kadšto i nazalizirana varijanta glasa *i*« te kako je to »osobina starijih ljudi i više dolazi do izražaja u sjeverozapadnom dijelu otoka nego u jugoistočnome« (Finka 1977: 95). Načelno se možemo složiti jedino s tvrdnjom kako je to *danas* osobina govora ograničena pretežno na starije ljude. Na temelju pažljivog preslušavanja snimaka i slušanjem govora na terenu sa sigurnošću možemo reći da u svim selima osim u Salima izvorni govornici u takvim primjerima izgovaraju čisto *i*.

Saljani, pak, izgovaraju *e* koje se u dugom slogu zatvara (*mêndula, zovêñ, çüjen, kamêñe*). Istina je da se u Z u mnogim prilikama ostvaruje nazalizirana inačica vokala (npr. *Ne môri* (S: *ne môren*) 'ne mogu'; *bârj* 'barem' (u govornika koji inače kaže *bârin*) ili osjetno slabi artikulacija vokala (npr. *bâr^on* 'barem' (u govornice koja inače kaže *bâren*)), *kund^onzâtor*). U nastavku ćemo navesti kategorije u kojima se /ê/ zatvara u /i/ te ograničenja i iznimke.

U 1. l. sg. prezenta na *-en*: *çüjin, t'îšin* 'kišem', *dâjin, dâdîn, xâjin, idîn* 'jedem', *îdin* 'pođem, odem', *îšt'in* 'tražim', *jôčin* 'jaučem', *lâjin, lâžin, mâšin, mâžin, metîn, plâčin, plijin* 'plijevim', *pletîn, proljin, pûšin, rêstîn, serîn, sîcîn, smîjin se, trûjin (se), ùmrin, zâspin, zîjin* 'zidam', *zovîn, živîn*⁵⁶ (2. l. *živêš*), itd. Duplete su *grîn* || *grèn* || *gřn* || (nekonzervativni) *grên*, a akcent varira u *perîn* || (novije, rij.) *pêrin, berîn* || (novije, rij.) *bêrin*. Od *jebâti* je redovito *jebîn* (samo mladi: *jêben*), a u psovci (ispred nenaglašenih oblika osobne zamjenice) *jebên* || *jêben*, odnosno skraćeno *bên* || *în* || *ĭ* || (rjeđe, ob. manje afektivno) *ên*.

Također, u I⁵⁷ sg. imenice *krâj* (*krâjin*). Iznimka je *kõncun* || (novije) *kõncen* (*mîseca*), ali kad se govori o koncu za pletenje redovito je *kõncun* || *küncun*. I sg. od *čekit*' je *čekit'un*, jedino u izreci drugačije (*Dök je vrêlo, üdri, kûj, i čekit'en potuckûj!*).

U L sg. (samo u vezi s prijedlogom) umjesto *-omu* ili *-emu* često se ostvaruje kratko *-in* (i u Salima!): *Öni su na dobrîn, nî(n) nîma slâbo*; *na mâterinin mlîku*; *u Bûdit'ovin / Mârkovin tğmezâlu*; *Poslâla san po tvojîn brâtu*; *u nêzinin* || *nêvin takujînu*; *U va* || *va vîn, nîn, tîn, nîn* (=

⁵⁶ U mlađih i manje konzervativnih se ponovno restituira *e* (*živên*).

⁵⁷ Na SZ ova pojava zahvaća više imenica: npr. *s mûžin, ôcin, môrin, klâncîn* || *klüncîn* 'klancem, putem između *moçir oli kût*.' U zaglavskom je u takvim primjerima *-un*.

(u) va vōmu, nōmu, tōmu, nēmu); na / p̄ma / po (o)tīn, (o)vīn, nīn, itd.; po svīn sēlu ; u jenīn grādu; na vāšin / nīxovin / Dūjmovin / Dāničinin dvōru ; Po kīn si poslāla? ; U va || va || (novije) u cīn t'ēš to d̄žātī?, itd. Za usporedbu, u Istri čujemo –en (oven, ten, sven). Bez prijedloga ispred deklinabilne riječi ova promjena se uglavnom ne ostvaruje: Rēkla je vāšemu ōcu da dōjde; Kōmu si poslāla? – Dāničīnomu sīnu; Čēmu t'u se nādījati?

U G, D, V, L, I sg. te u pl. imenica većinom stranog (ugl. rom.) podrijetla: *cimēnat* 'cement' (G *cimīnta*), *dekumēnat* 'dokument' (N pl. *dekumīnti* || *dekumēnti*), *fundamēnat* 'temelj' (N pl. *fundamīnti*), *godimēnat* '(fig.) uгода, uživanje' (N pl. *godimīnti*), *kalkamēnat* (|| *komišūre*) 'razmak među *madīrima* (uzdužnim daskama brodske oplate)' (N pl. *kalkamīnti*), *mamēnat* 'moment' (N pl. *mamīnti* || (rij.) *mamēnti*), *sakramēnat* (N pl. *sakramīnti* (arh.) || *sakramēnti*), *švenāc* (N pl. *švīnci* || (rij.) *švēnci*), *štrumēnat* || (novije) *štrumēn(a)t* 'instrument, sprava' (N pl. *štrumīnti* || *štrumēnti*), *teštamēnat* || *taštamēnat* (|| *pīsmo*) 'oporuka' (N pl. *teštamīnti*), itd. Iznimke su *advēnat* (G sg. *advēnta*), *korēnat* 'morska struja; propuh' (G sg. *korēnta*), *pulēnat* 'zapad; zapadni vjetar (*prāvo zdōla*)' (G sg. *pulēnta*; ali: *pulīntāda* 'zapadni vjetar'), *cēnt* '(fig.) novčić' (G sg. *cēnta*), i dr. U trima nazivima mjeseci bilježimo dubletno: *šetīmbar* || *šetēmbar* 'rujan', *novīmbar* || *novēmbar* 'studenj', *decīmbar* || *decēmbar* 'prosinac.'

U neodređenim oblicima, kadšto i ž.r. te s.r. te deklinacijskim oblicima pridjevā, odnosno gl.p.t.⁵⁸: *c̄rlīn* || (novije) *c̄rvīn* (*c̄rlēni* || *c̄rlēni*, -a (i noviji oblici *c̄rv-*)), *donešīn* (*donešēni*, -a), *d̄rvīn* (*d̄rvēni*, -a), *vošt'īn* 'voštan' (*vošt'ēni*, -a), *govnīn* 'uprljan izmetom' (*govnēni*, -a), *gozdīn* 'željezni' (*gozdēni*, -a), *kršt'īn* || (novije) *k̄řšt'en* (*k̄řšt'ēni*, *k̄řšt'ēna* || (rij.) *k̄řšt'ēna*), *kuntīnti* (|| *zadovōlni*) (*kuntēnat*, *kuntīnta*), *kuplīn* || (mlađi) *kūplēn* (*kuplēni*, *kuplēna* || (mlađi) *kūplēna*), *ledīn* (*ledēni*, -a), *nadivīn* || (novije) *nadīven* 'nadjenut' (*nadivēni*, -a), *naḡnetīn* (*naḡnetēni*, -a), *namīnīn* || (novije) *namīnen* (*namīnēni*, -a), *natučīn* || (češće) *natūčen* (*natūčēni*, -a), *obuvīn* || *obūjen* || (mlađi) *obūven* (*obuvēni*, -a), *okrivīn* || (novije) *okrīven* (*okrivēni*, -a), *pacīnti* (|| *ust̄p̄līvi*) 'strpljiv' (*pacēnat*, *pacīnta*), *paprīn* (*paprēni*, -a), *pečīn* (*pečēni*, -a), *pojdīn* || *poīden* || (rij.) *poīdīn* 'pojedena' (*pojdēni* || *poīdeni*, -a), *pušt'īn* || (novije) *pūšt'en* '(na)pušten' (*pušt'ēni*, *pušt'ēna* || (novije) *pūšt'ēna*), *razbijīn* || (mlađi) *razbijēn* (*razbijēni*, -a), *s(a)krivīn* || (novije) *s(a)krīven* || *xr̄ānen* (*s(a)krivēni*, -a), *studīn*⁵⁹ (*studēni*, -a), *šivīn* || (mlađi) *šīven* 'šivan' (*šivēni*, -

⁵⁸ U zagradama navodimo određene oblike te oblike ž.r.. U govoru mlađih su zastupljeni jedino oblici na -en (*k̄řšt'en*, *ledēni*, *c̄rvēni* || *c̄rvēni*, *učīnen*, *donešēn* || *donešēn* || (najmlađi) -sen). Napominjemo da u zagradama ne navodimo oblik koji govore mlađi, a podrazumijeva se s obzirom na prethodno navedeni neodređeni oblik (tako npr. mlađi ne govore *obuvēna*, već *obūvena*; ne govore *p̄rbijēna*, već *p̄rbijēna* || *p̄rbijēna*, itd.).

⁵⁹ Usp. u mnogim mjestima SZ skupine imenica 'studen' glasi *stūdīn*, dok je u zaglavskom *stūden*.

a), *ubijîn* || (mlađi) *ubijen* (*ubijèni*, -a), *učínîn* || (novije) *učínen* (*učínèni*, -a), *udrivîn* || (novije) *udriven* ‘udaren’ (*udrivèni*, -a), *zabodîn* (*zabodèni*, -a), *zapletîn* (*zapletèni*, -a), *zelîn* (*zelèni*, -a), *zuvîn* || *zùjen* || (mlađi) *zùven* ‘izuven’ (*zuvèni*, -a), itd. Nije registrirano *kafîn* ‘smeđ’, *staklîn* (iako je, naravno, ostvarivo), već samo *kafèni* || (rij.) *kolûr kafê*, *staklèni* || o *stàkla*. Obično se govori *pòšten(i)*, vrlo rijetko *poštèni*, stoga ne čudi što je *poštîn* registrirano samo jednom.

Kao što smo vidjeli, već u govoru starijih postoje dublete (*zabijîn* || *zabijjen*), a potonji je navedeni lik gl.p.t. u nekonzervativnih govornika istovjetan 1. l. sg. prez. < *zabîti*. U pridjevima u kojima akcent nije na ultimima, za razliku od nekih govora SZ skupine (D, So), ne dolazi do promjene *e* u *i*: *mûnen*, *ròjen*, *nâghen*, *spâšen*, *vêžen*, *obûčen* || *obučîn*, *pôčmen* ‘započet’, *nâčmen* ‘načet’, itd., kao ni u imenicama na *-en* (*přsten*, *stûden* (usp. D: *přstin*, *stûdin*). Primjeri koji se mogu rjeđe čuti u govoru pojedinaca (*znèmin* ‘izvađen; iznesen’, *vêžin* ‘vezan’) mogu nas navesti na pretpostavku da je ta pojava nekoć bila prisutna i u zaglavskom govoru. Vjerojatno je, ne baš davno, napuštena zbog težnje za razlikovnošću, odnosno kako bi prez. 1. l. sg. bio različit od gl.p.t. (*nâjdin* ‘nađem’ : *nâjden* ‘nađen’, *pôčmîn* ‘počnem’ : *pôčmen* ‘započet’, *probijîn* ‘probijem’ : *probijîn* || *probijjen* ‘probijen’, *obâjdin* : *obâjden*, *smüşîn* : *smüşen*, *vêžin* : *vêžen*, *prôspin* : *prôspen*, itd.). Akcenatsko mjesto osobito pogoduje diferencijaciji ovih likova: *lèžin* ‘legnem’ : *ležîn* ‘ležim’ : (*po*)*lèžen* ‘polegnut.’ Međutim, ima primjera koji pri izostanku konteksta nisu razumljivi (npr. *pečîn* ‘pečem’ : *pečîn* ‘pečen’).

Sporadično u G pl. nekih imenica: *brîme* (G pl. *brimîn* || *brimenôv* || *brimenî*), *kolèno* (G pl. *kolîn*), *plèna* (G pl. *plîn* (rij.) || *plên*), *râme* (G pl. *ramîn* || *ramenôv* || *ramenî*), *vrîme* (G pl. *vrimîn* || *vrimenôv*), *vèna* (G pl. *vîn* (rij.) || *vên*), *žèna* (G pl. *žîn*), i dr. Dakako, mnogo je iznimaka: *stên* (<*stèna*), *mên* (<*mèna* ‘mladač’), *bên* (<*bèna* ‘šljuka’), itd.

E je prešlo u *i* primjerice u ovim domaćim riječima: *bârin* || *bâren* (= *bâr* || *almèno* (rom.) || (arh.) *almânku(n)* (rom.)) ‘barem’, *caklînka* (rij.) || *caklènka* || *caklenîca* ‘staklena posuda’, *plînka* ‘plemka, kalem’, *poplînka* ‘donja manja *plèna* (pelena)’, *prîn* ‘maločas’, *žînska* || (novije, rij., češće fig.) *žènska*. Ispred *n* se *e* mijenja u *i* u primjeru *kamîne* (zb.im. <*kâmi* || *kâmik*), ali ne u *zlamène* (zb.im. od *zlâmen*; samo u psovci i ◊ *čûdo i zlamène*, i sl.). U imenima ne dolazi do promjene: *Mlâdenka*, *Vènka*, *Zdènka* (usp. D: *Zdînka*).

Među romanizmima nahodimo mnoštvo potvrda: *kuntintàti* (*se*) ‘zadovoljiti (*se*)’, *marînda* ‘doručak’, *marindâti* ‘doručkovati’, *mindâļa* ‘medalja’, *mîndula* ‘badem’, *pacîncija* || *ustrpļêne* ‘strpljivost’, *siġuromînti* || *siġuro* ‘sigurno’, *šetîn* || *šèten* ‘vrsta platna, saten’, *tînda* ‘platno za strehu ili, u novije vrijeme, za branje maslina’, *tîndîti* ‘čuvati; skrbiti se; brinuti se o nekome ili nečemu’, *tintàti* ‘napastovati; nagovarati’, *vintulâti se* ‘zračiti se (mahanjem lepezom ili na

vjetru), *vintulător*(novo) ‘ventilator’, *zînsō* || (rij.) *zēnsō* ‘imenjak’, i dr. (o ostalim zamjenama *e* > *i* (i obrnuto) vidi 2.7.4.). U inicijalnoj poziciji *e* prelazi u *i* u *Inglēška* (starije, rij.) || *Inglēska*, *inglēški* (starije, rij.) || *inglēski*, *Inglēz*. Iznimke su novije primljenice, npr. *benkùc* || *bekùc* ‘regulator plamena’, *benzîna*, *centimētar*, *mētar* (usp. D: *mītar*), *pēnta* (usp. S: *pēnta*), *štikadēnt* ‘čačkalica’, i dr. No i među starijim romanizmima ima primjera čuvanja *e*, npr. *i(n)tēnditi se* ‘razumjeti se (u što).’ Opreka *e*: *i* katkad ima i leksičku razlikovnu ulogu, npr. *pr̥tēnditi* || (pojed., rij.) *pr̥tēniti* ‘položiti pravo na što, pretendirati’ ≠ *pr̥tīnditi* (sv. < *tīnditi*) ‘pričuvati, pripaziti; pobrinuti se.’

Sve u svemu, danas je najnestabilnije *i* (<*e*) u prezentu (pogotovo kod potvrda u kojima akcent nije na ultimi), dosta se gubi i u ostalim navedenim kategorijama, a najstabilnije je u romanizmima. Budući da su najstariji govornici koje smo imali prilike čuti (rođeni 1913.) beziznimno govorili *i* (*idîn*, *čūjin*) i tvrdili da je tako *o(d) pāntivīka* || *pāntivīka*, kao i nekoliko današnjih izvornih govornika koji izvrsno čuvaju i druge stare odlike govora, razvidno je da je *eu* govoru manje konzervativnih i mlađih govornika (*idēn*, *čūjen*) rezultat utjecaja u novije vrijeme, između ostaloga, i saljskoga govora. Ipak, čini nam se da su i nekoć mogli postojati govornici (npr. pojedine obitelji) koji su govorili tako, ali nisu izvršili znatniji utjecaj na ostale govornike. Naime, i u onih starijih govornika koji govore *plāčen*, *īšt'en*, itd., ipak se veoma često javljaju *zovîn*, *idîn*, itd.

2.4. Nepostojano *a*

Mihaljević i Horvat (2007: 302) upozoravaju kako je potrebno jasno razlikovati nepostojane glasove od glasovnih promjena u kojima dolazi do dodavanja ili gubljenja nepostojanih glasova te predlažu »da bi se glasovne promjene trebale nazivati promjena ili alternacija *a/∅* i *∅/a* ili gubljenje/umetanje nepostojanoga *a* i promjena ili alternacija *e/∅* ili gubljenje nepostojanog *e*.« Ovdje ćemo se služiti upravo tim terminima.

Dijalektološki su najzanimljiviji primjeri koji odudaraju od stanja u hrv. stand.⁶⁰ To su u prvom redu G, D, A, V, L, I sg. te N, (G⁶¹), D, A, V, L, I pl. imenica *māčâk*, *čvrčâk*, *odâr* ‘povišena ‘prostirka’ za sušenje smokava’, *pās*, *žāmâk* ‘komadić sira otkinut još za vrijeme sirenja’, *nârūčaļ*, *kokošīnâk* || *kokošīnâk*, *polet’âk* ‘ptić spreman za letenje’, *nâkovañ*, *Dūjan* (m.

⁶⁰ Naravno, nisu svi primjeri koje navodimo dio hrv. stand. jezika, no ima sličnih (npr. *stećak* G: *stećka*; *zamak* G: *zamka*).

⁶¹ Identično stanju u hrv. stand.

ime). U izvornom zaglavskom u tim kategorijama nema alternacije *a/∅* (npr. G sg.: *māčāka*, *čvrčāka*, *odāra*, *pāsa*, *žāmāka*, *nāručaļa*, *kokošīnaka* || *-īnaka*, *polet'āka*, *nākovaña*, *Dūjana*).

Kao što je i očekivano, u G. pl. dolazi do alternacije *∅/a*, no obično uz supostojanje novijih likova (*∅/∅*) (npr. *narāžan* || *narānž*, *stabāl* || *stablōv*, *skōrušav* || *skōrušv*⁶², itd.).

Infinitiv je *tīti*⁶³ ‘brisati (sv. *otīti*); masirati (sv. *potīti* || *rastīti*)’, *satrīti* ‘satrijeti, uništiti; (fig.) pohlepno pojesti’, a u prez. se javlja alternacija *∅/a*, uz neke inačice (*∅/∅*; *∅/e*) (*tārin* || (rij., novije) *tērin*, *tāreš* || (rij., novije) *tēreš*, itd.; *satārin* || *sātrin*, *satāreš* || *sātreš*, itd.). Isto je i u gl.p.t. (*otāren(i)* || *otēren(i)* || (rij.) *ōtren(i)*, *satrvīn* || (rij. fig.) *střvīn* / *střven*). To ne valja miješati s primjerima gl.p.r., m.r. sg. u govorima od D do VR (npr. *ūmar* (< *umrīti*), *ōdar* (< *odrīti*), *rāstar* (< *rastīti* || *rastārti* ‘izmasirati’ i < *rastrīti* ‘rastrijeti’), *pōž(d)ar* (< *pōž(d)rīti*)) u kojima je zapravo samo došlo do eliminacije dočelnog *l* te dodavanja popratnog vokala uz *r*, dok je u zaglavskim potvrdama *ūmra*, *ōdra*, *rāstra*, *pōždra* došlo do vokalizacije *l > a* (usp. u štokavskom *l > o*).

Čini se da je u konzervativnih govornika alternacija *a/∅* redovitija. Potvrđuju to npr. G, D, V, L, I sg. i svi oblici pl. imenica *kōrak* (G sg. *kōrka*), *Ārtak* (top.) (G sg. *Ārka* || (rjeđe) *Ārtaka*), *taulāc* ‘produžetak krmelog dijela broda; (nekoć) drveni ležaj u poljskoj kućici’ (G sg. *taūlca*), *vōžāc* || *vogāč* (na brodu) (*vōšca* || *vogāča*), *svīrāc* (*svīrca*), *zāpržak* (G sg. *zāprška*). U mladih je G redovito *Ārtaka*, *taulāca*, *vozāča* (< *vozāč*), *svīrāča* (< *svīrāč*), *zāpržaka* (posljednje rij.), a nerijetko i *kōraka* (G sg.), *kōrakov* (G pl.), *kōraci* (N pl.) mjesto *kōrka*, *kōrkov*, *kōrci*.

Mnogo je podudaranja sa standardnojezičnim stanjem (u zagradama navodimo oblik N i G sg.), npr.: *křmežal* ‘krmelj’ (*křmežļa*), *govnobāļac* (*govnobāļca*), *Šāmac* ‘ime broda’ (*Šāmca*), *štramāc* ‘madrac’ (*štrāmca*), *uplēt'ak* ‘dio nošnje koji pokriva pleća’ (*uplēt'ka*), *popēčak* ‘žarač’ (*popēčka*), *žītāk* ‘imanje; živežne namirnice’ (*žītka*), *ubōjak* ‘vrsta obuće’ (*ubōjka*), *ūlāc* ‘stršljen’ (*ūlca*), *bravīnac* ‘mrav’ (*bravīnca*), *xāļāk* (*xāļka*), *Sāvar* (*Sāvra*), *nāprīdak* (*nāprītka*), *nōšāc* ‘peteljka; 'kljun' posude’ (*nōšca*).

I, naposljetku, jedna zanimljivost u vezi s ovime. Došlo je do prilagodbe izgovora riječi s kajkavskim refleksom poluglasa (*e*) (npr. *Čākovac*, *M. Gūbac*).

⁶² U *skōrušv* slijed glasova *šv* izgovara se „stojpljeno“, tj. nema ni prizvuka poluglasa između tih dvaju glasova. Pritom je *v* jedva čujno. Isto je i s *tēgal* || *tēgl* (skup *gl* se izgovara stojpljeno, a *l* je oslabljene artikulacije).

⁶³ Od mlađeg pojedinca registrirali smo i *trāti*.

2.5. Ostale samoglasničke promjene, redukcije, zamjene

Od ostalih samoglasničkih promjena izdvajamo sljedeće⁶⁴: **a > e** (*dekôrdo* (sl. *inšôcija*) (rom.) ‘povezani, u dogovoru’, *rebufâti* (sl. *refacâti*) ‘napasti riječima, grubo prekoriti’ (mlet. *rabufâr*), *regân* (rom.)⁶⁵ ‘uragan; = *fîttûna*’, *je(n)dârma* || *indârma* || *žëndar* (rom.) ‘žandar’); **a > o** ((*o*)*dôtle* || *zdôtle* ‘odatile’, (*o*)*dôvle* || *zdôvle* ‘odavde’, *a nēmigo* || (rij.) *a nēmiga*⁶⁶ (<*a ne mi ga*) ‘a ne; a ne kao’), *krovâta*⁶⁷ (rom.) || (nekoć) *kolarîna* (rom.), *Tromêrka* (<*Tramerka* < *Tarmerka*) (top.), *rokêta* ‘raketa’⁶⁸, *ofâm* || *ofân* || (rij.) *afâm* ‘nesvijest’ (rom.), *ofâmâti* ‘onesvijestiti se’ (rom.), (*o*)*blamîrâti* ‘= (*o*)*brûkati*, (*o*)*sramotîti*’ (germ., franc.), *ofêra* ‘afera, smutnja’ (franc.); **a > u** ((*o*)*dûnvle* || *zdûnvle* ‘odande’, *brunculèt* (rom.) ‘narukvica’, *tuvêrna* (rom.) ‘krčma’); **e > a** (*prija* || *přivo*) ‘prije’, *flabâja* (mlet. *plebâgia*) ‘svjetina, rulja; metež’, *ragâta* (rom.) ‘regata’ (i u ◊ *nâ svu* || *na svù ragâtu* ‘svom jačinom (ob. o zvuku)’, *trâparice* (angl.; novo), *anastêzija* (grč.; novo)); **e > o** (*nôgo* || *nogo* || *no’o* || *nûgo*) ‘nego’); **e > u** (*nûgo* || *nugo* || *n(o)go*) ‘nego’, *kôlura* (čest V *kôluro!*) (mlet. *colera*, *colora*); **i > e** (*četîre* || *čêtre* ‘četiri’, *legetimâcija* (novo), *stepëndija* (novo), *petroîd* ‘neopitroid’ (novo) (vidi 2.7.4.); **i > o** (*lôfče* || *lûfče* || *lîfče* || *řfče* ‘ljepše’)⁶⁹; **i > u** (*žûl* ‘= *lîlan* (samo u molitvi⁷⁰)’ (tal. *giglio*), *poluklînika* (germ., lat.; novo)), **o > a** (*armâr*⁷¹ ‘ormar’, *barôfka* ‘češer (ob. borov)’, *dâtal* (rom.) ‘prstac (*Lithophaga lithophaga*)’, *mamënat* (rom.) ‘moment’, *pârabrod* (češće: *vâpôr* (rom.)); **o > e** (*peronôšpera* ‘peronospora’ (grč.), *dekumënat* (lat.) ‘dokument’), **u > i** (*pôlibrât*, *pôlisëstra* (nove riječi)), **u > o** (*po* (rij., pojed.) || *pu* (<*put*).⁷²

⁶⁴ Većina ovih promjena preglašavanja karakteristična je za govor starih. Primjere donosimo tek ilustrativno. Detaljan prikaz iziskivao bi ekscerpiranje svih primjera iz građe, što je zasad naprosto nemoguće.

⁶⁵ U novije se vrijeme može čuti i „hibridni“ lik *üregan*, spoj književne riječi *uragan* i domaćeg *regân*. U S je *ragân*.

⁶⁶ Npr. *Bâš je plet’âš, dôbar klâpac o čovîka, a nēmigo popjčît’* ((fig. < tek začeti plod smokve) ‘sićušan, slab čovjek’) ; *Užâ je na blâgoslovu* (‘večernja pobožnost u crkvi’) *u božît’ ni dâni pokûpiti pŕd božît’* (‘božićno drve’) *svù mlâdost i bìli bi spřivali svê božît’ne pîsme, a nēmigo danâs – popôdne nî blâgoslova, ovâ frâtar rečê da svâki svômu grê čestîtâti*.

⁶⁷ Ovdje je *a > o* s obzirom na standardnojezični lik. Zapravo do promjene nije ni došlo jer je u mlet. *croata* || *colarina*. Jedino je, dakle, umetnuto hijatsko *v*.

⁶⁸ Usp. prethodnu bilješku o *krovâti*. I ovdje je, naime, riječ o posuđenici iz talijanskog (germ. *Rakete* < tal. *rocchetto* ‘vreteno’).

⁶⁹ Ima govornika koji sporadično rabe sve četiri varijante, no za razliku od mladih, nikad neće reći *lîpše*.

⁷⁰ *Svêti Ânte, tî s’ mogût’i, pò svin svîtu grêš slavût’i, nôsiš u rûci Gospodîna, Isukŕsta - Bôžjeg sîna, a u drugoj kîtu žûla. Ôtvor’ ôči kî su slîpi!* Usp. u D leksem *žûl* (‘ljljan’) nije samo u molitvi, već u svakodnevnom govoru.

⁷¹ No to je zapravo od talijanskog *armadio*.

⁷² Npr. (o pravcu kretanja): *Šâ je po Grâda / po Lavdâre / po sêla / po Sâlî*, itd.; (o položaju čega) *Krêñena je po funêstre* ‘okrenuta je *put* prozora, tj. prema prozoru’, itd.

Oslabljena artikulacija glasova prvi je stupanj na putu do totalne redukcije ili promjene boje (vidi i uvodne napomene u 2.3. – drugi odlomak). Izgovor navedene varijante komparativa s vrlo oslavljenim *i* koje se približava *ǣ* (*ǣfče*) bitna je prepoznatljivost susjednog žmanskog govora, a u zaglavskom je fakultativna i ograničena na još nekoliko primjera (*fǣte* ‘ušticipci’, *brǣme*, *mǣža*, *vrǣt’a*, *srǣt’a*, *xǣpa*, *kapǣtǣn*, *bǣla* (gl.p.r. 3. l. sg. ž.r. < *bǣti*), *na Sǣfnax* || *Sǣfnami*, *Pǣnta Kapǣfna*, i dr.)⁷³, rjeđe u oblicima gl.p.r., osobito pri ubrzanom govoru (*xodǣla*, *vidǣla*, *stǣvǣla*, *merǣtǣla* ‘zaslužila’), no ipak osjetno različita od totalne redukcije česte u nekim štokavskim govorima. I u leksemu *mǣslina* (možda češće u pl.) zbog frekventne uporabe često dolazi do oslavljenog izgovora središnjeg sloga (prostim riječima, doima se kao da je snažno zatvoreni inicijalni slog „progutao“ sljedeći) pa se izgovara, otprilike, *mǣs⁽ⁱ⁾ne*, no ovo je tek pokušaj transkripcije. Također, često registriramo *jǣ^{go}vorin*, *jǣ go^{vo}rin*, (*ǣn*) *go^{vo}ri*, i sl., pored *jǣ govǣrin* || *jǣ govorin*, (*ǣn*) *govǣri*, itd.

Od vokalskih redukcija izdvaja se afereza (ispadanje samoglasnika ili sloga na početku riječi), najuočljivija u oblicima osobnih i pokaznih zamjenica, no podjednako su frekventni i cjeloviti oblici (npr. *nǣga* || *onǣga*, *vǣx* || *ovǣx*, *nǣ* || *ǣne*, *vǣ* || *ǣvi*, *nǣma* || *onǣma*, itd.). Naprotiv, prilozima *vǣko*, *nǣko*⁷⁴, a naročito pridjevi *vakǣv*, *nakǣv*, *volǣk*, *nolǣk*, *volǣsni* (*volǣsan*) ‘ovolichni’, *nolǣsni* (*nolǣsan*) ‘onolichni’ vrlo se rijetko mogu čuti s inicijalnim *o*, i tada to obično biva zbog isticanja riječi. Početno *o* redovito ispada u *kǣlo* || (samo sa satima) *kǣ* ‘oko’ (*Grǣ kolo kǣt’e*; *Gǣlo ti je kolo pǣsa*; *Ko(lo) dvǣ ǣre popǣdne*; ALI: *Šǣ je ǣkolo*.), *krǣnǣti* (*se*)(nsv. *krǣt’ati* (*se*); izvedenice: *prǣkrǣnǣti*, *zakrǣnǣti*, i dr.) (*okrǣnǣti* (*se*)) je u konzervativnih vrlo rijetko), *lijǣndar* ‘oleandar’, *skǣrušva* ‘oskoruša’, često u *prostǣti* (nsv. *prǣšt’ǣti*), a rjeđe i u novoj primljenici (*o*)*perǣcija*.

A ispada u *kǣ* ‘ako’, *ǣroplan* (uz novije *avijǣn* || *avijǣn*), *ǣrodrom* (novije), *fǣndo* || (rij.) *afǣndo* ‘u morsku dubinu, u dno’, *kǣnto* ‘glede, što se tiče’, *pǣna* || *pǣna* (češće *tǣko*) ‘tek (opr. *jurǣ*)’ (rom.), *kǣcija* ‘bagrem’, *kumulǣtor* (novo), *Mǣrika*, *Merikǣnac* || *Merikǣni* (ž.r. *Merikǣnka*), *merikǣnski*, *petǣd* ‘apetit’ (novije), (*a*)*šperǣn* ‘tableta’, (*a*)*lǣrgija* ‘alergija’ (novo), itd.

I redovito ispada u *Tǣlija*, kao i u hrv. stand. u *Tal’jǣnac* (ž.r. *Tal’jǣnka*), *tal’jǣnski*, u hipokoristiku *Vǣna*, vrlo često u *jǣko* ‘iako’ (uz starije *i kǣ*) i u *nǣkcija* (pored starijeg *špǣnta* (mlet.)), rjeđe u *Sǣkrǣst* (<*Isǣkrǣst*), pri negodovanju ili sl. ponekad i u *Sǣsa* (<*Isǣsa*). Najznačajnije

⁷³ Usp. u So: *kǣxǣna*, *Mǣr’nov(i)* (prezime); u Ž: *Vidǣlov(i)* (<*Viduǣlov*, prezime) (u Z ponekad *Kǣž’lovi* (patronimik, obiteljski nadimak)). Često se može čuti i *Jǣs ti?* ‘jesi li ti?’ (tj. tko je to?), *jǣs bǣla*, i sl.

⁷⁴ Međutim, mogu se smatrati analogijom prema *tǣko* (usp. Kapović 2008a: 131). Pored *tǣko*, stariji veoma često koriste i *otǣko*.

je ispadanje *i* u prefiksima *iz-*, *is-*, *iš-*, odnosno prijedlogu, »prisutno već u najstarijim pisanim spomenicima« (Malić 1991: 108). No za razliku od potvrda u čakavskoj pisanoj baštini, u zaglavskom je govoru (u govoru konzervativnih) provedeno dosljedno: *z(s, š, ž, Ø)* ‘iz’ (*z mōra*, *z rīvê*, *z nēba*, “*Nēka ga zbāvu z otōga!*”, *s kūt’e*, *s pōda* ‘s kata’, *s tlōxa* ‘s tla, s poda’, *ž nēga*, (*z*) *svīta*, (*z*) *Žmāna*, (*z*) *Zāglava*, itd.), *za* || *zāda* (|| (*īza*)) ‘iza’, *zīti* ‘izići’, *zazīvāti*, *zmīslīti* || *zvintāti* (rom.), *znīmāti* ‘vaditi; skidati; iznositi’, *zvīti* ‘izvidjeti’, *zorāti*, *zbrāti* (nsv. *zbīrati*) ‘izabrati; probati’, *znēnada*, *znebļūšiti (se)* ‘zaprepastiti (se)’, *zneverāti* ‘nastati *nevēra*’, *zvīrati* ‘izvirati’, *zgūlīti* ‘iščupati’, *znōvice* ‘iznova, ponovno’, *spod* || *spōd* || *spōd* (rij., samo samostalno) *īspod*, *spōvid*, *spīpati*, *skorēnīti*, *spāštāti*, *sjūtra* || *zjūtra*, *sp̄povīdāti* || *spredikāti* (rom.), *skūsiti*, *skūsan*, *stūt’i*, *skīdati*, *sūncastōk* ‘izlazak (istok) sunca’, *m̄secstōk* ‘izlazak (istok) mjeseca’, *ščēznuti* ‘iščeznuti; nestati iz sjećanja; jako se prepasti’, *žnōrīti* || *znōrīti* ‘izroniti’, itd. Jednako je i u novijim riječima: *spūnīti*, *spāsti* ‘ispasti (pokazati se u računanju, životu, itd.); nekoć samo u značenju *spāsti* ‘uzgojiti blago; (fig.) *spāsti drōb* ‘udebljati se’; *nāč si spā*, i sl. ‘na koju (nisku) razinu si (s)pao’, i dr.

E ispada u *tikēta* ‘etiketa’, *lētrika* ‘električna struja’, *lētrični*, *lētričar*, rjeđe u (*e*)*lētra* ‘elektra, HEP’, dok je *u* ispalo u starim riječima *zglāvlje* ‘uzglavlje’ te *vāla* ‘uvala’, a sporadično i u (*u*)*zdīxati* ‘uzdisati’, ali *uzdaxnūti (se)* || *uzdāxnuti (se)*, te (*u*)*vegīja* ‘mladoženja.’ Danas se rijetko može čuti *Strālija*, najčešće je ipak *Austrālija* || *Austrālija*, no pamtimo stare ljude koji su redovito tako govorili. Inicijalni slog ispada i u *pulitānke* ‘napolitanke’, no izvorna je dijalekatska riječ za kekse (općenito) *galetīne* (novo: *kēksi* || *kē’si*).

Registrirane su i brojne potvrde sinkope (ispadanja samoglasnika ili slogova u sredini riječi): *xōmo* || *xōmo* (<xodimo), *xōte* || *xōte* (<xodite), *nēv* (|| *nēzin*) ‘njezin’⁷⁵, *vōšt’e*⁷⁶ || (rjeđe) *vōgodīšt’e* ‘ove godine’, *gūjca* || *guzīca*, *plēna* ‘pelena’, *čētre* (|| *četīre*; i novije *čētri*) ‘četiri’, *dvājse(t)* ‘20’, *trēse(t)* ‘30’, *matrijāl* (novije), *zājno* ‘zajedno’, *vīti*, *povīti* ‘(pro)kazati; pokazati’, oblici imenice *kōrak* (npr. G sg *kōrka*, N pl *kōrci*), *zajbāvāti* (< zajebavati), i dr. Snažne je afektivnosti sinkopirani (ili *allegro*⁷⁷) oblik *Jēs* (<*Jē(j)zus*).⁷⁸ Poprilično su frekventni sljedeći

⁷⁵ Taj je oblik nastao kontrakcijom prema *nēgōv*. U zaglavskom se, doduše, u značenju ‘njegov’ govori *nīgōv* || *nēgōv*. Ključ nalazimo u govorima SZ skupine dugootočkih govora u kojoj je *nīgōv* ‘njegov’ i ‘njezin’ (!).

⁷⁶ Ovo je zaglavska prepoznatljivost; inače, u selima na JI je *vōgodīšt’e* (možda jedino u Ž *vōšt’e*), a na SZ *vogodīšt’e* || *vogodīšt’a*.

⁷⁷ Naime, u novijoj se literaturi ovakvi primjeri često nazivaju *allegro* oblicima »(...)u kojima ne dolazi do redukcije, nego su to drugi oblici riječi, koji su skraćeni, što zbog brza izgovora, što zbog česte upotrebe (Kapović, usmeno)« (Čurković 2014: 50). Od ostalih primjera koje navedena autorica spominje u proučavanom štokavskom govoru, u zaglavskom su potvrđeni sljedeći slični: (*ī*)*me Ōca* (*ī Sīna* i *Dūxa* || *Dūxa svētoga*) ‘u ime...’; u starih žena je često i afektivno *Me* || *mē Isūsovo!*; skraćeni oblici dočетка brojeva nastalih slaganjem s korijenom –*deset* (/ –*eset*

allegro oblici u kojima ispada *t'e*, potvrđeni i u štokavskim govorima: *òš, nèš || nêš, kòš*⁷⁹, a čini se rjeđe (u starijih) *dīš, čāš, kās, paš*. Veoma je često *mis' (miz') || mīs' (mīz') (<mislin)*, *miš' (miž) || mīš' (mīž) (<misliš)*⁸⁰, *vīš' (|| vĕ/ vè) (<vidiš)*, *vīte (<vidite)*. Ipak, pojedine se potvrde mogu katkad čuti samo od najmlađih podložnih snažnom (zadarskom urbanom) utjecaju (*mòš (<možeš)*, *daš (<da t'eš)*, *kūš (<kužiš)*, *tīš (<tī t'eš)*). U *d'jānka (jĕnōga) (= do jānka)* 'do (n)iti (jednoga)' je ispalo *o*, a *n' (<nānka)* se, zbog prilagodbe izgovora uz *d*, depalataliziralo (*n' > n'j > j*) (npr. *D'jānka jĕna (jedīna) t'e s tĕmeļa usaxnūti! ; I do jānka jĕnōga je samatrā || sātra || pōždra?!*). Govori se i *dò ti jedān* "do iti" jedan, do ijedan.'

Apokopa (ispadanje samoglasnika ili sloga na kraju riječi) se, primjerice, javlja u *zarān* 'zarana', *vĕli(ki), polĕ || polĕj || polĕj' (usp. u susjednim S: polāj)* 'pogledaj, gle' ili *vĕ || vĕ (<vidi, vij)* 'gle, vidi', *nīs || nisān i jĕs || jĕsān*, kao i u *Liban* 'Libanon' (novije). Pojedinačno se ostvaruje lik *rad (= (za) radi 'zbog; radi')*. Također, apokopirano je i 2. l. sg. imp. nekoliko glagola (npr. *lāj, xāj*), kao i veze prijedloga sa zamjenicama *kī, čā, n' (<nĕga)*, *(o)vā* 'ovaj', *(o)tā* 'taj', *ūn || (o)nā* 'onaj' (npr. s *tā: nāt, (u) vāt, zāt, pōt, (s)prđāt, uzāt, nadāt, podāt, krozāt, mejāt*).⁸¹ Rjeđe se čuju s *i (nāki 'na koji', nāti 'na taj', itd.)*⁸², i tada su istovjetni pl. oblicima m.r. (*nāki || na kīx* 'na koje (m.r.)', *nāti || na (o)tīx* 'na te (m.r.)' ≠ *nāke* 'na koje (ž.r.)', *nāte* 'na te (ž.r.)'), a još rjeđe, u posebnim prilikama, tek poneki cjeloviti oblik (*na kī, na tā, na čā, itd.*). Začuđujuće je da ove zadnje navedene cjelovite oblike izvorni govornici osjećaju *deškomōdnima, nĕšesnima* (nezgrapnima), *na xājst || na kūs besĕde* izrečenima (nedorečenima), kao da potpuna glasovna struktura kviri izražajnu moć. Mladi, pak, redovito govore samo *na kī, na tāj, na čā || (rij.) nāč,*

/-jset) (npr. *dvājzdvā || dvājset i dvā, trestōsan || trĕset i ōsan, četjstrĕti || četjdesĕt i trĕti, osanstōsmi || osandesĕt i ōsmi, osanzdĕvet || osandesĕt i dĕvet*). Ostale primjere vidi gore u nastavku.

⁷⁸ Npr. *Nĕ bi rĕka da od kolĕna ne mōrin, nōgo da se trišt'enin po kūt'i. Jĕs ĩme Isūsovo, Jĕs ĩme Isūsovo, kakōvoga mūža jā ĩman!* Dakako, i *Jĕzus || Jĕjzus || Īzus* su podjednako frekventni. Skraćivanje je pokazatelj jačine poticaja (stupnja iznenađenja, zgražanja i sl.) u govornika. Više o upotrebi ove i drugih snažno stilski obilježenih riječi (uz mnoštvo primjera) te o srodnoj problematici vidi u: Špralja (*uskoro*).

⁷⁹ Npr. *kòš - kò nĕš'!* (češće) *kò t'eš i ko nĕt'eš!* 'svejedno mi je (ako) hoćeš li ili (ako) nećeš'; *Xōdi || xōdi kòš xoditi! ; Pōzri kòš pozriti! ; (...) Ka prkōpaš ũredno || (rij.) urĕdno, mĕfko || mĕfko nĭku zĕmļu, na prĭmer, kòš žĭto posaditi, kòš kumpiri, vaļā dūmbļe.*

⁸⁰ Npr. *Jā mislin || jā miz da ti je dōba! ; Jā mīslin || jā mīz da je bī Mārko, ma nīs sigūr. ; Klūč je za pās nosi, čā miž da si smī napiti se! ; A: Ne mōre mi se mlīko otvoriti nĭkakorce, provāj tī. B: Jĕbi se ti i mlīko! ē... 'Ko miž da je lāfko tō molāti.*

⁸¹ Antun Mažuranić davne 1843. g. u prvom radu o čakavskom govoru uopće (komentar uo vinodolskom govoru uz Vinodolski zakonik objavljenom u *Kolu*) potvrđuje kako se redovito govore apokopirani oblici (jedino ne navodi sa svim zamjenicama), a ne *na (o)ta, va ča, za un || (o)na, itd.* (usp. Moguš 1977: 13–14).

⁸² Zapravo su to stegnuti oblici zamjenica *ovī, otī, oni* (npr. *vāti < va oti*).

itd.; *pôč*, *zâč* još dosta koriste u značenju ‘pošto’, ‘zašto’, no u značenju ‘po što’, ‘za što’ u njih prevladava *po čă*, *za čă*.

Sažimanje (kontrakcija) redovito je u oblicima upitno-odnosne zamjenice *kî* ‘koji; tko’, *kâ* ‘koja’, *kô* ‘koje’, u vezama prijedloga sa zamjenicama (u A) (npr. (*u*) *vâ ni* (<(u) va oni), *krozâ ni* (<kroza oni), *mejâ ve* (<meja ove), *prđâ vi* (<prda ovi), itd.)⁸³, u 3. l. sg. odričnog oblika prez. gl. biti (*nî* || *nîn*), potom *nîmamo* || (novije) *nêmamo* (<ne imamo), u imenicama *pâs* ‘pojas’, *zâva* ‘zaova’, u pridjevu *plivût’i* (*kâmi*, *rîba*) (<plivajut’i), u oblicima (perf.) i tvorenicama glagola *stâti* ‘stajati; boraviti’, dok u oblicima zamjenica *môj*, *tvôj*, *svôj* može izostati (npr. *mômu* || *mojêmu*, *svôga* || *svojêga*), isto tako u prilogu *kao* (*kâ* || *kă* || *kô*), uz stariji lik *kăko*. Osobito je frekventno (za razliku od SZ skupine) *pânda* ‘pa onda; pa.’⁸⁴ Kontrahirani su i sljedeći primjeri: *znâpak* ‘naopačke (npr. *razumîti znâpak* ili *krĕnûti rôbu znâpak*)’, *unâpak* (◇ *govorîti unâpak* || *talambasâti* ‘buncati’) (ali: *nâopako ti grĕ* u *živôtu*; ◇ *slăbo i nâopako*), *probût’i se*, *probûti se*, *poblâčiti se*⁸⁵ ‘naoblačiti se’, *jôkâti* (|| *skûmoriti*) ‘jaukati’, *Erôpa* ‘Europa’, *ĕrokrem* ‘puding’ u čašici’ (novije), *mitrolôg(ija)* ‘meteorolog(ija)’ (novo), *zôloški vjĕt* (novo), *Vanuzĕla* ‘Venezuela’, *Bonezâre* ‘Buenos Aires’, *Āgistan* ‘Afganistan’ (pojed., novo). Sažima se i starozavjetno ime *Ābram* (◇ *starjĭ od Ābrama*) i domaće ime *Agustĭn(a)*. Kad iza nenaglašenog oblika osobne zamjenice ž.r. 3.l.sg. (*je* ‘joj’) slijedi prez. pomoćnog oblika glagola *bĭti* (*je*), vrlo rijetko dolazi do sažimanja (npr. *Jôpe se je răna otvorĭla*. [*măski na nôzi*; govornica rekla pokazujući mačku]); najčešće je, radi prenošenja nedvosmislene poruke, nekontrahirano (npr. *Rĕkla je je da dôjde*; *Mûž je je ũmra*).⁸⁶ Kao i na čitavom otoku (osim u S (danas) češće *ńĕ*), čak i kod mnogih mlađih, registriramo nekontrahirano *ńĕje* (G sg. < *đna*). O sudbini /u svezi s vokalima govorit će se u 3.2. poglavlju.

⁸³ Mlađi uglavnom govore *u ôni*, *kroz ôni*, *med’u ôvi*, *pred ôvi*.

⁸⁴ *Pânda čă?* ‘Pa što onda’; *Ārĭva o živinčĕta se opĕru* || *operû i lešăju i ocĭdu pânda se šuf(r)igĭvaju*. ; *Na vôj kăpi je bĭ št’upĭn*, *pânda je pă*; (prov.) *Pjĕvo spĕci*, *pânda rĕci!* ‘Ispeci pa reci’, itd. Kadšto se čuje i „udvostručeno“ *pânda ũnda*.

⁸⁵ Zanimljiva je pučko-etimološka (metaforička) veza ostvarena između *oblâčiti se* ‘naoblačivati se’ i *obučĭvâti (se)* (nsv. <*obût’i (se)* ‘oblačiti (se)’ u poznatoj *provĕrbiji* ‘izreci’, npr. A: *Môglo bi dažĭti* B: *Lălko se je obût’i nômu kĭ ĭma văč!*

⁸⁶ Zanimljivo je za usporedbu stanje u većini govora SZ skupine. U njima je, naime, očuvano protojezično *jej* ‘joj’ (*Tĭ si jej rĕkla...*). Kad iza tog oblika slijedi pomoćni glagol *bĭti*, gotovo uvijek dolazi do kontrakcije (npr. *Dôša jej mûž*; *Mûž jej ũmar*). Razumljivo je da poruka koju govornik prenosi pritom ne postaje dvosmisljena, što se u slučaju pretpostavljene kontrakcije zaglavskog oblika (osobito kad je kontekst nejasan) može dogoditi (*ũmra je mûž* ‘umro joj je muž’ = *ũmra je mûž* ‘umro je muž’). Inače, u SZ skupini oblik pomoćnog glagola *bĭti* se nerijetko krati u *j*, pa ova kontrakcija nije neobična (npr. *Nĭsân jej nĭka rĕkla*: “*Cjĕno ti j’ ôko (u) glăvĭ.*” (Bo)).

Osim sažimanja, radi uklanjanja zijeva (hijata) ponekad se umeću suglasnici, najčešće *v* i *j*. Na granici prijedloga *u* i imenice s početnim *a* ili *o* često se čuje *v* slabije artikulacije, no kad ga usporedimo s dragovskim⁸⁷, još nam je jasnije da se ne radi o protezi (npr. *pôjti u^v ãjero* ‘otići, dignuti se u zrak’, *u^v ãligi* ‘u morskoj travi’, *u^v ôči*, *u^v ôgnu*, *u^v ôgradi* ‘u ograđenom posjedu’, *u^v ôsik* ‘u staju’; ali zabilježeno je samo: *u Ābu*, *u Ānd^v ela*, *u armâ^v*).

Hijatsko *v* redovito registriramo u oblicima novijih posuđenica *trikô(v)* ‘dječji triko’ (npr. N pl. *trikôvi*), *kakãvo*, *gavũda (sîr)*, fakultativno u starim romanizmima *lě(v)ut* ‘vrsta broda’, *ga(v)ũn*⁸⁸, *ga(v)unãra* ‘mreža za lovljenje gavuna’, a obvezno u *ježuviti* ‘jezuiti’ (rom.), *derekãvo* (arh., rom.) ‘dodatno, još k tomu’, *škovãce* ‘= *smet^vê*’ (rom.), i dr.

Stara je pojava hijatskog *j* u biblijskom imenu *Nõja*, ali se čuje i u *Dorotêja* te posve novim imenima *Lëjo* || *Lêjo*, *Andrêja*, *Dêjana*, *Matêja*, *Mixajêla*, i dr. *J* je umetnuto u starim romanizmima *gajêta* ‘tip ribarskog broda’, *bonãca pakêja* ‘potpuna utiha’, ali i u primljenima u novije vrijeme, npr. *ocêjan* || *ocêjan*, *lijãndar* ‘oleandar’, te u G kratica stranaka (npr. *hã(j)espêja* ‘HSP-a’). U glavnim i rednim brojevima od 11 do 20 slijed *ae* se redovito monoftongizira (*dvãnjãst*, *dvãnjãsti*⁸⁹, *dvãjse(t)* ‘20’), u 30 *ie* u *e* (*trêse(t)*), kao i *oi* u *pôjti*, *pôjde* ‘pođe’, *pojdê* ‘pojede’, *pojdîn* || *poïden* ‘pojedena.’

Ipak, mnoštvo je primjera u kojima hijat nije izbjegnuto: *pãuk*, *pãun*, *čãux* ‘(nekoć) zamjenik *glavãra* || *kapitãna* sela’, *nauciti (se)*, *saûr* ‘marinada’, *baû(l)* ‘okovana škrinja’, kao ni u novima: *ãuto*, i dr.

Dodavanje samoglasnika često je analogijsko, a najbolji primjer su zamjenice i prilozici *otã* ‘taj’, *õta* ‘ta’, *õto* ‘to’, *otãko*, *otakôv*, *otãmo*, *otõte(ka)* ‘ovdje.’ Konzervativni ih govornici veoma često izgovaraju s *o*. Međutim, prema našim zapažanjima, nikad se ne dodaje *o* u *toliko*, *tolisno*, *tudêr(ka)* ‘tuda.’ Neupućeni bi lako mogli zaključiti da je *u* u *uligna* ‘lignja’ dodano, no ono se razvilo od *o* (lat. *lolligine(m)* / *lolligo*). Najčešći su primjeri tipa *advënat* (lat. *adventus*),

⁸⁷ U dragovskom se čuje *v* (protetsko *v*) u nekim izoliranim riječima (napominjemo da je u dugom slogu ostvariv diftong *uo*): *võrãti* || *vorãti*, *võgrada*, *võsik*, *võ(v)ca* ‘ovca’, *võgũn* ‘oganj’, sporadično *võsti*, često i oslabljeno u *utiti* (<utiti < otiti) ‘htjeti’, i dr. S druge strane, *v* u dragovskom ponekad ispada (kao i u iškom): *õsak*, *ũna*, *ũcîn* ‘vučem’, *poût^vi*, *sût^vi (se)*, *ũlka(n)* ‘vulkan’, i dr. U saljskom je *võsik* ‘staja’, *vučija* ‘plosnata bačvica’, dok je u zaglavskom *õsik*, *učija*.

⁸⁸ Usp. u So: *gagũn*. Također u So (i u Bo, i Ver) se javlja protetsko *g*: *gõsti* ‘osti.’

⁸⁹ U S i Ž (vjerojatno i L) se još dosta čuje *dvãnjãst* || *dvãnjãsti*. Smatramo da je nekoć vjerojatno tako bilo i u Z, osobito s obzirom na nadimak *Četnjãst* ‘prišiven 50-ih g. 20. st. *divjki kã se je xãstala da za nũn grê četnjãst mladit^vov*. U SZ skupini je *dvãnjãst* (12), *dvãnjãsti* (12.). Slična je glasovna okolina u *nã Jezero* (žmansko, a u davnini i zaglavsko, *Jezero*) (*pôjti nã Jezero*, *bî san nã Jezeru*) što Žmanci izgovaraju *nãizero*, *nãizeru*, tj. uvjete za kontrakciju pospješila je vrlo frekventna uporaba lika. Vrijedi spomenuti i žmansko *Glãčevo põle* (Ž); u Z. je *Glã(v)čevo põle* registrirano samo pojedinačno, inače svi govore *Glavõčovo* / *Glavõčevo põle*.

kunförat ‘krepkost jela’ (tal. *conforto*) (vidi i 2.3. - na drugoj stranici), no ima i iznimaka (vidi 3.4.2. (*kt > t*)). Ukoliko slijed suglasnika otežava izgovor, između njih se također može umetnuti samoglasnik, npr. *šapīt’āti* (|| *šapurāti* || *govorīti pošāpīt’* || *pošapīt’*) ‘šap(u)tati’, *kinēz* ‘riba knez’, *paramezān* ‘parmezan’ (novo, pojed.), *Kalikūti* ‘Kalkuta’ (pojed.), *gangarēna* ‘gangrena’ (novo, pojed.), i dr.

S popratnim se vokalom često realiziraju i prijedlozi *s* (*so*: *So kīn je šlā?*; *Kūpī bin* || *bi(x)*, *ma nīman so čīn*; *Rūgaju se so tīn*.⁹⁰; *su*⁹¹ (najčešće uz brojeve, no ima i iznimaka; npr. *Donēsla je ‘u dōti’ jēnu* || *jenū xt’ēr*, *a vāmo je sà su trī dicē*; *Jā mōrin i su māne i su više*.), *z* (*za*: *Zā dna zavādi (jūhē)!* (ali: *Vōli te / mṛzī te z dnā sṛca*), *za svē mōt’i* ‘iz sve snage’, *za svēga gṛla* ‘iz svega glasa’⁹²; *zo*: *Zo kē bānde?*⁹³ ‘s koje strane’; *Zo kōga vṛxa?*; *U Pocēlu je smōkva zo kē ti je pā pokōjni prādid i ocōtavi*.; *Ōto su sūdi zo kīx ne pṛtāčin*; *Poglēdaj zo čēsa jā idīn!*), *od* (*odo*: *A: Odo kē govōriš?* *B: Od otē tāmo*.; *Gīnda je od okē se švēnci ukōtu*; *Mlīko vaļā pocīriti zā da zīde koļāta od okē zīde sīr*). Naravno, popratno *o* uz *z* i *od* je fakultativno (osobito je znatno češće *s čēsa* nego *zo čēsa*), a zadnjih se godina sve rjeđe čuju takvi primjeri. Možemo ih tumačiti kao analogiju prema dominantnim oblicima *z otōga*, *od onōga*.

Upotreba tzv. pokretnih samoglasnika u prijedložnim vezama može biti fakultativna i neovisna o tomu počinje li sljedeća riječ s vokalom (npr. *uza krāj*, *uzā zid* || *uza zīd*, *uza nīh* || (češće) *uzā né*), ali u nekim je primjerima, u starijih govornika, nezamjenjiva (*uzā se*, *podā nū*, *pada nūn*, *pada nōga*, *spoda nīx* ‘ispod onih’, *nadā to*, *krozā vo*, *mejā ve* ‘među ove (ž.r.); između ovih’, *nadā č*, *mejā né* || (rij., novije) *mej nīx*, *pṛdā né* || (rij., novije) *pṛd nīx*, itd.).⁹⁴ I pri pridjevsko-zamjeničkoj sklonidbi stari se nastavci beziznimno čuvaju, jedino je u L sg. moguće kratko *-in* (< *en*): (*o*)*nōmu mōmu* || *mojēmu pāmetnomu sīnu* (D), *u nāšemū mālomu* || *nāšin mālīn sēlu* (L), *od nāšega drāgoga māloga* (G), (*o*)*tīma nevaļivima māslinami* (D), *zavēt’āla se je*

⁹⁰ Glede zapisivanja, smatramo opravdanim pisati i *s otīn*, *s otūn* (poput *s ovīn*, *s ovūn*) (<ōto). Inače uz prijedloge u starijih najčešće dolaze likovi *ōto*, *ōvo*, *ōno* (u mlađih *tō*) (*Klādi jōš k otōmu!*; *Z otōga sēla je i ūn potēka*; *Od otōga se ne umīra*; *I bēz otē smuļīvičīne t’eš se pasātī*, *kroz otōga*; *rāz otīx* || *uz otīx* || *uza (o)tīx* || *uzā tī*, *nad otīx* || *nada tīx* || *nadā tī*, *zgōr otīx* || *zgora (o)tīx*, itd.).

⁹¹ U izvornom zaglavsom ne postoji *sa!* Koriste ga samo manje konzervativni i nekonzervativni.

⁹² *Za* u sintagmi *za svēga gṛla* zapravo je od *iza* (i inače se *za* govori umjesto *iza* (npr. *za vrātīma* || *za vrātī*)).

⁹³ Smatramo ispravnim pisati i *z okē*, prema *z otē*.

⁹⁴ Naime, u konzervativnih govornika nije nikad zabilježeno *uz sēbe* (eventualno, vrlo rij. i pojed., *uza sēbe*), *pod nū*, *pod (o)nūn*, *pod (o)nōga*, *spod (o)nīx*, *nad tō*, *kroz (ō)vo*, *nad čā*, itd. Također, govori se *zā me*, *nā nī*, (*u*) *vā se*, *pō te*, itd., a samo u rijetkim prigodama čuje se *za mēne*, itd. *Pō vī* (<po ovi (A pl. m.r.); <po ovaj), *nā vī* (<na ovi (A pl. m.r.); <na ovaj), (*u*) *vā né* ‘u njih.’ Također, nikada nismo čuli *po ōvī*; *po ovā(j)*, *na ōvī*; *na ovā(j)*, jedino (*u*) *va nīx*, ali rijetko. Kod mlađih, pak, prevladava nestegnuto; *po ōvī*, itd., dok *nad* uglavnom ni ne koriste.

svêtomu Ānti (D), *po tômu svêtomu* || *tîn svêtin ànd'elu* (L), *po žàrkomu* || *žàrkin sũncu* (L), itd. Dakle, bez obzira na hijat izazvan slijedom dvaju vokala, navezak ostaje.

Slično je i sa prefiksima (npr. *podaprĩti* 'poduprijeti', *podapirâč* || *popirâč* 'predmet kojim se što *podapĩra*, podupire'; *obagĩnati* (češće) || *obgĩnati* 'oplođivati (mužjak ženku)', *obastãti* 'opstati' (nsv. *opstõjati*). Navezak je čest u *sĩnot'(a)* || *sĩnot'(a)* || (pojed.) *sĩnot'(ka)* i *jõpe(ta)* || (rij., pojed.) *jõpet*, a rjeđi je (bio) u *tõlič(a)* (arh.) '= *prĩn*, časak prije'. Posve je izniman primjer naveska u *prõtiva* (vrlo rij.) (koji inače glasi *prõti*) (npr. A: *Ně bix nĩka rěkla prõtiva*. B: *Čã?* A: *Prõtiva Bõgu i Bõžjih stvãri*).

Od vokalskih zamjena značajnija je *ra > re* (*rěbãc* 'vrabac', *rěsti*), no izostaje u *krãsti*, kao i na čitavom otoku (barem danas).⁹⁵ Od protojezičnih dvojakih oblika *toplo* i *teplo* (usp. Lisac 2009: 100) u zaglavskom je tipično čakavsko *těplo*, kao i *těpal* (*těpli*), *teplãxan* (*teplãxni*) 'poprilično topao', *teplĩna* || *teplĩca* || (rij.) *teplõst* 'toplina', *teplĩti* (i drugi glagoli, gl.im. *těpleńe*). Od druge praslavenske dublete *popel* || *pepel* (usp. Lisac 2009: 100) zadržano je *pěpel* (no ipak češće *lũg*), što inače prevladava u čakavštini. Kao i u svim selima (zanemariivši akcent), govori se *grõb* (pl. *grõbi*), dakle sjeverozapadna značajka, jedino se u Salima donedavna govorilo *grěb* (pl. *grebi*), uobičajeni južnočakavski rezultat (usp. Lisac 2009: 141).

2.6. Refleks protojezičnih *ь, ъ, ę, ǫ, ĭ*

Važna jezična promjena koju datiramo od 10. do konca 12. st. jest redukcija fonema (poluglasova) *ь* i *ъ* u tzv. slabim položajima, odnosno vokalizacija u tzv. jakim položajima, no to „pravilo“ ne vrijedi za početni dio riječi (usp. Moguš 1977: 20).

Tako je u zaglavskom govoru obično u kratkom slogu kontinuantu poluglasa *a*, u dugom slogu *ã*, a u govoru pojedinaca kadšto i kratko *ã* (vidi 2.1.): *dãn*, *danãs(ka)*, *dasãk* (G pl. < *dãska*), *dãž* || *dãž*, *kãsno*, *lagãti*, *lãž*, *otãc*, *pũpak*, *pakã* 'pakao', *pãs*, *sãn* 'san', *san* || *sãn* || *sun* (prez. 1. l. sg. < *bitĩ*), *tãst*, *zãtiľak*, itd.

Od primjera tzv. „jake vokalnosti“, izrazito čakavske tendencije⁹⁶ koja se manifestira i na druge načine, npr. povećanim brojem vokalnih fonema⁹⁷ (usp. Moguš 1977: 21), izdvajamo

⁹⁵ U D smo (ukoliko se ne varamo) nekoliko puta od najstarije govornice čuli *pokrejãli su*, što bismo, ukoliko se ne radi o pogrešci u govoru, mogli nazvati „hibridnim glagolom“ (nastalim „križanjem“ između *pokrěli* i *pokrãli*); U pjesmi „O moj Mijo, gdi si sinoć bio“ koju je 1886. g. Matija Šešelja kazivala Jakovu (Jakši Čedomilu) Čuki pronalazimo *ukre* (*Ukre bih ju, al ju čuva straža*) (usp. Milanja 1998b: 163).

⁹⁶ Tendencija jest „izrazito čakavska“, ali ne i *isključivo* čakavska. Mnogi primjeri čakavski su „endemi“ (npr. na čitavom SZ Dugog otoka *kadě* || *kãde(ka)* 'gdje' (< **kãdě*), a u Salima *kadĩ*, u Božavi prez. 1. l. sg. glagola (*va*)*zěti*:

sljedeće: *čã* ‘što; zašto; jer; kako; koliko, i dr.’, *čã* ‘nešto (= *nřsto*); štogod; išta; ništa, i dr.’⁹⁸, *va* || *vã* ‘u’ (samo u zamjeničkim vezama⁹⁹, i to pretežno u vezi s nenaglašenim oblicima zamjenica, inače *u*), *vazê(s)ti* (rij.) || *uzê(s)ti* (nsv. *vazĩmati* || *uzĩmati*, gl.p.t. *vãzmen* || *ũzmen*)¹⁰⁰, *vãik* (*vĩka*) || (rij.) *vãjk* (*vĩka*) || (nekoć) *vãvik* (*vĩka*) || (mlađi redovito) *ũvik* (*vĩka*), *vagnãti* (nsv. *vagiĩnati* || *variĩnati*)¹⁰¹, gl.p.t. *vagnãn* || *vagẽnen* || *varẽnen* ‘utjerati’, *vavũt’i* (*se*) (nsv. *vavučevãti* (*se*) || *vavučĩvãti* (*se*), gl.p.t. *vavũčen*) ‘uvući (*se*)’, *vavrĩti* (*se*) || (rij.) *uvrĩti* (*se*) (nsv. *vavĩrati* (*se*))¹⁰², gl.p.t. *vãvren* ‘uvrijeti, ugurati (*se*)’, *vadĩti* (pojed.) || *udĩti* (nsv. *vadĩvãti*, gl.p.t. *vadivĩn*) ‘udjenuti’, *vagnêsti* || (rij.) *ugnêsti* (nsv. *vagnĩtati*, gl.p.t. *vagnêfĩn*) ‘utisnuti, ugurati (u što tijesno, da stane), *vãžgãti* (vrlo rij.) || *užgãti* || *nažgãti* (nsv. *vãžgãti*, gl.p.t. *vãžgen*), *vãdne* (pasivni leksik) || *dnêvun* (pasivni leksik) || (danas redovito) *dãnu(n)* ‘danju’, *mãlin* ‘uljara’¹⁰³ (*kãmi* || *kãmik od mãlina* ‘mlinski kamen’), *s mãnun* ‘sa mnom.’

Vidimo da se neki primjeri danas javljaju sporadično i / ili u užem značenju te da novi dubletni oblici potiskuju stare te u nekonzervativnih govornika jaku vokalnost možemo posvjedočiti jedino u oblicima deklinacije (sg. i pl.), dem. i augm. imenice *pãs*, I sg. < *jã* (*s mãnun*), te primjerima kao *mãgla*, *dãska*, *stãblo*, *stãklo*. Neke potvrde, koje su inače dosta zastupljene na čakavskom sjeverozapadu, sačuvane su samo u određenom kontekstu, npr. *mãni*

vazẽmin, na čitavom otoku danas u živom govoru vrlo rijedak prilog *vãdne* ‘danju’), no ima primjera zajedničkih s drugim narječjima, npr. štokavskim, a ovdje ih donosimo sa zaglavskim akcentom (*vãik* || *vãjk*, *mãgla*, *dãska*, *stãblo*, *stãklo*, *pãs* (pl. *pãsi*): GA sg. *pãsa*, DLV sg. *pãsu*, I sg. *pãsun* || (rij.) *pasũn*; dem. *pasĩt*’, augm. *pasĩna* || *pasetĩna*, i dr.).
⁹⁷ Vokalni inventar zaglavskoga govora, kao što vidjesmo, osim pet osnovnih jedinica uključuje i tri zatvorena vokala.

⁹⁸ Prisutnost upitno-odnosne zamjenice *ča* uzima se kao kriterij najvišega ranga pri određivanju čakavskoga narječja (usp. Moguš 1977: 20). U zaglavskom se ona podjednako čuva u govoru svih dobnih skupina. Genitiv glasi *čẽsa* (u konzervativnih je rijetko *čẽga*). U afektivnom govoru (osobito u ljutnji) često je *štã*.

⁹⁹ Npr. *Grũn pũka va vãs!*; *Očĩsti otã fãžõ, opẽri ga i klãdi u vãt* || *vãt pašabrõdo, nẽka stojĩ va nĩn* || *u va nĩn* || (novije) *u nĩn*; *Ne dĩraj* || *ne pačãj se vã me* || *u vã me!*; *Svẽ je sxĩta (u) vã nĩ*; (*U*) *va vĩn grãdu*; *Klãdi (u) vãt* || (*u*) *va tõga*; *Klãdi (u) vãn sũd.*, itd. (usp. mladi: *u tãj*, *u nĩemu* || (rij.) *u nĩn*, *u mẽne*, *u nĩẽga*, *u (o)võmu* || (*o*)*vĩn* || (najmlađi) *u ovõme*, *u tãj* || *u tõga*, *u (o)nãj*). Jedna naša informantica govorila je oblike bez prethodnog *u* (vjerojatno starije stanje), dok ostali sporadično koriste oblike *s u* i bez njega. ALI: *To je u nĩx* ‘kod njih’ *opr.* *Ne mẽt’i (u) vãnẽ* ‘u njih’; *Ne pačãmo se mĩ u vãs.* ‘u vas’; *Prĩspa je u vãs* ‘kod vas’, itd.

¹⁰⁰ Manje konzervativni govore oblike bez *s*.

¹⁰¹ Dubletni ostvaraj, premda ne postoji **varẽnuti*.

¹⁰² Ostale oblike (prema *uvrĩti* (*se*)) ne navodimo, jer se podrazumijevaju (ovo vrijedi i za ostale dubletne potvrde koje donosimo u nastavku).

¹⁰³ Samo pri spomenu na stari *mãlin* || *tõrku*, tj. najčešće kao toponimski lik (misli se na *mirĩne* ‘ruševine’ Malina), a vrlo rijetko apelativ. Za današnju uljaru redovito se govori *uļãrna*. *Mlĩn* (pl. *mlĩni*) ‘mlin (općenito)’, *mlĩnar* (rij.) ‘mlinar’, *mlĩnãc* (novije, rij.) || *mažĩn* ‘sprava za mljevenje kave.’ Zanimljivo je da se govori \diamond *krẽnũti* (nsv. *krĩt’ati*) (*kõga*) *na svõj mlĩn* ‘tjerati vodu na svoj mlin; nagovoriti (koga) da prihvati naše ideje, i sl.’, što je pomalo neuobičajeno, jer se inače u frazemima često čuva starije stanje.

(isključivo u šaljivoj pjesmici: *Öj, divôjko, mǎni*¹⁰⁴ *pũno lĩpa...*; inače: *měni*) ili *Vazâm* || *Vazân* (samo u prov. *Kǎ-tad je Vazân, da je pũp vȃn!*; inače: *Uskj's, Kj'sna suböta, Pj'vidȃn uskj'sni*). Dok je na čakavskom terenu nerijetko *kadě* ili *kadi* i *mǎša*, u zaglavskom je samo *di* i *mĩsa*. Zanimljiv je razvoj *ǔ* u *sasǎti* (prez. 1. l. sg. *sǎsin*, sv. *posasǎti*), različit od štokavskog, pa tako i *sǎsa* (pl. *sǎse*) 'sise, grudi.' Izuzetan je i primjer *dǎnce* 'dno (povlačna vratašca) *kõša za mǎšt'erie grõzja*', zapravo dem. od *dnõ* (< **dnõ*).

Prednji je nazal (e) iza nepalatala dao *e*: *děse(t)*, *děve(t)*, *grěda*, *ĩme*, *kulěda* || *kulěda* 'krijes', *měkak* (*měfki*) 'mekan', *měso*, *pǎmet*, *prěsti*, *pě(t)*, *pěta*, *městi*, *strěsǎti*, *světi*, *vězǎti*, *zět*, itd. Registriran je samo jedan primjer u kojem je *en*, tj. blisko izgovoru protojezičnog prednjeg nazala (*brěncati* 'brecati (zvono)', sv. *zabrěncati*, gl.im. *brěncǎne*), dok je ipak *eu* *žbrěknuti* (nsv. *žbrěcati*) 'osorno se otresti na koga', samo s protetskim *ž*. Dok jedino u Luci bilježimo oblike gl. p. s. sa sekundarnim *n* iza *e* (<e) (npr. *rǎdent'i*, *nõsent'i*), također i na mjestu stražnjeg nazala (npr. *ĩšt'ent'i*, *narĩcent'i*, *rũcent'i*), u Zaglavu je posve običan rezultat: *rǎdet'i*, *nõset'i*, *ĩšt'ut'i*, *narĩcut'i*, *rũcut'i*, a samo smo jednom registrirali neobično *mitraľǎnt'i*¹⁰⁵ (< *mitraľǎti* 'pucati iz mitraljeza'), inače je redovito *mitraľǎjut'i*.

Iza palatala /prednji se nazal reflektirao kao *e*: *glědati* (nekoć) || *glědati*, *kľětva*, *prõkľet(i)* || (fig.) *prokľěti* 'proklet', i dr., ili kao *a*: *kľǎknũti* || *kľaknũti* || (novije) *kľǎknuti* (nsv. *kľǎčǎti* || *kľǎčǎti*), *kľǎti* (*se*) (|| *prokľĩnati* || *kũnĩti* (*se*)), *prokľǎti* (|| *prokũnĩti*), *zakľǎti se* (|| *zakũnĩti se*). Iza palatala *č*, *j*, *ž* uglavnom dolazi tipični čakavski refleks *a*, što je veoma važna čakavska prepoznatljivost: *čǎsto* (komp. *čǎšt'e*) 'često', *jǎčmak* 'ječmenac', *jǎtra* (ž.r., sg. || s.r., pl.) 'riblja jetra'¹⁰⁶, *načǎti* (nsv. *načĩmati*), *najǎti* (*se*) (nsv. *naĩmati* (*se*)) 'zaraziti (*se*)', *odujǎti* (nsv. *oduĩmati*) 'oduzeti (najčešće odliti)'¹⁰⁷, *ožǎti* (nsv. *ožĩmǎti*) 'iscijediti', *ožǎjnĩti* 'ožednjeti', *počǎti* (nsv. *počĩmati*), *ražǎjǎti se* 'jako ožednjeti', *začǎti* (*se*) (nsv. *začĩmati* (*se*)), *zaĩk* (< **jazik*)

¹⁰⁴ Ukoliko nije < *ma nĩ* 'ma nije' ili < *ma ni* 'ma ni(ti)'.
¹⁰⁵ Zanimljivo je da je majka informantice (rođ. 1923.) od koje smo potvrdu čuli dva puta bila rodom iz Luke, što može i ne mora imati veze. Informantica, uza to, inače znatno češće govori oblike gl.p.s na *-eci* (npr. *krǎdet'i*) od ostalih informanata.

¹⁰⁶ Usp. *žĩgerica* (*od prǎšca oli od živĩnčeta: ofcě, kozě*), *a i o čelǎdĩna*. Prema mišljenju jedne informantice, *jǎtra mõre bĩti i o čovĩka, tǎko dolĩči, po dũšĩ!* Dakle, vjerojatno se tek od sredine prošlog stoljeća upotreba ograničila na 'riblja jetra', kao što je u novije vrijeme i s drugim organima (*arĩũl* 'bubreg' – češće za *živĩnski* nego *ľuskĩ bubrĩg; muženǎli* || *muženǎli* 'mozak' – također). Ipak, u današnje se vrijeme u značenju 'ljudska jetra' sve češće čuje *jětra*, osobito kad se govori o bolestima (*ĩma na jětri* 'ima bolest jetre').

¹⁰⁷ Npr. *Valǎ odujǎti da ně bi šľõ prko mẽre* [vĩno] ; *Odũja(la) san* || *õduja(la) san* [*vodě s põta* 'suda za pĩce'] *zǎ da ne břlogĩcan* (*proľĩvan*) *po kũt'i*; ALI I: *Ko ti je pũno rõbe za u mǎkinu, odũjmi*. (= *zněmi t'a*). Od mlađih (npr. oca autora ovih redaka) koji lošije poznaju domaću morfologiju možemo čuti infinitiv *odũjmiti* (analogijom prema imp. *odũjmi*, najfrekventnijem od svih oblika).

'jezik'¹⁰⁸, *zajâti* (nsv. *zajmati*) 'pozajmiti', *žâlco* || *rîlo* 'žalac', *žâti* (nsv. *požâti* || (ugl. samo fig.) *požâti* 'pograbiti, pokrasti') 'žeti', *žâja* (m.r. samo u: *Ne mörin ô žâja* || (rij., novije) *od žâje*) 'žed', *žâjâti se* 'žedati', *žâjân* 'žedan', i možda još neki primjer. Od dubleta se izdvaja *jêdar* (*jêdri*) || *jêdreni* || (vrlo rij.) *jâdri* 'uspravan; krupan.' Ne postoji *žatva* ni *žetva*. U selima SZ skupine pamti se da se nekoć govorilo (*u*)*jâti* 'uloviti', o čemu na Zaglavu nema spomena, jedino postoji *ujâm* || *ušûr* || (novije) *minêla* 'naknada (u ulju) koju uzima mlinar' i *jemâtva* 'berba grožđa.' Ne govori se *pojâti*¹⁰⁹ (nsv. *po(j)imati*) 'uzeti; odvesti' što je registrirano u govoru najstarije Dragovke, ni *prijâti*, već *prîmîti*. U Solinama *najâti* opisuje prenošenje nečega (ognja, bolesti): *najâti* 'zapaliti; upaliti' i *najâti (se)* 'zaraziti (se)'¹¹⁰, dok je u Zaglavu ovjereno samo drugo značenje, a umjesto *nâjâm*, obično se govori rom. *fît* (*stâti na fîtu* 'biti podstanar'); *afitâti* 'unajmiti', *afitâl* 'najmoprimac', *afitâli* (pl. tantum) 'najam koji plaća najmoprimac.' *Zâjâm* (*vazêsti / uzêsti* ili *dâti zâjâm* || *zajâti*; *vñûti zâjâm*) se redovito govori.

Od svih navedenih primjera (*a* iza palatala) mlađe generacije načelno dobro čuvaju jedino *počâti*, dok se u Salima¹¹¹ i od najstarijih najčešće čuje *počêti*. Ostale primjere mlađi od 30-ak godina uglavnom ne koriste.

Kontinuantna stražnjega nazala (*o*) je *u*, kao i gotovo svagdje na srednjočakavskom terenu (usp. Lisac 2009: 99): *bûšnûti* 'poljubiti', *gusînica*, *krûg* 'velika stijena', *mûka* 'brašno', *mûž*, *nûtra* || (arh.) *unûtrix*, *pûpak*, *pût*, *rûka*, *sûdâc*, *usnûti*, *žêjud* 'žir (plod crnike)', itd. Pored *utrôbica*¹¹² (<**otroba*) češće se govori *nutrêne* 'iznutrice (utroba o živinê)' (= 'unutarne') i *nutrîna* 'čovječja utroba' (npr. *O živinčêta se znîma nutrêne: drôb, žîgerica...; Očistiš nô nutrêne; Kômu je zdrâvo svê, zdrâva mu je i nutrîna, pa ne sxâja ništa po nîn. Mèni je zgorîla nutrîna od pûstix líkov ča pîjîn.*).

¹⁰⁸ Koliko nam je poznato, jedini živući Zaglavci koji u značenju 'jezik (organ; ono što oblikom podsjeća na jezik, npr. dio *postôla* (cipele), *škřpâlke* (čegrtaljke), i sl.' danas redovito govore *zaik* (pl. *zaici*; I *zaikun* || *zaikûn*; dem. *zaičit*' || *zaičît*'; augm. *zaičina* || *zaičîna*) su autor ovih redaka i njegova baka Zorka. Inače se najčešće čuje *jezik*, a iznimno i *jezik*. U značenju 'sustav komunikacije' autor ovih redaka koristi *zaik* ili *jêzik*, dok njegova baka uglavnom *jezik*, iznimno *zaik* (npr. U *Fâñînix je nîko čelâde – tûjin zaikun se razgovâraju*). Ostali govore *jêzik* ili *jezik*, a od konzervativnijih se može čuti čak pl. *jeziki*, a ne *jezici*. Od izvedenica je značajna i *zaikôn(a)* || *jezikôn(a)* (češće ž.r.) 'osoba *dugog jezika*, brbljavac (/ica)', a pretpostavljamo da je i *jâšt'erica* 'prištić na vršku jezika' od **jazik*. Nitko ne pamti da se ikada govorilo *jazik*.

¹⁰⁹ Postoji jedino romanizam *pojâti* 'okrenuti brod niz vjetar' te *pojâda* 'uzmicanje niz vjetar; zaklon u koji se sklanja brod' i, slično, *pôja* (*pôjti* u *pôju*) (<mlet. *pogiar / poggiare, pogia*).

¹¹⁰ Uz to se govori i *takâti (se)* 'zaraziti (se)', a *takâti* inače znači 'navratiti.' *Takaïca* je 'zaraza' (mlet.).

¹¹¹ U Salima je i *gnâzdo* gotovo iščezlo, već kod osoba od 60-ak godina izaziva čuđenje i podsmijeh (dakle, *gnêzdo* prevladava). Jedva bi se moglo naći nekog tko bi potvrdio da se ikad govorilo *jazik*, kao i na SZ otoka.

¹¹² Npr. *O živinčêta se znême sîrišt'e. Ôto je uz kûige, u črîvima niki kâko da listît'i; svâko živo îma ôte kûige u utrôbici, u drôbu.* ; (prov.) *Rôjak rôdici dâ po utrôbici* (o incestu).

Samoglasno *I* također je dalo *u*: *bŭxa*, *dŭg* ‘dŭg’, *dŭgasti* (komp. *dŭgŭi*) ‘dŭg’, *jăbuka*, *kŭkaŭ* || *kŭk* (pl. *kŭci*), *kŭniti*, *mučăti*, *mŭsti*, *obŭt’i*, *pŭn*, *pŭnica*, *pŭž*, *stŭp*, *sŭnce*, *sŭza*, *tŭsti*, *vŭt’i*, *vŭk*, *vŭna*, *zdŭbeno*, *žŭti*, itd. Zanimljiv je primjer *zapĕtiti* (sl. *štapati* (rom.)) koji se koristi samo u psovkama, stilski snažno obilježenim izrazima¹¹³ (npr. *Kŭ te je vrăg zapĕti na svĭt ka si takŭv?!; Bŭga ti tvŭga, kŭ te je stvorĭ i zapĕti!*; *Bĕnti măter kă te je ukotila i zapĕtila!*). Informanti tvrde da riječ znači ‘stvoriti, učiniti (koga)’ i moguće je da je ona sinonim za *upltiti* (*se*) ‘utjeloviti (*se*)’ (< **plъtъ* ‘ljudsko tijelo, put; meso’), tj. da se najprije praslavensko slogotvorno *I* odrazilo kao šwa + *I*, a potom se šwa razvijao kao i inače refleks poluglasa (vokalizirao se u *e*) te je *I* najzad reducirano (usp. Lisac 2009: 99).

U *pŭziti* ‘kliziti se (npr. po ploči)’, *popŭznŭti* ‘poskliznuti se’ slogotvorno *I* je dalo *u*, ali primjeri *plizniv(i)* || (pojed., rij.) *plizliv* ‘klizav, sluzav; ljigav’, *plizniti se* ‘kliziti se, ob. u rukama (o sluzavim stvarima, ribama, i sl.); sluziti’, *pliznina* (rij.) ‘sluz(avost)’ (< **plъziti* / *plъzĕti*; *plъzъkъ*; usp. IŽ, 275 *pliznast*) pokazuju kako je slogotvorno *I* moglo dati i *I* + šwa, nakon čega se šwa vokalizirao (ovdje u *i*).

2.7. Refleks jata

Kontinuant praslavenskog jata (*ĕ*) glavni je kriterij u klasifikaciji čakavskoga narječja (usp. Lisac 2009: 30), stoga ćemo toj problematici ovdje posvetiti veliku pažnju, naročito zbog velikih omašaka prijašnjih istraživača. Srednjočakavski dijalekt prepoznajemo po ikavsko-ekavskom refleksu jata, koji je njegovom najvažnijom značajkom (usp. Lisac 2009: 96).

O genezi ovoga jezičnog fenomena raspravljalo se mnogo, od pokušaja da se dubletni refleksi *ĕ* objasne akcenatskom uvjetovanošću ili etimologijom, preko dosta uvjerljive i prihvaćene tzv. „migracijske teorije“ koja uzrok pojave nalazi u svojevrsnom jezičnom kontaktu ikavaca i ekavaca (miješanjem), do općeprihvaćenog tumačenja jezičnom zakonitošću, tzv. *pravilom Jakubinskog i Meyera*¹¹⁴ u osnovi kojeg je stara prilagodljivost artikulacije *ĕ* fonološkoj okolini (usp. Lukežić 1990: 12). Kad kažemo „stara“, mislimo na njezine očite temelje u praslavenskom jeziku (usp. Lisac 2009: 97).

Prema navedenom zakonu, u tim govorima prevladava ikavski refleks jata, a ekavski je, u pravilu, ispred konsonanata (dentala) *d*, *t*, *s*, *z*, *r*, *l*, *n* ili konsonantskih skupina *st*, *zd*, *sn*, *sm*, *zn*, *zm*, *zl*, *zv*, *sl*, *sv*, *tr*, *dr* iza kojih slijede neprednji vokali (*a*, *o*, *u*) ili Ø (usp. Lukežić 1990: 13). Ta

¹¹³ O toj i srodnoj problematici vidi u radu koji je u tisku: Špralja (*uskoro*).

¹¹⁴ U nastavku: pravilo J-M.

se zakonitost nigdje ne ostvaruje u potpunosti, što se tumači djelovanjem analogije i utjecajima sa strane, tj. miješanjem migracijskih ikavskih i ekavskih struja tijekom više stoljeća, pri čemu je »(...) u srodnim riječima prevagnula ona glasovna kvaliteta (*e* ili *i*) koja je po pravilu bila u najvažnijoj riječi, ili u većini srodnih riječi.« (usp. Finka 1977: 88). Tako su npr. *blêdo*, *bledõt'a*, *bledušasti* u skladu s pravilom, ali *blêdi* nije; *vrîdân* nije po pravilu, ali *vrîdna*, *vrîdne*, *vrîdni*, *vrîdno* jesu; *obêd* jest po pravilu, ali *obêdvati* nije; *dîd*, *dîdov* nisu po pravilu, dok *dîdina* jest; *spòvid*, *spovîti se* jesu po pravilu, ali su *spovedniça*, *spovîdañe*, *spovîdâti (se)* mimo pravila, itd. U dubleti *gòlen* || *gòleno* prvi oblik nije po pravilu, dok potonji jest.

2.7.1. Nepouzdana izvori o jat u dugootočkim govorima

U radu V. Jakić–Cestarić (1957), pobornice „migracijske teorije“ pravilo J-M potvrđeno je za govore zadarskog otočja na temelju brojnih primjera. Nažalost, taj rad, moramo reći, pored izvrsnog poznavanja problematike i izvođenja zaključaka sadrži i brojne omaške u potvrdama s terena pa neupućene može navesti na krivi trag. One su izazvane uopćavanjem, velikom boljkom dijalektologije, kao i nedovoljnom upućenosti u realno stanje na terenu, nesposobnošću razlučivanja izvornog od posve inovativnog (što je razumljivo s obzirom da autorica nije izvorni govornik), moguće i oslanjanjem na potvrde mlađih i(li) nekonzervativnih ispitanika, i, po svemu sudeći, nerijetkim neraspolaganjem potvrdama dobivenim u spontanom govoru.¹¹⁵ Jasno nam je

¹¹⁵ Ovdje ćemo iznijeti glavne propuste toga rada vezane za dugootočke govore (označavamo ih kraticama koje su popisane na kraju rada), izuzev pogrešaka u akcentuaciji, kojih je također dosta: **a)** U govoru izvornih govornika na Dugom otoku nema prefikasa *is-*, *iz-*, nego *s-*, *z-*, odnosno alofone varijante uvjetovane glasovnom okolinom (autorica bilježi na str. 414. *izblêditi*, *isceliti*, na str. 415. *izmênûti*, *izmina* (novo)), na str. 417. *izgori*); **b)** Posve je netočna tvrdnja na str. 415.: »Svuda dolazi *pre-*, osim na Olibu(...) te Kukljici i Ždrel.(...)«*«*. Prefiks *pre-* u dugootočkim je govorima rijedak (npr. *prêvet*); umjesto njega od Bo do VR dolazi *pri-*, a u ostalim selima je *pr-* (npr. *prkoviše*, *prkočêra*, *pjma*, *prmjêstiti*), ponekad čak i u najnovijim primljenicama (npr. *prviše* || *previše* || *prêviše*); autorica je sljedeće primjere mogla čuti samo od govornika pod velikim utjecajem hrv. stand.: *precêniti* (diskutabilan i sâm leksem), *premêstiti* (str. 415.), *prebiti*, *preboliti*, *presîci*, *prekjučêr*, itd. (str. 415.); **c)** *ditelinâ* (str. 414.) se govorilo možda jedino u S; ne govori se ni *detelinâ* (str. 418.), nego *dêtelina* (npr. Z, Ž, L) ili *tetelinâ* (npr. Ver); nije *drîtva* (str. 414.), već *drêtva* (u svim selima); nije *gniêzdò* u Br (str. 414.) (jedino kod govornika pod velikim utjecajem hrv. stand.), već *gnûzdò*, ali i sve češće, novije *gnâzdò*; u VR se ne čuje *naslêditi*, barem ne danas (ranije je npr. u S i Z bilo *baštiniti*; *naslîdovati* '(na)slijediti' jedino u jednoj izreci (Z); nije *srêdîj* (str. 416.), već *srîdîj*, na čitavom otoku (osim novijeg *srêdnâ škôla* || *skûla*); nije točno da se *têlo* govori samo u Sav (str. 416.), nego se govori u svim selima SZ skupine, a na JI u sva tri sela osim S (u Z se može čuti i *tîlo*); imenica *telesîne* (str. 416.) ne govori se na Dugom otoku; *trêzan* (str. 416.) – točan je akcent *trêzân* (mlađi: *trêzan*), a samo u S je, pored ekavskog oblika, i *trîzân* || *trîzan* (Finka bilježi samo ikavske oblike; danas posve mladi Saljani govore ekavske (!); zanimljivo je da u SA (386.) stoji *trêzan*, a pitanje je je li pravilno akcentuirano); *rastrêznîti* (str. 416.) – u S je *rastrêznîti (se)* || *rastrîznîti (se)*; ne govori se *nêsvest niti nesvêstica* (str. 416.), nego *nêsvist*, ali to je novija riječ, običnije je *ofân* || *ofâm* ili *afân* || *afâm*, ili sl.; *venčâñe*, *venčîvan* (str. 416.) – u VR govori se *ženîdba*, *žênin (se)*, uz novije i vrlo rijetko

da zna biti neočekivanih neprilika glede odgovora ispitanika, ali na temelju vlastitog iskustva (npr. naša informantica iz Božave rođ. 1913. govorila je *gn̄ēzdò*, a druga rođena 1949. *gn̄āzdò*) znamo da pouzdanije podatke možemo dobiti samo razgovarajući s više informanata u više navrata.

(osobito prezent) *vinčāne*, *vinčīvan* (*se*); na str. 414. stoji da se *brēst* ne upotrebljava; mi napominjemo da danas postoji, ali je već i Finka (1977: 88) naveo taj oblik (uz množinski i deminutivni); **d**) Leksemi koji u govoru izvornih govornika na Dugom otoku ne postoje: *bledūñav* (str. 414.) (mi smo zabilježeli *bledīkasti* || *na blēdo* || *bledūšastī*; vjerojatno postoji i **blejāxan* || *-jūxan* || *-d'āxan* || *-d'ūxan*); Umjesto *zblēdīti* (str. 414. *izblēdīti*) najčešće se govori samo *poblēdīti*, a za odjeću (i sl.) *požmarīti*; ne govori se *iscēlīti* (str. 414.) već samo *zarēstī* ili *zacēlīti* (o rani); ne govori se *procēñīti* (str. 414.), već *štīmāti*, dok se *precēñīti* (str. 414.) zamjenjuje odgovarajućom opisnom sintagmom (*procjēñīti* je novo); *uvēriti se* (str. 416.) nije domaća riječ; tek u najnovije vrijeme čujemo *uvjēriti se*; nije *vīronāuk* nego npr. *detrīna* (Z), *dontrīna* || *lontrīna* (S; SA, 72, 167), a danas ipak *vjeronāuk*; danas se uglavnom više ne govori *vredjāti*, *uvrēdīti*, *povrēdīti*, *ūvreda* (str. 416.); vrlo je moguće da je bilo *vrēd'āti* u VR, dok u istom selu (barem danas) nije *povrēdīti*, već *vrēdīti* (*se*) 'povrijediti ranu' (u Br u istom značenju je *povrēdīti* (BR, 139), a u Z: (*u*)*rēdīti* (*se*) 'nanijeti (nekome) ili zadobiti blažu povredu, ozljedu'; usp. *udrīti se* (*krūto*) || *ruj(i)nāti se* 'teže se ozlijediti'), a u S je sigurno i ranije bilo ikavski; uobičajene stare domaće riječi su posvuda (*o*)*fēnditi* (*se*) || (*o*)*fēnditi* (*se*) || (*o*)*fīnditi* (*se*), dok imenice nismo čuli, ali u SA (223) stoji *ofēža* 'uvreda', a u Z imamo i pridjev *ofēndlīv* 'koji se lako vrijeđa'; *sīka* 'oseka' (str. 417.) se ne kaže u S, već *ōseka*; *sīka* || *ōsika* je u SZ skupini sela (vidi i SA, 229, 321); *stariji* (str. 417.) je novo (često samo u S); kod izvornih govornika redovito *starij* (Sav, Br i D: *strij* || *strijj*); *letkati* (str. 414.) se govori npr. u S (*lētkati* 'skupljati masline sa zemlje nakon vjetra', SA, 163) i Z (*lētkati* 'paljetkovati, brati plodove zaostale nakon berbe'), a na SZ otoka je *puļērkati* (npr. VR, isto značenje kao i u Z), *puļēvkati* || *puļēfkati* (npr. Sav 'brati masline sa stabla'), ili sl.; *proļit'e*, *proļitni* (str. 414.) se ne govori (pridjev uopće ne), jedino nova primljenica *prōļet'e* || *proļēt'e* (|| *prōlet'e* SA, 284); moguće je da je davno postojao oblik *pramalīt'e*, kao i na Ižu, no naši informanti to ne pamte ili nisu sigurni); **e**) Na str. 413. stoji da se u svim mjestima govori *bīdan*, *bīdno*, *bīdnik*, što jest moguće (*bīdna* 'jadna, bijedna' je jedino potvrđeno u SA, 34., a *bīdnik* je manje vjerojatno, budući da takve imenice u nas većinom završavaju na *-ñak*: *žalošñak*, *nēsrtñak*, *žičañak*...), ali se danas u sličnom značenju na čitavom otoku govori *brīžan* || *brīžan* ili *jādan* || *jādan*, *jādñak* || *jādñak*, ili sl., a potvrde *bjēda* 'uboštvo, siromaštvo; jad', *bjēdan* 'ubog; jadan', *bjēdno* 'ubogo; jaderno' (zabilježene spontano samo u Z) konzervativni govornici koriste rijetko i obično u prvom značenju te je očito da su u govor ušle u novije vrijeme (druga polovina 20. st.). Jat je, poznato je, jako 'otporan' na jezične utjecaje pa se s pravom možemo zapitati je li ikavizam *bīda(n)* ranije uopće postojao (izuzev u S, gdje ima najviše ikavizama na Dugom otoku); **f**) *celīna* (str. 414.) 'livada', preciznije 'zapušteno ili neobrađeno zemljište', leksem je koji se koristi u SZ dugootočkoj skupini, a ne samo na Molatu (JI skupina: *ledīna* || *cerēta*); **g**) *pōgrešan*, *pōgreška* (str. 414.) – složit ćemo se s autoricom koja pretpostavlja da su te riječi primljene u novije vrijeme, budući da ih ni današnji konzervativni govornici ne rabe. U svim se selima govori *fālcī* ili pak *fālsi*, pored *krīvi*, a mlađi ljudi (npr. u Z) i svi Saljani govore *fālišī*. Umjesto 'pogreška' npr. u Z se govori *žbāļ* (značenje općenito; imamo glagole *žbaļāti* || *pogrīšīti* || *fālitī*), *fālinga* (više kao 'nedostatak') ili *fāļ* 'greška pri radu, npr. krpanju ribarske mreže; tvornička greška' (imamo i *prfāļ* 'zabunom, nehotice, greškom'); **h**) nije *sa(l)būn*, već je *sabūn* (npr. Z) ili *sa(n)būn* (npr. So); **i**) autorici nije poznato da *polēn-* (str. 415.) imamo npr. u Z i S (*pōlen* (Z); *pōleno* (SA, 261) || *polēno* (Finka 1977: 89), *polīnce* (Z) || *polēnce* (S), *polēñe*), dok je u SZ skupini taj leksem nepoznat i govori se *sūk*; **j**) kratak imp. *sēd* (str. 416.) obilježje je isključivo govorā SZ skupine, dok ga na JI ima samo nekoliko glagola (npr. *lājati*, *xājati*, *držāti*, *mučāti*, *bižāti*); **k**) *imīti* 'imati' (str. 417.) se govori u SZ skupini; **l**) *istī* (str. 414.) se u JI skupini deklinira (u prez.): *idīn* || (S) *idēn*, *idē*, *idēmo*, *idēte*, *idū*, a na SZ (kadšto s početnim *j*): *in*, *iš*, *ī*, *īmō*, *istē*, *idū* || *idū*; **m**) nije *lētni* (str. 414.), već *lēski*; **n**) *mēlo* (npr. *ūnde na mēlomū*), *Mēl*, *melūra* / *Melūra* (top.), i sl. na Dugom otoku označavaju plitčinu morskog dna, dok leksem *mūļ* (str. 414.) donedavno nije postojao, već *fāng* (rom.) koji i danas prevladava.

Finka (1977: 88–89), uz pogreške u akcentuaciji, također poopćava (za sva sela na jugozapadu) neke reflekse jata u oblicima koji realno nisu identični (ili imaju dubletan oblik) na čitavom jugoistoku Dugog otoka (Luka, Žman, Zaglav, Sali), već uglavnom samo u Salima. To su sljedeće: *mīra* (*mīrica*, *po mīri*, *na mīru*, *mīreće*, *mīriti*, i dr.), *tīlo* (*tīlit'e*, *tīlēšce*, *tīlino*, *tīlesīno*, i dr.), *trīzan* (*rastrīznīti*, *trīzni*, adj. sg. i pl. m., *trīznost*, i dr.), *spovidnica*, i dr., *zdīla* (*zdīlica*, *zdīlina*, *zdīlu* = A sg., i dr.), *dělo* (!), *donīti*, *pnīti*, *zanīti*, *podnīti* (pored *donēsti*, itd.). Vidjet ćemo da stanje nije ni približno toliko jednostavno.

Donosimo zaglavsko stanje, napominjući da u Žmanu i Luci još više prevladavaju ekavski oblici: *mēra* || *mēra* ‘mjera; granica; doza, mjerna naprava ili jedinica i sl.’ kod konzervativnih govornika čujemo u ≈ 70% slučajeva, a kod mladih redovito *mīra*. U zaglavskom govoru (uz *živōt*) prevladava *tēlo*, dok neki govornici ipak govore *tīlo*, a ima onih koji govore i jedno i drugo. U zaglavskom je redovito *trēzān* (*otrēznūti* (*se*), *rastrēznūti* (*se*)) (u mlađih obično *trēzan* (*otrēznīti* (*se*), itd.). U Z je *spovīti se*, *spōvid*, *spovīdaće*, itd., ali redovito *spovednica*. Nitko, niti najmlađi, ne govori *zdīla*, već *zdēla*. Na čitavom otoku danas čujemo ikavizam *dīlo* (*Učini je dobro* (Z, Ž, L) || *dobrō* (svi ostali; L (nekoć)) *dīlo*; *Nūšli* (Br, Sav (nekoć)) || *nāšli* (SP) || *nāšli* (svi ostali) *su ga na dīlu*, i sl. *Dēlati* (i ostale oblike) imamo jedino u značenju ‘djeljati drvo; guliti koru s jabuke, krumpira, i sl.’ Ipak, informanti pamte da se nekoć znalo čuti pitanje: *Čā dēlaš?* ‘Što radiš?’ ili *Čā mi dēlaš līpoga?* (istina, jednom smo čuli takvu spontanu potvrdu (više fig.); danas se govori samo: *Čā činīš* || *čīniš?*). U zaglavskom je samo *donēsti*, *pnēsti*, *zanēsti*, *podnēsti*, i sl., dok u saljskom (barem danas) prevladava *donīti*, itd.

U nakani da nekim primjerima potkrijepi tezu kako na (sjevero)zapadu prevladava ekavski, a na (jugo)istoku ikavski refleks jata, Finka (1977: 90) ponovno generalizira na štetu znanstvene istine. Tako piše: »Evo nekih primjera koji su u zapadnom (Z) dijelu samo ekavski, a u istočnom (I) samo ikavski: *Z mēra* – *I mīra*, *Z mēsto* – *I mīsto*, *Z tēlo* – *I tīlo*, *Z vēk* – *I vīk*, *Z vēra* – *I vīra*, *Z vētar* – *I vītar*, *Z zdēla* – *I zdīla*, *Z zvēzdā* – *I zvīzdā*. Isto je i u izvedenicama od tih riječi.« Refleks jata nije nešto što se mijenja preko noći pa smo i više nego sigurni u točnost svojih potvrda koje smo čuli u više navrata od više najstarijih, a ujedno i najpouzdanijih informanata. U mjestima gdje dolazi dubletno (*e* || *i*) u jednoj riječi, ikavski je oblik zasigurno noviji, i mlađi većinom koriste samo njega. Iz potvrda s čitavog Dugog otoka koje navodimo u

nastavku, razvidno je kako je u susjednim Salima mnogo više ikavizama negoli u Zaglavu.¹¹⁶ Dupletnih potvrda najviše ima Zaglav, što je vjerojatno rezultat veće izloženosti saljskom govoru, osobito u novije vrijeme.

a) *mīra* (S, L), *mēra* || *mēra* (|| (rij.) *mīra*) (Z), *mēra* || *mīra* (Ž), *mēra* || *mīra* (SZ skupina).¹¹⁷ Ostali oblici: *mīriti*, *zmīriti*, itd; *mīreće*, *namīriti se* (*na kōga*), *obamīriti* (npr. *rūkūn*), novija imenica *mirāč* ‘geodet’, pridjev *mērni* ‘na broj, samo’ (*T’apā san dvī mērne ulīgnice*) koji preteže diftonškom izgovoru pa (danas) dolazi i do izjednačavanja s *mjērni*, zabilježen je u Z, ali i u S (usp. Grandov 1959: 229). Kod manje konzervativnih uporaba ekavskog oblika „rezervirana“ je za specifičnija značenja (ob. zadane građevinske mjere, mjerne jedinice, doze), dok općenito ikavski oblik prevladava u značenju ‘granica.’¹¹⁸

b) *mīsto* (S), *mēsto* ‘mjesto’ || *mīsto* ‘naselje’ (Z), *mēsto* (|| *mīsto*, samo mlađi, vrlo rij.) (Ž), *mēsto* || *mīsto* (L), *mēsto* (|| *mīsto*) (SZ skupina). Ostali oblici: *mēstīti*, *pr̄mēstīti* (mlađi: *pr̄mīstīti*; S: *pr̄mēstīti*) || *primēstīti* (od Bo do VR), *namēstīti* (S i svi mlađi: *namīstīti*) (ovo je vjerojatno novije), *mīšt’ani* (pl. *mīšt’ane*), i dr. U Ž i selima SZ skupine *mēsto* se koristi i u značenju ‘naselje’, dok se u S, Z i L u tom značenju govori *mīsto*. U značenju ‘umjesto’ na JI se govori *nāmīsto* || *mīsto*, dok smo na SZ (D) zabilježili *mēsto*, a u BR (95, 104) ima i *mēsto* i *nāmīsto*.¹¹⁹

c) *tīlo* (S), *tēlo* || *tīlo* (Z), *tēlo* (sva ostala sela). U spontanom je govoru ovjeren i augm. *telēsino* || *tilēsino* (Z). Deminutiv je, pak, *životīt’* (<*živôt*) (Z).

d) Vjerojatno se nekada u SZ skupini sela govorilo *vēk*, no to ni naši najstariji informanti nisu potvrdili. U spontanom govoru je danas posvuda samo *vīk* ‘životni vijek; stoljeće.’ *Vīšni* (Z) || *vīšni* (S, SA, 259) se pojavljuje samo kao dio sintagme *pōkoj vīšni* (*Bōg mu dā pōkoj vīšni* ||

¹¹⁶ Saljski je govor i po drugim pitanjima bliži južnočakavskom nego ostali dugootočki govori. U prvom redu na to upućuje *-niti* (npr. *vjnīti*, *maknīti*, *pr̄niti*), zatim, donedavna, leksem *grēb* ‘grob’, pa i adrijatizam *!>j*, prisutniji u prošlosti (usp. npr. *jubāv*, *jubīti* SA, 120), a i neke druge značajke.

¹¹⁷ Razumljivo je da je u starijih svagdje frekventniji ekavski oblik. Dakako, najpouzdanije podatke o frekventnosti uporabe imamo za Zaglav.

¹¹⁸ Navedimo nekoliko primjera iz Zaglava registriranih mahom u starih: *Nemōj bāš pr̄ko mēre* || *mēre!*; *Ōni te* || *t’ēju sāda mēre uzēsti* || *vazēsti po nōmu ča je inkartā*; *Jā znān mēre kākō stojū*; *Nō mi je mērica za zmīriti*; *U širōpu je nūtra mēra*; *O tībeta ōli o šētena se mōre za škypīne klāsti postāv*. *Žīnska skrōji otu mēru nāplate i pošije ju zājno s postāvun*; *Šā* || *pōša je (u) vā ne mēre* ‘otprilike u onom smjeru’; A: *Dī si to vīdila?* B: *(U) vā ne mēre*. ‘otprilike onamo’; *Vēli brōdi su zasiñāni do kē mēre se mōre napūniti*; *U svēmu vaļā imāti mīre*; *Tō je dōbro do nīke mēre*, i sl.

¹¹⁹ Neki primjeri iz Zaglava (od starijih): *Šēmpre pr̄mēšt’ivaš z mēsta nā mesto pānda ne mōreš nāiti ka ti zatribuje čā*; *Klādi* || *vīzi nā mesto* || *na mēsto* || (znatno rjeđe) *na mīsto!*; *Zadūrva se čelāde nā mestu* || *na mēstu ka ništa ne čini* || *čini*; *Jakētū ponēsi dī je je mēsto!*; *Tōte ti nī mēsto*; *Nīman mēsta*; *Pāmetan je, ča jē – jē, svāka besēda mu ĩma mēsta*; *Na mestā* ‘mjestimično’ *su vīti rōdne*; *na vīše mestī* || *mēstov* (|| (mladi) *mīstov*), itd.

pokoj višnji!) i nekih molitava. Inače se rjeđe čuje i novoprimitljeno *vječiti, vječito* || *vječan, vječno* (kod mlađih i *vječnost*) (Z).

e) Napisano u prethodnoj natuknici vrijedi i za *věra*. Mi smo u spontanom govoru u svim selima zabilježili *vira*. Pri upitu o prijašnjem stanju (*Jě li se nikodoba govorilo 'věra'?*), odgovor mnogih ispitanika na SZ je *vjera* (to dovoljno govori o nedostacima ovakve metode). Ostali oblici: *virovati* || *věrovati* (S), *věrovati* || *věrovati* (Z, Ž, L), *věrovati* (ostala sela), *zavěriti se* || *zavěriti se* 'zareći se' (sva sela), *Virovaň* (Z, S) 'Vjerovanje, *Credo*', *bězvirac* 'nevjernik, ateist' (Z) (usp. *věra* 'zaručnički prsten' (tal. *vera*)).

f) *vitar* (S, Z), *větar* (ostala sela; G *větra*). U Z, međutim, imamo leksem *větri* (pl. tantum) 'iznenadan zračni vrtlog', a u SZ skupini uglavnom *bôžji větri*, ali i *štrigarčine* (So). Ostali oblici: *vitrit'* (Z, SS) || *vitrit'* (SP) || *vetrit'* (Ž, L) || *vetrit'* (SZ skupina), augm. *vitrušina* (m./ž.r.) (JI) || *vetrušina* (SZ), *vitrovito* (novije, konzervativni ne koriste; samo Z, za ostala sela još nemamo potvrde); (*pro*)*větriti* (samo S: (*pro*)*vitriti*) 'prozračiti', *zvětriti* (samo S: *zvitriti*) 'izvjetriti, ishlapiti' (ali ovo je novije; izvorni dijalekatski oblik je *zlampiti* (većinom; npr. Z) || *žvampiti* (npr. SA, 440) || *zvampiti* (npr. BR, 218); *vitreni* (*vitreno čeľade*) (< **větrънь / větrънь*) 'živahan; neozbiljan' (Z).

g) *zdila* (S), *zděla* (ostala sela). Ostali oblici (potvrde iz Z): *zdělica, zdělina* || *zdeletina*. Ikavizam, uvjetovan rimom, u Zaglavu dolazi jedino u izreci: *Špâr – mâla stvâr, a kad ix je síla, pûna ix je zdîla!*

h) *zvîzdà* (|| *zvîzda*) (S), *zvězda* (Z, Ž), *zvězdà* (L (nekoć) i ostala sela, uz novije *zvězda*). Ostali oblici (Z): *zvezdica* i, moguće, **zvezdetina* || **zvezdûrina*, ili sl. U zaglavskom imamo i *zvîzda*, rjeđe *zvîzda*, i to samo u \diamond *žvēlat* 'brz' *kako (i)* || *kao zvîzda*; \diamond *grĕ / kûri / leti kako (i)* || *zvîzda*. Saljani imaju leksem *zvîzdan* 'omara, velika sparina' (SA, 434), dok je u selima na SZ *črîzdan* || (Bo) *črîždan* [*kruz* || *kroz črîzdan ga nĕt'u (u) pòľe*] (< **črĕzъ dьnъ*) 'o podnevu, u doba najveće vrućine (ob. ljeti)', a u Zaglavu se kaže *kros pòdne*, čak i poimeničeno: *Cĕlo kros pòdne*, ili pak, ekspresivnije (o vrućini): *kroz* || *krož lûto pòdne*.

Dakle, od svih (8) ekavizama koje Finka navodi, posebnost SZ skupine dugootočkih govora bili bi sljedeći: *dĕlo**, *vĕk**, *vĕra** i *vĕtar*, od kojih je jedino *vĕtar* u aktivnoj upotrebi, a ostali su poprilično diskutabilni i kad govorimo o negdašnjoj upotrebi, s tim da je *vĕra* potvrđeno u Brbinju (usp. BR, 200). Njima pouzdano možemo pribrojiti i *dĕliti* || *deliti* (već kod nešto mlađih i *diliti*), te (ne u svim selima SZ) još i *gūsĕnica, ôsika* || *sĭka* 'oseka' i *pòtlen* 'poslije' (So i VR (pasivni leksik), danas je *pòsli*). Bilo kako bilo, po našem sudu, tih nekoliko primjera (iznimaka) nije dovoljno da bi se moglo ustvrditi da je JI skupina (preciznije: Z, Ž i L) znatno

više ikavska nego SZ. Štoviše, takve iznimke zatječemo i drugdje (npr. ekavizmi *spovednica* ‘ispovjedaonica’, *prèstoļe* || *prestòļe*, *krèsi* ‘ljetna žega’, (*o*)*cènuti* (frekventniji nsv. oblik, pored ikavske dublete (*u*)*stìnuti*) koji su se, prema našim podacima, održali samo u Zaglavu).

2.7.2. Ikavsko-ekavski refleks jata

Kako bismo dali što vjerodostojniji prikaz zaglavskog stanja jata, na kraju rada prilažemo abecedni popis osnova i svih primjera koje smo uspjeli ekscerpirati iz dosad obrađene građe (vidi *Prilog 2.*, *Prilog 3.*). Navodimo (kao i inače) i važnije značenjske ekvivalente, bez obzira na to je li u njima *ě*. Na temelju tih priloga zaključujemo sljedeće:

U zaglavskom govoru prevladavaju ikavizmi. Među njima je znatno manji broj primjera koji odstupaju od pravila J-M: *bisnõt’a*, *cîna*, *Cvîta*, *dîd*, *dîdov*, *dîlo*, *dîtud*, *dvîstô* || *dvîsto*, *îd*, *îdan*, *îdro*, *îlo*, *lîn*, *mîra*, *mîsto*, *naîdost*, *napovîdâti*, *neumîtan*, *nâpri* || *nâpri*, *nâpriđak*, *naslîdovati*, *pîna*, *pîsma*, *pîsmarica*, *plîn*, *plisnõt’a*, *povîdâti*, *pròmina*, *rîzati* (i izvedenice), *sîdati* (i izvedenice), *slîz*, *smîsta*, *spovîdâti* (*se*), *sprîda*, *sridîni*, (*ne*)*sritan*, *stenîca*, *strîla*, *svidôci*, *svidôčiti*, *svidôžba*, *svidôk* || *svidôk*, *svîstan*, *svît*, *svîtovati* (*se*), *tîlo*, *tîrati* (i izvedenice), *ûidan*, *uîdâti*, (*u*)*stìnuti*, *vîra*, *vîran*, *vîtar*, *vrîd*, *vrîđan*, *zapovîdâti*, *zvîrad*, *zāvît* || *zavît* || *zavît*.

Valja istaknuti da je u deklinaciji imenica L sg. ž.r. redovit nastavak *i* (*na stên*). U konstrukciji *va+dne*, L sg. m.r. *vâdne* (prilog ‘danju’) refleks jata je *e* i to je jedini prežitek stare deklinacije kakvu danas možemo čuti na sjevernočakavskom terenu (npr. *va grade*) (usp. Lisac 2009: 81). Nastavak *i* dolazi i u u zamjeničkoj deklinaciji (GD pl. (*o*)*tîh*, (*o*)*tîma* ≠ GD sg. (*o*)*tôga*, (*o*)*tômu* || *těsa* (samo u *čěsa-těsa* ‘bilo čega’), *těmu* (samo u *čěmu-těmu* ‘bilo čemu’; (*o*)*nôga*, (*o*)*nômu* || (pojed.) *ònega* – samo kao poštapalica!), nastavcima u D sg. osobnih zamjenica (*měni*, *těbi*, *sěbi*) te u komparativima i u nastavcima glagola III. vrste (usp. Finka 1977: 90). U zamjeničkih i priložnih osnova *něk-*, *něč-*, i dr., jat se reflektirao kao *i*.¹²⁰

¹²⁰ Tu svrstavamo sljedeće primjere: *nîki* (i novije: *nîko*) ‘netko’ (< **někъto*), *nîki*, *nîka*, *nîko* ‘neki, neka, neko’ (< **někъ-jь*, itd.), *nîšto* ‘nešto’ (< **něčъto*). Vrlo rijetko se pojedinačno ostvaruje i arhaična varijanta *nîč* ‘nešto.’ To valja razlikovati od *nîšt’e* || *nîš* || *nîšta* (**ni* + *čъto*; strsl. *nîčъtože*). *Nîš* nam je priopćeno samo po sjećanju, dok se u SZ skupini i danas svakodnevno govori. Zatim: *nîkakor(ce)* || *kakogòli* / *kòli* / *gòder(ce)* / *kòder(ce)* ‘nekako’ (< **někako*), *nîčesar* || *nîčesa* || *čěsa gòli* / *kòli* / *gòder(ce)* / *kòder(ce)* ‘nečega’, *nîčeremu* || *čěmu gòli* / *kòli* / *gòder(ce)* / *kòder(ce)* ‘nečemu (D)’, *nîčeremu* || *nîčerin* || *čěmu* / *čîn gòli* / *kòli* / *gòder(ce)* / *kòder(ce)* ‘nečemu (L)’, (*s*)*nîčerin* || *so čîn gòli* / *kòli* / *gòder(ce)* / *kòder(ce)* ‘(s) nečim’, *nîkakov* ‘nekakav’ (< **někakъ*), *nîder(ce)* || (pojed., rij.) *nînder* (novo: *nîgdî*) ‘negdje’, *nîkamor* (vrlo rij.) ‘nekamo’, *nîčigov* ‘nečiji’, *nîkoliko* || *nikoliko* ‘nekoliko.’ Neki od njih su izjednačeni s oblicima: *nîko* ‘nitko’ (< **nikъto*), *nîka* || *nîka vîka* || *nîkada* ‘nikada’ (< **nikъgda(že)*), *nîkakor(ce)* ‘nikako’ (< **nikakože* / *nikakъže*), *nîčesara* || *nîčesa* ‘ničega’ (premda, pojedini govornici razlikuju *nîčesar* ‘nečega’ i

Jat se odrazio sukladno pravilu J-M u $\approx 35\%$ ekavizama (N (ukupno ekavizama) =212): *besěda, bledõt'a, bledušasti, blědo, celoküpni, celoviti, celāstiv(i), cěsta, cvět, cělo, cěna, dělati* (i ostali oblici), *dlěto* || *dlěto, dĕ* (G *dĕla*), *göder* || *köder, göleno, kolěno, körena* (G sg.), *krěsati* (i ostali oblici), *lěso* || *lěsa, lěto* (G sg. *lěta*), *lětovańe, lětovati, lēs, mēna, mēra* || *měra, mĕsto, nevĕsta, o/rastrĕznŭti* (se), *obrezovāti* (i ostali oblici), *obĕd, ocĕnuti, prĕstoļe* || *prestòļe, prĕsān, rĕdāk, sedŭt'i, slĕdovańe, smĕna, srĕda* (A sg. *srĕdu*), *strĕla, stĕna, tĕrati* (i ostali oblici), *tesnõt'a, trĕžān, tĕsān, tĕlo, tĕsto, ŭpresno, vrĕs, vĕrovati* || *vĕrovati, zanovĕtāti, zrĕlo, zvĕzda*.

U ovim je osnovama u svim primjerima refleks jata ekavski (zanemariivši neke realizacije u figurativnim izričajima, frazemima i izrekama): *besĕd-, blĕd-, brĕst-, cĕl-, cĕn-, cĕs-, cvĕt-, dĕtel-, dlĕt-, drĕt-, -godĕ, golĕn-, kolĕn-, korĕn-, krĕs-, lĕs-, lĕt-, nĕst-, nevĕst-, obĕ, ovĕdĕ, pĕtel-, polĕn-, prĕsn-, prĕstol-, rĕdĕk-, sĕd-, -selĕ, tĕs(ĕ)n-, trĕzn-, vrĕs-, zlĕd-, zvĕzd-*.

Miješani refleks jata ovjeren je u sljedećim osnovama: *bĕl-, bĕdĕ-, dĕl(ĕ)-, dĕl(o), dvĕ, -(j)ĕd(-), mĕn-, mĕr-, mĕst-, rĕz-, sĕd- /-sĕd-, slĕd-, srĕd-, srĕst-, stĕn-, (sĕ)trĕl-, tĕl-, tĕr-, vĕd-, vĕk-, vĕr-, vĕt- / vĕĕ-, vĕtr-, vrĕd-, vrĕm-, zrĕ-*. U osnovi *vrĕm-* ekavizam (dubleta) je novijeg datuma, a od ekavsko-ikavskih dubleta u *mĕr-, mĕst-, sĕd-, tĕl-, tĕr-, vĕt- / vĕĕ-, vrĕd-* svakako su stariji ekavizmi, dok u mlađih govornika prevladavaju ikavizmi. K tome se u najnovije vrijeme od pojedinaca mogu čuti i ikavizmi *besĕda, vĕrovati*, a u stilski obilježenom govoru i *cĕli* (samo: *po cĕli dān, cĕli živōt*). Suprotno tomu, ponajviše s obzirom na činjenicu da se za razliku od ikavizma u značenju 'munja', ekavizam u doslovnom značenju 'strijela' od starijih može rijetko čuti (osim npr. pod utjecajem filma), može se pretpostaviti da je novija pojava i kako je poslužio za semantičku diferencijaciju.

Dubletni, pak, ostvaraji *gōli* || *kōli* (< **kolĕ*) odnosno *gōder(ce)* || *kōder(ce)* (< **godĕ*), zatim (*u*)*stĭnuti* || (*o*)*cĕnuti* '(o)hladiti se; (s)mrznuti (se)',¹²¹ (< **stĕn-*) nemaju nikakve razlikovne funkcije, kao ni *sedĭti* || *sidĭti* te *sedŭt'i* || *sidŭt'i / sidĕt'i* (vrlo rijetko: *sedĕt'ĭ*). Ipak, kod oblika imp. 2. l. sg. uloga različitog refleksa jata (dodatno i prozodijskih sredstava) nije zanemariva, jer

nĭĕsara 'ničega'), *nĭĕeremu* 'ničemu (D)', *nĭĕeremu* || *nĭĕerin* 'ničemu (L)', (*s*) *nĭĕerin* '(s) ničim', *nikakov* 'nikakav' (< **nikyže*), *nĭder(ce)* (novo: *nĭgdi*) 'nigdje' (< **nikĕdeže*), *nĭkamor* 'nikamo' (< **nikamože*), *nĭĭgov* 'ničiji'. Govori se *odnĭkle* || *od nĭder(ce)* 'niotkud; odnekud' i *donĭkle* 'donekle; (|| *do nĭder(ce)* donekud.' Prema sjećanju pojedinih informanata, u prošlosti se umjesto *nĭka(da)* || *nĭka vĭka* moglo čuti *nĭgdar* (vjerojatno i u značenju 'nekad'), no to nije posve sigurno.

¹²¹ Međutim, ipak je češći sv. lik *ocĕnuti*, i to pretežno u vezi s ljudima (kad im je jako hladno). (*U*)*stĭnuti* (i izvedenice) se rabi u tom, ali i u svim ostalim kontekstima (npr. *Ustĭnu si kākō gujĭna; Svā san zastĭnula. ; Sā u ĕās* || *xĭp Bōga ustĭne. ; Pojĭ dōkle ne ustĭne!*; *Neka sĭnā prostĭne. ; Ne vaļā ustĭĭeno.*).

ekavski lik *sědi* ‘sjedni’ označava svršenost (<*sěsti*) (*Sědi za stō*), a ekavski *sīdi* ‘sjedni’ nesvršenost (<*siditi* || *sediti*) (*Sīdi za stolūn*). Često se čuje: *Sědi pa sīdi!*

U novije vrijeme i dalje se govori *srīdñi*, a novopriljeni ekavizam dolazi samo u primjeru *srēdnā škōla*. Jamačno su noviji ekavizmi, primjerice: *pacēnt* ‘pacijent’¹²², *tlākomer*, a u relativno novije (vjerojatno ne starije od sredine 20. st.) možemo ubrojiti: *cěsta*, *prīmer* (*na prīmer*), *směna*, *směsa*, *Srēm* (samo u \diamond *bīti rāvno svē do Srēma (kōmu)* ‘biti ravnodušan (tko)’), *stēnica* (starije i češće: *tārma* || *ilica*) ‘dosadnjaković’, *ukorēniti se* (izvorno: *prīmīti se* || *petāti se*, ili sl.), i dr., a zacijelo i *dějstvo*¹²³ ‘djelovanje’ (<**děistvo*). Mnogi od navedenih primjera samo idu u prilog tezi o načelnoj prevlasti ekavizama u tim osnovama u prošlosti i dokaz su nesputane jezične energije proučavanog idioma.

Potonje potvrđuju i noviji ikavizmi: *cīpiti se* (ali: *cjēplēne*), *osītiti*, *osīt’ati (se)* (vidi *Prilog 3.*: *sēt-*; kod manje konzervativnih se čuje i: *osjēt’ati se*), *rīšiti*, *rišēne*, *svīt’ñāk*. Moguće je da je relativno novije i *sītiti se* (nsv. *sīt’ati se*), s obzirom na frekventnu uporabu glagola *spomīñāti se* (sv. *spomēnūti se*, *pospomīñāti se*) (<**pominati*) u tom značenju (*Kī ti je bī dōbar*, *spomīñēš ga se za dōbro*, *kī ti je bī slābi – za zlō.*), ali i u značenju ‘razgovarati’ (|| *divāñiti* (tur.) || *predikāti* (rom.), i dr.), a nerijetko je značenje spoj jednoga i drugoga ‘prisjećati se razgovarajući’ (*spōmenak* || *spōminak*, G *-ñka* ‘razgovor’ (*Sa nī bī spōmenak od otōga* ‘sad nije bio razgovor o tomu’); || (više fig.) = *spōmen* ‘uspomena; spomen’ (*Mjītvi ne grēdu*. *Spomīnka nīma da grēdu.*)). Također, imamo i *pāmetiti* (npr. *Jā mōga ōca*, *Bōg ga pomīlova*, *ne pāmetir*, *Ne pāmetin da san ī kobōtnicu*), kao i *pāmet* ‘sjećanje; pamet’ (<**pamęť*) (*Za mojē pāmeti se više nī pudārilo*; *Ostālo mi je u pāmeti(...)*), ali i *nā misli* (*Dōšlo mi je nā misli* ‘prisjetio sam se’; *Nī mi bilo nā misli*; *Vāik vīka si mi*, *sīnko*, *nā misli!* ‘brinem se za te’, itd.), dok *sīt’āne* konzervativni govornici vrlo rijetko koriste.

Svojom zanimljivošću izdvaja se rijetki ikavizam *mlīti se* ‘imati misao na koga ili brinuti o kome’ (moguće od **mьněti (se)*) s participom *měle (mi) se* (moguće analogija prema **mlēti*), a neuobičajen je i u govoru ženā frekventan *splīt* (pl. *splīti*) ‘splet kose’ – (<**sьplě-*) (*Ka bi mi kī dvā splīta učinī*, *ūnda bix se lāfko ščēsļāla*). Naši informanti tvrde kako se nekad govorilo *zadrēmāti* ‘zadrijemati’ i kako je to stara riječ. Ekavizam (*u*)*rēditi (se)* (isto i u značenju ‘urediti (se)’ (<**vrēditi* ‘ozlijediti’)) specifičan je i po redukciji /v/ (*Ko mi tīmeš nōxti sīt’i*, *glēdaj da mi ne urēdiš pīst škārami!*; *Ka ti je posīčen [nōxat]*, *māne se rēdiš jērbo se ne tīče i ne zadīva*).

¹²² Napomena: Nije od jata, već < germ. *Pazient* < lat. *patiens*: strpljiv. Od iste je osnove i domaća riječ *pacēnat* (*pacīnti*) koja inače znači isto što i *ustrplīvi* (*ustrplīv*) ‘strpljiv’; *pacīncija* = *ustrplēne*.

¹²³ Pojedinačno se čuje, ob. u vezi djelovanja lijeka. Inače je u značenju ‘djelovati’ najčešće *pomāgāti*.

Izvanredan je i slučaj najnovije jotacije u primjeru *prt'ërati (se) || pret'ërati (se)* ‘pretjerati; prevršiti mjeru; premoriti se’, rjeđe i (fig.) *dot'ërati*.

2.7.3. Ostali stari refleksi ě (a / ja / je / Ø) te pojava jekavizama

Upućujući na nužno razlikovanje refleksa ě od refleksa prednjeg nazala (npr. *zajâti* (<*zajęti)), u nastavku navodimo izabrane primjere u kojima se jat reflektirao kao *a*:

cvatiti, rascvatâti (se) (<*cvęt-), *dâti (se)* ‘pomaknuti (se)’ (*Däj otâ stô jedân sinâ najužnĳe!*; *Tâmo se däj!*) (<*dęti se) (usp. D: *dĳti*, npr. *Odě su prĳn bĳli (ot'ālĳ)*, *ne znĳn kâmo ix je dĳ*), *gnâzdo* (<*gnęzdo), *jâsle* (samo u \diamond *lĳpo kâ(ko) u jâslax/-ami* ‘ugodno za ležanje’, *Kušĳn san mu klâ i zagrnĳ ga, kâ u jâslax mu je (lĳpo).*) (<*(j)ęsli), *Jâdro* (top.) (<*ędro), *nâdĳjati se* || (novije) *nadĳjati se* ‘nadati se’ (<*nadęęti se), *Nazarâni* (ž.r. *Nazarânka*) ‘Nazarećanin’ (<*nazaręninĳ), *nĳtra* (|| (arh.) *unĳtrix*) (<*vĳ nętrę)¹²⁴, *nâdra* (<*nędra), *prâska* || *prâska* (|| (češće) *pęřšiga*) ‘breskva’ (usp. Lisac 2008: 106), *râdati* (sl. *xâjati*) ‘željeti, voljeti činiti’ (npr. A: *Ně bin râda(la) da mu se čâ dogödi*. B: *A čâ jâ râdan?!*) (<*radęti), *ĳsaĳe* ‘štavljena koža’ (usp. strsl. *usma* ‘koža’, **usmęnĳ / usnięnĳ* ‘kožni’), *zĳjâti* ‘zĳjevati’ (<*zĳęti) (identičan oblik i za ‘zĳdati’), i mnogi drugi primjeri.

U jednomu primjeru (*ĳrnĳst / ĳrnĳst || jernĳst || jarnĳst*) (usp. strsl. *ęrostĳ* ‘gnjev; jaka bol’, *ęriti se* ‘ljutiti se, bjesnjeti’) ostvariv je trojaki refleks jata (ě > i || je || ja). Navedena imenica, kao i pridjev (samo ě > i: *ĳrâĳn*, ž.r. *ĳrna*) (usp. strsl. *ęrĳ* ‘strog’), zabilježeni su u trima značenjima: ‘strast(ven); mladenačka živahnost, elan (energičan, *hiperaktivan*); jarost, stanje raspaljenosti (ljutit, gnjevan).’ Primjeri: *Kĳ ĳma ĳrnĳsti za žĳnskami je ĳrâĳn, drĳgima besędami – 'žęstok!*; A: *ĳme Isĳsovo ča je vâ kozlâk postĳĳu zvrĳti!* B: *ĳn je mlâd, sęstro, razĳmi i tĳ, ĳn je pĳn jernĳsti – mlâdenačke jâkosti.*; A: *Kĳ djâva mi vo sxâja po obrâzu?!* B: *Sxâja ti... jerbo si pĳn jarnĳsti.* A: *Čęsa??* B: *Jarnĳsti. Jarnĳst... - ka si krĳto ĳĳti.*

U poglavlju o slogotvornom *r* dajemo detaljne podatke o tomu kako se ponaša jat u sljedećim osnovama: *crękvĳ-*, *prę-* (*pręd-* / *s(ĳ)pręd-*, *pręk*, *pręm-*), *gręxĳ*, (*ne*)*sĳręę-*, *sřęd-*, *dręv* / *drĳv*. Naime, u tim osnovama često dolazi do redukcije jata, a slogotvornu funkciju preuzima glas *r* (usp. Finka 1977: 90).

¹²⁴ Usp. u SZ skupini, osim *nĳtra*, još se uvijek dosta koristi *unĳtrix*, a osim *vâĳnka*, u So se od konzervativnijih čuje i *vâĳnkix* (<*vĳnę).

Jekavizmi su novija pojava, zasigurno ne starija od sredine proteklog stoljeća. Svakako, njihovo prodiranje u govor nezaustavljiv je proces. Ovdje navodimo frekventnije jekavizme u govoru starih, ujedno najkonzervativnijih govornika: *bjěda* ‘uboštvo; jad’, *bjědan* ‘ubog; rjeđe: jadan (= *brīžan* || *brīžan*, *jādan*)’, *cjěpiti (se)* || (mlađi, rjeđe stariji) *cjěpiti (se)* (rij.: *cīpiti (se)*), *cjěpleńe* (nikada *cīpleńe*), *cjěv*¹²⁵ (usp. *civē* ‘kost cjevanica’), *djěta*, *dvōsjek mǎč* ‘osoba oštre ćudi’, *Ńěmac* (< **němьсь*), *Ńěmaška*, *ńěmaški* (< **němьцьскъ*), *počjeńivāti* ‘omalovažavati’ (slično: *potapārāti*, i dr.), *pōvjest* (i *xistōrija*) || (mlađi) *pōvjest* (< **pověstь*), *sāvjest*, *sāvjet* (ali: *svītovati*), *sjěmenište*, *sjěmenski kumpīri*, *sjěna* (sve češće samo u: ◇ *bojī se i svojē sjěne*; inače: *cińa* || (samo u ◇) *tīńa*), *sjěno* (< **sěno*) ‘kupovno sijeno’¹²⁶, *sńěško*, *Sńěguļica* || (mlađi) *Sńěguļica*, *stjěna* || (mlađi) *stjěna* (samo u *zīdna stjěna!*), *svjěski* (samo u: *přvi / drūgi svjěski rač*), *ubjěditi* (nsv. *ubjed’ivāti*, gl.p.t. *ubjěd’en*) ‘uvjeriti i ujedno obmanuti’ (< **uběditi / uobiděti*) (usp. *obīditi* ‘obaviti’), *ūmjetni* (ob. *gnōj* || *gnōj*; nekoć (pasivni leksik): *kěmični* || *kěmični*), *vjěverica*.

Novije postanje nekolicine navedenih primjera odaju i prozodijske karakteristike, osobito izostanak duljenja u konzervativnih (*bjěda(n)*, *cjěpiti(se)*, *djěta*, *pōvjest*, *sjěno*, *sāvjest*, itd.) te nečakavsko akcenatsko mjesto (*cjěpiti (se)*, *Sńěguļica*, *ubjěditi*). Od mladih čujemo jekavizam u N pl. *djělovi* (*od motōra*), dok je izvorno, naravno, *děli* (*od mutōra*). O gubljenju izvornog refleksa *ě* u mladih koji su pod većim utjecajem hrv. stand. dovoljno govori primjer *prědńi dĵjo* (u starijih beziznimno: (*s*)*prīdńi dĵ*).

2.7.4. Neka specifična jatska i srodna pitanja

Neupućenog proučavatelja neki primjeri mogu navesti na krivi trag, budući da svojom glasovnom strukturom podsjećaju na jat. Tako npr. *e* i *i* u *sěja* i *vĵja* jesu kontinuantne jata, dok je *e* u *měja* (< **medja*) etimološko, a u *prěja* (< **presti*) od prednjeg nazala. U riječi *črīšńa* ‘trešnja’ (< **črěšnja* < lat. *cerasia*) jat se reflektirao kao *i*, za razliku od standardnojezičnog i dominantnog sjevernočakavskog refleksa *e*. *Bīčva* ‘čarapa’ (< lat. *vitta* ‘vrpca’) se također smatra ikavizmom (usp. Lisac 2008: 6), što je jasno s obzirom na jekavizam (*bječva*) u dubrovačkom kraju. Također, *ždrīlo* ‘otvor jame u kršu (*pon(j)ikve*) koji *sřče* vodu; (|| (češće) *gršt’āvak*) organ u kojem se sastaju probavni i dišni put’, potvrda koja se vrlo rijetko čuje, nastalo je metatezom prema prsl. **žerdlo*. Pažnju zaslužuju leksemi *krělo*, *krīlo* i *krīla* (< prsl. **kridlo*, strsl. *krilo*). *Krělo* (pl. *krěla*,

¹²⁵ Usp. u D kod najstarije informantice (rođ. 1913. g.): *cěv*.

¹²⁶ Izvorna je riječ za domaće sijeno na svem otoku *slāma*; *kōpa* ‘stog slame’ (SZ skupina: *slāmnica*).

dem. *krělce* || *krělit' o*), veoma često na južnočakavskom terenu (usp. Lisac 2009: 141), označava 'krilo (ptice, kukca, aviona)', dok je *krīlo* 'skut; majčino okrilje; *krīlo* || (rij.) *lapäška* vrata ili prozora; (nekoć) jedan dio gaćica šivanih u dva dijela (*sprīdñie i zāđñie krīlo od mudānat*'), a *krīla* || (pojed.) *krīlā* (pl. tantum) su nekoć bila 'vrsta podsuknje.' Kod mladih je, dakako, u oba leksema *i*, dok zadnjeg uopće ne poznaju. Spomenimo i *zmītati*, iterativni glagol prema *mēsti* 'mēsti' i nesvršeni glagol *smīt'ati* 'ometati' prema *smēsti* (< **mesti*, *metati* 'bacati'). Od jata nije ni *i* u *vičēra(ti)* 'večera(ti)' (< **večerъ*), *vičērñi* 'večernji', *vičērñā* 'večernja molitva časoslova' (usp. *věčer* 'večer; navečer'), kao ni u *udrīti* (nsv. *udīrati*) 'udariti' (< **udъriti* / *udariti*). Glagol **nīmāti* (< *ne*+*imati*) u prez. 3.l.sg. glasi *nīma*, pored novijeg *nēma* (u nekonzervativnih se čuje i *nēma*), a radi se o samoglasničkoj kontrakciji. Isto je i s *nī* || *nīn* (3. l. sg. odričnog oblika prez. gl. *bīti*). Zanimljiv je romanizam *cēditi* 'popustiti' (*Cēdilo mi je* (bol); *Sūtra t'e cēditi* (bura)).

Sljedeći izabrani primjeri (mogli bismo ih još navesti sijaset), mahom romanizmi, nemaju veze s *ě*, ali je u mnogima *e* na mjestu etimološkog *i* ili obrnuto¹²⁷: *binēstra* 'brnistra (lat. *Genista juncea*)', *bivānda* 'razvodnjeno vino', *butīga* 'dućan', *cikīn* 'zlatnik' (samo u \diamond *žūti (je) / žūti se kã(ko) cikīn*), *cinprēs* 'čempres' (tal. *cipresso*), *dešēñ* 'nacrt' (mlet. *dessegno*, tal. *disegno*), *dešeñāti* 'izraditi nacrt', *dešperāti se* 'ožalostiti se, snužđiti se' (mlet. *desperar*, tal. *disperarsi*), *dešperān* 'ožalošćen, snužđen', *deštūrbo* 'gnjavaža' (mlet. *desturbo*, tal. *disturbo*), *dešturbīvāti* 'ometati, gnjaviti', *dežgrācija* 'nesreća' (mlet. *desgrazia* / *disgrazia*), *dežgrācjān* 'unesrećen; očajan', *d'ilōž* 'ljubomorani', *fēbar* (G *fēbra*) 'vrućica', *krijānca* 'pristojnost', *lemūn* 'limun', *letanije* 'litanije', *melūn* || (rjeđe) *milūn* 'dinja', *menūt* 'minuta', *mīrlit* 'čipka, ukrasni obrub', *perūn* 'vilica' (mlet. *piròn*), *pletār* 'lonac za cvijeće', *pomedōr* 'rajčica', *recēta* 'recept' (mlet. *recēta* / *ricēta*), *regvārd* 'poštovanje', *rešpēt* (G *rešpēta*) 'poštovanje' (mlet. *rispèto* / *respèto*), *retāj* (sl. *kusāñak*) 'komadić, isječak, ostatak (korištenog materijala)' (mlet. *retāgio*, tal. *ritaglio*), *šetemān* || *sēdmica* 'tjedan' (mlet. *setemāna*, tal. *settimana*), *štrīga* (|| *vīška*) 'vještica' (mlet. *striga*, tal. *strega*), *tilēr* 'prozorski ili vratni okvir' (mlet. *telèr*), *tīnpla* 'sljepoočnica' (mlet., tal. *tempia*), *trijātar* || (rij.) *trejātar* '(fig.) nered, svađa' (mlet., tal. *teatro*).

Usporedbe radi, uzmimo jedan primjer. U govorima SZ skupine je *drēto* 'ravno; uspravno; izravno' (mlet. *dreto* / *drito*) i *drecāti* (mlet. *drezzar* / *drizzar*) 'izravnati', dok je u zaglavskom *drīto* (tal. *diritto*), ali također *drecāti* ili *nadretāti* (u mlađih *dricāti*), zatim \diamond *nīma ni šēsta ni drēta*, ili sl. 'nezgrapana je, ništa mu ne pristoji, i sl.', \diamond *rēt'i* || *opāliti drēto-št'ēto (kōmu)* (= *drīto* (u *ōči* ||

¹²⁷ Ponekad je i u mletačkom (venecijanskom) dijalektu bilo dubletno, a ponekad je u mletačkom *e*, a u talijanskom *i*. Takve potvrde navedene su u zagradama.

ũ oči)) ‘odbrusiti (što komu) bez okolišanja.’ Također, govori se *derëkt* ‘direktno’ i *derëktor(ica)*. Nekoliko primjera s *e* (koje je nepromijenjeno u odnosu na romanski lik) znakovito je s obzirom da je u njima na južnočakavskom terenu većinom i: *dešpët* || (rij.) *dešpê* (G *dešpëta*) ‘inat; psina, podvala’ (mlet. *despëto*, tal. *dispetto*), *funêstra* ‘prozor’, *manêstra* || *manestrûn* ‘juha od tjestenine i povrća’, *prêša* ‘žurba’, *prêšiti (se)* ‘žuriti.’ Lik *kapitân* ‘kapetan’ čest je i u južnočakavskim govorima (usp. npr. BIB, BRAC).

Neki leksemi s *ë* jednostavno ne postoje. Tako je u govoru konzervativnih: *begeñati* || (danas rij.) *štímãti* (rom.) ‘cijeniti, uvažavati’, *dobiti* (sl. *pr̥sagnãti*) ‘pobijediti’, *dvorãni* (ž.r. *dvorãnka*, pl. *dvorãne*) ‘susjed (u istomu *dvôru*)’ || *kômšija* (tur.) ‘susjed (ob. s kojim ne dijelimo *dvôr*)’¹²⁸, *glãs* ‘vijest’ (samo na televiziji: *vjêsti*), *inkaštrãti se* || *inkrožãti se* (rom.) ‘ukliještititi se; zaglaviti’, *katrãda* ‘sjedalica, stolica’¹²⁹ (rom.), *krûna* ‘vijenac’, *lampãti* (rom.) || (iznimno, fig.) *sivãti* ‘sijevati’, *mütãv(i)* ‘nijem’ (rom.), *nã noge* || *krãjin* ‘malo uže značenje: po kraju’ || (rjeđe, ob. fig.) *çipelcük* ‘pješice’, *omütãviti* ‘zanimjeti’ (postoji jedino *omĩnũti* || *zamĩnũti* ‘ostati bez daha; zamrijeti, pasti u agoniju’, ukoliko je od **onëmëti*; usp. IŽ, 245 *onĩmĩti* ‘onijemiti, onesvijestiti se’), *poxodĩti* ‘posjetiti’, *prãtiti* || *xodĩti za kãn* ‘slijediti’, *sabũn* (rom.) ‘pijesak’, *štímãti* (rom.) ‘procijeniti; cijeniti’, *tr̥mutãna* (rom.) ‘sjever; sjeverni vjetar’ (u *tr̥mutãnu* ‘na sjever; sjeverno’, *zvêzda tr̥mutãnska* ‘sjevernjača’), *vãrak (vãrki)* || *delikãti* (rom.) || (samo u vezi zdravlja) *šotopõšt* (rom.) ‘osjetljiv.’

Zanimljivo je kako naši informanti zdravorazumski zaključuju da je *nevêra* (zapravo <mlet. *nevëra*) ‘olujno nevrijeme s grmljavinom i daždom’ (usp. *nëvrime* (općenitije) ‘loše klimatske prilike’; opr. *vrĩme* ‘lijepo vrijeme’) povezana s *vêrovãti*, odnosno s čudljivošću vremena. Postoji i izreka: *Ne vêruj nevêri!*

Neprozirno nam je postanje fonema *e* odnosno *i* u leksemima: *nazlêdĩti se*¹³⁰ ‘malko se nasmiješiti’ (<**zlêd-?*), *povĩznũti* ‘prisloniti posudu (naopačke) da se ocijedi’ (<**povĩnõti?*), *pr̥vrêdãti se* (sl. *odãlãti*) ‘oklijevati’ (<**vrêd-?*), *raskomët’a* ‘sukob, svađa koja stvara podjele’ (usp. *komešãnje*, *raskol?*). Sigurni smo da se u *zĩrãti se* ‘priželjkivati, očekivati, nadati se’, poput *pozrĩti*, krije osnova **-zbrë-*¹³¹.

¹²⁸ Sve donedavno nije postojalo, a konzervativni govornici ni danas ne govore *sũsjed* (<**sõsêdũ*). U Solinama, pak, uz *dvorãni*, čujemo ekavizam *sũsêd* (ž.r. *sũsêda*).

¹²⁹ U novije vrijeme se od starijih, prigodom primanja „učenih“ gostiju, može čuti *sjedalica*. Od ponekih mladih se dosta može čuti *sĩdalica* ‘stolica’ ili *sĩdalo* (u autu, pored *sĩc*, ili u gledalištu).

¹³⁰ Npr. *Ka se nazlêdĩ, vĩti je je krũto vêle lazĩne na zũbima, šõma – nĩ lĩpa.* ; *Ka je kã mũsasta, rêklo bi se: "Në bi se ni nazlêdĩla, a kãmoli nãsmijala." Jã isto nisãn bãš vãik lũta.* ; *"Nazlêdĩti se" - tõ je rêt'i "mãlo se nasmijãti".*

¹³¹ Usp. BRAC, 627 *ozĩrot se* (isto značenje).

Specifičnosti jata u nekim frazemima i izrekama već smo vidjeli. U sljedećima je refleks *ě* u jednom od primjera protivno govornoj praksi (*tisna, cvítu*), a ostvarena je rima: *Di je čělad bísna, da ní kút’a tisna.*; *Grě po svítu ká čěla po cvítu*. U potpunosti je sukladan govornom stanju u sljedećim primjerima: *Svāko lěšce pō svoje ditěšce.*; *Ně stala se z mēsta kã ni zlá nevěsta* || *Nider nīma(n) mēsta, kã ni zlá nevěsta.*; *Pāšt’e ti / pālo ti je slīme na tīme!*; *Kī umī, nēmu dvī!*; *Dīla (dōjdu) na vidīla* || *Svāko dīlo na vidīlo.*; *Bōle da je cūra slīpa nūgo / nōgo līpa!*; *Dī je smrděla, da se dēla, a dī je mřta, da je vřta.* (o tipovima zemlje; dublja je i podatnija zemlja gdje raste smrd(j)ela, nego mirta).

2.8. Slogotvorno /r/

Slogotvorno (sonantno) r /r/ uvijek je kratko (vidi 2.1.). Finka (1977: 90) prema izgovoru *r* dugootočke govore dijeli u tri skupine¹³²: *Skupinu blage sonorizacije* (sela S, Z, Ž, L) [*vřx, prtočiti, starji* ‘stariji’], *skupinu jake sonorizacije* (sela Sav, Br, D) [*vřx, prtočiti, strji* || *striji*] i *skupinu s popratnim vokalom a uza sonantno r* (sela Bo, So, Ver, Po, VR) [*vārx* || *vārx, prtočiti, starji*]. Takvo stanje registriramo i danas u konzervativnih govornika, s tim da mlađi i manje konzervativni u *skupini s popratnim vokalom a uza sonantno r* danas nerijetko izgovaraju poluglas uz *r* (npr. *pěrst, kěrv*).

No, naravno, »nema potpunoga podudaranja ni u primjerima koje je [sonorizacija konsonanta *r*, op. a.] zahvatila(...) [te] može varirati i na relativno ograničenom prostoru, kao što pokazuje primjer Dugog otoka« (Finka 1977: 91). To je već razvidno iz navedenih zaglavskih primjera s popratnim vokalom *a* uza slogotvorno /r/ (vidi 2.1.), što prema Finki (1977: 91) upućuje na to da se *ar* umjesto *r* nekoć možda izgovaralo i na jugoistočnom kraju otoka.¹³³ Situacija s *r* je, uvjerit ćemo se, poprilično složena.

¹³² Pored svake skupine u uglatim zagradama navodimo izgovor po tri primjera u kojima je suština pravila.

¹³³ U *Brašćini Gospe od Začeca na Zaglavi i u Žmanu* (17.-18. st.) pisanoj rukom zaglavskih fratara, odnosno u odlomcima koje je transliterirao Grbin (1998: 86–88), nalazimo sljedeće primjere (zapisane od 1690. do 1768.) koji bi mogli biti indicacija na drugačiji izgovor od današnjeg, no već ima kolebanja: *pridani, mirtvin* (D pl.), *pirvi dan, pridati, četvirtí, mrtvih* (A pl.), *crlenoga, crikvi, cerniku, verha, prokaratura, cerkvenu*. U transliteraciji *madrikule* (knjizi evidencije *skule*, tj. bratovštine) sv. Jakova *na Solinah* (1750. do 1826.) (Franov – Živković 2009) zatječemo oblike s popratnim vokalom *bezi~~z~~nimno* (tipa *potvarjujemo, martvi*), nema sekundarnog *r* (npr. *crikveni, primine*), no budući da dokument nisu pisali samo redovnici rodnom iz Solina, nije posve prikladno uspoređivati ga sa zaglavskim. Isto tako, Malić (1991: 83) na temelju grafije zaključuje da se » – bez obzira na stanje u živom narodnom govoru koji je osnova književnog jezika teksta, u kojem se *r* može defonemizirati u *r* uz koji dolazi popratni samoglasnik (najvjerojatnije *a*), a *r* je već očito prešao u *u* – u jeziku spomenika ogleđa nastojanje da se zabilježi književnojezični izgovor tih fonema uobičajen u glagoljaškoj sredini, a to su *r* i /uz prisutnost određenog pazvuka (šwa – ə).«

Pod dugim naglaskom načelno ne dolazi do redukcije vokala, pa se govori npr.: *xrīpāti* (prez. 3. l. sg. *xrīpļe*) ‘kašljati’, *srēda*, *srīdñi*, *prīdñi*, *drīvo*, *crīkva*, *brītva*, *prīgnūti se* || *potūlīti se*, *prīmīti*, *prītīti se* (*zaprit’evāti* || *zaprit’īvāti*) ‘prijetiti’, *grīšni* (usp. Iž: *prītīti*, a nekoć i *gļšni* (IŽ, 320, 98), *umrīti* (usp. gl.p.r. pl. *ūmrlī*), *pomrīti* (usp. gl.p.r. pl. *pōmrlī*), *xrūsta* ‘visoka stijena’, *Trēšt* ‘Trst.’

2.8.1. Sekundarno *r* u sljedovima *r* + vokal

2.8.1.1. Sekundarno *r* u **pri-*, **prē-*, **pro-* i ostalim prefiksima

Najvažnija je činjenica da su prefiksi **prē-* i **pri-* izjednačeni u *pr-*.

pr- (<**pri-**): *pr* (*pr tlōxu* ‘pri tlu; u prizemlju’, *pr krāju*, *pr dnū*), *prborāviti* || *prburāviti* ‘nakratko zaboraviti’, *prčīnīti se* (nsv. *prčīñāti se*) ‘prividjeti se; praviti se (važnim) pred nekim’, *prgovārāti* (*kōmu*) (sv. *prgovorīti*) (češće: *nērgati* || *kumināti* || *bruntulāti* || *pržbeļivāti*, i dr.), *prēmūčiti* ‘steći trudom i mukom’, *pršēsti* ‘prisjesti’, *pršūšnuti* ‘(fig.) privezati (najčešće); prostrijeti; pritvoriti’, *pr(x)vātiti* (nsv. *pr(x)vāt’ati*), *prcuncūlīti se* || *petāti se* ‘(fig.) priljepiti se (uz koga na teret)’, *prčvrstīti*, *prčēstīti (se)*, *prdobīti* ‘pridobiti’, *prđžāti*, *prfremāti* || *prfjrmāti* ‘privremeno prestati’, *prlīpak* (pl. *prlīpci*) ‘morski puž (*Patella caerulea*); priljepak na traku (u glavonožaca); dio pumpe’, *prlūbīti se* (nsv. *prlūbļivāti se* || (češće) *zaļublīvāti*) ‘priljubiti se (uz)’, *prnāmīti*, *prnocīrka* ‘površina između *dvīx mocīr* (dvaju suhozida)’, *prpādati* || *gībīrāti* (*kōga*) ‘pripadati (komu)’, *prpasāti* ‘relativno proći (bolest)’, *prpomōt’i*, *prpovīdāti*, *prprāviti* || *parit’āti* ‘pripremiti’, *prprāvno* || *prūnto* || *parit’āno* ‘spremno’, *prspīti* (nsv. *prspīvāti*) ‘prispjeti, stići; pristići’, *prsumīti* (gl.p.t. *prsumīt’en*) ‘spojiti; preklopiti, priljubiti’, *pršūncīt’* ‘fatamorgana pred suton (*dva sunca*)’, *prsvīrīti* (*kōmu*) (fig.) pljusnuti’, *prsvojīti* || (češće) *pōsvojati* ‘(fig.) ugrabiti za sebe, ukrasti’, *pršīti* ‘prišiti’, *prtīsnūti* || (pojed., novije) *prtīsnuti*, *prtvorīti*, *prvēzāti* ‘privezati’...

pr- (<**prē-**, **s(ь)prēd**): *pr* (*d*) ‘pred’ (npr. *prđ manun* || (rij., ob. mlađi) *prđ mānun*, *pr* (*d*) *kūxīnu(n)*, *prđ oltār*, *prđ nevēru*, *pr Božīt’*, *pr pōdne*, *prđā n* || *sprđā n*, itd.), *prpōdne* (doba dana), *spj(d)* ‘ispred; pred’, *prko* (*nāmo prko zīda*; pod naglaskom i *prēko* || (vrlo rij., pojed.) *prīko*: *Tō je prēko* || *prko dēse kīli*, osobito kad je samostalno: *Glēdaj da ne īde prēko* (češće) || *prko!*), *prma* (vrlo rij., ob. u sporijem govoru može se čuti *prema* || *prima*) || *kuntra*, *prlāni* || *prkolāni*¹³⁴,

¹³⁴ Kada je to u govoru potrebno, naglašava se i prefiks, i tada je tom slogu težišni akcent: *prkolāni*, *prpasāni* || *prprōšli*, *prvēli(ki)*, *prkovīše*, *prkočēra*, itd.

prkočĕra || (rij.) *prkovčĕra* (mladi: *prekjučĕr*), *prkosĭnot'(a)* || *prkosĭnot'(a)*, *prkosŭtra*, *prbalancĕti* ‘prevagnuti’, *prma* || *kuntra*, *prbarkĕti* || (češće) *pr̃mĕstĭti* ‘premjestiti’, *pr̃bogĕt* (*pr̃bogĕti*), *pr̃cipĭti*, *pr̃činĭti* (nsv. *pr̃činĕvĕti* || *pr̃činĭvĕti*) ‘preinačiti, preoblikovati’, *pr̃dĕbar*, *pr̃dobĭti* ‘prevladati’, *pr̃glĕdnĭti*, *pr̃godĭšt'iti* ‘istrajati do iduće godine (ob. o biljkama, namirnicama)’, *pr̃govorĭti* (*so kĭn*) ‘porazgovarati’, *pr̃gradĭti*, *pr̃grĭsti*, *pr̃fsti se* ‘prejesti se’, *pr̃kĭnuti (se)*, *pr̃kĭsati* ‘prekisnuti (tijesto, zbog previše kvasca)’, *pr̃krĭti*, *pr̃krĕnŭti* ‘preokrenuti’, *pr̃krĕcĕti (se)*, *pr̃letĭti*, *pr̃lĭpi* ‘prelijep’, *pr̃maknŭti*, *pr̃miĭlati* ‘preživati’, *pr̃mĭnŭti* (samo dijete), *pr̃mĭriti* ‘nanovo izmjeriti’, *pr̃mĭsĭti* ‘iznova umijesiti (od istog tijesta)’, *pr̃morĭti se* || *pr̃struĭjĕti se*, *pr̃mrĭti*, *pr̃mučĕti* ‘prešutjeti; ne uzvratiti uvredu’, *pr̃mŭdar*, *pr̃nĕsti* (nsv. *pr̃nĕšĕti*) ‘prenijeti’, *pr̃'obrĕziti se*, *pr̃'odĕti se* ‘preudati se’, *pr̃'oĭtĭti* ‘pregraditi’, *pr̃pĕmetan*, *pr̃pasĕni* || *pr̃prĕšĭli*, *pr̃pĭsĕti*, *pr̃platĭti*, *pr̃polovĭti* || *pr̃kŭsĭti*, *pr̃porŭčĭti (se)*, *pr̃prĕznŭti* ‘isprazniti iz jednog suda u drugi’, *pr̃pustĭti* ‘prepustiti (slučaju); zapustiti’ (npr. *Čĕ t'u ti jĕ... Nĭn bĭlo čĕ met'ĕti ōvu zĭmu [mišje ōtrovi], pa si pr̃pustĭ, pa su poĭli [miši krŭx].*; *Pozlĕdi se rĕna ka si ju pr̃pustĭ, ka ju nĭsi s niĕerin mĕza*), *pr̃'avnĕti*, *pr̃'rodĭti* ‘vrlo obilno uroditi’, *pr̃'rĕdĕn* (*pr̃'rĕdni*), *pr̃sagnĕti* (nsv. *pr̃sagĭnĕti*) ‘prestĭci; pobijediti’, *pr̃solĭti* ‘previše posoliti’, *pr̃spĕti* ‘prespavati’, *pr̃stŭnuti* ‘previše se ohladiti’, *pr̃strĕšĭti (se)*, *pr̃svĕti*, *pr̃šĭti* ‘prekrojiti’, *pr̃štĭvĕti* ‘presložiti’, *pr̃taknŭti* || *utaknŭti* (nsv. *pr̃tĭkati* || *utĭkati*) ‘spočitnuti’, *pr̃tĕt'i* ‘prestĭci’, *pr̃topĭti* ‘postaviti (*utopĭti*) mrežu na drugo mjesto’, *pr̃vancĕti* ‘ostati višak’, *pr̃vĕriti (se)* || (starije) *pr̃švĕziti (se)*, *pr̃vĕgĕti* ‘prevoziti’, *pr̃vĕzĕti* ‘nanovo ili dodatno vezati’, *pr̃vjĕt'i se* || *pr̃vjĕgnuti se* (*sĭme*) križati se, izgubiti čista sortna svojstva’, *pr̃vjnŭti* (nsv. *pr̃vrĕt'ati*), *pr̃vjĕtĭv* (češće: *ŭn je vĕtikĕpa* || *čĕsto mu se svĕti*), *pr̃ždrĭti se* (nsv. *pr̃ždĭrati se*) ‘prežderati se’, *pr̃žĭvĭti*, *i pr̃mŭš* ‘i previše; itekako’...

Valja pripomenuti da u *probŭt'i se* ‘preobući se’, *pr̃öbučĕt* || *pr̃öblaka* ‘preobuka, presvlak’ te *probŭti se* ‘preobuti se’ dolazi do kontrakcije; dakle za razliku od očekivanog **pr̃'obŭt'i*, **pr̃'öbučĕt* || **pr̃'öblaka*, **pr̃'obŭti*, izgovara se nesonorizirano *r* poput *prodĕti se* ‘prodati se’, a ne kao *pr̃'odĕti se* ‘preudati se.’

Iznimke: a) pri-: *na pr̃skok* (ali: *pr̃sköknuti* || *pr̃skočĭti*), *pr̃čĕst* (ali: *pr̃čĕstĭti (se)*), *pr̃xödište* ‘mjesto gdje se mreža *šumĭva*, steže’, *Prĭko* (top.), *pr̃ikos* ‘prkos’ (ali: *pr̃kĕšĕti* ‘prkositi’), *pr̃ipas* ‘ispaša, uzgoj (*jĕnci* || *kökoše za pr̃ipas*)’, *pr̃ipeka* (= *žĕga*, *ŭpeka*) (ali: *pr̃pečĕno*), *pr̃preka* ‘prepreka’ (ali: *pr̃prĭčĭti* (rij.)), *Prĭsika* (top.) (ali: *pr̃sĭt'i (se)*), *pr̃stĕjati* || *pr̃stĕjati* || (rij.) *pr̃stĕjati (se, pojed.)*, *pr̃stup* ‘uvodna molitva na misi (nekoć)’, *pr̃stupno godĭšt'e* ‘prijestupna godina’ (ali: *pr̃stŭpĭti*), *pr̃sĕd* ‘sadnice kupusa’ (ali: *pr̃sadĭti*), *pr̃xlada* (novije i rij.) ||

naxlada (ali: *přxlâjen* || *naxlâjen*), *priznati* || *dâti zadobiti*, *prizraka* (<*prizrakъ*) ‘utvara, sablast’ (ali: *př(d) zřâku* ‘vrijeme pred zalazak sunca’), *prizôrje* ‘praskozorje, vrijeme pred zoru’ (ali: *př(d) zôrû*), *prítvor* ‘predgrada’ (ali: *přtvôreno*); b) pre-: *prêvet*’ (rij., arh.) ‘previše’, *prêstole* || (rij., starije) *prestôle* ‘prijestolje; vlast’, te novije riječi *prêstava* ‘predstava’ (ali: *přstâviti*), *prêfrigan* ‘(fig., novije) prepreden, lukav’ (ali: *přfrigan* ‘prepržen’) i top. *Prêdraga* ‘Pridraga (selo)’ (ali: *přdrâgi* || *přdrâgi* ‘predragi; (arh.) preskup’).

Dubletni ostvaraji: *príd večer* || (ob. mlađi) *př(e)d večer*, *príd not*’ || (ob. mlađi) *př(e)d nôt*’, *prîsuxo* || *přsuxo*, *prîmokro* || *přmokro*, *prîzrelo* || *přzrelo*, *prîslatko* || *přslatko*¹³⁵, *prîbodice* || *přbodice* || *pôdbodice* ‘zajedljive, bockave riječi’, *prîstâti* || *přstâti* ‘(nâč) složiti se (= *podnîgâti se*); prestati, zaustaviti se (= *fr(e)mâti (se)*); pristati (brod) (= *kuštâti (se)*), *přlîka* || *prîlîka*, *oprîlike* || *oprîlike* || *po pr(i)lîki* || (starije) *přšapôko* / *alôt’o* ‘otprilike; odoka’, *přdâti (se)* || *prîdâti (se)* || (najnovije) *predâti (se)* / *prêdati (se)*, *přviše* || *prevíše* || *prêviše* || (starije) *přkoviše* || *prekoviše* (nekoć: *přkovišje*). Nekoliko glagola u infinitivu (i gl.p.t.) ima sekundarno *ř* (*přspâti* ‘prespavati’, *přbrâti* ‘prebrati, presložiti (mrežu); probrati’, *přprâti*), dok je u gl.p.r. većinom drugačije (*prîspa*, *prîbra*, *prîpra*), premda se znatno rjeđe može čuti i *ř* (*přspâ*, *přbrâ*, *přprâ*).¹³⁶

Za razliku od govora SZ skupine dugootočkih sela u kojima je znatan broj primjera s *př*- ili *prî*- umjesto *pro*- (npr. So u kojima se govori *prîminîti (se)* ‘promijeniti; presvući’, *prîcidîti* ‘procijediti’, *prîčitati* || **prîštîti* ‘pročitati’, *prîzvâti* ‘dati nadimak’, *prîbût’i se* ‘preobući se’, *prîkaratûr*, D u kojima je npr. *přminîti (se)*, *přcidîti*, *přčitati* || **přštîti*, *přzvâti*, *přbût’i se*, Br u kojem, uz dragovske primjere, kadšto čujemo i *přdîti* ‘prodjenuti’), odnosno Iža na kojem je značajan udio prefiksa *pre*- (npr. *precidîti*, *prečitati*, *predîti*, *prebût’i se* (IŽ, 303, 302), ali *přkaratûr* (IŽ, 314)), u zaglavskom je govoru sekundarno *ř* (<*pro*-) fakultativno i ograničeno na nekoliko primjera (*přgovorîti* (nsv. *přgovârâti*) || *progovorîti* (npr. *Da nîsi přgovorîla!*), *přkaratûr* ‘crkovinar; doživotni skrbnik; zagovornik’, *přpârâti* || *přporîti* (npr. *Omûkni, vizêro! s ovîn nožûn t’u ti črîva přpârâti, sâmo te rîč čüjin!*), *přpôra* (pojed., rij.) || *propôra* ‘prorez na suknji ili fuštanu’, *přpustîti* (nsv. *přpûšt’âti*) (npr. *Sînot’a san bîla zaborâvila popîti medicînu; ê, bîla san přpustîla, ma vîše ne přpûšt’an*), *přstrîti* || *prostrîti* ‘prostrijeti (npr. *postîlu*)’, *přstreno* || *pròstreno* ‘prostrto.’

¹³⁵ Kolebanje zabilježeno i u jednoj rečenici: *Tô je přslatko, přslatko, za Mâjku Bôžju! Tô je kâko i medîka.*; A: *Přslatka je, přzrela*. B: *Čâ dâ? A: Přslatka je, přslatka.*

¹³⁶ Jednom smo zabilježili: *Bîla bin přprala te vrâžje gât’e*, a nakon pola minute *prîprala*.

Ovjerene su opreke: *prliti* ‘preliti’ ≠ *proliti* ‘proliti’, *prletiti* (nsv. *prlīt’āti*) ‘preletjeti’ ≠ *proletiti* (nsv. *prolīt’āti*) ‘proletjeti’, *prživiti* ≠ *proživiti*, *prgucati* ‘ne uzvratiti uvredu’ ≠ *progucati* (*čâ vâse*) ‘(fig.) pojesti (štogod) (‘progutati’ = *pogucati*).’ Dok je na Ižu *pršesti* (*se*) ‘prosjesti se’ i prisjesti’ (IŽ, 319.), u zaglavskom je *pršesti* ‘prisjesti’, a *prosesti* *se* ‘prosjesti se.’ Dominantan je, dakle, ostvaraj *pro-*: *p(r)oklīčiti* || *nīknuti* ‘prokljati’, *probiti*, *probužati* ‘probušiti, napraviti rupu’, *probōsti*, *prociđiti*, *procîp* || *prēcip*, *procvīrati* (sl. *xūliti*) ‘propuhivati’, *pročitati* || (nekoć) *proštiti*, *prođiti* ‘prodjenuti’, *produmbočiti* ‘produbiti’, *profundati* ‘probušiti’, *profūrbovati se* ‘postati lukav’, *prohlemūt’āti* || *prohlevet’āti* ‘promućkati’, *prokljati*, *prominīti* (*se*) ‘promijeniti; presvući’, *promočiti*, *promōviti* ‘pokrenuti; promicati ideju, izum’, *promōviti se* || *razmōviti se* ‘razgibati se, protegnuti noge’, *pronērgati* ‘pronjurgati’, *pronēsti* ‘početi nesti’, *propāsti*, *prorōk* || (rij.) *prorōk* (G *prorōka*), *prosjāti*, *proslōviti* || *proslāviti* ‘(*slōvo* || *besēdu*) prozboriti’, *prostikati* ‘početi propuštati (vodu)’, *protrapanāti* ‘prokapati’, *proxodīti* ‘prohodati; prolaziti (rij.)’, *proxājāti* ‘prolaziti (u školi)’, *proušiti se* ‘puknuti ušice od igle; prekinuti se’, *provētriti*, *prozdrāviti* ‘prizdraviti’, *prozvāti* ‘dati nadimak’, *prožgāti se* (sl. *provēnuti se*) ‘malo se prosušiti (ob. odjeća kraj ognja ili na suncu)’, itd. Semantičku razlikovnu ulogu prefikasa već smo mogli vidjeti na mnoštvu primjera, ali navedimo i opreku *prōsuxo* ‘poprilično suho’ : *prīsuxo* || *pršsuxo* ‘previše suho.’

Naveli smo primjere sekundarnog *r* u prefiksima *prě(d)-*, *prěk-*, *prēm-*. Slijede primjeri u ostalim važnim prefiksima: **crěkvъ-**: *crkōvni* || *crkvēni* (ali: *crīkva*); **drěv-** / **drъv-**: *dřvēni* (*dřvīn*) || *o drīva*, *dřvarīca* ‘žena koja donosi drva’, pl. *dřva* (G *dřv*) ‘(zb.im.) posječena drva za ogrjev’ ≠ ¹³⁷ *drīva* (G pl. *drīvov*) ‘nekoliko komada ogrjevnog drva; komadi drva kao građa ili već obrađeni’ (ali: sg. *drīvo*; G sg. *drīva*); **grěxъ-**: *grxōta* (G *grxotē*) ‘grehota, šteta’ (ali: *grīx*); **(ne)sřet-**: *něsřt’a* || (rij.) *nesřit’a* ‘nesreća’, *něsřtan* (*něsřtni*) || (rij.) *nesřitni*, *něsřtna* || (rij.) *nesřitna*, *něsřtnāk* || (rij.) *nesřitnāk* (ž.r. *něsřtnica* || (rij.) *nesřitnica*) ‘nesretnik’ (ali: *sřit’a*, *sřitan*); **sřed-**: *sř* || *sř’* ‘sred’ (ű *sř* || *u sř’* ‘usred’, *nā sř* || *na sř’* ‘nasred’, *na sř* || *nā sř sřēdē* ‘nasred sredine’, itd.) (ali: *sřīdnī*).

¹³⁷ Malić (1991: 83–84) se referira na vlastiti rad u kojem ukazuje na mogućnost značenjskoga razlikovanja likova *dřvo* i *drīvo* u „Žićima svetih otaca.“ Opreka je, kao što vidimo, u zaglavskom (u pl.) sačuvana do danas. Usp. i bilješku 140.

2.8.1.2. Sekundarno *r* u ostalim sljedovima *r + vokal*

Zanimljiva je situacija sa sekundarnim *r* u ostalim sljedovima *konsonant r + vokal*:

ra > r: *bržōla* ‘pržolica’, *kṛbunčēla* (pojed.) || *kranbučēla* ‘sorta masline’, *tṛmezā* (G *tṛmezāla*) ‘podzid na strmini’ (ALI: *travēsa* ‘pregača’ (usp. Sav, Br, D: *tṛvēsa*), *ūkraj* ‘pokraj’ (usp. D: *kṛj*);

re > r: *grbantīn* (rij.) ‘ogrebotina’, *gr̄n* || *grīn* || *grēn* (|| (nekonzervativni) *grēn*) ‘idem (prez., 1. l. sg. < *xodīti*)’, *kṛmenādla* || *krimenādla* (novo), *ogrbañāti* (*se*) || *zagṛbañāti* (*se*) (sl. *zagṛdašāti* (*se*), opr. *zagrančāti* (samo mačka)) ‘ogrepsti, zagrepsti’, *pr̄cīzni* || *pricīzni* (*pr(i)cīzan*) ‘precizan’, *Pr̄mūda* (otok), *pr̄šedēnt(o)* || *pr̄šidēnt(o)* ‘predsjednik (ob. fig. – osoba koja se pravi važnom)’, *pr̄z* || *prez* (pasivni leksik; danas *bez*), *pr̄zobrāzan* (rij.) || *bezobrāzan*, *pr̄zobrāžniak* (ž.r. *pr̄zobrāžnica*) (pasivni leksik; danas *bēzobražniak* (ž.r. *bēzobraznica*)¹³⁸, *tṛpīje* ‘tronožac za kuhanje’ (ALI: *brevijār* ‘časoslov’, *vretēno* (usp. Sav, Br, D: *vṛtenō* (Finka 1977: 92); *kroz* (usp. S: *krez* (stariji); D: *kṛz*);

ri > r: *br̄tvulīn* ‘džepni nožić’, *dopr̄nēsti* ‘doprinijeti’, *xripē* (pl. *xripēli*) ‘nosna šupljina’, *kopṛva* ‘kopriava’, *Kopṛvnica* (grad), *Kṛstīna* (ž. ime), *pōkṛvalo* || (rij.) *pokṛvālo* (dem. *pōkṛvalce* || *pōkṛvalit'o*) ‘poklopac’ (*pṛzdino pokṛvālo* ‘list (riba)’) (usp. SA, 260 *pōkrivalo*), *pr̄žūn* ‘zatvor (općenito)’, *sakṛstīja* (usp. SA, 316 *sakreštīja*), *sakṛstān* (usp. SA, 315 *sakreštān*), *tṛbunā* ‘zadarski zatvor’ (usp. SA, 387 *tribunāl*), *Tṛboxūniac* ‘mještatinin *Tṛbūna*’, *tṛboxūnski* ‘tribunjski’ (često u ◇), *Tṛbūn* (mjesto) (ALI: *brīme* (usp. Sav, Br i D (nekoć): *bṛme*¹³⁹), *krivē* (N pl. *krivēli*) ‘petrovo uho’ (usp. SA, 149 *krvēl*), *lētrično*, *lētrika* ‘električna struja’ (usp. S *lētrika* || *lētṛka*), *mriža*, *Pētričane* || *Pētričane*, *pokrivāča* ‘(fig., šaljivo) osoba koja se *pokrivā* (lažno brani)’, *potriba*, *strit'i*, *Škābrīna*, *štripānci* || (ob. mlađi, rij.) *štr̄pānci* (rij. sg. *štr̄pānak*) ‘ogoljeno, *nevaļivo*,

¹³⁸ Jedna od naših ponajboljih informantica pred kraj života je nekoliko puta izrekla *pr̄z* (npr. prov. *Kī se kāsno stāje, pr̄z opānkov ostāje.*) i *pr̄zobrāzan*. Nekoliko se lucidnih informanata (ne samo starih) spontano prisjetilo kako se govorilo *pr̄z šōldov*, *pr̄z pāmeti*, *pr̄z dicē*, *pr̄z (o)tōga*, itd. Pri upitu, mnogi će reći da je bilo *prez* ili *pr̄z*, ili pak i jedno i drugo. Neki se čak dvoume između *pr̄z* i *br̄z*, no ipak im se čini da drugi oblik možda nije ni postojao. Pisanu potvrdu *prez* (4 puta) nahodimo u pjesmi „Od kada su Mleti sagrajeni“ koju je Matija Šešelja ispjevala Jakovu (Jakši Čedomilu) Čuki 1886. g. (*Tretu igru ku su zaigrali / Dobi Ive curu i galiju / Prez pazara i prez trgovine*) (usp. Milanja 1998b: 170).

¹³⁹ Ovaj podatak donosi Finka (1977: 92). Mi tu pojavu ni u spontanom govoru najstarijih (rođ. 1913. g.) nismo registrirali. Poznato nam je da je u svim selima u govoru starijih (osobito ubrzanom) artikulacija *i* u takvim primjerima nerijetko znatno oslabljena (vidi 2.5): *br̄me*, *mṛža*, *xṛpa*, *vṛt'a*, *sṛt'a*, itd. Slušni dojam često zna prevariti, odnosno navesti nas na zaključak da se radi o *r*. Smatramo da primjeri poput ovog izoliranog koji bilježi Finka ni 1955. g. nisu bili pravilo u mjeri u kojoj je to sve do danas primjerice u Milni na Braču (usp. Galović 2012: 89).

suxôrlivo stablo' (usp. SA, 368 *štrpânci*), *Triluke* (top.) (usp. S: *Třluka*), *vrít'a*; posebno: *jutrěni* 'jutarnji'¹⁴⁰;

ru > ř: *břnâ* || *brunâ* (G *br(u)nâla*) 'kanal za protok vode', *ôbrč* || (rjeđe) *ôbrč* 'obruč', *Obrčân* (kornatski otok), *ostřžen(i)* 'ostrugan', *střgâča* || *raškêta* 'veliko strugalo', *střgâti* 'strugati; čistiti ribe', *střgôtina*, *střgâč* 'strugalica za motiku' (ALI: *brudêt*, *brutvêla* (<tal. *bertovello*) 'prozorska ili vratna šarka', *fruzâta* 'vrsta ribolova plašenjem' (usp. S, Br, D: *fřžâta* (Finka 1977: 92)).

2.8.3. Sekundarno ř u sljedovima vokal + r

Također, valja vidjeti kako se ř ponaša u sljedovima *vokal + konsonant r*:

ar > ř: *xřpûn* (novo), *křbît* 'vrsta gnojiva', *křbuñêr* 'ložač na *vâpôru* ili parnoj lokomotivi', *křbûn* (opr. *ûgał*) 'industrijski ugljen', *křbûr* (|| *křbît*) 'karbid, sredstvo za rasvjetu', *křburâča* || *křburâš* 'svijeća na karbid', *křdinâl* (rij.) || *kardinâl*, *Křlobâg*, *Křlobâžžâni* (pl. *Křlobâžžâne*) (etnik), *křmîne* (relativno novije, vrlo rij.) 'gozba, ob. nakon sprovoda', *křnevâ* (G *křnevâla*), *mřmelâda* || *marmolâda*, *přlâti* ' (fig.) brbljati', *sřdîna* 'konzervirana srdela', *Škřda* (otok), *škřlet* 'grimiz' (◇ *cřlîn kâko (i / da) škřlet*), *škřletîna* 'šarlah', *škřpîna* || (rij., većinom mlađi) *škarpîna* 'ženska cipela', *třtûf* (novo); specifičan primjer (*ar > ro*): *Tromêrka* (otočić kod Oliba) (usp. od Bo do VR: *Tarmêrka*) (ALI: *bâřjak* (|| (češće) *bandîra*) (usp. D: *brjâk*), *jargôla* 'ručka kormila', *Sâvarka* (etnik) (usp. Sav: *Sâvřka*), *starjî* (usp. D: *střjî*), *škarpêl* (|| *sikâč*) 'dlijeto-sjekač', *tarmâti* 'izjedati odjeću, i sl.; (fig.) dosađivati' (*târma* 'sitni nametnici; odjeća (ili dr.) *starmâna* od nametnika, i sl.');

er > ř¹⁴¹: *Břlîn* (grad), *břlînski* (*zîd*), *Břnârdica* (ime vidjelice u Lurdu), *Břnârdo* (m. ime), *fřmâti* (*se*) (pojed.) || *fremâti* (|| (vrlo rij.) *femâti*) 'prestat; zaustaviti (se)', *fřmitûn* || (novije) *kûkuruz* 'kukuruz', *Hřcegovîna*, *ôra př brôko* || (pojed.) *brûko de ôra* 'vrlo skupocjeno', *Mřlîn* (Merlin (iz filma)), *přřâl* 'nenamjerno, slučajno', *přřôrma* (= *přlâfînta*), *přlâfigûra* 'za ukras (ali beskorisno)', *přlâfînta* || *za fîntu* 'tobože, na prijevaru', *přlaskûža* 'tek iz pristojnosti', *přlîn* || *břlîn*

¹⁴⁰ Malić (1991: 83) zapaža kako »kod dvojnih osnova, onih s ři *rê > ri*, ne može se znati o kojoj se osnovi upravo radi. Takvi su glagoli *břci/brići*, *čřpsti/čřipsti*, *dřci/drići*, *střci/střići* i njihove tvorenice, te imenice *dřvo/drivo*, *jutřna/jutřîna*, koji se u srednjodalmatinskom čakavskom javljaju u oba lika« [posljednje autorica zaključuje prema Akademijinom rječniku, op. a.]. U današnje vrijeme na zadarskim otocima prevladava *jutrěni* (prema saznanjima autora ovih redaka). U zaglavskom je *vřgnuti* || *vřt'i* (danas, doduše, vrlo rij.) 'staviti', a negdje smo na Dugom otoku (Ž ili L) bili zabilježili *vrít'i* (prema sjećanju informanata).

¹⁴¹ Spomenimo pojavu ograničenu na govor pojedinaca, izgovaranje vrlo oslabljenog /e/ (°) uz /r/ (ako nas slušni dojam ne vara, ipak ne čistog /ř/) u sljedećim primjerima: *kôp^er*, *mâf^er* (A sg.), *sûp^er*, *Lûf^er* (vidi 2.5).

‘plavilo’, *přlinãti* || *břlinãti* ‘prati rublje u vodi s *přlinun*’, *přmûra* ‘hitnoća’, *přmûrno* ‘hitno’, *přšemulîna* ‘(fig.) *göspoja*, žena koja se pravi važna’, *přšõna* ‘najčešće u: *postîļa* || *lancûn o(d)* *přšõne* (*î po / dvî*); (fig.) osoba koja se pravi važnom; debela osoba’, *přžente* ‘prisutan’, *přzintãti* (*se*) ‘pojavit se (ob. nepozvan); predočiti; predstaviti’, *tabřnãkul* || (novije) *tabernãkul* ‘svetohranište’, *ř* (*Čã na bõlovanie ne ìde, nõgo sãmo ništo odãļa, ř odãļa?!; A: ãjde, dùšo, põj po ûle, poslûšaj me! B: Nêt’u, ř nêt’u!; Ma mûci, sînko. Mûci, ř mûci! ; ’ Gõspu Okrûnenicu, ř ti nû!* (psovka))¹⁴², *řcarõ* (G *řcarõļa*) ‘konopac na jedru; skraćeno jedro; mjera za jačinu vjetra’, *řnîta* ‘crijep od eternita’, *řdûra* || *zelen* ‘povrće’, *řnîž* ‘emajl, glazura’, *řžeta* ‘verzot, kelj’ (ALI: *përļa* ‘(fig.) osoba umišljena u svoju ljepotu’, *tãnto per õmo* ‘(fig.) svakako, ipak-bogme’ (*Tãnto per õmo, põnõt’e su pasãle, a zvãra si me da je jedanãjst.*));

ir > ř: *řkulãcija* || *cerkulãcija*, *řkulãř*, *řkulîřãti* || *cerkulîřãti* (nove riječi), *mřta*, *zadřkîvãti*, *zadřkîřv*, *mřlisãti* (arh.; danas *voñãti* || *dãvãti*) ‘mirisati’;

or/ur > ř: *břland’êra* ‘stara sorta 'divlje' loze (možda <*Burgundija*)’, *řkatêļa* ‘ukosnica u obliku 'U'’, *řkãta* || *frokãta* ‘rašljasta motka u brodu na koju se odlažu vesla i osti’, *řtûna* ‘orkanski vjetar’, *přgatõrij* ‘čistilište’, *přpurêļa* || *purpurêļa* ‘lukobran’, *řpedni* (*brõd*), *řpêdo* || *řpêdo*, *řpeļãřka* ‘torpiljarka’ (zadnja tri primjera pod utjecajem iz doba služenja vojnog roka), *řnãta* ‘nadnica’ (ALI: *burlãti* ‘govoriti bezveze, *blûzgat’*, *gõrko* || *žûko* (*ìdeñe*) || *gõrko* (*živļêñe*), *mornãř*, *řpurtêļa* ‘veća košara za prijenos hrane iz grada’, *tornãti* (*se*) || (češće) *řnûti se* (usp. SA, 364 *špřtêļa*; IŽ, 429, Dragove: *řnãti* (*se*));

ur > ř: *řmilãnti* (|| *šibice* || (pojed.) *fûrmini* || (nekoć) *šuferîni* || (nekoć, rij.) *fijamîferi*) ‘žigice’, *řlulû* || *řlulû* (<mlet. *turlulu*) ‘uzvik (pri ruganju); glupan’ (ALI: *purtëni* (pojed., rij.) || *přtëni* ‘prten (lanen, pamučan)’).

Među navedenim odabranim primjerima znatan je broj romanizama i prema pretpostavljenoj osnovi su i razvrstani. U govoru mlađih u većini primjera (od onih koje uopće koriste) sonorizacija *r* se ne provodi. Sljedeći primjeri koje od nekih starijih možemo čuti nekoliko zadnjih godina (a i neki gore navedeni) svjedoče o vitalnosti ove važne stare čakavske promjene koja je u zadarskim spisima registrirana još u 15. st. (usp. Finka 1977: 91): *přblîžiti se* (izvorno: *dõjti blîzu / blîžje*, i dr.), *přbãciti* (nsv. *přbãčivãti*) (izvorno: *přxîtiti*, *přxit’evãti* ||

¹⁴² Finka (1977: 91) govori o vrlo čestom izgovoru rječe *ř* u II skupini sela te navodi primjere >>*ř_san_ti rëka, ř si zna, nê_bilo_te - ř te nê_bilo.*<<, od kojih u današnjem zaglavskom govoru možemo potvrditi samo zadnji. Danas se čuje vrlo rijetko, tj. registrirana je samo u nekoliko gore navedenih primjera (kao pojačavajuća čestica, u stilski obilježenom govoru), a uz primjer *ř õvo*, *ř õno* sve se češće čuje *te õvo*, *te õno*. Informanti su nam potvrdili da je nekoć *ř* bilo češće, čak i u značenju ‘pa’, pa se moglo čuti primjere tipa: *Põj, ř t’eš vîti!*

pr̥xit'ivãti), *pr̥glèdati* (izvorno: *vižitãti*), *pr̥jãviti* (izvorno: *akužãti*), *pr̥lagòditi se* || *pr̥lagoditi se* (nsv. *pr̥lagod'ivãti se*) (izvorno npr. (u vezi klimatskih uvjeta): *temperãti se*), *pr̥m(j)ètiti* (nsv. *pr̥met'ivãti*) (izvorno: *avêrtiti* || *zatînditi* || *oblíčiti* || *opãziti* || *zapãziti*), *pr̥stãvãti* (izvorno: *pr̥zintivãti*, i dr.), *pr̥tvoriti (se)* (izvorno: (o bicima) *stvoriti (se) (u)* || (o stvarima) *kr̥nùti se (u)*), i dr.

3. KONSONANTIZAM

3.1. O konsonantskom inventaru i o izgovoru pojedinih konsonanata

Konsonantski inventar čini 24 fonema¹⁴³: /b/, /c/, /č/, /tʰ/, /d/, /dʰ/, /f/, /g/, /x/, /j/, /k/, /l/, /lʲ/, /m/, /n/, /ń/, /p/, /r/, /s/, /š/, /t/, /v/, /z/, /ž/. Konsonantski sustav mlađe dobne skupine, k tomu, može uključivati zvučni afrikat /ʒ/ (u pojedinim¹⁴⁴ posuđenicama, namjesto /dʰ/ ili /ž/), /ʒ/ (namjesto /dʰ/ ili /j/) te /č/¹⁴⁵ (namjesto /tʰ/). Većina se fonema izgovara približno kao i u hrv. stand., izuzev pojedinih o kojima će biti riječi u nastavku.

Specifični su zvučni (/dʰ/)¹⁴⁶ i bezvučni (/tʰ/) palatalni ploziv. Potonji je praslavenska baština čakavskoga narječja. Valja pripomenuti da se, prema našem akustičnom utisku, izgovor zaglavskoga /tʰ/¹⁴⁷ ipak ponešto razlikuje od izgovora kakav možemo čuti od Istrijana (Istrana)¹⁴⁸, tj. ipak nije toliko *umekšan*. Samo u posebnim govornim prilikama, kakav je stilski obilježen govor (npr. ironija), možemo čuti drugačiji izgovor, tj. /tʰ/ (ovdje ga bilježimo s *t̚*) koje se približava svom zvučnom parnjaku (npr. A: *Tò t'e se osmrditi*. B: *Òte!*; A: *Òto gròzje t'e ti zgñiliti tòte*. B: *Òte Gòspê mi!* 'kako da neće!'). Pritom i susjedni vokal /o/ ima osobit, „odsječan“ ton (približava se ə). Ta bi pojava mogla biti ključ za tumačenje kolebanja u artikulaciji leksema *mant'èla* || *mand'èla* 'veliki crni t'ifa (cipal).'¹⁴⁹

¹⁴³ Podrobnije o konsonantskim fonemima, varijantama, kao i o izgovoru tzv. polukonsonanata – poluvokala vidi u: Finka (1977: 38; 44–48).

¹⁴⁴ Naime, i mladi će reći *narānža*, *žigerica*, *pid'āma* (stariji: *pīd'ama*), *d'ēmper* (stari i: *d'ūmper* || *jūmper*), no neće reći *žep* (što je inače novija riječ, izvorno i češće u svih dobnih skupina je *tāška* (rom.)), već *žep*, neće reći *d'āmija*, *žūngla*, *svidožba*, *D'ibōni*, već *žāmija*, *žūngla*, *svjedožba*, *žibōni*, itd.

¹⁴⁵ Ipak ne /č/ (tzv. srednje č). Naime, u konsonantskom inventaru mlađe dobne skupine uvijek se razlikuju dva afrikatska para (prvi fonem u paru je zvučni, a drugi bezvučni): /ʒ/ (fakultativno) i /č/ te /ʒ/ i /č/ ili /dʰ/ i /tʰ/. Može se reći da pravo /ʒ/ i /č/ (štokavske artikulacije) neki mladi govore većinom u razgovoru s prijateljima iz Zadra.

¹⁴⁶ Moguš (1977: 65) piše kako se u čakavskom pored *j* javlja i novije *d'* koje je „mnogo mekše od štokavskoga, te se gotovo razabira u govoru sinteza glasova *d+ j*«, ali da »ne treba, dakako, isključiti ni izgovor *đ* (...) što se obično smatra štokavskim utjecajem, iako M. Hraste konstatira da je „taj suglasnik *đ* svakako nešto mekši od štokavskoga *đ*“.

¹⁴⁷ Moguš (1977: 65), zahvaljujući stručnoj pomoći mr. Damira Horge, donosi opis izgovora *t'* kakvo on, izvorni čakavac (Senjanin), izgovara: »Kod čakavskoga *ć* vrh jezika se upire u donje alveole ne dodirujući donje zube [dok se štokavsko *ć* upire o donje zube]. Mjesto dodira jezika s nepcem je gotovo palatalno. U tvorbi okluzije i tjesnaca učestvuje srednji dio jezika. Neznatno je slabija zračna struja i još labavija opća artikulacija.« Taj opis vrijedi i za izgovor *t'* u Zaglavaca starije i srednje dobi (i nekih mlađih).

¹⁴⁸ Usp. npr. URL⁸.

¹⁴⁹ Zanimljivo je da su oba lika ovjerena u rječnicima: u SA, 176. *mant'èla*, a u BIB, 376. *mand'èla*.

Zapažanje o izgovoru fonema *č* iznosi Finka (1977: 46)¹⁵⁰ i s njime se načelno slažemo. Dakle, prevladava izgovor *č̣* (srednje *č*) koje u ovom radu bilježimo grafemom *č*. Pozicijski uvjetovano *mâčji* umjesto *mâč̣ji*, koje navodi Finka (1977: 46) u današnjem govoru nismo registrirali, osim pri tepanju djeci, odnosno stilski uvjetovano.

Odsutnost zvučnih parnjaka afrikatā /č/ (apsolutna) i /t'/ (ipak relativna) u govoru izvornih govornika, uz neznatna odstupanja (/d'/ je frekventnije u posuđenicama, nego kao refleks prsl. *d') jedna je od specifičnih značajki čakavskog konsonantizma (usp. Lisac 2009: 17). /ž/ se u posuđenicama i domaćim riječima zamjenjuje fonemom /ž/ (*žep* (tur.) || (češće) *tășka* (rom.), *žigerica* (tur.) 'jetra', *žungla* (angl.), *narânža* (tur.), *svidžba*, *sřžba*, i dr.), a s /d'/ u orijentalizmima (*d'ãbe* || (češće) *zamân / zalüdu* 'uzalud', *d'amija*, *d'unbus*, *fëred'a*, *xöd'a*, i dr.) i uglavnom novijim anglizmima (*pid'ama* || (mlađi) *pid'ama*, *d'em* || (češće) *mymelâda* || *marmolâda*, *d'ip*, *d'umper* || (rij.) *jumper* || (najnovije) *d'emper*, *D'ibôni* (pjevač Gibboni), *d'oker*, i dr.). U jednom je primjeru reducirano (*uvegija* || *vegija* (tur.) 'mladoženja, zaručnik') (*ž* > *d'* > *j* > \emptyset). Prevladavaju, kao što vidimo, posuđenice. Dodajmo kako je neutralizirano štokavsko /ž/ i /č/ izvornim govornicima smiješno.¹⁵¹

Isključivo pri tepanju djeci, kadšto i mladunčadi (npr. *jânčit'u*) izostavlja se *r* (ili je namjesto njega *ʎ*), *l* može biti umekšanije, a dolazi i do pojave čakavizma (npr. *Mâlo*, *d'âgo stvöre*, *pos'âno!*; *G'êmo nãmo*; *Cã t'emo? päpiti?*; *Dì je slã mâška? U bûžu je šla, rèci*).

Pokušaj rekonstrukcije (u kraćim crtama) konsonantizma izumrloga govora jedine zaglavske stare štokavske obitelji, *Dûjmovix*, donijeli smo u bilješci br. 16.

¹⁵⁰ »Alofone varijante *č̣ č̣* fonema *č* često su rezultat i slobodnoga izbora, tj. mogu biti upotrijebljene u identičnoj poziciji (npr. *čovik-čovik-čovik*), ali je još češće njihov izbor uvjetovan. Varijanta je *č̣* normalan ostvaraj, osim ako se ne ostvaruje zbog stilematkih razloga. Ostvarivanje varijante *č̣* uvjetovano je samo stilematki (povođenje za književnim izgovorom, za izgovorom u kojem drugom dijalektu ili oponašanje osobitoga izgovora pojedinačnih govornika iste ili koje druge govorne sredine). I varijanta *č̣* uvjetovana je pretežno stilematki, kao i varijanta *č*, ali i pozicijski. Premda nema oštre granice, u dodiru s ostvarajima zvučnoga sklopa fonema *j* običniji je izgovor *č̣* nego *č̣* (npr. *mačji* - *mač̣ji*).«

¹⁵¹ Tako se npr. ismijava govor jedne *pplövine* 'fig.) doseljenice', *Vlãxinke* 'Vlajne' iz Zatona koja svog muža zove *Änželo*. Koliko je zbunjujući štokavski „srednji“ izgovor afrikata (kakav se može čuti na televiziji) svjedoči uvriježen lik *Tüžman* umjesto *Tüd'man* (prezime pok. predsjednika; čuje se često posvuda) i novije primljenice *spavačica* 'spavačica' i *mökrača* (samo u vezi s liječenjem; izvorno i češće: *pišina* || *pišoka*). Nije to rezultat nerazlikovanja *č*: *ć*; odosno *dž*: *đ* u nas čakavaca (naprotiv, mi ih savršeno razlikujemo), već ima veze s jednakom, gotovo jednakom ili neznatno različitom artikulacijom tih fonema u prenositelja poruke, tj. štokavaca.

3.2. Distribucija konsonanata (*d'*, *x*, *l*, *ʎ*, *ń*, *m*, *n*)

D'. O veoma važnom odrazu praslavenskih *d'* i *daj* vidi u 3.3. Ovdje ćemo razmotriti *d'* u romanizmima.¹⁵² Od (*g*)*gi* [dʒi], odnosno *ge* [dʒe] dobiveno je najčešće **d'** (npr. *d'irāti* '(fig.) šetati', *d'ilōž* 'ljubomorani', *lid'ēro* 'razrijeđeno; krhko', *vērd'ina* 'nevina (djevica)', *mened'ite* (pl. tantum) || (novo) *mened'itis* 'meningitis', *D'ornāli* (nadimak)), **ž** (npr. *pržūn* 'zatvor', *tražēt* 'morski tjesnac (ne nužno uzak!)') ili **j** (npr. *jūšto* (|| *tōčno*, *tōšno* || *tāčno*) 'tačno', *kurāj* 'hrabrost' (mlet. *coragio*), *lūj* 'srpanj' (mlet. *lugio*), *bujō* 'drveni kablčić' (mlet. *bugiòl*), *famēja* 'obitelj' (mlet. *famēgia*)), iznimno **i** u dubleti (*ita* (pojed., starije) || *d'ita* 'izlet' (tal. *gita*)). Registriran je i primjer dubletna ostvaraja (**ž** || **j**) (*žardīn* || *raždīn* (premetnuto) || *jardīn* 'mali povišen obzidan vrt uz kuću' (tal. *giardino*, mlet. *zardin*)), odnosno tripletnoga (**j** || **i** || **ž**) (*je(n)dārma* || *indārma* || (novije) *žendar* 'žandar'). Stariji pamte negdašnji izgovor *ān'je*¹⁵³ 'anđeo', no danas je *ānd'e*. Istina, jednom smo registrirali *Ān'jelo* umjesto *Ānd'elo*. Od konzervativnih i danas registriramo *Nēvijane*¹⁵⁴ i etnike *Nevijānac*, *Nevijānka* te ktetik *nevijānski*. Od dvaju mletačkih likova *giugno* || *zugno* imamo *zūn* 'lipanj.' Romanizam *diabolo* / *diavolo* dao je *djāva* || (rjeđe) *jāva* – frazeološki iznimno plodan lik¹⁵⁵ (jedino kod mladih, ponekad, *d'āva*), a od *diacus* je postao *d'āk*. Od romanskog npr. *giacca*, *goacchetta* (tal.) imamo *d'āka* 'jakna' i *jakēta* 'jakna; u staro doba umjesto *blūze* te kao odijelo (*veštīd*), svečano svadbena ruho.' Zanimljivo je i nesliveno *dj* u *faštīdjāti* 'činiti faštīd' || *škīfo*, *dešturbīvāti* (*kōga*), *dodijīvāti*, *dosađivati*' (rom. **fastidiare*), a čak se kadšto čuje *j* (< **d'*) u novom glagolu *dosajīvāti*.

¹⁵² Kao i inače, ne želimo opterećivati tekst stalnim navođenjem pretpostavljenih ishodišnih (romanskih) likova. Navodimo ih samo nekoliko, a ostale zainteresirani mogu pronaći u rječniku venecijanskoga dijalekta (Boerio, 1867) ili npr. na URL¹.

¹⁵³ U D smo imali prilike čuti *ān'je* i *Ān'jelo* od pokojne Marije Bijelić, rođ. Matulić (rođ. 1913.).

¹⁵⁴ Zapravo u etimonu nije bilo *gi*, već je naziv naselja nastao od antičkog *villa Neviana* ali se to kasnije pučkom etimologijom povezalo s *vidjeti* (*nevid'*) (usp. URL¹).

¹⁵⁵ Čini se da je češće nego *vrag* (pl. *vrazi*). Npr. *Djāvli mu ôči zdūbli i rōzi klāli!* [*pošt'ēru, zāč nī pēnsiju donēsā*] ; *Daži kako svī djāvli.* ('jako kiši') ; A: *Vāla je pālo ništo* [*dāžja*] B: *Pā je djāva kī ga nōsi.* ('vraga je palo, tj. nije kišilo ništa') ; A *jē ti djāva u kōži, zapečāt'eni!* ; A *jēsi (djāvlu* || (češće) *vrāgu svōj!* ('blizak si s vragom, tj. zločest') ; A: *Kāko si?* B: *Kāko vrāg u mālo vodē!* ('loše'). Često je i (*d*)*jaule*, osobito u psovci, i tada se često mijenja i rod, duljina naglaska varira, kao i oblik optativa (*Djāule zakōli!* ; *Djāule te ponēsle* || *ponēsli* || *ponēs!* ; *Djāule te udūši!* ; *Djāule ju stvorīle!* ; *Jāuli te stvorīli i nā me namīrili!*, itd.), ali i npr. u *djāula nī!* 'kako da ne! (u neslaganju sa sugovornikom).' Moguće da je vokativ tu zamijenio nominativ (kao ekspresivno sredstvo), kao što je to često npr. u *stvōre*, i kako je u narodnim pjesmama ili Šenoinom *Postolaru i vragu* (*Skoči vraže, ludo zvjere* ; *Vrag se trese, vraže stenje*). Umjesto *djāva* često se koristilo (danas rijetko) i eufemističke zamjene, npr. *djāmbyl* ili *djānkul*, tako da su neki, umjesto *zđjāvlun* (*bi!*) || *kvrāgun* || *kurāgun*, znali reći *djānkulun* (*nē bi!*) ili *djāmbylun*; umjesto *djāvle* - *djāmbyle* (usp. u Salima su sva tri oblika s *d'*; vidi SA, 77).

X(h) je bezvučni velarni spirant. I zaglavski govor pokazuje visoki stupanj čakavnosti čuvanjem toga glasa u svim pozicijama. Primjeri: *doxōdak* (G *doxōdka*), *dūx* ‘duh; (rij.) = *zdāx*, *odūr*, miris¹⁵⁶, *duxāt* ‘koji je pri dahu, koji je (jedva) na životu’, *dj̄xat* ‘drhtavica’, *dj̄xt’āti*, *xajdūk* ‘(fig.) delikvent’, *xalavarija*¹⁵⁷ ‘(fig.) hrpa’, *ārpa*, *xāla* || *xālica* ‘(nekoć) ženski kaput’, *xāļāk* ‘(nekoć) muški čobanski kaput od gruboga sukna’, *xāntav(i)* ‘neuredan, prljav’, *ximbeni* (rij.) ‘zao; prijetvoran’, *xixeriti* (sl. *rēžiti*) ‘stršiti’, *xlād* ‘hlad(ovina); = *nāxlada*, prehlada’, *xoxliš’tāti se* ‘hihotati se’, *xostīne* (pl.) || *xostīne* (zb.im.) ‘prazni grozdovi, ogrozdi’, *xropāti* ‘hrkati’, *xrāna*, *xuxumēt’e* ‘nešto sićušno ili kržljivo’, *xj̄bavo* || *xj̄ļavo* || (novije) *xrāpļavo* ‘hrapavo’, *xromūšt’āti* ‘=*xj̄stati*; (fig.) jesti’, *xūdati* ‘kuditi (koga)’, *xūdi* (nekoć) ‘zloban’, *xūdo* ‘nemasno meso’, *xūdo mǎlo* ‘vrlo malo’, *xūliti* ‘prodirati hladan zrak’, *jarūx* (|| *kurbarīna*) ‘(fig.) pretjerano seksualno aktivan muškarac’, *jāxati (se)* ‘jahati; (se) = (fig.) *jebāti (se)*’, *kūxati*, *māt’exa*, *māx*¹⁵⁸ ‘obraslost stabla; najgušći dio stabla; návrat’, *moxūna* || *mošūica* || (rij.) *mušūica* ‘mahuna’, *mūxāti se* || *mūxati se* ‘vrpoljiti se’, *ōdixa* ‘otvor za zrak; otvor’, *oglūxnūti* ‘oglušiti’, *poxājmiti* ‘ugrabit (za sebe)’, *poxūliti se* ‘snuždi se i pognuti’, *prāx* ‘prah; barut’, *pr̄duxātiti se* ‘pojesti toliko da dobijemo snagu’, *pūxāti*, *rūxo* (◇ *bez krūxa i rūxa*), *straxōta* (G *straxotē*), *sumprāxa* ‘kratkotrajna žeravica; žeravica pretvorena u pepeo’, *trbūx* (arh., rij.) || *drōb*, *ūxo*, *zālixa* || (starije, rjeđe) *šperānca* (rom.), *zapūxnūti* || (mlađi) *zapūxāti* ‘zapuhati’, *zdāx* ‘dah; zadah; (rij.) miris’, *zdaxnūti* ‘izdahnuti, umrijeti’, *zdīxati* ‘disati; uzdisati’, itd.

Odstupanja nisu znatnija i zajednička su mnogim čakavskim govorima. Fonem *x* se reducira u *titi* || (starije) *otiti*¹⁵⁹, *ōt’e* (prez., 3. l. sg.) ‘hoće’, *ōte* || *ōt’ēju* (3. l. pl.) ‘hoće’, *tīme* ‘htjedne’, no u *proxtiti se*, *zaxtivāti*, (*ne*) *xotēt’i* *nēxotice* je očuvan. Reduciran je u *ōdma* (vrlo rij. *ōdmax*), ali ne u *māx*, *nāmax* ‘zajedno, skupa’, *zāmax* ‘zámah’, (*ōdma*) *s māxun* (|| (rij.) *dīle*) ‘mahom, odmah.’ Zanimljivo je da je *udūnūti (se)* ‘uduhnuti se, ugasiti se’ još u staroslavenskom bilo dubletno, s *x* ili bez njega (strsl. *v̄bdunōti* || *v̄bd̄hnōti*). Uz starije *ōštija* (rom.) čuje se i *xōstija*. Stari govore *armōniga* || *armōniga* (romanski utjecaj) i (*u*)*āpsiti*, a mlađi *xarmōnika* i

¹⁵⁶ Npr. *Bōļe da ča kǎšne zrāngat’i* [*slanīna*] ‘užeže se, upali (rom.)’, *jērbo ūn dūx*, *zdāx grūbi ĩma* ‘ružno odiše, smrdi.’

¹⁵⁷ Čini se da je to premetnuto od **xavalarija*. Usp. *naxavalāno* ‘natrpano (na hrpu)’, *xāvoline* ‘ono što je pokupljeno ili što valja pokupiti (npr. trava, sijeno, otpaci)’, *xāvoliti* ‘(fig.) kùpiti *xāvoline*’, *xuveļāti* ‘kùpiti; prekapati, prevrtati (i *zbirati* bolje za sebe)’, *xuveļati se* ‘nakupljati se (npr. oblaci)’, *xuveļāča* (fig.) ‘žena koja *xuveļā* (po stvarima)’, i dr. Inače, ‘havarija, kvar’ je *xavarija*. Moguće je da su od istog korijena (arap. *‘awariyy* ‘oštećena roba’) (usp. URL¹: *havarija*).

¹⁵⁸ Usp. ‘mahovina’ je u zaglavskom *travica*.

¹⁵⁹ *Otiti* se više čuje u užem značenju ‘odlučiti; naumiti’: *Tāko je Bōg otī!*; *I ūnda je otī da se ōna odā na b̄jzīnu.*; *Vāļa je otīla da te uništi.*, i sl. No ima i iznimaka, npr.: *Bī biš tī otī, ali ōna nī tīla.*

(u)*x*apsiti. Najčešće je *ilada* || *iladu*, *iladūti* ‘tisućiti’, *iladārka*, dok je zastupljenost pojedinačnog ostvaraja *xilada/-u* neznatna. Redovito je *manīt* (*manīti*) ‘mahnit’, *mānīti se* ‘manuti se, kloniti se (koga)’, *ājde* || *āj*, *ājmo*, *ājte* (tur.), *rišt’ani* ‘pravoslavac’ (< *xrišćanin*), *pōp rišt’anskī* ‘pravoslavni svećenik.’ Od muškaraca se kadšto može čuti *čāura* ‘ovoj metka ili patrone’ (utjecaj iz vojničkih dana), no *x* je očuvano u staroj riječi *čāxorica* ‘drvena zdjelica; svaka obla, *čahurasta* stvar.’ Također, pojedinci koji su dolazili u doticaj sa štokavcima koji se bave sječom *xrāsta* i obradom hrastova drva, ponekad, jedino u kontekstu te zgode, kažu *rāstovina*, no i u njih prevladava *xrastōvina*.

Na mjestu skupa *xv* dolazi *f*, *v* ili *x* (*fāla*, *fāliti* (*se*), *pofāliti*, *zafāliti*, *zāfalan* (*zafālni*), *zafalēt’i* ‘zahvaljujući’, *nafālno* ‘cijenjeno’, *ūfati se* (< **upъvati*); *vātati* || *t’apīvāti*, *uvātiti* || *t’apāti*, *zavātiti*, *pr(x)vātiti* (nsv. *pr(x)vāt’ati*), *s(x)vātiti* (nsv. *s(x)vāt’ati*), *xāstati se*, *xastlīv* ‘hvastav’, *xāstavac*, *xastlīvica*, (prov.) “*pūno xāsti, mālō čāsti!*”). Iznimno (i novije) je *Zaxvaļēne* (*stāromu godišt’u*) ‘zahvala u crkvi za staru godinu.’ U primjeru *nī fajdē* ‘= *nī korīst*, nema koristi; nema potrebe’, premda je u štokavskim govorima *hajda*, *vajda* ili *hvajda*, *f* je etimološko (< tur. *fayda*).

U nekoliko potvrda *x* uz samoglasno *r* je otpalo te je nadomješteno popratnim vokalom *a/v* (*arjāv* ‘zao’ (i izvedenice), *ārpa* || *vjpa* || *jpa*, *ārpati se* ‘boriti se; nastojati’), no inače je sačuvano (*Xrvāt*, *Xrvatica*, *Xrvāška* (nekoć *Xrvāška*), *xrvāški* (nekoć *xrvāški*), *xjt* ‘hrbat; riblja kost’, *xrteñāča*, *xjdobraz* ‘oštra visoka trava (*Stipa pennata* L.) pogodna za izradu *bruškīnovi metlic*’, i dr.).

Rjeđe su zamjene *x* fonemom *f* i *k* (*čefūļa*, *baldakīn* (rom.), *kobōtnica*, *bronkīte* || *brunkīte* (rom.) (relativno novije) ‘bronhitis’, *krēnofke* ‘hrenovke’ (novo), *patrijārka* ‘patrijarh’ (novije), i dr.). Na Ižu i Murteru *f* se dosta zamjenjuje sa *x*, a i obrnuto (usp. Lisac 2009: 103; MURT: 84–89, 99–108; IŽ: 77–87, 104–110). Jedina poznata nam supstitucija fonema *f* fonemom *x* u zaglavskom je potvrđena u leksemu *pīxare* (pl. tantum) ‘kronični bronhitis; zaduha, astma’¹⁶⁰ (mlet. *pifaro*, *piffero* ‘puhaće glazbalo’, tal. *piffero* ‘frula’), *pīxurāti* ‘jedva disati, kao da *svīri* u *pj̄six*’, naspram riječima praslavenskog korijena *pīxt’ati* ‘teško disati (ob. od zamora)’, *zapīxt’ati se* ‘zadihati se’ (usp. prsl. i strsl. *piskati*; rus. *piščát’*; hrv. *pištati*). Zacijelo su *pīxare* i *pīxurāti* dosta stare posuđenice, iz vremena kad konsonantski sustav još nije imao fonema *f*.¹⁶¹ Pretpostavljamo da je ista situacija i s leksemom *vīneri* || *vīnerit’i* (pl. tantum) ‘izrasline ispod

¹⁶⁰ Zanimljivo piše Šimunović (2009: 653): *Pihūra i zōdūha naše su hrvōske rīči*.

¹⁶¹ Već u Marulićevoj *Juditi* (pisanoj početkom 16. st.) su *pifari* ‘svirači puhačkog glazbala (*trumbite*)’ (usp. URL⁹ (str. 15., 100.)).

brade u nekih koza'¹⁶² (tur. *fener*)¹⁶³ u kojem je, kao i u *pihare*, došlo do pomaka u značenju. Supstitucija *fsa v* ili *p* karakteristična je za štokavsko narječje (usp. Lisac 2003: 53) i stoga može upućivati na to da je leksem primljen od doseljenika štokavaca.

L. Kao i na čitavom otoku, u glagolskom je pridjevu radnom *I* redovito reducirano: *dâ*, *bî*, *čînî*, *râdî*, *znâ*, *žâ* (<žâti), *poslâ*, *poznîvâ*, *zamîri*, *prkînu*, *zdî* 'izdjenuo', *platî*, *bûdî*, *põpi* || (vrlo rij.) *popî*, itd. Jedino je u izreci *Aprîl – nâpo popîl*, no, razumije se, to je igra riječi i uvjetovano je rimom prema *aprîl*. U prilogu *žâ* također ispada (usp. SA, 435. *žâ* || *žâl*). U svemu ostalomu što ćemo dalje iznijeti zaglavsko se stanje *I* na kraju riječi i sloga manje-više podudara sa stanjem u svim dugootočkim govorima osim Sali. U Salima se, naime, *I* čuva u svim tim primjerima.¹⁶⁴ Zajednički su (saljski i zaglavski) primjeri redukcije ili promjene *I* jedino sljedeći, od kojih je neke već naveo Finka (1977: 92): *põ* (i izvedenice), *sâpa* 'salpa', *zâva* 'zaova', *Sâšt'ica* (top.), *Dõčit'* (top.), *Kaštêñak* (top.), *kadêñak* (Z) : *kadeñak* (SA, 122), dok je *I* dalo različit konsonant (*v* : *b*) u *bîvno* (Z) : *bîbnõ* (SA, 34), odnosno *v* : \emptyset , uz različit prethodni vokal u *škropîvnica* / *škropõvnica* (Z) : *škropêvnica* (SA, 358).

U zaglavskom je govoru nevelik broj potvrda čuvanja dočelnoga *I* u N sg. To su imenice: *pëpel* (|| (mnogo češće) *lûg*), *katafâl* (rom.) 'mrtvački odar u crkvi', *bõl*, *mõl* 'riba oslić' (rom.), *fâl* 'greška pri radu, npr. krpanju ribarske mreže; tvornička greška' (rom.), *kâl* 'kurje oko (na nozi)', *kõl* 'veliki paket, koleto' (rom.), *kâul* 'karfiol', *bûl* 'poštanska marka' (rom.), *aprîl* 'travanj' (rom.), *sidõl* (novije) 'tekuće sredstvo za čišćenje', *trotîl* (novije) 'TNT, eksploziv', *refâl* (novije) 'rafal' (rom.), *štîl* (fig.) 'bodež, mač', i dr. Iznimno u G pl. imenicâ *sydëla*, *mânula* 'gira' (rom.) i *mîndula* 'badem' (rom.) *I* je reducirano: *sydê*, *mânu*, *mîndu*. U svim ostalim se čuva: *Gõspe od and'êl* 'zaglavsko proš'têne (2.8.)', *čêl* (<čëla 'pčela'), *gradêl* (rom.), *intimêl* (<*intimëla* 'jastučnica') (rom.), *kanaštrêl* (<*kanaštrëla* 'mreža plivarica') (rom.), *lumbrêl* (rom.), *pânul* (<*pânula* 'povraz s udicom') (rom.), *propêl* (<*propëla* 'vijak') (rom.), *vîl*, *zdêl*, *zogâtul* (<*zogâtula* 'igračka') (rom.), itd. Nisu brojni pridjevi s dočelnim *I*, osobito stoga što prevladavaju određeni oblici pridjeva (*gnîl* se čuje samo u manje konzervativnih govornika, a *bêl*, *cêl* ne govori nitko).

¹⁶² Usp. SA, 319. *sêrçît'î* 'dvije jajolike izrasline ispod kozje brade'; IŽ, 452. *vînd'er* (tur.) 'bradavica koja visi; izraslina ispod kozje brade; ukras koji visi.'

¹⁶³ 'Fenjer' se, inače, naziva *feralît'*, *ferâ* (rom.).

¹⁶⁴ Sljedeća Finkina tvrdnja vrijedi samo za Sali, budući da se u svim ostalim selima *I* ni danas nije restituiralo, jedino u mladih pojedinaca u primjerima *žmû(l)*, *krivê(l)*. Evo te tvrdnje: »U ostalim primjerima restitucija glasa *I* sve se više zapaža, osobito u mlađega svijeta, i to najviše u S: *mîsal* : *mîslî*, *posâl* : *poslâ*, *žmûl* : *žmûla* (*žmûlâ* . . .), *kotâl* : *kotlâ*, *maštêl* : *maštëla*, *krvêl* : *krvëla* (školjka).« (Finka 1977: 94). Naime, taj „mlađi svijet“ (odnosi se na mladež 50-ih godina kad je provedeno istraživanje), naši su današnji glavni informanti.

Ima ih tek nekoliko: *nàgal*, *tèpal* ‘topao’, *trūxal* (rij.) ‘trudan’¹⁶⁵, i eventualno još koji.¹⁶⁶ Kao i u *fāl*, *I* je sačuvano i u vrlo frekventnom prilogu *prfāl* (sl. *něxotice* || *ne xotět’i*) ‘zabunom, nehotice, greškom, slučajno’ (rom.).

U sljedećim imenicama *I* se u N sg. redovito reducira (osim gdje je zapisano dvojako): *Blāsu* || (vrlo rij.) *Blāsul* ‘Blaž’, *čāva* ‘čavao, veća *brūkva*’, *dē* ‘dio’, *kabā*, *kotā*, *mīsa* ‘misao; namjera’, *Mixovī*, *nāmisa* ‘namisao’, *pakā* ‘pakao; paklina’, *Pāva*, *posā*, *sōko* || (rij.) *sōkol*, *svjēda* (m.r.) ‘svrdlo’, *stō*, *sō*, *vō*, *postō* ‘cipela’, *ūza* ‘uzao, čvor’, *vjta* ‘vrt’, *zāmisa*, i dr. Također, u neodređenim oblicima pridjeva: *vēse*, *dēbe*, *kīse* ‘koji je skīsa, ukisnuo se, pokvaren’¹⁶⁷, *gō*, i dr., te prilogu *pō* || *pōlak* ‘pola’ (*pō i pō* ‘pola-pola’, *ī po* ‘i pol’, *nā po* || *nāpolak*, *pōpolak* || (rij.) *po pō*, *pōdne*, *pōnōt’e* (pl. tantum) ‘ponoć’, *pōnot’ka*). Neki mlađi govornici često bez *I* izgovaraju čak i *gō* ‘pogodak (u nogometu).’

Većina romanizama gubi dočeto *I*: *ānd’e* || (nekoć) *ān’je*, *anē* ‘metalni prsten za privez (npr. na sidru)’, *bavarō* ‘podbradnik (za dijete)’, *but’ē* ‘želudac peradi, ali i cipla’, *budē* ‘ob. 1/3 mreže *sprteñāče* (*zōg*, cijela mreža = ob. 3 *budēla*)’, *djāva* || (rij.) *jāva*, *facō* ‘rubac, marama’, *fāžō* ‘grašak’, *ferā* ‘ribarska svjetiljka; fenjer’, *jārbu* ‘jarbol’, *kacō* ‘zaimača’, *kampanē* || (mlađi *zvonīk*) ‘zvonik’, *karatē* ‘= *bāčva*’, *kavicā* ‘krajnji konop, vezan za *manā*’, *konā* ‘morski kanal; udolina; rij. = *br(u)nā*, *kvintā* ‘100 kg’, *manā* ‘plutajuća oznaka (*o mriže*, *parangāla*, *vjše*)’, *maštē* ‘kaca’, *meštrā* ‘maestral’, *mānku* ‘drveni stupić za privez (na brodu)’, *māšku* ‘držač kormila’, *pat’ē* (<tal. *fiacolla* (?)) ‘ribolov pomoću baklje i sablje’, *pajō* ‘pomična brodska podnica’, *parangā* ‘ribarska sprava od udica nanizanih na nit’, *pinē* ‘kist’, *pucā* ‘pročišćivač vode na *guštērnī*, *sīga* ‘vjedro’, *sāntu(la)* ‘kum(a) na *kjstu* i *krīzmi*’, *špītā* (arh.) ‘bolnica’, *tašē* (sl. *ukrājak*, *retāj*) ‘zakrpa, komad kojim se što popunjava (mreža, obuća ili drveni pod, rjeđe odjeća)’, *tinē* ‘dnevni boravak’, *tōrku* ‘tijesak za masline; uljara; količina jedne meljave, *prēsa*’, *turnē* ‘koloturīc na konopu protiv sukanja’, *trbunā* ‘zadarski zatvor’, *žantē* ‘poprečna gredica koja drži *pajōli* u *gajēti* i *lē(v)utu*’, i mnogi drugi.

Mlađi u većini navedenih romanizama (od onih koje rabe) restituiraju *I*. I kod starih je *I* redovito u *āpostol* (grč.), *fjtunāl* (= *fjtūna*) ‘orkanski vjetar’ (rom.), *misāl* ‘knjiga iz koje se čita

¹⁶⁵ Npr. u priči o muškarcu koji je mislio da je *trūxal*, *nosēt’i*. Ekscerpirali smo i ovu potvrdu: *Ka je trūxal*, *mirūje u cāri* ‘vrsta mreže’ i *pūkne*, *udāvi se* [pās (morski)].

¹⁶⁶ Tih oblika ima, ali su vrlo rijetki. Najfrekventniji su u muških govornika (koji su, inače, po svim pitanjima manje konzervativni). Kao izvorni govornik, autor ovih redaka, npr., ponekad bi izgovorio *ōbal* (= *ōbli*), *svītal* (= *svītli*). No teško je ovdje zaključivati o tomu na temelju nekoliko primjera.

¹⁶⁷ Usp. *skīsani* (<*skīsati*) ‘uzdignut djelovanjem kvasca; pokvaren’, *lūt(i)* ‘kiseo (npr. *lemūn*, *kvasīna*); ljut (na koga)’, *slūtīti se* ‘ukiseliti se (npr. *vīno*)’, *jāki* || *paprīn* (*paprēni*) || *kī pālī* ‘jakog, ljutog okusa.’

misa' (rom.), *opôl* 'prvo otočeno vino, bez dodavanja vode i šećera', *štrüdel* (germ.) 'savijača', ali je po svoj prilici bez *l*ostvariv *arnûl* (rij., arh.) (|| *bubrîg*) 'bubreg' (tal. *arnione*). Dublete su *vê* || *vêlo* 'veo' (rom.) i *rokê* || *rokêlo* 'kolut, svitak konca' (rom.). *L* se vrlo rijetko restituira u *garôfu(l)* 'karanfil' (rom.), *kâpsu(l)* || *kâfcu(l)* 'antibiotik; kap(i)sla' (germ.), *mû(l)* 'mol, mjesto za privez brodova' (rom.) i u riječi nejasne etimologije *gřgañô(l)* 'kopneni puž *Helix Aspersa*.'

U starijih su registrirane dublete: *trabăku(l)* 'veliki teretni brod' (rom.), *žmû* || *žmûn* || (rij.) *žmûl* 'čaša' (rom.), *rêfu* || (rij.) *rêful* || (pojed.) *rêfut* 'nalet vjetra' (rom.). Razlikovnu (semantičku) ulogu ima opreka *sinâ* 'malo, mrvicu' : *sinâl* 'znak; signal.' Za usporedbu, u solinskom je toponim i apelativ *žâ*, dok je u zaglavskom *žâlo*.

U srednjem je slogu *l* očuvano primjerice u *dîlba* || *dilîdba* i *krêlce* (dem. < *krêlo*). Uz vjerojatno noviji lik *and'eôski* govori se i *and'êlski* (*Gôspe and'êlska*). Konzervativni govore *dôlîni* || *dolîni* 'donji', dok je *dôni* pojedinačna (novija) varijanta. Od toponima su nam ovdje bitni *Dôlâc* i *Dôçit*'. U G sg. je stanje ovakvo: *kôlâc* (G *kôlca* || (pojed., rij.) *kôca*), *gôlâc* 'kopneni puž golać' (G *gôlca*), *mûlâc* (|| *mûlo*) 'kopile; (fig.) deran' (G *mûlca*), *Dôlâc* (G *Dôlca* || (pojed. *Dôca*) te *Ždrêlâc* || (pojed.) *Ždrelâc* (G *Ždrêlca* || (pojed.) *Ždrêca*). Etnici su *Ždrêčâni* (m.r., sg.), *Ždrêška* (ž.r., sg.), *Ždrêčâne* (m.r., pl.).

Zanimljivo je promotriti neke etnike i ktetike. Primjerice, govori se *Sîlba* (usp. VR: *Sîba*), ali su etnici *Sîbiñani* (m.r., sg.), *Sîbinka* (ž.r.), *Sîbiñane* (pl.), a ktetik *sîbinski*. Saljani od *Sâle* izvode etnike *Sâļāni*, *Sâļka*, *Sâļāne* i ktetik *sâļski* || *sāļski* || (rij.) *sāļskî*. U zaglavskom je etnik (ž.r.) *Sâfka* || (rij.) *Sâvka* || (samo mladi) *Sâļka*, a ktetik je *sâskî* || (samo mladi) *sâļski*. Za usporedbu su zgodni solinski depalatalizirani likovi *Sâļka*, *sâļski*, te zaglavski leksemi *bîvno* 'bjelanjak', *dîvnica* 'veliki komad dobre zemlje', *křstîvnica* || *křstôvnica* 'krstionica' i *škopîvnica* || *škopôvnica* 'škropionica.' Svi ti primjeri ukazuju na to da se u *Sâfka* od primarnog ^{*}*l*¹⁶⁸ razvilo *v* koje se naknadno obezvučilo (^{*}*l* > *v* > *f*). Također, *sâskî* i *Sîbinka* možemo usporediti s leksemom *kadêñak* 'kadionik, kadionica' u kojem je najzad došlo do redukcije *v* (*l* > *v* > \emptyset). Ovoj tezi u prilog ide činjenica da se u sporijem govoru kadšto može čuti i lik *sâvski*. No, od *Kâle*, premda su identične glasovne strukture, do depalatalizacije ni do daljnjih promjena nije došlo, pa se govori *Kâļka*, *kâļskî* || *kâļski*. To ponovno potvrđuje našu tezu, već isticanu u radu,

¹⁶⁸ »Razlog promjenama pa i nestajanju glasa *l* treba tražiti u primarnoj artikulaciji *l*, koje je, po Hammu „bilo tvrdo i velarno obojeno.“ Vokali u svezi sa *l*, djelujući na *l* asimilacijski progresivno, utjecali su na taj glas da se njegova artikulacija labavljenjem zatvora promijenila, pri čemu su se stvarali uvjeti za stvaranje posebnoga niza diftongâ koji su u raznim govorima (i jezicima) mogli imati više ili manje otvoren ili zatvoren, odnosno prednji ili stražnji karakter u izgovoru neslogovnog dijela.« (Finka 1977: 93).

kako su glasovnim promjenama podložniji oblici koji se vrlo često koriste od onih manje frekventnih.

ǃ i *ǃ̣* su prednjonepčani (palatalni) konsonanti. Izolirani primjeri delateralizacije / u saljskom rječniku (*jubāv*, *jubīti* (SA, 120), *fijōca* ‘kumče’ (SA, 84)), a i oni koje smo sami, u govoru pojedinaca, registrirali u današnjem saljskom govoru (*patūjak*, *jūjaška* ‘ljuljačka’), kao i neka druga obilježja toga idioma, dokaz su jače prisutnosti čakavskih crta češćih na jugoistoku (usp. Lisac 2009: 77, 102, 146). U Zaglavu, pak, toga nema. Govori se: *fiļōco* (ž.r. *fiļōca*) (tal. *figlioccio*) *ǃubāv* || (novije) *ǃubav*, *ǃubīti* || (stariji češće) *bušīvāti*, *ǃūǃ* ‘ljulj’ (◇ (*svūder je*) *ǃūǃa i kokūǃa* ‘među dobrim ljudima ima i loših’), *ǃūǃaška* (novije), *ǃūǃāti (se)* ‘ljuljati se; klimati se’ (mlađi) || (stariji) *ǃēǃāti (se)* ‘klimati (se); ljuljati (se)’ || *cuncūǃāti (se)* ‘ljuljati (se); = *zībāti*, *ǃūt(i)* ‘ljut (na koga); kiseo’ (usp. bilješku br. 167.), *nedīǃa*, *pōǃe*, *prījateǃ*, itd. Primjeri su nove jotacije: *ūǃe*, *vesēǃe*, *zdrāvǃe*...

Navedimo nekoliko primjera s *ǃ̣*: *čūǃka* ‘njuška’, *kōǃ* ‘konj (*Equus*); nogar za piljenje drva’, *ǃāǃīti* ‘uporno pitati’, *ǃēǃgati* (|| *kumināti* || *bruntulāti*, i dr.) ‘njurgati’, *ǃīva*, *ǃōǃo* || *ǃōǃe* (ž.r. *ǃōǃa*) ‘podrugljivo, ob. za blesavu, sporu osobu’, *rāǃ* ‘riba *Trachinus araneus*’, *sāǃa* ‘san, engl. *dream*’¹⁶⁹, *stāǃe* ‘imanje; stajanje; stanje’, *š ǃūǃ* ‘s njom’, *ž ǃēǃe* ‘iz nje’, *Nāusak* (nadimak), itd.

Depalatalizacija je redovita u primjerima: (*nāǃ*)*krāǃjni* ‘(naj)krajnji’, *dalīǃa* ‘daljina’¹⁷⁰, u oblicima imenice *jāǃac* (npr. G sg. *jāǃca*, N pl. *jāǃci*), kao i u sintagmi *jagāǃnče* || *jāǃganče Bōǃǃi*, a fakultativno u *ditīǃstvo* i *mekīǃe*. Analogijom prema *jutrēǃi*, *čerāǃi* ‘jučerašnji’, itd. imamo *būrīǃ* ‘sjeveroistočni’, *jūǃǃi* ‘jugoistočni’, *jāǃpǃšǃi* ‘jugozapadni’, *zmōǃrašǃi* ‘sjeverozapadni.’

Suprotna promjena, palatalizacija, potvrđena je u primjerima *ǃufīǃa* ‘lūpina’, *zgōǃa* (|| *refūǃo* (rom.)) ‘zgoljno, odvojeno, čisto’¹⁷¹, *vǃǃāti* (sl. *sklatāǃīti se*) ‘vrludati, tumarati’, *bacīǃ* ‘bacil’ (rom.) (novije); *čīǃa* ‘sjena’, *ǃūǃšasti* ‘gn(j)usan’, *ǃēǃkati se* ‘dvoumiti se; nečkati se’, a može se reći, i u *ǃūǃāǃīti* (sl. *nūǃiti*) ‘dremuckati’, fakultativno u *mužēǃāǃi* ‘mozak’, *sīǃot(a)* ‘sinoć’, *sīǃāǃica* ‘manje sito’ i *poǃīǃkva* ‘ponor.’ Za razliku od saljskog, u zaglavskom nije provedena palatalizacija u *plōǃa*, *plōǃška*, *zaklopīti*. *L* se često palatalizira u konsonantskim

¹⁶⁹ Usp. *sāǃ* ‘san, engl. *sleep*’. U starijih rijetko kad registriramo *sāǃ* za „dream“ (no i tada je pl. *sāǃe*), a u mlađih je uglavnom *sāǃ* u oba značenja (u još mlađih i nekonzervativnijih *sāǃ*).

¹⁷⁰ Ova imenica pripada tipu koji završava na *-īǃa* (*dumbīǃa*, *jačīǃa*, itd.). Dakle, u liku *dalīǃa* nije provedena palatalizacija *l*.

¹⁷¹ Npr. *Donēsti t’u mlādogā koromāča z (s) tǃšja po Kaštēǃak i skūxati ga zgōǃa s kumpīrima*. ; *Ne pijažā ga zgōǃa pāšta, čā t’u mu jā...* ; *Gōre raspūca (zēmǃa) di je zgōǃa, bez škāǃe; u pešt’iki ne raspūca zēmǃa*. ; *Uvātili smo trīstō kīli, zgōǃa skǃǃīǃul* (‘skuša’); *mōǃda kīgōǃi šarūǃ jedīno...*

skupovima *bl, gl, xl, kl, ml, šl*, odnosno *n* u *gn*, dok *mń* može prijeći u *mł* (vidi 3.4.1.). U *mlaskāti* ‘mljackati’, *pleskāti* (strsl. *pleskati*), kao i u *kurāl* ‘koralj’ (tal. *corallo*) nije baš ispravno govoriti o depalatalizaciji. Zanimljivo je (u odnosu na hrv. stand. lik) *ń* u *pêdań* (prsl. *pędb*), odnosno obrnuto u *pövodał* ‘jaka kiša.’

Lateralizacija je ovjerena u primjerima: *gũcał* ‘gutljaj’, *nãručał* (G *nãručała*) ‘naručaj, naručje’, *prõbučał* (G *prõbučała*) ‘preobuka, presvlaka’, *děpłu* || *depìju* ‘više, dodatno’ (rom.), *prõpłu* ‘baš’ (arh.) (tal., mlet. *prop(r)io*), *kũrlak* ‘bradavica na ruci’ (usp. *čirłak* ‘čir’ (prsl. *čirь*)).

M, n. Kao i u ostalim selima, bilabijalni /m/ prelazi u dentalni nazal /n/ redovito u gramatičkim nastavcima i nepromjenjivim riječima (usp. Lisac 2009: 103–104). To je jedno u nizu tzv. jadranskih obilježja ili adrijatizama¹⁷² (usp. Brozović; Ivić 1988: 84) koja se obično pripisuju venecijanskom utjecaju, a neka se javljaju i u štokavskom. Npr. u prez., 1. l. sg. (*san, jesân, mĩslĩn, čėkan, zovĩn*, itd.), L, I sg. (*po svĩn* || *svėmu šėstu* ‘po svemu sudeći’, *s tũjin čovĩkun, s otũn tvojũn prőkletun ženũn*, itd.), brojevima (*sėdan, ősan, sedandesė(t), osandesė(t), sėdanstō, ősanstō*) te vezniku i prilogu (*dōčĩn* || (novije) *čĩn, sasvĩn*).

No u starijih je zabilježen i prijelaz *m* u *n* i u leksičkim morfemima: *sân* (G *samōga*), *Dũjan* (G *Dũjana* (!)) (ali: *Jerōlim, G Jerōlima*), *pãntiti* || *pãmetiti, zapãntiti, pãnt’ėne, o(d) pãntivĩka* || *pãntivĩka* || *pãntibōga, pisãņce* (G *pisãņca*) || (starije, češće) *bulitĩn* ‘pisamce; cedulja; "biljeg" (trag oštećenja) na emajliranom sudu’ (rom.) || *t’itãba* ‘pisamce; cedulja’ (tur.), *rėžĩn* (G *rėžĩna*)¹⁷³ ‘nametnuta vlast (ne državna!), tlačenje, teror’ (rom.), *pōbratin* (pl. *pōbratini*) (rij.), *ľubĩnac* (G *ľubĩņca*) ‘omiljena osoba’, u zacijelo novijoj potvrdi *mezĩnac* (G *mezĩņca*) (pojed.), kao i u novima: *albũn* (G *albũna*), *kostĩn* (G *kostĩna*), *islanĩsta* (pl. *islanĩsti*), a pojedinačno kadšto čak i *dãtuna* (G < *dãtum* || *dãtum* = (arh.) *milėzin* (rom.)).

Dubletni su ostvaraji *katrãm* || *katrãm* || (rjeđe) *katrãn* (rijetko *n* u G) (tur.), *buštrãm* || (rjeđe) *buštrãn* (rom.) ‘bršljan’ (rijetko *n* u G), *pōtoņstvo* || *potōmstvo* i *mobĩła* || *nobĩła* (rom.) ‘pokućstvo.’ Složeno je stanje u *grũn* || (novije) *gròm* || (pojed., samo u psovci) *grõn* || (samo jednom zabilježeno) *grũm* (G *grōma*, pl. *grōmi*).

Kao i u većini čakavskih govora (usp. Lisac 2009: 21), dočetano *m* se čuva u imenicama *dĩm, dōm* (rij., literarni lik), *kũm, pitōm, Rĩm, zãjãm, gĩm* (novo; u starijih češće: *plōt* ‘grm(lje)’ ili *kĩt’ė* ‘granje; grmlje’ || *smrĩči* || *smrđėle* ‘grmlje’), *srãm*. Pritom valja upozoriti da imenica glasi

¹⁷² Tu se ubraja i promjena *čk > šk*, kraćenje dugog sonantnog *rte* leksički romanizmi (prisutno u zaglavskom), kao i promjena *ł > j* i čakavizam – gubljenje razlike između *č/c, š/s* i *ž/z* (što izostaje u zaglavskom).

¹⁷³ Npr. *Na žėnin rėžĩn svė čĩni ãjn-cvãjc. ; Mėne je drũgi cėloga žĩvōta pod nĩki rėžĩn met’ã. Ė – rėžĩn, rėžĩn! Nĩ me se spareĩãlo kãko nĩku drũgu.*

srâm, no u funkciji priloga je *srân* (npr. *Dì ti je srâm? Nîmaš tí srâma ni obrâza.* ; *Srân te bîlo zemļê po kôj lîzeš!* ; *Nî te srân po mäteri tût'î?! Muñêlo!*). No ipak imamo iznimku u izrazu *zâ sran* || *za srân svîta* ‘za sramotu (pred svijetom), za ruglo; zbog srama pred svijetom.’

Naravno, ostvaruje se i nazalna inačica *m* i *n* (*ŋ*), kako u dočetnoj poziciji, tako i u središnjoj (npr. *nalâŋkati* = *nalâmâti* ‘nalomiti (ob. malo granja za potpalu)’, *slâŋka* ‘slamka’), uz mnoge iznimke¹⁷⁴ (npr. *t'îmka* (G < *t'îmak* ‘stjenica’ (rom.)), *stûmka* (G < *stûmak* ‘želudac’ (rom.)), *štrâmca* (G < *štramăc* ‘madrac’ (rom.)), *mòmka* (G < *mòmak*) (samo u pjesmi; literarni lik), *lumbrêla* ‘kišobran’ (rom.), *kumpîr*). Katkad dolazi i do eliminacije *m* ili *n* (*uġlavno* ‘uglavnom’ (novije), *kufedëncija* ‘komunikacija’, *koferëncija* (novije)).

3.3. Refleks protojezičnih glasova i glasovnih skupina (*d'*, *daj*, *jd*, *jt*, *zd'*, *t'*, *taj*, *st'*, *sk'*, *čr-*, *wɛ*, *wɛs-*)

***D'*, *daj*.** Praslavensko *d'* i *daj* u pravilu su se reflektirali kao *j*, uz novije *d'*. Iznimka je *čâd*¹⁷⁵ (G *čâdi*) ‘čada; *maglûšina*, sumaglica’ i *čâdavo* ‘čađavo; (fig.) crno, prljavo.’ Očuvala se, dakle, kao i u ruskom, zapravo jedna od dviju mogućih realizacija iz praslavenskog, i to ona u kojoj nije provedena vokalizacija poluglasa (**čadъ* || **čadjъ*).

Primjeri u kojima je, načelno u svih dobnih skupina (osim najmlađih), očuvan čakavski odraz *j*: *arjâv* ‘zločest, loš’, *gòspoja*, *gôzje* || *gôzije* ‘gvožđe, željezo’, *grôzje*, *lôzje*, *sâje* ‘nakupine *čâdi* na zidovima’, *vîja* (pl. *vîje*), *prêja*, *sêja* ‘kamena sjeđa’, *zîjâti* ‘zidati’, *uzîjâti*, *uzîjen* ‘uzidan’, *glojâti* ‘glodati’, *oglôjen* ‘oglodan’, *râjâti*, *ròjen*, *ròjak*, *žâja* ‘žeđ’ (i izvedenice), *tûji* (ali: *tud'îna*), *rêji* ‘rjeđi’, *mlâji* (ali: *mlad'arija*), *slâji*, i dr. Od starijih se sporadično mogu čuti i *mêja* (rij.) ‘češće u značenju: granično područje između dvaju sela, a vrlo rijetko: granica između dvaju imanja’ (u potonjem značenju redovito: *grîbļa*), *mejâš* (rij.) ‘vlasnik susjednog imanja’¹⁷⁶ (redovito: *griblëñâk* || *dîlënik*).

Primjeri u kojima mlađi *j* uglavnom supstituiraju s *d'*: *mej* ‘među’ (mladi: *med'u*), *ugâjâti*, *pogâjâti (se)* ‘(po)gađati; dogovarati se; teško hodati (*s noge na nogu*)’, *naslajîvâti se* || *naslajevâti se* ‘uživati u tuđoj nevolji’, *oslajevâti* (|| češće: *režintîvâti* (i u moru) (rom.)) ‘oplahnjivati u slatkoj vodi’, *oslâjen* (češće: *režintân*), *naxlâjen* ‘prehlađen’, *naxlajevâti se* || *naxlajîvâti se*, *prxlâjen*

¹⁷⁴ Ipak, ni u sljedećim se primjerima ne ostvaruje čisto *m*, već nazalizirana inačica drugačija od *ŋ*.

¹⁷⁵ Govori se i *sâje* ‘nakupine *čâdi* oko *kômina*.’ Od mladih se čuje *čâd'a*, *čâd'avo* i „hibridni“ oblik *čâd'*.

¹⁷⁶ Usp. u SZ skupini ‘kamen međaš’ se naziva *mejâš*, a u Z je to *grîbļa*. U SZ skupini, pak, *grîbļa* označava brazdu ili jarak.

‘previše ohlađen; prehladen’, *oxlâjen, oxlajevâti* || *oxlajivâti, dogājâti se, odgājâti* (novije, pojed., nikad u konzervativnih!) ‘odgađati’, *nasajevâti* || *nasajivâti, nasâjen, rasajevâti* || *rasajivâti, rasâjen, prsajevâti* || *prsajivâti, prsâjen, posâjen, sâjeno* (ipak, u svih starijih češće: *sâd’eno*), *razrejivâti, razrêjeno, ugrâjen* ‘sagrađen’, *ogrâjen, ograjevâti* || *ograjivâti, procijevâlo* (|| *(pro)cidîlo*) ‘cjedilo za čaj ili mlijeko’, i dr.

Posljednje rečeno se odnosi i na sljedeće primjere, s time da njih i stariji manje konzervativni kadšto zamjenjuju s *d’*: *ocijêno, procijêno* (ali: *ščîd’eno* || *scîd’eno* ‘iscijedeno’; gl.im. *cîdeñe*), *procijevâti* || *proci(j)ivâti, polêjeno* ‘zaleđeno’, *raspâjeno* ‘raspadnuto’ (ali: *pâd’eno* ‘koje je palo, ‘padnuto’), *sêjeno* (ipak češće: *sêd’eno*; gl.p.t. < *sêsti se* ‘skrutnuti se’), *prosêjeno* (češće: *prosêd’eno*; gl.p.t. < *prosêsti se*), i dr.

Konzervativni govore npr. *mejâ n* ‘među onaj; između onoga’, *mejâ n’* ‘(iz)među njega’, *mejâ ne* ‘između njih’, a veoma rijetko novije (*i*)*zmêd’u nôga, (i)zmêd’u nêga, (i)zmêd’u nîx*. Iznimno kod starih registriramo sljedeće potvrde (dakle, uglavnom su s *d’*): *ukrâjeno, pogôjeno, lûji* (komp. < *lûd*), a od pojedinca smo čuli *sûje* (inače redovito *sud’ê*, uz pojed. *sûd’e*). Nedavno zapisana potvrda *razrejivâč* ‘tvar za razrjeđivanje, čišćenje boje’ svjedoči kako izvorni govornici i u novim riječima čuvaju stara jezična pravila.

Ipak, *d’* se uvriježilo u sljedećim primjerima: *tud’îna* (“*u tûjoj tud’îni*”), *rôd’endân* || *rod’endân* || (mlađi) *rôd’endan, râd’e* ‘radije’, *pâd’eno* ‘koje je palo’, *klâd’eno* ‘stavljeno’, *narâd’en* ‘koji se dobro naradio’, *prtrûd’en* ‘premoren od truda’, *osûd’en, sûd’eno* (stariji češće *dâno*)¹⁷⁷, *pokâd’en, propâd’en, osmřd’en*¹⁷⁸ || *osmrâd’en* ‘koji se usmrdio’, *namřd’en(i)* ‘namrgođen’, *mlad’arîja* (= *mlâdost*, mladež), *urêd’en* ‘uređen (<*urêdîti*); malo ozlijeđen (<(u)*rêdîti (se)*’, *vîd’en(i)* || *poznâti* ‘poznat, cijenjen’, *zbûd’en* ‘probuđen’, i dr. Držimo da se prije 30-ak godina moglo naći govornike u kojih je u glavnini ovih primjera bilo *j* (usp. neke primjere u SA).

Jd, jt. Ovi su skupovi dobro očuvani u govoru svih dobnih skupina, za razliku od susjednih govora (S, Ž) u kojima se i od starih češće čuje *t’*. *Jt* imamo u: *dôjti* (nsv. *doxājâti* (arh.) || *doxodîti* || (novo) *dolâziti*), *nâjti* || (rjeđe) *pronâjti* (nsv. *naxājâti* || *naxivâti* || *najd’ivâti* || (rij.) *najd’evâti* || (rij.) *naxodîti*), *pôjti* (nsv. *xodîti*) ‘poći, ići, otići’, *prôjti* || (stariji češće) *pasâti* (rom.) (nsv. *proxājâti* (*škôlu*) || (rij.) *proxodîti* || (rij.) *projd’ivâti* || (rij.) *projd’evâti* || (najčešće) *prolâziti, pasivâti*), *zâjti* ‘zaći, *zapâsti* (nsv. *zaxājâti*) || (rij.) *zaxivâti; zapâdati*); zahvatiti; zamesti; pokupiti

¹⁷⁷ Npr. *Vaļa nî(n) (bilo) dâno* ‘valjda nije (bilo) suđeno.’

¹⁷⁸ Trenutno ne možemo pronaći taj primjer, ali čini nam se da je bilo zabilježeno starije *osmřdijen*.

(npr. stado ovaca) (nsv. *zajd'iväti* || (rij.) *zajd'eväti*)¹⁷⁹, *obäjti* (nsv. *obaxäjäti* || *obaxiväti* || *obaxajiväti* || *oxäjäti* || *obajd'iväti* || *obajd'eväti*) 'obići; potražiti; pretražiti; snaći, zadesiti'¹⁸⁰, *snäjti se* (nsv. *snajd'iväti se* || (rij.) *snajd'eväti se* || *snaläziti se*) (|| *škorlöviti se* (možda <mlet. *scorlaüre*)), *razäjti se* (nsv. *razajd'iväti se* || (rij.) *razajd'eväti se*) 'razići se; raspršiti se.' Pojedinačni, moglo bi se reći „improvizirani“ (analoški) oblik *üjti*, registriramo vrlo rijetko u starih, češće u mladih; najčešće je *üt'i*, a rjeđe se čuje nekoć jedini oblik *ulisti* (nsv. *uliziväti* || *ulizeväti*) 'ući' ili *inträti* 'ući (rij.); susresti' (tal. *entrare; incontrare*), odnosno *zlisti* (nsv. *zliziväti* || *zliveväti*) 'izaći' (više fig.; ob. je nekoć, kao i danas, bilo *ziti*).

Stariji redovito govore *ziti* (nsv. *zid'eväti* || *zid'iväti* || *zidoväti* || *sxäjäti*) 'izići, izaći' (< **iz + it'i*), a od mlađih se može čuti i analoški oblik (*i*)*zäjti* (nsv. *izläziti*). Ne postoji glagol 'ići' u tom obliku, već *xoditi* 'ići; hodati', a oblici prezenta su posuđeni od glagola **gresti* (infinitiv nije u upotrebi!): *grin* || *grën* || *grjn* (|| (mlađi i nekonzervativni) *grën*), *grêš*, *grê*, *grëmo*, *grête* || (pojed., rij.) *grêste*, *grêdu*. Od **it'i* su sačuvani oblici svršenog prezenta (*idin* || *pöjdin*, *idesš* || *pöjdeš*, itd.) u značenju 'otiđem, odem, pođem', odnosno gl.p.r. (*šä* || *pôša*, *šlä* || *pôšla*, itd.). Nije ovjeren glagol **sî(j)ti* / *säjti* (usp. Finka 1977: 131 *säjti*), već se govori *kaläti se* (rom.); ne govori se **prî(j)ti*, *prît'i*, ni sl. (usp. SA, 280. *prîti*), već *döjti blizu*, *prstüpiti*, i sl.; umjesto *dosëjti* (usp. SA, 72) govori se *dosët'i*.

Jd je uvijek u prez. navedenih glagola (npr. *döjdin*, *döjdeš*, *döjde...*), u imperativu svih glagola, s tim da se od *pöjti* čuje skraćeni oblik *pöj*, *pöjmo*, *pöjte*, a vrlo rijetko *pöjdi...* Također, *jd* je ovjereno u prilogu *dojdüt'i* 'idući.'

Zd' Praslavensko **zd'* dalo je tipičan čakavski rezultat *žj* u oblicima imenice *däž* || (rjeđe) *däž* 'kiša': G sg. *däžja*, D, L sg. *däžju*, I sg. *däžjun* || (starije) *dažjün*; N pl. *däžji*, G pl. *däžjov*, D, L, I pl. *däžjima*. Neobičan je lik *muženâli* || *muženâli*¹⁸¹ (pl. tantum) 'mozak' u kojem je, po svoj

¹⁷⁹ Npr. *Sünce t'e zäjti prija pët üri.*; *Trëvi se je, nësrtiäk, bëti tôte ka je rôda pücala i zâšla ga je bumba (i ubila).*; *Ôto spo stöla zäjdi (metlün)!*; *Zäjdi ôfće i dogëni xi u ôsik!*

¹⁸⁰ Npr. *Xodî san obäjti mâsline.*; *Obäjdi jê li se tôte zavjga prfâl.*; *Obâša san cëlu küt'u i nî je nider.*; *Drüga t'e te obäjti ka se jâ zvjnin, jâ ti govörin!*; *Obäjti'e me tuga i nevöļa. Nët'e kâsno, ne böj se.*

¹⁸¹ Razlikuju se *mužen(j)âli* 'mozak' (< **možžëni*) i *mözak* 'moždina, koštana srž' (< **mozgъ*), prema riječima informanata: *Mözak je kros kôstî, a ôno u vjhu glävê se zovü muženâli (i čeladîna, i živincëta); Muženâli oli muženâli, kâko ôt'eš, se zovê mözak u glävi od čovika, ôfće, ribe, prâšca, mâške...* *Muženâli su dôbri frigani. Tâmo po Äfriki kapëňak znëmu majmünu i firiški muženâli idü. Mözak* (G *möšca*, pl. *möšci* || *möskovi*) je i 'konopac provučen kroz oka na krajevima mreže.' U novije vrijeme *mözak* sve više potiskuje izvorne likove *mužen(j)âli* i *moždâni* 'mozak' (mladi ih uopće ne koriste). Danas se razlikuju genitivi: od *mözak* 'čovječji mozak' (G *mözga* (*Ti nîmaš nâjka zjna mözga u glävi!*), pl. oblik nije potvrđen) i od *mözak* 'životinjski mozak' (G *mözga* || *möška* || *möšca*, pl. *möšci*). Ipak, za 'životinjski mozak' još se uvijek najčešće govori *mužen(j)âli*, kao što se i *arîül* češće može čuti u značenju 'životinjski bubreg', a *jâtra* u značenju 'riblja jetra.'

prilici, otpalo *j* (usp. u saljskom je dubletno: *možēna* || *možjēnā* (SA, 191), a u SZ skupini *muženā*), kao i u *dažiti*. No čuje se isto tako i *žd* u liku *moždāni* (pl. tantum) ‘mozak’ koji se (barem danas) osjeća stilski afektivnijim.¹⁸² Pored toga, registriran je i refleks *žd* u *žvīžd’āti* || *zvīžd’āti* ‘zviždati.’

T', taj. Refleks *t'* i sekundarne skupine *taj* je uobičajen, *t'* čakavskoga izgovora (*nôt', pět'i, svīt'a, srīt'a, vot'ê, Božit', mlatīt', napjēt'en(i), okīt'en(i), zimöt'a, lišt'e, prūt'e, kīt'e* ‘granje; grmlje’, *zlit'āti*, itd.). Dakle, nova jotacija je provedena (usp. Lisac 2009: 101). Ipak, iznimka je, redovito u govoru starijih, *trēti* (G *trētoga*) ‘treći’, *trēti dē* || (novije) *trēt'ina* ‘trećina’, kao i 3. l. pl.¹⁸³ *ōte* || *ōt'uju* (<(o)titi), odnosno nenaglašeno *te* || *t'uju*, niječno *nēte* || *nēt'uju* ‘neće.’ Mjesto zb.im. *brāt'a* govori se pl. *brāti*, jedino je u prov. *Sēdan brāt'e - jēne gāt'e*. Inače, lik *brāt'a* izvorni govornici osjećaju učenim, *gospōskin*. Ne postoji lik *nēt'ak* ni sl., već *nēput* (ž.r. *nēfča*).

St', sk'. Skupina *st'* dala je *št'*, što je i očekivano u ikavsko-ekavskom dijalektu (usp. Lisac 2009: 101). Jedino je u primjerima *skūcati* (*se*) ‘štucati (se)’,¹⁸⁴ i *skūcavac* ‘štucavica’ te *kļiška* (pl. *kļiške*) ‘rakova kliješta (jedna)’, *kļiške* (pl. tantum) ‘kliješta (alat)’ i *kļiškār* ‘škorpion’ došlo do promjene u *sk*, odnosno *šk*.

Od primjera u kojima je uvijek *št'*¹⁸⁵ izdvajamo: *budalāšt'ina* (novije), *darōvšt'ina*, *godīšt'e* ‘godina’,¹⁸⁶ *gospodāršt'ina* ‘(fig.) upravljanje, vlast (nad kime)’, *gūšt'erica*, *gršt'āvak* ‘grkljan’, *gršt'ica* ‘snop(ić), svežnjić (npr. slame)’, *xōmušt'* ‘gusti dio stabla (*kosmāto*,

¹⁸² Npr. *Smē si mi pāmet i moždāni!*; *Više mi je do moždānov dōšlo.*; *Moždāni bin je razbila ka bi mi tō pjtākla!*; *A po glāvi me nājviše tūčē: po tīmenu, moždānima*. Samo jednom prilikom zabilježen je (novi, analoški) oblik *mōždan* (*Rēka je da ti je mōždan povrid'en u kičmi*).

¹⁸³ A: *Ōte dōjti?* B: *Brīga mēne, 'kō te i ko nēte!*; Futur (3. l. pl.): *Ponēste* || *ponēšt'uju*; *dāte* || *dāt'uju*; *dōjte* || *dōjt'uju*; *pāste* || *pāšt'uju*, itd. U jednini (3.l.) smo par puta zabilježili (*ōte ūn pōjti?*; *čā te ūn nēmu*), no već su i sami dotični govornici poimali takav lik kao vrlo arhaičan (ipak, pitanje je radi li se tek o pogrešci, budući da ni u govoru najstarije Dragovke nikad u 3. l. sg. nije registriran takav lik). Inače se do danas kod ponajboljih izvornih govornika čuva opozicija: *ūn t'e*: *ōni te*, *rēka je da ōt'e*: *rēkli su da ōte*; *ūn nēt'e platiti*: *ōni nēte platiti*; *uzēšt'e (un)*: *uzēste (ōni)*, itd. U Solinama nam je jedan informant (rođ. 1940.) priopćio kako je tako govorila njegova prabaka. Danas se može čuti samo u Z, L i D. Općenito se najbolje čuva u *nēte* (u mnogih govornika koji inače govore *t'uju*). Finka (1977: 133) tek usput spominje da se »gdjekad čuje i arhaična varijanta prezenta: *ōt'u, ōteš, ōte, ōtemo, ōtete, ōteju*.« U Salima je ta pojava danas u potpunosti iščezla pa nije teško shvatiti Finkine riječi. No nije nam jasno kako mu je promaklo nešto što i danas živi u govoru najstarijih Zaglavaca (a i autora ovih redaka).

¹⁸⁴ *Zaskūclo mi se je* ‘zaštucnuo sam.’; A: *Skūca mi se, niki me spomīne*. B: *Jē, bāba na gōvnu!* Međutim, glagol u značenju ‘pucketati (prsti(ma))’ glasi *št'ūcati* (sv. *št'ūknuti*).

¹⁸⁵ Dakako da se ovo odnosi na starije govornike jer mlađi ni ne koriste većinu primjera koje navodimo ili ih pak izgovaraju s novim *št* (npr. *štēta, štāp*).

¹⁸⁶ *Godīšt'e* || (rij., više fig.) *lētō* ‘godina’ (*Nāš māli īma osavnājst lēt, prāvi mladīt'*; *Nisān ni jā o čēra, īman i jā osandesē lēt, pasānix!*); usp. *gōdina* ‘=vršnjāk, (fig.) obilna kiša’ (*Mī smo gōdine; Dī si, gōdino!*; *Daži kākō (cjna) gōdina*); *gōd* ‘obljetnica smrti.’

obrešt'ëno'), *Igrīšt'e* (arh.) || *Ravānac* 'središte Zaglava', *jošt'ê* || *jôš'* 'još; još uvijek', *korīšt'eno* || *duperāno* (rom.), *košt'ê* (zb.im. < *kôsti*), *košt'ica* (dem.), *košt'ina* || *košt'urina* (augm.), *kôšt'un* (I sg. < *kôst*), *lašt'iti se* (|| *lāskati se*) 'sjajiti se', *lupêšt'ina*, *lužišt'e* 'mjesto gdje se baca pepeo; mnogo pepela', *marošt'ina* 'sorta grožđa', *mišt'ani* 'mještanin', *munjêšt'ina* 'ludost; ludorija', *napašt'ivāti* || *tintāti* 'napastovati', *nātašt'e* || *na prāzān stūmak*, *nīšt'e* || (arh.) *nīš* || (novije) *nīšta*, *ogñišt'e* (arh.) || (danas redovito) *kōmin*, *oprōšt'eno*, *Pākošt'ane* (selo), *pešt'ika* 'zemlja puna sitnog kamena (*pešt'ikasta*)', *pišt'ūr* 'mjehur na koži, plik', *plūšt'āvac* 'sorta sitnog grožđa', *prīšt'*, *pūšt'ati*, *sīrišt'e* 'sirilo; dio želuca preživača iz kojega se dobiva sirilo', *siromāšt'ina*, *skorišt'ivāti* 'iskorištavati', *smetliš't'e*, *smāšt'en(i)* 'zgnječen (ob. *grōzje*; inače, *smēžiti* || *z/žgnāviti* 'zgnječiti)', *spišt'ati* 'ostati bez soka (*grōzje*)', *št'apikāti* 'podupirati se štapom pri hodanju', *št'ëta*¹⁸⁷, *št'ëtiti*¹⁸⁸, *št'ipālica* 'štipaljka za rublje', *št'ipāti* (sv. *ušt'ipnūti*), *št'āp*, *tāšt'e* (sl. *prōsto*)¹⁸⁹ 'prazno; čistina', *tašt'ina* 'snažan osjećaj gladi i slabosti', *tūšt'* 'vrsta trave kojom se liječe rane', *uništ'en(i)*, *upropāšt'en(i)*, *vošt'ëni* (*vošt'in*), *vošt'enica* 'svijeća voštanica', *zarešt'in* (*zarešt'ëni*) 'zarastao', *zatišt'ati* 'ukočiti se dugo *sidēt'?*', itd.

Vrlo rijetko se čuje *grōbišt'e* || *grōbište*, kao i stilski obilježeno *kapišānat* (rom.); prevladava *grōbļe*, uz *cimīter* || (rij.) *cimatōrij(e)* (rom.) 'mjesno groblje.' Dubletan je lik i *divļāšt'ina* || *divļāština*. Nikada se ne govori *dvorīšt'e* ili sl., već *dvōr*.

Sekundarna skupina **sk'* dala je *št'* u prezentu, npr. *iskāti* 'tražiti' (*īšt'in*), *prtīskāti* (*prtīšt'in* || *prtīskan*), *stīskāti* (*stīšt'in* || *stīskan*), *pleskāti* 'pljeskati; tući' (*plēšt'in*).

Rijetke su iznimke (*št*) koje pripisujemo nečakavskom utjecaju, bilo onomad od strane štokavaca - prebjega pred Turcima, bilo posredstvom medija i školovanja u novije vrijeme. Primjeri isključivo sa *št*: *bratōvština* 'vjerska bratovština' (starije, arh.: *skūla*), *neimāština* (|| (češće) *potri̇ba*, *ostāvština*, *ploština* 'površina' (izvorno), *plāšt* 'plašt na kipu Gōspê od and'êl', *počivāliš'te* 'mjesto gdje se počiva s bremenom', *potri̇pština* || (rjeđe) *poxvišta* 'najnužnije stvari',

¹⁸⁷ 1. *Št'ëta* || (rij.) *škōda* (germ.) 'čin nanošenja štete; (fig.) spolni čin; (|| *kareštija*) počinjena materijalna šteta' (*Ōfce su šlē u št'ëtu i popāsle tšje*. ; *Šlī su u št'ëtu* (= (fig.) jebāti se); *Učini mu je št'ëtu* || *zakaveštrā mu je*.); 2. *grxōta* || (novije, rij.!) *št'ëta* '(u službi uzvika) izražava se žaljenje zbog propuštenog, propalog, itd. (užasna šteta); moralna šteta (ponekad u vezi s materijalnom)' (npr. *Grxōta je da ōtu nōvu māju zakaronāš (šporkāš)*; A: *Nēt'u pōjti, i t'ā!* B: *Ma grxōta je, sīnko (od Bōga i o(d) svīta)!; Jō(x) mēni, grxotē Bōžje!*).

¹⁸⁸ *Št'ëtiti* (gl.p.t. *št'ët'en*) 'oštetiti (što); iščašiti (ruku ili nogu) ≠ *škōditi* || *ūditi* 'nepovoljno utjecati ili djelovati; štetiti (komu)' (*Čā lōčeš ka ti škōdi?!; Poī je škūntra pānda mu je naškōdilo; Nīšta mu ne škōdi.*).

¹⁸⁹ U strsl. je *tšcē* 'prazan; gladan; uzaludan; suvišan, ništavan; nemoćan, malen', a *tšce* 'uzalud.' Usporedimo to sa zaglavskim primjerima: *Va vīn dlānu, va vōmu tāšt'emu (va vīn ča je gōlo) me bolī bōļun bōļomice.* ; *Opārница vet'inun zīde po spāzuxal od rūk, u vā vo tāšt'e.* ; A: *Dī je bīla gujīna?* B: *Nāmo na tāšt'emu || prōstomu || t'arīni* ('na čistini, na proplanku'); *Tāšci bōk* (pl. *tāšt'i bōci*) 'slabine': ALI: *utāšte* 'uprazno, utaman' (*Činīt'eš me da spomēnin īme Bōžje utāšte.*).

pr̄ixòdište ‘mjesto gdje se mreža *šumīva*, steže’, *stěžalište* ‘istežalište za brodove’, *štītīti* (novije) || (češće) *br̄ānīti*, *tīštīti*. Najnovije potvrde mimo staroga pravila su: *bõt’alište* (stariji redovito: *zôg* (mlet.)), *igr̄alište*, *pr̄istanište* ‘trajektna luka’, (*u*)*štēđīti* (stariji redovito: (*za*)*spareñāti* (mlet.); pojed. mlađi: (*u*)*špārāti* (germ.)), *štedl̄iv* (stariji redovito: *spareñôž* || (rij.) *spareñûž* (mlet.)), *štēđīna* (stariji redovito: *spareñ* || (rij.) *spareñâncija* (mlet.)), *štikadēnt* ‘čačkalica’ (rom.). Relativno noviji primjer koji je „adaptiran“ je *partizâšt’ina* ‘ideologija NOB-a; partizanska vlast.’

Međutim, ima, dakako, i *št* (<*st*) u romanizmima (*maštē* ‘kaca’, *pištôla* (nekoć) ‘pištolj; nadimak’, *štīl* ‘(više fig.) bodež’¹⁹⁰ (mlet. *stilo*, *stīlêto*), *teštamēnat* || *taštamēnat*, *taštāti* ‘(fig.) = *kūšati*’, *bēštija* ‘= *skôf*’, *beštīmāti* ‘psovati’, *paštôžo* (opr. *ukôrno*) ‘meko, gipko, savitljivo’, itd.), ali i *št* (<*st*, *sch*) (*fīšt’āti* (|| *rūkāti*) ‘trubiti (*vāpôr*); = *žvīžd’āti*’, *mūšt*¹⁹¹ || *profūm* ‘parfem’, *pošt’ēr* ‘poštar’ (mlet. *postīer*), *rišt’* ‘rizik’, *rišt’āti* (|| (novije) *rizikāti*) ‘riskirati’, *št’iga* || *št’igaica* || *rekēc*, i dr. ‘periodična oscilacija mora uz obalu’, *št’ika* ‘špranja; (fig.) = *pr(i)bodica*, *špūnta* (rom.), i dr., zajedljiva riječ’, *št’ikēta* ‘drvena letvica (za strop i pregradni zid)’, i dr.).

Izvanredno je zanimljivo da neki mlađi govore (*i*)*spāšt’āti*, dok je u najkonzervativnijih redovito *spāštāti*. Radi li se o restituciji staroga stanja ili pak analogiji, nije jednostavno odgovoriti. Prema našoj prosudbi, ipak će prije biti riječ o analogiji ili pak saljskom utjecaju. Također, od mlađeg govornika smo registrirali *trēšt’e* ‘triješće (za potpalu)’ što stari nikad nisu ni čuli, već *zbičje* || *zbičje*, *snīt*, *s/šuzbēje*, *pizdopāļ* ili *dašt’ice* (sve za *snīt’ivāti ogān*), dakle, riječ je o posuđenici iz saljskog (usp. SA, 386).

Čr- Inicijalno starojezično *čr-* u konzervativnih je očuvano u sljedećim potvrdama: *črīpna* ‘peka’, *črīšna* ‘trēšnja’, *črīvo* (dem. i nadimak *črīvce* || *črīfce*), *črīfca* ‘vrst trave’, *črīmaļ*¹⁹² ‘crvena (tamnosmeđa) nabita zemlja podno obradive’, *črīmlīva zēmļa* ‘tamnosmeđa zemlja, *črīmaļ*, *črīv* (dem. *črīvīt*) ‘crv; boja za bojenje tkanina; opruga na *škārami od rīza*’, *črīvarīja* ‘kemijska bojadisaonioca tkanine; zagl. top. (u Bučjāku, udubina u kamenu sa zelenom vodom)’, *črīvīti* (gl.p.t. *črīv/en*) ‘bojati tkaninu, pređu, mrežu’, *očrīvāti* (gl.p.t. *očrīvān*) ‘ucrvati se.’

Iznimke su *črīni*, *črīnīti* (*se*) (i ostale izvedenice), *črīlēni* || *črīlēni* (*črīlīn*) (|| (novije) *črīv-*) ‘crven’, *črīlēnica* ‘zemlja crvenica’, *črīlēnkasti* || *črīlēnkasti* (*črīlīnkasti*) (|| (novije) *črīv-*) ‘crvenkast’,

¹⁹⁰ Npr. *Prītī mi se je da t’e mi štīl u s̄jce zabōsti.* ; (fig.) *Ka mi je ōtu besēdu rēkla, prāvo mi je štīl u s̄jce zabōla.*

¹⁹¹ No, postoji i leksem u kojem se čuva *sk* (<mlet. *muschio*), *mūsak*, a koristi se samo pri poredbi s nečim iznimno ugodna mirisa: *Kī je rēka da vā sīr sm̄đī?! Vōna līpo kākō i mūsak, a nēmigo sm̄đī!* ; *Rečē se: "Vōna kākō i mūsak." Zāč, nē znan. I vīno īsto, i īdeñe ka līpin vūnūn udāra.*

¹⁹² Zanimljivo je tumačenje ovog leksema: »Tjarmāl (Čarmalj) = *Antares* (alfa Škorpiona): ovaj arhaiski naziv potječe iz Starog istoka i povezan je s indovedskim *karmilika* i armenskim *Karmir*. To ime znači "crvenica" po tamnocrvenoj boji ove južne zvijezde koja je oličenje krvavog zloduha rata i potresa iz Vejskih legenda.« (URL¹⁰).

črljeniti (se) (|| (novije) *črv-*) (i izvedenice), *črnika* ‘hrast crnika’, *črnilo* ‘crnilo glavonožaca’, *črnilo* ‘tinta’, *črnjak* ‘vrsta crnog grožđa’, *črnāvina* ‘crna površina (npr. morskog dna)’, *črnomañasti* ‘tamnije puti ili dlake (ovca)’, *črljenčīnasta (ōfca)* ‘=ōfca kâ prolīva na črljēno’, i dr. Iako neki tvrde da se prije moglo čuti *črljēni*, mišljenja smo da je to, ukoliko je uopće postojalo, bilo pojedinačno, osobito s obzirom na top. *Črljēna mocīra* (nazivi toponima, naime, obično odolijevaju jezičnim mijenama), a i na starije zapisane potvrde.¹⁹³

Za usporedbu, *čr-* je jedino u SZ skupini do danas očuvano i u tim primjerima, npr. D: *črni, črljēni* (uz novije *čr-*) ili So: *čarni, čarljēni* (uz novije *car-*).

W̄, w̄s-. Nećemo ponavljati potvrde odraza prijedloga *w̄*, ujedno i primjere jake vokalnosti, navedene u 2.6. Ponavljamo tek kako se *va* || *u va*¹⁹⁴ realizira samo u vezama s nenaglašenim oblicima zamjenica ((*u*) *vāñ*, (*u*) *va vōga*, (*u*) *vā se*, (*u*) *vā ĩe* ‘u njih’). Te oblike stariji redovito koriste, dok od sljedećih, karakterističnih za mlade, stariji rijetko koriste samo prvu, a ostale nikada (*u ĩēga*, *u (o)vōga*, *u sēbe*). No, u svih dobnih skupina *u* je u ovim primjerima: *u grād* ‘u Zadar’ (stariji razlikuju od *na grād* ‘(otići) u grad na dulje vrijeme’), *u mōre*, *u p̄rvidān* (|| (mlađi) *ponedīlak*), *ū mene* || *kōd mene* ‘kod mene’, *u ĩīx* || *ko(d) ĩīx* ‘kod njih’ (mlađi ob.: *kod mēne*, *ko(d) ĩīx*). Rijetke su redukcije *u*.¹⁹⁵ Usput budi rečeno, uz sate stariji ne koriste prijedlog *u* već *na* (A: *Nā ku ūru part’īva?* B: *Na čētre ĩ po.*), a u datumima ne koriste redni broj, već *na + glavni broj* (*Svēti Ānte je na trīnājst zūna*).

U prefikslnim složenicama refleksi su *u*, *v*, *va* ili \emptyset (primjere s *va* vidi u 2.6.). *U* je redovito u *udovāc* || *udovāc*, *udovīca*, *ubīti*, *ubōsti*¹⁹⁶, *utočiti*, *utōrak*, *usk̄rsnuti* ‘uskrsnuti; iskrsnuti’, *umorīti (se)*, *unūtrix* (arh., rij.) ‘unutra’, *ūkraj* ‘pokraj’, *u s̄j* || *ū s̄j* ‘usred’, itd. *V* je u *vnūk* (dem. *vnūčīt*), *vnūka* (dem. *vnūčīca*), *pravnūk* || *prāvvnūk*, ali je redovito *u* u zb.im. *ūnučad*. Pojedinačne su varijante *nūk* (dem. *nūčīt*) i *nūka* (dem. *nūčīca*). Redukcija inicijalnog *u*

¹⁹³ U pjesmi „Od kada su Mleti sagrajeni“ koju je Matija Šešelja 1886. g. kazivala Jakovu (Jakši Čedomilu) Čuki pronalazimo *črljēni* (*Lipo ga je preobukla mlada, Ma sve lipo u škrljet crljēni.*) (usp. Milanja 1998b: 169), kao i u „Ide Janko u goru zelenu“, „Dva su vrha (/bora), oba su jednaka“, pjesmama koje je ista osoba pod starost (1953.) kazivala Olinku Delorku (*nego zmiju u crljeno oko. ; ki ti dade vina crljenoga*, itd.) (usp. Delorko 1954: 226, 229–230).

¹⁹⁴ Finka (1977: 83) navodi samo *va* (npr. *vā me (ū me)*) pa pretpostavljamo da se *u* počelo dodavati u novije vrijeme. Neki su naši informanti uistinu rijetko govorili *u va*. No, primjeri koje isti navodi, kao *ū me*, *ū te*, *ū ū*, *ū ū* nisu se zacijelo *nikad nigdje na otoku* govorili (jedino možda u Salima). Govori se čak i *vā se* || *u vā se*, a jedino u (novijoj) izreci je *ū se (ūzdaj se ū se i u svōje klūse!)*.

¹⁹⁵ Npr. *Sāgdan san kopāla, a blāgdan san ōfce čūvāla* (‘u svagdan / svagdanom, u blagdan / blagdanom’); *Žmū(n) cēloga mōreš popīti svāko dōba*. No za razliku od govora SZ skupine, u zaglavskom ne možemo potvrditi primjere kao npr. *Xōdi kūt’u*, *Grīn grād*, *Mī smo rodū* ‘mi smo u rodu’, *Šā je Vēli Rāt*, itd.

¹⁹⁶ Usp. samo u D u najstarije govornice: *vabōsti*.

(<v< w̄) je registrirana u *čĕra* ‘jučer’ (|| *učĕra* kod rijetkih pojedinaca; u mladih često *jučĕr(a)*), *čĕraĭni* ‘jučerašnji’, *jŭtro* ‘ujutro; jutro’, *nŭtra* ‘unutra’, *nutrĕĭni* ‘unutarnji’, *vĕčĕr* ‘uvečer; večer’, *zglâvļe* ‘uzglavlje’, *zalŭdu* ‘uzalud’, u novijoj riječi *ŏpt’e* (|| (starije i češće) *năjka / nănka / nănci / nănka zĭna*) ‘uopće’ a kadšto i u (*u*)*zdixati* ‘uzdisati.’ Potvrda redukcije u središnjem slogu registrirana je u *zamân* ‘uzalud’ (< prsl. **za və manə*). Metateza je provedena u liku *švenâc* (pl. *švĭnci* || *švĕnci*; dem. fig. *švĕnko* || (nekoć štokavska obitelj *Dŭjmovi*) *šĕnka*) ‘uš’ (< prsl. **vəšĕnəcə*).

Skup *w̄s-* dao je *sv-*, odnosno došlo je do metateze (*svĭ, svĕ, svă, svăki* ‘svaki; svatko’, *svăka* ‘svaka; svašta’, *svăko, svăčigov* ‘svačiji’, *svŭder* (|| (novo) *svŭgdĭ*) ‘svugdje’). Odstupanje potvrđuje naziv svetkovine *Sisvĕti* (G *Sisvĕtix* || *Sisvĕt*) ‘Svi sveti.’ Nepremetnuto je i *svâs* ‘sav’, uz dodano inicijalno analoško *s*, ali je u kosim padežima premetnuto (G *svĕga*, itd.). Metateza nije provedena ni u *sâgdan* (opr. *blâgdan*) ‘svagdan, radni dan’, *sagdâni* (|| *svakidâšĭni*)¹⁹⁷ ‘svagdanji, svakodnevnji’, s time da je reducirano inicijalno *v*.¹⁹⁸

3.4. Konsonantske promjene

Poznato je kako se čakavski konsonantizam odlikuje slobodnom distribucijom suglasnika, no i znatnim ograničenjima u vezama suglasničkih fonema (usp. Lisac 2009: 21). Radi lakšeg izgovora, suglasnici različiti po zvučnosti se jednače, odnosno provodi se asimilacija¹⁹⁹ (naravno, uz odstupanja, npr. u zaglavskom: *jâčmak* ‘ječmenac’), ali nerijetko dolazi i do razjednačavanja suglasnika istih po zvučnosti, odnosno disimilacije²⁰⁰ (iznimka npr. *pod bôr*, dok je npr. na Braču ostvarivo *pol bôr*, a na Ižu *poj bôr*). Također, dolazi do gubljenja početnih suglasnika, osobito okluziva. Lisac (2009: 21) ističe važnost primjera različitih pojednostavnjivanja suglasničkih skupova.

¹⁹⁷ *Obŭci sagdânu rôbu, a nĕmigo blagdânu!* ; *Kĭ se naučĭ kŭrbovati od mălih nŏg, tĕlo văik išt’e tŭ šporkĭcu, pa to spăde kăko i krŭx sagdâni!* ; *Mlĭka făli u kŭt’i, trĭbalo bi ga dobăviti dăn-pŏ dan. Tŏ je potrĭpština svakidăšĭna.*

¹⁹⁸ Usput, u zaglavskom je inače očuvano *v* u suglasničkoj skupini *vr* (*čĕtvŕti, tvŕdi, čvŕsti, čvŕšt’ăxan* ‘poprilično čvrst’, *svrăka* (literarni lik; dakle, ne kao domaći naziv ptice, već samo u pjesmici, i tada se može čuti i *srăka* (zbog igre riječi)), itd.) (usp. Lisac 2009: 22).

¹⁹⁹ Da budemo precizni: »Asimilacija je približivanje u izgovoru ili potpuno izjednačavanje dvaju susjednih glasova (mogu biti jedan do drugoga ili u susjednim slogovima).« (Kapović 2008a: 132).

²⁰⁰ Preciznije definirano: »Disimilacija je udaljavanje u izgovoru dvaju susjednih glasova (mogu biti jedan do drugoga ili u susjednim slogovima).« (Kapović 2008a: 133).

Cjelokupan prikaz promjena suglasnika i suglasničkih skupova iziskivao bi detaljniju obradu, premda smo i ovdje nastojali obuhvatiti ih što više.²⁰¹ Neke smo već i naveli u 3.2. Popis koji donosimo u nastavku valja nadopunjavati. Kako će biti i upozoreno, neke primjere donosimo tek radi usporedbe sa standardnojezičnim likom (npr. *skriña, slīva, žñna*), tj. u njima nije došlo do promjene u odnosu na praslavensko stanje. Također, ima potvrda za koje je pretpostaviti da su prispjele izravno iz venecijanskog dijalekta (usp. Boerio (1867)), budući da u ostalim romanskim jezicima, koliko nam je poznato, glasovne promjene posvjedočene u njima izostaju. Valja napomenuti kako, čak i tamo gdje nismo navodili iznimke ("ALI:"), zasigurno postoje leksemi koji odudaraju od „pravila“, tj. koje je navedena promjena mimoišla. Ove su promjene karakteristične za govor izvornih govornika (u punom smislu riječi), staraca pod neznatnim utjecajem hrv. stand. i drugih govora. Novoprimljenice u kojima je odraz suglasničkih sljedova sukladan odrazu u starim leksemima svjedoče o vitalnosti ovoga jezičnog fenomena. Međutim, u govoru mladih ih možemo registrirati znatno manji broj, s time da oni u svoj govor unose i neke posve nove, većinom nečakavske suglasničke promjene.

3.4.1. Pregled promjena suglasnika i suglasničkih skupova²⁰²

bk (>pk) > vk / fk: *klūfko* (dem. *klūfčit'o* || *klūbašce*) ‘klupko’ (< **klǫbъ*), *zīkva* ‘zipka’ (premetnuto < *zivka*), *šīfka* ‘šipka’ (novije; mlađi: *šīpka*; izvorno i u starijih češće: *zbōdak* || *žbōdak* || *zbōdka* || (rij.) *žbōdka*), i dr.;

bl > bl̥: *bl̥ixnuti* ‘naglo izliti’, *bl̥ūza* ‘bluza’; ALI: *blītva*, , i dr.;

bst (>pst) > st: *zēsti, dūsti*;

ck > sk: *līskati (se), grīskati* || *griskulāti, mlaskāti*, i dr.;

cv̥r̥ > čvr̥: *čvr̥čāk, čvr̥liti se* ‘žestoko se prepirati’, *čvr̥lūga* ‘vrsta ptice’;

č > t’: *t’ikulāda* ‘čokolada’ (rom.), *t’ikulādni, t’ikulīno, t’ūt’ati* ‘cuclati; dudati’, *t’ūt’a* || *t’ut’im* ‘duda’ (rom.), *T’ēška* || *Čēška* (hipokoristik od *Frānica*, tj. tal. *Frančeska*), *T’īžo* (hipokoristik od *Narcīzijo*, tj. *Narcizo*), *T’īle* (pl. tantum) ‘Čile’, *T’ikāgo* ‘Chicago’, (*pās*) *vodīt*’ (novo); (u romanizmima) *pat’īfiko* ‘mirna, spora, ravnodušna osoba’, i dr.;

²⁰¹ K tomu, za stjecanje potpunije slike, upućujemo i na Finkin prikaz konsonantskih alternacija koji vrijedi i za zaglavski govor (vidi Finka 1977: 50–52).

²⁰² Većinom su to asimilacije, disimilacije i pojednostavnjivanja suglasničkih skupova.

č > ž: (*s*)*měžiti* ‘(z)gnječiti, (iz)mečiti’ (i druge izvedenice, npr. *naměžiti* ‘nagnječiti’) (< -mek-); ALI: *měče* ‘meso bez kosti; pulpa, mesnati dio voćnih plodova; (|| (rij., češće u mlađih) *půpa*) mekani dio kruha’ (< *mek + je*); *naměčiti se* ‘navabiti se; pomamiti se; steći naviku olakog korištenja čim povoljnim’ (usp. hrv. stand. *méka* ‘mamac’);

čk > šk (u mladih samo u nekim etnicima, kteticima te imenici *māška, piška* (rij.); u starih smo promjenu registrirali čak i u pismu (*mlišňak, zājedniška*), što svjedoči o snazi promjene, budući da se inače trude pisati „ispravno“): *māška, viška* || (češće) *štriga* ‘vještica’, *piška, smrliška* ‘plod *smrīča* (horizontalne zimzelene četinjače lišća poput čempresova)’, *badlāška* || (rij.) *badlakūn* ‘plod *badlāča* (bodljikave šmrike)’, *stāraški, Dīvojaški vřx* (kornatski top.), *težāški, seļāški, prasaški* || *prasaški* (fig.) ‘=*prāčji*, praseći’, *zājedniški, Gřška, gřški, Nēmaška, nēmaški, vodiški* (< *Vodice*), *Liška* ‘Ličanka’, *liški, Lūška, lūški, Prēška, prēški, Brāška, brāški, přškati* ‘tračati; prčkati’, *přškarīje* ‘bezvezne stvari; *t’ākule, přške*, tračevi’; dubletno: *jūnaški* || *jūnački* ‘snažno’ (npr. *Vitar pūše jūnaški; Třlicāla san nō jūnaški*) (opr. *junāški* || *junāčki* (rij.) ‘junački’), *mřtvāški* || *mřtvāčki, stūpaški* (rij.) || *stūpački* ‘objema nogama, sastavljenim stopalima (skočiti)’, *ūbitaški* || *ūbitački* ‘ubitačan, mukotrpan’, *bōraški* || *bōrački, tōška* (rij.) || *tōčka, rūška* (rij.) || *rūčka, ĩgraška* || *ĩgračka* (starije: *zogatula* (rom.)), *dēško* (rij.) || *dēčko* (izvorno i češće: *mladīt*); novije: *plāška, plāškāš, oplāškati, lūlaška*; ALI: *popēčka, s popēčkun* (G, I < *popēčak* ‘žarač’), i dr.;

čn > čm: prez. < *počāti, načāti, začāti (se)* (npr. 1.l.sg. *pōčmin, nāčmin, zāčmin (se)*);

čn > šn: *mlišno, tōšno* || *tōčno* (= *tāčno, jūšto*), *mūšno* ‘malo vjerojatno, teško (da će se nešto dogoditi)’, *nāušna* || *nāučna* ‘navikla’, *ōbišna* || *ōbična, dōtišni* || *dōtični, prīlišno* || *prīlično, ōblašno* (rij.) || *ōblačno*, i dr.;

čń > šń: *pōkoj višńi, mlīšňak* ‘maslačak’, *gužišňak* ‘anus; rektum’; *kāšňak* || *kāšňik* ‘najdonji čep na bačvi’ (ako je < **kaca*);

***dět (> det) > dek:** *smřdekļiv (smřdekļivi)* ‘smrdljiv’; *smřdekļivac, smřdekļivica* ‘smrdljivica; smrdljiva trava’ (usp. SZ skupina: *sm(a)rdetļiv*);

dk > tk: *nāpřitka* || *napřitka* (G sg. < *nāpřidak* || *napřidak*); ALI: *dohōdka, zbōdka*²⁰³;

dl (> zdl) > zl: *zlāka, zlākavi* (češće: *gūňavi* || *kosmāti*), *kozlāk* ‘vukodlak, vrag’; ALI: *dlēto* || *dlēto, dlān, dlāb* ‘daščica, udlaga’;

²⁰³ Iako možda zvuči nevjerojatno, mnogo je puta registrirano neasimilirano po zvučnosti. Istina, ponekad se može čuti i glas između *d* i *t*. Napominjemo da se primjer *napřitka* koristi znatno češće od ostalih dvaju.

ds > c: *Pocëlo* (top.; geografskim položajem uistinu opravdava svoj naziv), *pöcira* ‘tekućina za usiravanje mlijeka (*nikodöba od sirišt’a o kozlit’a, a käšne kupövna*)’, *pociriti (se)* (nsv. *pociriväti (se)*) ‘uliti *pöciru* u mlijeko, usiriti (se)’;

dš (> tš) > č: *počiti* (nsv. *počiväti*) ‘podšiti obuću, zašiti potplat; obložiti *daskämi* (npr. brod), *tikulam* (ciglama) (npr. *kömin*) ili žicom (*vjšu*), i sl.’;

ft (> kt) > xt: *müxte* ‘mukte, besplatno’, *mañamüxte* ‘gotovan, osoba za koju rade drugi; muktaš’ (tur. *müft*);

g > b: *dläb* ‘daščica, udlaga’, *dlabäti* ‘staviti *dläb*’;

gök (> xk) > fk: *läfki* (rij. *lägak*) ‘lagan’ (mladi: *läk(i), lägan(i)*);

gl > gļ (ispred prednjih vokala) *gļista, gļindūra* ‘meduza; izraslina, žlijezda; zla, odurna žena’ (mlet. *glandole*); nekoć redovito, danas vrlo rij.: *gļēdati, pogļēdati, zgļēdati, zagļēdati (se)*, itd.; ALI: *gļēžāñ, gļīb* (novije, rij.; inače: *fāng* (u moru) (rom.), *kaļūga* (na kraju)), i dr.;

gn > gñ: *gñüša* || (pojed.) *gñösa* ‘ono što je gnusno’, *gñüšasto* ‘gnusno’, *gñušarija* ‘gnusnost’, *vagnēsti* || *ugnēsti* ‘utisnuti, ugurati’, *zagnēsti* ‘zatisnuti’, *nagnēsti* ‘natisnuti’, *gñäca* ‘gnjecavost’, *gñäcavo* ‘gnjecavo’, *gñät(i)* (prsl. *gñnatъ*) ‘gnjat(i), dio nogu’, *gñäzdo, gñila* ‘glina’, *gñida* ‘jajašce uši’, *gñöj* || (češće i vjerojatno novije) *gnöj, gñojiti* || (češće) *gnojiti*; ALI: *nēgnöj* ‘vrsta grmolikog stabla’, *zagnäti* ‘potjerati’, *prīgnüti (se)* (|| *potüliti se*);

xl > xļ: *xļipati* ‘hlapljivo disati; glasati se pohlepno za nečim’, *xļincati (se)* (fig.) ‘plakati, cmizdriti’, *xļinuti* ‘naglo probiti u mlazu (npr. krv)’; dubletno: *xļemüt’äti* || *xlemüt’äti* || *xļevet’äti* || *xļevet’äti* ‘mučkati’, *xļīb* (arh.), *Pöxļīb* (top., otočić), *xļandrövina* ‘landovina („divlja riba“), *xļüstati* (sl. *cāmbati*) ‘(fig.) gaziti (ob. po mokrom)’; ALI: *xļäpati* ‘halapljivo jesti’, *xļēpiti* (sv. *poxlēpiti*) || *lebediti* || *grüstiti se (za čñ)* ‘čeznuti, žudjeti’, i dr.;

-ina > -iña: (u manje konzervativnih rjeđe) *dumbiña, dugiña* (novo: *dužina*), *širiña, težina, slabina, jačina, mrtvina, višina* || *visočina* || (rij.) *vīšāk* (novo: *visina*), *dalina* (novo: *dalina*), *plitkiña* || *plitköt’a* (i novije: *plit’ina*), *sirovina* ‘sirovost’, *kiseliña* ‘kiselost, kiseloca’; ALI: *kiseliña* ‘giht; solna kiselina (|| *äcid(o)* samo u \diamond *lūto kākō (i) äcid(o)*), *brzina* ‘brzina’ (starije: *žveltica* ‘brzina; brza osoba’), *vrut’ina, ploština* || (novo) *površina* ‘površina’, *purina* ‘nezačinjeno (*pūro*) jelo’, *oštrina* ‘oštro morsko dno (nepogodno za sidrenje)’, i dr.;

j > n: *austrinski*;

k- > t’-: *t’ixäti, zat’ixnüti* (< **kyxati*), *t’ixavac* ‘kihavica, nadražaj za kihanje’, *t’ikara* ‘šalica’ (< mlet. *chicara*);

kök (> xk) > fk: *mēfki* || *mēfki* (rij. *mēkak*) ‘mek’ (mladi: *mēkan(i)*);

kč (> vč) > fč: *drufčije* || (novije, pojed.) *drüfčije* || *drugáčije*;

kt' > xt': *xt'î* (G sg. *xt'erê*, N pl. *xt'ëre*);

kj > t': (u romanizmima) *măt'a* 'mrlja', *mat'ăti* 'umrljano', *mat'ăno* 'umrljano', *t'ănta* (augm. *t'antürina*) (nekoć) 'opletena boca (talijanska)';

kl > kļ (ispred prednjih vokala²⁰⁴) *kļāknūti* || (novije) *kļāknuti*, *kļāčāti*, (*pro*)*kļāti* || (*pro*)*kūnīti* '(pro)kuniti', *prokļīnāti*, *prōkļet(i)* 'proklet', *kļētva*, *kļēsen* 'nakupina skrutnute tvari (npr. krvi, taloga)', *kļiške* 'klijesta', *kļica*, (*po/pro*)*kļičīti* '(pro)klijati', *kļīn*, *kļēpāc* 'klatno zvona; čepēr (krpelj) pun krvi', *kļēpati* 'klimati; klecati, teturati; mlitavo visjeti', *kļēpasti* || *kļēpavi* 'klimav; slab, oronuo', *kļōcati* 'klecati (od nemoći)';

kļ > kn̄: *kn̄ākasti* 'kljast, sakat; zakrivljenog tijela', *kn̄ākica* 'sakata ruka', *Kn̄ājō* || *Kn̄ājīt* (nadimak);

kr > xr: *xrōšta* (rom.) 'korica (od prljavštine, npr. na tijelu, posudi, i sl.; zagorena kora peciva)' (inače: *kōra*), *xrōštul* (češće pl. *xrōštulī*) (rom.) 'slastica što se pripravlja ob. o Uskrsu', *xrāsnica* 'uski *capūn* (trnokop) kojim se obrađuju nepristupačni krški tereni - *skrāče* || *skrāsī* (površine između stijena)' (< *kras* 'krš' (germ.)), *xrāsta* (pojed., vrlo rij.) || *krāsta*;

kš (> xk > fk) > fč: *polafčica* 'olakšanje, olakšica', *oblafčāti* 'olakšati', *omefčāti* 'omekšati' (mladi: *olakšāti*, *omekšāti*);

kt > xt: *nōxti* (N sg. *nōxat*) (u svim padežima *xt*) (prsl. *nogътъ*), *zanōxtica*, *lāxta* (G sg.; i u ostalim padežima osim N sg. *lākat*), *dōxtor* || (starije, češće) *likār* (ž.r. *dōxtorica*) 'liječnik', *doxtūr* '(fig.) osoba koja se pravi važnom, "diplomat"; rječita osoba', *trāxtor* (novije) 'traktor; freza', (*s*)*traxtorāti* '(iz)orati frezom';

l > n: *Gōspe o Kārmena*;

l > r: *pīrit* 'pile, pilić', *ārkoxol* || (pojed.) *arkoxōl* (novije), *pīrula* (rom.) (mlet. *pilola* || ("più volgarmente") *pirola*), *fīmilānti* || (pojed., rij.) *fūrmini* 'žigice' (rom.);

l ↔ r: *Ludōrfo*, *rašapašāle* 'ravnodušno, bezbrižno' (tal. *lasciar passare*), *levōrver* 'revolver' (angl.) (novije);

l(a)s > l(a)c: *pūlāc* (G *pūlca*) 'puls, bilo' (germ., lat.);

ls > lc (mladi: > lš): *fālcī* 'pogrešan, krivi; lažan; prijetvoran' (mladi: *fālšī*), *falcifikūn(ka)* || *falcūn(ka)* || *fālcā munīta* 'licemjer, prijetvorna, lažna osoba' (mladi: *fālšūn* || *fālša munīta*),

²⁰⁴ Prema riječima Josipa Galića (pismo): »Do prijelaza *kl > kļ* i *gl > gļ* dolazi samo onda kada se iza njih nalazi prednji vokal. Primjer *glib* vjerojatno je kasnijega postanja, tj. u govoru se pojavio onda kada spomenuti prijelazi u zaglavskome govoru više nisu bili aktivni. Naoko od toga pravila odstupaju primjeri *kļāčāti*, *kļāti* i ostali njima slični, međutim u svima je njima /a/ zapravo refleks prednjega nosnog samoglasnika (dakle, također prednjega vokala) iza palatalnoga *ļ*, usput, to bi moglo značiti i da je prijelaz *kl/gl > kļ/gļ* stariji od zamjenjivanja prednjega nosnog samoglasnika fonemom *a* iza palatala.« Dodajmo i da je u *kļōcati* prethodno došlo do prijeglasa (*e > o*).

falcitâd ‘licemjerje; lažna stvar’, *balsamâti* || (rij.) *balcamâti* ‘balsamirati’, *balsamân(i)* || (rij.) *balcamân(i)* ‘balsamiran; (fig.) očuvan (od rada)’, *balsâm* ‘sredstvo za balzamiranje’ (rom.);

Ĵ > ĥ: *pêdañ* (prsl. *pêdbъ*) (primjer donosimo tek radi usporedbe sa hrv. stand. likom *pedalj!*); *gromuñâti* (i izvedenice) ‘drobiti, mrviti (ono što je grudičasto)’; ALI: *pövodaĴ* ‘jaka kiša’, *gromûĴa* || *gromûĴica* ‘grudica (skrutnute tvari)’ (sl. *grûna* ‘(veći) grumen (ob. zemlje)’);

mĵ > mñ / vñ: *tavnâñ* || *tamnâñ*, *davnâna* || (rij.) *damĵâna*, *Lavnâna*;

ml > mĴ: *mĴaka* || *kaĴuga* ‘raskvašena zemlja, blato’, *mĴoxavi* ‘mlohav’, *omĴoxaviti*, *razmĴoxaviti (se)*; ALI: *mlâko*, *(s)mlâčiti* (usp. SZ skupina ugl.: *mĴaknô* || *mĴakô*, *smĴâčiti*);

mn > vn: *sedavnâjst*, *osavnâjst*, *gûvno* (poznato kao leksem, ali Zaglavci nisu imali gumna za vršenje žita); ALI: *mnôgi* (stara riječ, rij.), *potamniti* ‘potamnjeti’, *dāvâti tamnôšt’un* ‘biti bez ukusa’;

mñ > mĴ: *sûmĴa*, *(po)sûmĴati*, *sumĴovito* ‘sumnjivo’, *(ne)pômĴa* ‘(ne)pomnja, (ne)pažnja, (ne)promišljenost’, *(ne)pômĴiv(i)*, *dîmĴak* || (rij.) *fumâr* (rom.), *dîmĴacar*, *dîmĴa* || *dîmĴe* (pl. tantum) (G: *dîmaĴ*) ‘prepona’ (usp. *popôna* ‘prednja trbušna stijenka; donji trbušni mišići; vrsta mreže stajačice’²⁰⁵);

mr > br: *bravînac* ‘mrav’ (< **morvъ*), *bravîncevîna* ‘mravinjak’;

ms > řs: *rasplânsârîti se* ‘rasplamsati se (*ogâñ*); (fig.) razljutati se (*čeĴade*)’;

mt > nd: *plandisâti* ‘plamtjeti’, *plandisâti se* (fig., rij.) ‘biti izložen ognju’;

n > Ĵ: *Jerôlim*, *filâncâ* ‘financ u doba Kraljevine Jugoslavije’ (usp. D: *fîdûncâ*) (germ.), *fĴmilânti* (|| (pojed., rij.) *fûrminî*) ‘žigice’ (rom.);

n > ř: *(po)ñîknuti* (|| *(po/pro)kĴčiti*) ‘niknuti’, *samoñîk* (pl. *samoñîci*) ‘samonikli krumpir’;

-n > -r: *rênger* ‘rendgen’ (novo);

nč > nž: *narâñža* (tur.), *narâñžasti* (pojed.) || *nârančasti* (novije);

nd (n (+j)) > ñ: *přtêñiti* (pojed.) || *přtênditi* ‘položiti pravo na što, pretendirati’;

ñ (> n+j > jn) > j: *majkâti* ‘manjkati’, *pomajkâti*, *zmajkâti*;

p > ř: *Ĵufîna* ‘lupina, ljuska (*od grôzĴa, sôčiva, jâĴa...*)’ (opr. *kaftunîca* ‘deblja ovojnica, opna, tvrda ljuska sa sjemenom (npr. od *žêĴuda* ‘crnikina žira’, *orîxa*, ali i *brôske* ‘vrsta lisnatog kupusa’, i dr.)), *Ĵufînâti (se)* ‘ljuštiti (se)’; *fôker*, *fokerâš* (novije) (angl., germ.);

p > v: *poverûn* ‘feferon’ (rom.); ALI: *papřika*;

²⁰⁵ *Popôna je dôĴi kod dîmaĴ, di su dîmĴe. Ko ti pûkne popôna, čêka te operâcija, ča ranije - to bôĴe. Čřiva se tôču u vâ to ka mêzdra popûsti; ko se mêzdra ogôvni, biš ûmra! ; Ka popôna pûkne, tô je jêben posâ, nâjskôĴi dêbelima. Ne smîš više nijedan kârâg dĴizati. Mòre pûknuti i ka nâĴlo zakrêneš životûn.*

***pš** (> **ps**) > **č**: *čenića, čenišnica* ‘vrst trave’;

pk (> **vk**) > **fk** (?): *kâfka* ‘tonzura, obrijani krug na tjemenu’;

pk (> **vk**) > **fk**: *třfki* ‘trpak’; ALI: *pâpka* (G < *pâpâk*), *pûpka* (G < *pûpak*);

pl > **fl**: *flabāja* ‘svjetina, rulja; metež’ (mlet. *plebàgia*, tal. *plebaglia* ‘svjetina’); (?) (*u*)*flâñci* || (rij.) *uplâñci* || *uštrâñci* (rjeđe u sg.) ‘dronjci’; ALI redovito: *plañcîd* ‘poderotina (na obući ili odjeći)’, *plañcîdovica* ‘osoba koja nosi dronjke’, *rasplañcâti (se)* ‘poderati (se)’ (< germ. *Plance* (?)), i dr.;

pl > **bl**: *blüşkati* ‘pljuskati (npr. valovi u brod)’; ALI: *plüşka* ‘šamar’ (rij.; češće: *kapelâda* (rom.)), *plüşnuti* (nsv. *plüşkati*) ‘šamarati’ (rij.; češće: *kapelâti* (nsv. *kapelivâti*) (rom.)), *plixa* ‘pljusak’;

ps (> **sc**) > **šč** / **fc**: (*o*)*ščovâti (kôga)* ‘(u)koriti, izgovoriti ružne riječi’ (usp. *beštîmâti* ‘psovati’ (rom.) (usp. Dragove: *ps* (> *šč* > *šč*) > *č*: *čûti (se)* (!) ‘(u)koriti; (se) prepirati se’), *fcôsti* (rij.) ‘psovke, pogrdne riječi’ (usp. *beštêmija* ‘psovka’ (redovito) (rom.)), *kâfca* || *kâvca* (lat. *capsa*) ‘lijes’, *kâfcu(l)* (pojed.) || *kâpsu(l)* ‘antibiotik; kap(i)sla’;

ps(j) (> **pc** > **vc**) > **fc**: (stari redovito) *lîfči* || *lôfči* || *lûfči* ‘ljepši’ (mlađi redovito: *lîpši*);
r > **l**²⁰⁶: *luzâr* ‘ruža’ (rom.), *luzârij* || *luzârij* ‘pobožnost krunice’, *lucmarîn* (rom.) ‘ružmarin’, *Ludôrfo* (rom.), *lëbro, zalëbreñak* ‘ = z *bânde lëbar (o prâšca), zmëd’u pršûta i špalëte*, *Lëbre* (nadimak), *pölebrica* ‘upala plućne maramice’ (starije i češće: *plaurîta* (rom.)), *slëbro, slebrëni* (nekoć, danas *srëbro, srebrëni*)²⁰⁷, *klitizîrâti* (uz starije: *kritikovâti*) (rom.), *lemôrt* || *lemûrt*’ (|| *têga*) ‘remorkaža, tegljenje plovila’, *lemart’âti* || *lemurt’âti* || *lemort’âti* ‘remorkirati, tegliti plovilo’ (rom.); relativno novije riječi: *lizêrva* ‘rezerva’, *lizervâr* ‘rezervoar’ (germ., lat.), *legrût* ‘regrut’ (germ.), *lefe(k)tôr* ‘reflektor’ (germ., lat.), i dr.; dubletno: *lošt’êra* || *rošt’êra* ‘plitka posuda za pečenje u *špâxeru* (štednjaku)’ (rom.), *põtolica* || *põtola* ‘potpora’ (*dāvâti põtol(ic)u kômu*), *mandolîn(k)a* ‘mandarinka’ (novo); ALI: *narëbrîti se* ‘narogušiti se (npr. u opasnosti); (fig.) naljutiti se’;

²⁰⁶ Usput napominjemo kako nitko, ni najmlađi, ne govori *jel* namjesto *jer(bo)* (osim pojedinačne varijante *jëbo* u starijih), za razliku od štokavaca kod kojih je u novije vrijeme ta pojava uhvatila dosta maha.

²⁰⁷ Matija Šešelja 1953. g. kazuje Olinku Delorku pjesmu „Dva su bora, oba su jednaka“ (*Jednomu ću kolajnu od zlata, / drugomu ću jabuku od srebra.*) (usp. Delorko 1954: 229–230). No, Jakov (Jakša Čedomil) Čuka 1886. g. u dostupnoj nam pjesmi („Dva su vrha, oba su jednaka“) bilježi mahom *srebra* (usp. Delorko 1954: 227–228). Naravno, dokazna vrijednost ovih potvrda ovisi o vjernosti zapisivanja, odnosno jesu li zapisivači bili skloni „prepravljanju“ (Čuka na hrv. stand., a Delorko na „čistiji“ čakavski).

(*f*)*sk* > (*f*)*st*: (samo za usporedbu sa hrv. stand. oblikom!) *xřstati* (|| (samo o hrani) *xřstu|ãti* || *xromuřt'ãti*) (< **xřostiti*) 'hrskati', *xřstavo, na xřst (kũxano)* 'neraskuhano, al dente', *prxřsnuti* || *prxřstati* 'pregristi; (fig.) = *prmuãati, prgucãti*, ne uzvratiti uvredu', *zaxřsnuti se* (fig.) '(nehotice) opsovati', *xřstãníõla* 'hrskavica'; *xřusta* (češće u pl.) 'visoka stijena' (< **xrustъ* / **xrъskъ* / **xruskъ*);

s > *c*: (*po*)*cìcati* (više fig.) || (*po*)*sasãti* '(po)sisati', *cìce* (češće u mlađih) || *sãse* || *prřsa*; (romanizmi) *pocēs* 'površina, teren (|| *plořtina* || *trãmet*); posjed', *pocesãti (se)* 'zaposjesti; (fig.) nametnuti se, zavladatai', *pĩnac* 'penis', *rãca* 'pleme; soj; rasa' (germ. *Rasse*, tal. *razza*), i dr.;

s > *ř*: (u nsv. oblicima glagola, gl.im., gl.p.t., i dr.) *opařivãti* || *opařevãti, obiřivãti* || *obiřevãti, prpiřivãti* || *prpiřevãti, naviřivãti* || *naviřevãti, prpiřivãne, naviřivãne, Uzneřeње, doneřin* 'donesen', *povĩřiti se, vĩřãk* || *viřina* || *visoãina* 'visina', *pũřti* || *pũřti* || *pũřti* (imp. <*pustiti*);

s > *ř*: (distantna asimilacija²⁰⁸) *řũřa* || *řũřa, řuřiti (se)* || *suřiti (se), řũřa* 'sitni priobalni raãić', *řkõruřva* || (češće) *řkõruřva* 'oskoruřa', *řukořãn, řukořãnac* (ž.r. -ãnka), *prařařki* || *prasařki* (fig., npr. *Prasařkã ãeļadi!*; *Kũxa po prařařkũ* '(on) kuha vrlo loře'; inaãe: *prããji*;

s > *ř* (u brojnim romanizmima) *bãřta* 'dosta (kao naredba)', *bãřta řikũro* (arh.) 'dovoljno sigurno (uzvik)' (*řikũro* danas samo u řali, inaãe *řigũro* || *řigũro* 'sigurno'), *řĩ* 'da (osobito pri poticanju)' (inaãe se za potvrđivanje koristi *jẽ*), *põjti řõto* 'propasti', *Gãřpar, řãla* 'prostorija', *řõdica* 'soda bikarbona', *řãldo* 'ãvrsto, uãvrřceno', *řalvaõmine* 'pojas za spasavanje', *řõrta* (|| *vřřt(a)*) || *bĩr* 'vrsta', *řpãř* 'šetnja', *řũbito* 'odmah, istog ãasa (samo kao naredba)' (arh., nekoã), *kunřerva* || *kunřerva, liřpita* 'naslage plijesni' (mlet. *lispio*), *pĩřtula* 'poslanica (drugo misno řtẽne)', *pořãncija* 'potencijal, moã; nametanje vlasti' (mlet. *possanza*), *peřkarĩja* 'ribarnica'; *řkrããa* || *řkrããa, řkrããje* || *řkrããje, řkraãljivo* || *řkraãljivo, řpõrt* || *řpõrt*²⁰⁹ '(ob. ironiãno) uřivancija' (relativno starije), itd.; u novoprimitivnim anglicizmima, npr. *řpĩker(ica)*; ALI: *pẽnsija* (ranije mořda: *pẽnřijũn*), *pensijonẽr* (novo), *řkarsãti se* 'smanjiti se', *řtũmak* 'želudac', *balaũstra* 'ograda', *fãlco* (mlađi: *fãlřo*), itd.;

s (> *ř*) > *ã*: *ãuřit* 'tavan' (rom.);

²⁰⁸ Odnosno jednaãenje po mjestu tvorbe na daljinu. Hvala prof. Josipu Galiãu koji nas je upozorio na nuřnost razluãivanja ostalih primjera *s* > *ř* od ovih.

²⁰⁹ Primjeri upotrebe: A: *ãã mi'ř da jã vo o řpõrta ãinin, ãa ne vĩř da ne mõrin!* B: *A mẽni je o řpõrta, jẽ li?! 'Ti bogovĩt'ãnicu... (zadnje je zamjena za psovku); ð bãtiti řpõrt* 'razmetati se gizdavim, řportskim stilom, "tjerati" takav stil' npr. *Nõsi řpõrski řt'ãp lustrofinãn* 'lakirani.' *Mĩřli da te ga bõļe begeñãti* 'cijeniti' *ãa bãti řpõrt. Jãdna potřiba...* 'bijednik (podrugljivo).'

sc > šc (fakultativno): *šciditi (se)* || *sciditi (se)* ‘iscijediti (se)’, *rašciditi* || *rasciditi*, *šcid’eno* || *scid’eno*; ALI: *scīpāti, racīpāti*, i dr.;

sc > šc: *prāšca* (G sg.), *prāšci* (N pl.) (<*prāšac*); *praščëvina* ‘svinjetina’ (usp. S, Br, D, Bo, So, Ver, Po, VR: *prajcä* || *prājçä*; Ž, L: *prāfca*, Sav: *praščä*);

st’ > št’: *št’ōfati* || *st’ōfati* (sl. *zbādati*) ‘izbosti, izbockati; isključati (ptica)’; *št’ixāti se* || *st’ixāti se* ‘iskihati se (ob. o glavonošcima: pustiti crnilo)’, *rašt’arāti (se)* || *rast’arāti se* || *razvëdrīti (se)*; *Svāš t’e se raspāsti*; *Večerāš t’e dōjti*; *Not’āš t’e būra*; *Sëutroš t’e* || *jütroš t’e biti donësa*; (futura) *Narëšt’e* ‘narast će (3. l. sg.)’ : *narëšte* || *narëšt’eju* (3. l. pl.); *pāšt’e* ‘past će’ (3. l. sg.) : *pāste* || *pāšt’eju* (3. l. pl.), itd.;

sěň- / stěň- (> (*s*)*tin*) > **ciñ / tiñ**: *ciña* || (samo u ◊) *tīña* ‘sjena’, *uciñiti (se)* ‘osjeniti (se)’, *ocënuti* (ob. samo o ljudima) || *ustīnuti* (općenito) (nsv. ob. *stīnuti*) ‘ohladiti se, smrznuti se’; ALI: *stēna*;

sm > cm: *lucmarīn* ‘ružmarin’ (rom.);

śū > šñ: (jednačenje po mjestu tvorbe u *sandhi*-položaju²¹⁰) stariji redovito: *š nūn*, *š nūn*, *š nīxovin*, *š nīgōvin* || *ñegōvin*, *š nēvun* || *š nēzinun*;

st > z: *āzma* (i starije: *pīxare*) (<tal. *asma*);

***stb > st > c** (sporadično) *caklīnka* (rij.) || *caklënka* || *caklenīca* ‘staklena posuda’; ALI: *stāklo*, *staklëni (staklīn)*, *Stāklar* (nadimak), *stāblo*, *stāti (se)* ‘stati; (se) ustati’, itd.;

stv / stb > zb: *īzbina* (ne nužno fig.!) ‘jestvina, jelo’;

š > s (do promjene zapravo nije došlo (osim palatalizacije *n*); primjere donosimo tek za usporedbu sa hrv. stand.): *sliīva* (< **slīva*), *slivīt’* (|| (starije) *āmūl(a)*) ‘šljivic’, *slīvar* (pl. *slīvare*) ‘rajčica šljivar’, *slīvovica* ‘šljivovica’, *skriīna* (< **skrina*), (*u*)*skopīti* || *otūt’i* (< **skopiti*), *skōpac* ‘uškopljeni brāv (ovan) ili jārac’; ALI: *špīla* (novo) (grč.);

š > s: (u većine starijih) gl.im. *kōseñe*, *mšseñe*, *prōseñe* || *prōšña*, *nōseñe* || *nōšña* (G *nošñë*); *osiñuti* || (rij.) *ošīnuti* (ob. *grūn*), *osiñen* ‘ošinut²¹¹ (ob. fig. = *ovlādan*, koji se ponaša poput opsjednutog, pomućenog razuma)’;

šk > šv: *krūšva* || (novije) *krūška*, *rant’īni su trī krūšvice* ‘naušnice s tri kruškolika filigranska privjeska’;

²¹⁰ Tj. na granici dviju jezično-pravopisnih riječi koje čine jednu fonetsku riječ.

²¹¹ No ne isključujemo, osobito s obzirom na najučestaliji kontekst u kojem se rabi, mogućnost da je ovo od *sěň-* / *stěň-* (‘opsjenjen, obmanut’ (od vraga) = *ovlādan*), ili pak od *opsi(d)nen* ‘opsjednut’ (= *ovlādan*) (budući da su redoviti gl.p.t. tipa *nāgnēn*, *uvēñen*, *dīgñen*). S druge strane, moguće je i da je ovaj drugi oblik nastao od **sijati* (*o*+*si(v)nuti*) (s obzirom na *grūn ga je osīnu* || *ošīnu*). S obzirom na činjenicu da *osiñen* nema varijante sa *š*, vjerojatno se ovdje radi o dvjema različitim osnovama.

šl > šļ: *šļāpe* (novo; izvorno: *cavāte* || *capēle*); ALI: *šlāngi* (tal. *slanciato*) ‘vitak’, *šlēta* (|| *figūra*) ‘građa, oblik tijela’, i dr.;

št > sk; šk: *skūcati se, skūcaņe, skūcavac* ‘štucavica’; *kļiške, kļiškār* ‘škorpijon’;

t > c: *gūcaļ* || *gūc* ‘gutljaj’, *gucāti* (sv. *gūcnuti*) (i izvedenice);

tļ > kļ: *pēkļa, zapekļāti (se), pekļāti se* || (ob. fig.) *pēkļati se, pekļanija* ‘spletka’, *pekļānac* (ž.r. *pekļānka*) ‘spletkaroš’; novo: *šēprkļa* (izvorno i češće: *šāplanko* i pridjev *šāplankasti* ‘šepRTLjav, nespretan, zbunjen’);

tn > kn (> kn): *sīknīca* || (rjeđe) *sīknica* ‘okruglo sito, rešetno’ (*sīto* je veće), *sīknīčar* ‘izrađivač i prodavač *sīkn(j)ic*’; ALI: *sitnīca* ‘sitnica’, *sītņi (sītan)* ‘sitan’, *Sītņo* (top., uvala) (možda < *sīt* ‘biljka sit, sitina, žukva (*Heleocharis palustris*)’ koji je uistinu rastao u Sītņi i kojega Zaglavci danas nazivaju samo *žūk* (tal. *giunco*); zanimljivo je da se njegovo pruce koristilo upravo za pletenje *sīknīc*);

v > b: *kūrba* (augm. *kurbetīna* || *kurbāč(in)a*; dem. *kūrbica*), *kurbaņskī, kūrbovati se, kurbarīna* ‘ženskar’, *kūrboluk* ‘kurvarluk’; *govnobāļac* ‘kukac kornjaš, govnovalj (*Scarabeus sacer*)’;

-v > -g: *nāplōg* (pl. *nāplōzi*) || (rij., ob. mlađi) *naplōv* ‘snažna kiša’ (usp. *plīxa* ‘pljusak’) (usp. So: *plāsa* ‘pljusak’, *nālōg* ‘snažna kiša’);

v- > j-: *jāpān* || (novije, analogijom < *vapno*) *jāpno* ‘vapno’, *japnēnica* ‘jama ili peč u kojoj se pali vapno’, *japnīšt’e* (|| *ruināc*) ‘otpala žbuka’; *japnēnac* ‘vapnenac’ (novo!);

vk > fk (rijetki su stariji govornici u kojih kadšto izostaje ova promjena, dok je u mlađih većinom v): *barōfka* (G pl. *barōvak* || *barōfk*) ‘češer’, *žerāfka* ‘žeravica’, *prprodāfka* (m.r. *prprodāvac*) ‘(pre)prodavačica’, *ōlofka, slōfkati, Zāglafka, Sāfka* ‘Saljka’, *Drāgoška, Božāfka, Slāfko, Žifko, Ifka*, vrste smokava: *sifka, pifka, petrōfka*, itd.;

vs, vc; vč > vc; vč > fc; fč (rijetki su stariji govornici u kojih kadšto izostaje ova promjena, dok je u mlađih većinom v): *Lāfca, ōfca* || *ofčina, črifce* (dem. < *črīvo*), *žifci* (novo); *žifčan(i)* (novo), i dr.; ALI: *dīvce* || *drīvce*;

z > s: *bēs tebe, s kūt’e* ‘iz kuće’, *rās tēbe* || *uzā te, kros cēlo tēlo* || *tīlo*, itd.; neobično: *sa pēt* ‘za pet, izvrsno’; dubletno: *zvēčera* || *svečera, zjūtra* || *sjūtra*; *Saxarija* (pojed.) || *Zaxarija*;

z > ž: (u brojnim romanizmima) *mižērija* ‘bijeda; mala ili bezvrijedna stvar; ništavna osoba’, *kažīn* ‘bordel; (fig.) prljavo mjesto’, *žvēlto* || *lēšto* || *bjzo, žardāti se* ‘usuditi se’, itd.;

z > ž: *čīžme* || (nekoć) *štivāle* (rom.), *zimogrōžan (zimogrōžni)*;

za (> ža) > ča: *čafarān* ‘šafran’ (samo u ◊ *žūti je (žūtī se) kākno (i / da) čafarān*) (arap. *zafarān*, tur. *şafran*);

zg > sk: G *môska* (rij.) (<*môzak od živinê*), pl. *môskovi* (rij.) (<*môzak* ‘konopac provučen kroz oka na krajevima mreže’);

zg (> zk > sc) > šc: G *môšca* || *môzga*, pl. *môšci* (<*môzak od živinê*); G *môšca*, pl. *môšci* (<*môzak* ‘konopac provučen kroz oka na krajevima mreže’);

zgn > žgn (fakultativno): *žgnāviti* || (češće) *zgnāviti* ‘zgnječiti, smēžiti’; ALI: *zgnīliti*, i dr.;

zn > zl: *zlāmen* (rij.), *zlāmenati se* ‘prekrižiti se’, *zlamēne* (u \diamond *čūda i zlamēna* ‘mного’; *za čūdo i zlamēne* ‘začudo’; *īnti zlamēne!* (psovka), i sl.);

zn > žn: (jednačenje po mjestu tvorbe u *sandhi*-položaju) stariji redovito: *ž nīgōve* || *nīgōve*, *ž nīxove*, *ž nēje* ‘iz nje’, *ž nēga*, *ž nīx*, *bēž nēga* || *bēž nēga*, *rāž nēje* || *uzā nū* || (mlađi, pojed.) *už nū* / *uz nū*, *krož nīxovu*; dubletno: *žnārīti* || *znārīti* (sl. *zmāmīti*) ‘izmamiti upornim moljenjem’, *žnōrīti* || *znōrīti* ‘izroniti’;

***žbr (> žr) > žd(e)r**²¹²: *žderāti*, *poždrīti* (gl.p.r. *pōždra*), *proždrīti*, *naždrīti se* (gl.p.r. *nāždra*), itd.; (usp. So: *žerāti*, *požrīti* (gl.p.r. *pōžar*), *nažrīti se* (gl.p.r. *nāžar*);

žl²¹³ > **zl** (fakultativno, u starih) *zlića* || *žlića*;

ž > r: (promjena zvana rotacizam (usp. Kapović 2008a: 177)) glagol *mōt’i*: prez. 1.l.sg. *mōrin* || *mōžin* || *mōgu (n)* / *mōgu(n)*, (...), 3.l.pl. *mōru* || *mōžu*; glagol *pomōt’i* (*kōga* || (novije) *kōmu*): prez., 1.l.sg. *pomōrin* || *pomōžin* ‘pomognem’, (...), 3.l.pl. *pomōru* || *pomōžu*, imp. 2.l.sg. *pomōri* || *pomōži* || *pomōzi*, *morebīti* || *možebīti* || (novije i češće) *mōžda*, *jēr(bo)* (<**ježe*), *nīkacor(ce)* (<**nikakože*), *svākakor(ce)*, *nīder(ce)*, *nīkamor*, *nīčesar(a)*, itd.

3.4.2. Pregled suglasničkih redukcija²¹⁴

***bč (> pč) > č:** *čēla*, *čelīnak* (rij.), *Čelīnak* (top.);

t’k > t’: *prāt’a* ‘pračka’, *mūt’a* (|| *mut’ārda*, m.r. *mut’ārdo*) ‘(pogrdno) za priglapu ženu’ (ako nije rom.);

d > Ø: (samo mladi, pojed.) *glēati*, (*po*)*glējaj*, *rā^diti*, *xo^diti*, itd.;

-d > -Ø: *sā* || *sāda*, *kā(d)* || *ka(d)* || *kāda* ‘kad (rijetko s *d*)’, *kād i kād* ‘katkad’, *nīka (vīka)* || *nīkada*, *ko* || *kod* (npr. *ko frātra*, *ko škōle*, *ko(d) mātere*, *kō tebe* || (mlađi) *ko tēbe*, *ko(d) nās*,

²¹² Međutim, nema promjene *zr > zdr* (usp. D: *zdrēlo*, *zdrījati* ‘zreti, zoriti’).

²¹³ Zapravo premetnuto <**žž*.

²¹⁴ Napominjemo kako smo ovdje također uvrstili rezultate asimilacije, disimilacije i pojednostavnjivanja suglasničkih skupova.

ko(d) níx, kôd mene || *kôd mene* || (mlađi redovito) *ko(d) mène, kôd néje* || *kôd néje* || (mlađi redovito) *ko(d) néje, kod otôga* || (mlađi) *ko tôga*, itd.), *nâpri* || (pojed., novije) *nâpri, pŕ(d)* || *pŕ(d)* ‘pred’, *sŕ* || *sŕ* ‘sred’, *spŕ(d)* || *spŕ(d)* ‘ispred; pred’, itd.;

d / t > Ø: *kaîna* (samo u \diamond *lâjati* || *kvajnâti kâko (i) päs na kaînami* || *kaînax* ‘snažno vikati, galamiti’) || *kadêna* ‘lanac’ (rom.), *Katîna* (kornatski top.);

dc, tc > c: (sporadično) *ocîci* (pl. tantum) ‘ocjedci, voda u kojoj se kuhalo zelje, napoj za stoku’, *pŕci* (N pl. < *pŕdac*), *bâci* || (rij.) *bâtci* (N pl. < *bâtak*), *mèci* (N pl. < *mètak*), *pêci* (N pl. < *pētâk*), itd.; ALI: *zbôdci* || *žbôdci* (N pl. < *zbôdak* || *žbôdak* ‘šipka; šiljato izbočenje na nekom predmetu’);

dn > d: prez. < *pâsti* (*pâdin, pâdeš*, itd.); ALI: *jâdna, jâdnica*;

dn > n: *jenôga, jenê, (ni)jèna, nijeno, svejèno* || *svèjèno*, itd.; ALI: *jèdnaki, pŕdnuti* (usp. S: *pŕniti*), *dnò, vrîdna*, itd.;

đñ > ř: (sporadično, vrlo rij.) *zâñi* || (najčešće) *zâđñi* (usp. S (i danas često): *zâñi*); ALI: *Bâđñak, (s)prîđñi, sùđñi*, itd.;

ds > s: *luskî* ‘ljudski; kako valja (npr. napraviti)’, *lústvo, gospôski, prèstava* (novije), *grâski, brôski pôd* (novo), *sústvo* (novo), *prèsjednik* (novo; starije, fig.: *pŕšidènt(o)* || *pŕšedènt(o)*), *postâv* ‘podstava’, *Gôspe lûr(d)ska*;

gd > d / nd: *dî, nîder(ce)* || (pojed., rij.) *nînder, svüder(ce)* (mlađi sporadično: *nîgdi, svügdi*), ALI: (možda nekoć) *nîgdar* ‘nikada’ (danas je redovito: *nîka (vîka)*);

gm > m: *flèma* ‘slaba, zadnja istekla rakija; flegmatično, ravnodušno čeljade’, *flemâtičan* (grč. *phlégma*, mlet. *flema*);

gš > kš > š: *lušîja* ‘voda s pepelom kuhana za pranje rublja’, *lušîjâč* ‘kabao s tri *uha* za pranje rublja na dasci’;

gv-> g-: *gôz(i)je, gozdîn (gozdèni), gozdeñâčica* || *gozdiñâča* ‘gvozdeni sud s ručicom’;

j-> Ø: *Osîp* || (novije) *Josîp, Osîpa* || (novije) *Josîpa, Olânda* || (novije) *Jolânda*;

j: ne reducira se (osim u rijetkih pojedinaca): *îj(te)* ‘jedi(te)’, *pîj, pŕvîj, sîj, ulîj, ubîj, pokrîj, smîj se*, itd.; ALI: *uîdâti, poîsti* (kadšto se čuje oslabljeno *j*, izuzev u *îsti, naîden* || *naîdîn, naîdost, îgla*, i dr.);

kæk (> xk) > k: *žûki* (nije registriran neodređeni oblik) ‘ = *gôrki (gôrak)*’;

kt' > t': *t'êrce* (V sg. < *xt'î*);

kr->k-: *kumpîr, kumpiròvina* ‘krumpirovo lišće’;

ks > š / s / x: *lušarîja* ‘luksuz, raskoš’ || (vrlo rij., novo) *lûsus* (lat. *luxuria*, tal. *lusso*), *lûši* || (vrlo rij., novo) *lûsuzan* ‘luksuzan, raskošan’, *lušâti* ‘raskošno, lijepo urediti’, *pîšica*

‘piksida, posuda za sv. ulje, hostije, i dr.’ (samo u \diamond *pokrâ bi i pišicu Bôžju*); *ëstra* ‘(fig.) izuzetno, specijalno’, *spłodîrâti* ‘eksplodirati; (fig.) pobjesnjeti (= starijem *škopijâti*)’, *esploziĵa* (rij.) || *esplôziĵa*; posve nove posuđenice: *rûsak*, *mîser*, *testîl*, *Mësiko*, *Sênija*, *eskûrzija*, *estremîsta* || *istremîsta*, *Ăsteris*; *tăxi* (*h*, a ne *ks!*) (pojed.) ‘taksi’, i dr.

kt > t (u posuđenicama, pretežno rom.): *prătik* ‘praktičan’ (tal. *pratico*), *tătika* (tal. *tattica*), *tătîĉar* ‘(fig.) prepreden čovjek’, *deĉrîna* ‘vjeronauk’ (lat. *doctrina* ‘nauk’), *fatûra* (novije), *otôbar* ‘listopad’, *prôfet* || (rij.) *profêt* ‘savršeno, izvrsno; kako treba’, *rešpêt* ‘poštovanje; ugled’, *barjatâr* (tur.); novije riječi (također samo u starih): *dijalêt* || *dijalêtika*, *lêtrika*, *lêtriĉno*, *lêtriĉar*, (*e*)*lêtra*, *trajêt*, *batêrija* || *baxtêrija* (usp. *baterija* ‘baterija’), *lefe(k)tôr* ‘reflektor’; ALI: *derêkt* ‘izravno, direktno’, *derêktor(ica)*, *prodûkt* ‘proizvod’;

kv > k: *kôcati*, *kôcavica* ‘kokoš koja kvoca i ne nese’, *raskôcati se* (*kôkoša*) (v. sljedeću bilješku), *Kôca* (nadimak za ženu koja nije mogla zatrudnjeti)²¹⁵, *brëska* (novo; izvorno: *pêrșiĵa* || *prâska* || *prâska*); ALI: *lôkva*, *poñîkva* || *ponîkva* (sl. *grapăĉa* || *proždôr*) ‘jama u kršu, ponor’, *crikva*, *smôkva*, *tîkva*, *zîkva* (usp. D: *crika*, *smôka*, *lôk(v)a*, *zîk(v)a*, *tîkva*; So: *crika*, *smôka*, *lôfka*, *zîfka*, *tîfka*);

m > Ø: *kaomîla* ‘kamilica’ (lat. *camomilla*) (usp. D: *kagomîla*), *kapišânat* ‘groblje’ (samo u \diamond *pôĵti u kapišânat* ‘umrijeti’; inače: *cimîter* || (rij.) *cimatôrij(e)* ‘zaglavsko groblje’; *grôbĵe* (|| (mlađi i nekonzervativni) *grôbĵe*) (općenito)) (tal. *camposanto*, *cimitero*);

mb > b: *abulânta* (novo) (rom.);

nad > na: *nažîvîti* ‘nadživjeti’, *nagradiĉti* ‘nadgraditi; nagraditi’, *Vĵĉino na vĵĉinax!*; *Nô je zvîr na zvîrima.*; *Ĉă tûžna môrîn, sirôta na sirôtami!*; *nă tobun* ‘nad tobom’; *na(d) nîn*; ALI: *nad năpun*, *năd manun*, *nadă t* ‘nad taj’, *nadă né* ‘nad njih’, itd.;

nkc > nc: *fûncija* (češće u pl. *fûncije*) ‘(liturgijski) obred’; novo: *fûncija* ‘funkcija, uloga’;

nt > t: *patagăna* (pojed., većina govori *mîš*) ‘štakor, ogroman miš’ (rom.), *tĵmutăna* ‘sjeverni vjetar; sjever’ (rom.), *fĵmitûn* ‘kukuruz’ (rom.);

nz > z: *bruzîn* (|| *brûnăĉ*) ‘lonac za kuhanje na *kôminu*’ (mlet. *bronzin*); ALI: *brônza* ‘bronca’;

²¹⁵ *Ka bi kôkoša kôcala – tîla bi sămo ležăti, a ne nêsti, reĉê se: raskôcana je, raskôcala se je. Užăle su žînske t’apăti ju za krêla i umoĉîti u kabă (studêne) vodê da se oxlădi mălo, jêrbo da se kôkoša svrût’i, ĉă jă znăn... ; Nesica je kôkoš kă jăja nôsî. Ka fĵmă nêsti, se raskôca i zovê se kôcavica oli raskôcana. I ûnda ko îmaš petexăna jăja, môrêš pîrit’i uĉinîti podă nû. Jêrbo ka se raskôca, sămo na gĵăzdu leži, nêt’e da grê ž nêĝa.*

*od, pod (ot, pot), ob > o, po*²¹⁶: *o* || *od* ‘od’ (*Starji je ò tebe / ôd mene / ôd néga, konôp o(d) kozê, tò je je o(d) mãtere*, itd.), *olĩčiti* ‘odliječiti’, *ozvêknũti* ‘odjeknuti’, *ozgôr(a)* || *zgôr(a)* ‘odozgo’, *ozdôl(a)* || *zdôl(a)* ‘odozdo’, *opetãti* ‘odlijepiti’, *okĩnuti* (nsv. *kĩdati; okĩdãti (se)*), *okriti* ‘otkriti’, *o kã* ‘otkad’, *oklopĩti* ‘otključati’, *opočĩnuti*, *onemôt’i* ‘obnemoći, onemoćati’, *osĩt’i* ‘odsjeći’, *obotunãti* || *opucãti* ‘otkopčati’, *ozijãti* || *razijãti* ‘odzidati’, ukloniti uzidano’, *omaknũti (se)* ‘maknuti (se); odmaknuti (se); (bez se) otići dalje’, *ôsustvo* (novije), *osũkãti, po* || *pod, spo* || *spod* ‘ispod’, *posĩt’ati* ‘podsjećati’, *poplãt* ‘potplat; taban’, *pögrlina* || *pobrãdnãk* ‘podvoljak’, *pömkli* || *potũxli* ‘podmukao, podao’, *posmixlĩv, poruglĩv, pöpis* ‘potpis’, *okolĩti* (novo) ‘opkoliti’; ALI: *obrũžiti* ‘pogrditi (koga)’, *obzijãti* ‘obzidati’, *opsluživãti* || (češće) *šerviti (kôga)* (rom.), *potpôr* ‘drveni potporanj (za *bãčvu, badãn*)’, i dr.;

**pbt > t*: *tĩca* (dem. *tĩcica*, augm. *tĩcina*), *tĩt’*, *tičarija* (zb.im. < *tĩce*);

pł > p: *töpeńe* (gl.im. < *topĩti*), *kũpeńe* (gl.im. < *kũpiti (se)*), *oköpeni* (gl.p.t. < *okopĩti*); ALI: *ĩublẽnẽ, žĩvlẽnẽ, rastöplẽnõ* || *rastãlẽnõ, usköpłẽn(i)* || *otũčẽn(i)* ‘uškopljen’;

pn > kn / Ø: *kröknuti* || *krönuti* ‘uliti samo malo čega, kapnuti’;

ps > s: *sãlam* (pl. *sãlmĩ*) (lat. *psalmus*);

-r > -Ø: *katẽta* (pl. tantum) || *katẽta* (ž.r., sg.) ‘kateter’ (novo);

rg > g: *kirugija* ‘kirurgija’ (novo);

rp > p: *šepentĩna* ‘dio fenjera koji „leži“ u *špirit’eri* (posudi koja se nalijeva *petrövlun oli špiritun*)’ (rom.);

rs > s: (romanizmi) *travêsa* (G. pl. *travêras* || *travês*; augm. *travesĩna*, dem. *travêsica*) ‘pregača; (|| *vĩzmina* || *pancẽta* || *mêzdra*) svinjska potrbušnica’, *travesũn* ‘uža, gornja pregača’, *travešãti* || *bordĩžãti* || *brodižãti* ‘jedriti protiv vjetra, u cik-cak liniji’, *travešãda* || *travesãda* || *bordĩž* || *brodiž* ‘jedno jedrenje protiv vjetra s okretanjem’, *Provêsa* || (pojed., ob. mlađi) *Provêrsa* (G. pl. *Provêras* || *Provês*) (top.); ALI: *vêrsi* ‘mahovi (npr. *Bolĩ me na vêrsi*)’ (rom.);

sf > f: *tranfũzija* || *tronfũzija* (novo);

st > s: *rẽsa* (gl.p.r. < *rêsti*), *mãsan* (*mãsni*);

sv- > s-: *sekjva*; ALI: *svẽkar* (usp. SZ skupina: *sẽkar, sek(ã)jva*; vidi u 3.3. o refleksu

**WB, *WBS-*);

²¹⁶ Promjena je fakultativna. U govoru starije dobne skupine zahvaća više primjera. Primjeri kao *osĩt’i, oklopĩti, ôsik* ‘staja’, *poplãt* su redoviti u svih dobnih skupina. *Okriti* je redovito u starijih. Čuje se, naravno, i *odlĩčiti, opetãti* || *odpetãti, odbotunãti, otpucãti, obnemôt’i*. U mlađih se promjena rjeđe provodi. Neki mladi govore čak i *podšĩtiti, podsĩt’ati*.

***sv̄r-** > **sv̄r-**, **svr-** > **sr̄, sr:** *sr̄bìti, sr̄bêž, sr̄ab, sr̄abl̄iv*; ALI: *sv̄r̄da* (m.r.) (G *sv̄r̄dla*) ‘svrdlo’, *sv̄r̄titi se (k̄omu)* ‘preokrenuti se (misao), predomisлити se’, i dr.;

šč > **č:** *pr̄ač̄it’* || *ḡudit’* ‘prase’; ALI: *ščes̄l̄ati (se), gr̄uščit’* (dem. < *gr̄ug* ‘ugor’);

-t > **-Ø:** *pūt* > *pū* (sporadično) (npr. *Pānda jedān pū si se zvāra, i čā t’eš više.*); *put* > *pu(d)* || (pojed.) *po (Šā je pud Ravānca; pud mōra; pud Ārka; pu grāda; pu Sālī*, itd.), *pē(t), dēve(t), dēse(t), dvājse(t), trēse(t)*(ali: *trēset i jedān* || *trestjedān*), itd.; u mlađih kadšto čak i *šē(st)*, ob. pri brojenju (u starijih samo npr. *šēz gōdišt’*); ALI: *mlādot, rādot, xūpost* ‘marljivost’, itd.;

tf > **f:** *plafōrma* (novo);

tk > **k:** *n̄iko* ‘nitko’, *n̄ukati, Kūn* ‘Tkon na Pašmanu’, *kāti, kāl̄ica* (m.r. *kāl̄ac* (rij.)) ‘tkalja’, *kānica* ‘šareni otkani pojas’; ALI: prez. (<*kāti*): *tk̄in, tk̄eš, tk̄e, tk̄emo, tk̄ete, tk̄u; otk̄ati*, gl.p.t. *otk̄an(i), p̄atka, p̄otkova, sl̄atki* || (fig.) *sl̄atki*(rij. *sl̄adak*) (usp. S (nekoć češće): *sl̄aki*, So i D (pojed.): *sl̄aki*);

ts > **s:** *x̄rvāski, spl̄iski, prokl̄estvo, bogāstvo, br̄aski*(rij.), *šp̄orski, p̄estō* || *p̄esto, d̄evestō* || *d̄vesto*, i dr.;

uvr- > **ur-**: (*u*)*r̄ēditi (se)* ‘povrijediti (se), ozlijediti (se)’; ALI: *uvr̄iti* || (češće) *vavr̄iti*;

-v > **-Ø:** *pr̄oti* (npr. *Jā n̄et’u govoriti pr̄oti n̄emu. ; Ě, ali ka n̄arod zgl̄asa, n̄ika n̄et’emo u v̄a n̄u!* [u *Er̄opu*] *Šl̄i bimo sv̄i pod r̄opstvo n̄emaško i prop̄ali zauv̄ike āmen. Da b̄arin sv̄i pr̄oti b̄udu!* (izgovoreno uoči referendumu o ulasku u EU, 22.1.2012.));

vd > **d:** *ōde* || *od̄eka* (rijetka restitucija *v*);

vr- > **r-**: *r̄ēb̄ac* ‘vrabac’ (< **vorb̄*); ALI: *vret̄eno, vr̄ana*;

vstv > **stv:** *kraļ̄estvo, zdr̄astvo* (novo); ALI: *luk̄avstvo* (novo, rij.; obično: *furbar̄ija* (rom.) ili pak *luk̄avština*);

zc (> **sc**) > **c:** *rac̄ip̄ati, rac̄ip̄iti, ra(s)cvat̄iti se* || *ra(s)cvat̄ati se*; ALI: *scid̄iti (se)* || *ščid̄iti (se)*;

zč (> **žč** > **šč**) > **č:** *rac̄ep̄iti, rac̄ep̄l̄eno*; ALI: *ščēznuti* ‘iščeznuti, nestati; jako se prepasti’, *ščep̄ikati, raščepul̄ati* ‘skinuti zrnje (*raz̄niti*) ili koricu i sl.’, *raščin̄iti* (opr. *način̄iti*), *raščik̄oriti* ‘raščačkati’, *raščistiti*;

zn- > **n-**: (samo u mladih; u starih kadšto samo u (*z*)*naš* (znatno rjeđe)): (*z*)*n̄aš, (z)n̄ači*;

zž (> **žž**) > **ž:** *raz̄āj̄ati se* ‘jako ožednjeti’, *ražalostiti se, (z) Žmāna* ‘iz Žmana’, itd.;

ž > **Ø** (samo mladi, pojed.; zapravo *ž* (ili *j*) oslabljene artikulacije) *j̄ā ti k̄ā en* (<*kažen*), *kū iš*, i dr.;

***žd̄** > **žd** > **ž:** *d̄āž* || (rjeđe, ne nužno fig.) *d̄āž, dažiti, nadažiti se*, i dr., *dažōvno* ‘kišno’; ALI: *d̄āžja* (G. sg.), *d̄āžji* (N. pl.), itd.;

žrv > žř: (samo u odnosu na standardnojezični lik!) *žřna* (pl. tantum) ‘žrvanj, ručni mlin za žitarice’ (< **žřrny*), *žřno* (*gôřné i dôľné*) ‘kamen u *žřnima*’, *žřnovica* ‘kvadratni drveni sanduk na četiri noge u kojem su smještene *žřna*, dva mlinska kamena’;

žv > v: *diža* || *dižica* ‘dižva, bukara.’

3.4.3. Epenteza (umetanje) i paragoga (dodavanje) suglasnika²¹⁷ ili sloga

-ce: (sporadično, najčešće u starijih) *göder(ce)* || *köder(ce)* || *gôli* || *kôli*, *svüder(ce)* ‘svugdje’, *nöder(ce)* ‘nigdje; negdje’, *nĭkakor(ce)* ‘nikako; nekako’, *svăkakor(ce)*; ALI: *nĭkamor*;
d / t: (u prefiksu) *podnāšāti se* ‘ponašati se’ (*podnāšāti* ‘podnositi’), *podjāčāti (se)* ‘pojačati (se); okrijepiti se’, *podnositi se* || *podnāšāti se* ‘ponositi se’, *potpūniti* ‘popuniti’, i dr.;

f: (samo stariji) *sfurgāti (se)* || *sřfřgāti (se)* (mlađi redovito: *surgāti (se)*) ‘usidriti (se)’ (lat. *surgere*), *surgadīna* || (vrlo rij., pojed.) *sřgadīna* (novo: *sĭdrina*) ‘konop za sidro’;

g: *Făgušto, Făgušta* (imena); *šřřėgnuti* ‘prenuti se, preplašiti se’ (< **preřti (se)*); usp. strsl. *vřsprėnořti*);

j: *dāvāti morjūn* ‘mirisati po moru’ (npr. *Morjūn dāje ōno ča je z mōra zĭřlo. I rōba ka si na řĭbax* || *na řĭbami pōsli morjūn dāje.*; ALI: *S mōrun se nĭ igrāti!*) (usp. *stvârjun* I < *stvâr*);

-j: *pirėj* || *pirėj* ‘pire od krumpira’ (rom.);

-k: *pōlak*;

-ka: (sporadično) *băř* || (rij.) *băřka, danâs(ka), not’âs(ka), večerâs(ka), sėutros(ka)* || (pojed., nekoć) *sėjutros(ka)* || (novije) *jütros(ka), ũnde* || *undėka, (o)tōte(ka), öde* || *odėka* ‘ovdje’, *kudėr(ka)* ‘kuda, kojim putem’, *odėr(ka)* ‘ovuda; ovdje negdje’, *undėr(ka)* ‘onuda; ondje negdje’, *tudėr(ka)* ‘tuda; tu negdje’, i dr.; ALI: *kămo, nămo, vămo, (o)tămo* (poznata nam je samo jedna osoba koja i zadnja tri lika kadšto govori s *-ka*), *dôli, gôri, dôma* (usp. S i So, pored većine ostalih likova, *-ka* često dodaju i u: *dôli(ka), gôri(ka)*, u S k tomu i *dôma(ka), kămo(ka), nămo(ka), vămo(ka), tămo(ka)*, nekoć čak i *tėbe(ka), sėbe(ka), mėne(ka)* (usp. Finka 1977: 140), dok je u D često *kadė(ka)* || *kăde(ka)* ‘gdje’; čini se da je u S dodavanje najfrekventnije);

-ko(j): *nŭko* || *nŭkoj mi* ‘daj mi’ (arh., pasivni leksik);

m: *dumbōk (dumbōki)*, komp. *dŭmbļi* || *dumbočĭji, dumbĭna* || (novije) *dumbĭna, produmbočĭti* ‘produbiti’;

²¹⁷ Mogli bismo ih nazvati i pokretnim suglasnicima. O navescima (pokretnim samoglasnicima) vidi i u 2.5.

n: *brancêra* || *bracêra* ‘jedrenjak za prijevoz tereta’ (rom.), *brëncati* ‘brecati (ob. zvono)’, *brunculët* ‘narukvica’ (rom.), *bñnbati* ‘prevrtati (ob. jelo po zdjeli)’, *cìncija* ‘cicija, škrtica’ (tur.), *cìngāniti* ‘iznudivati; cjenkati se’ (možda ipak prema tal. *zingaro* ‘ciganin’), *dānkle* (pojed.) ‘dakle’ (možda prema tal. *dunque*), *dñndati (se)* ‘drmati (se), tresti (se)’, *kunbüriti* (sl. i češće: *živāriti*) ‘kuburiti, tavoriti’, *kūnce* ‘mladunče psa’ (samo u \diamond *bez ditëta i kunčëta*)²¹⁸, *Lüncifer*, *manzija* (tur.) ‘čelik’ (samo u \diamond *tvjdo kãko (i) manzija*; inače, nekoć: *jacâl* ‘čelik’), *mindāla* ‘medalja’, *mintīrāti* ‘imitirati, oponašati’ (lat.), *panzâr* || *pazâr* ‘sajam’ (tur.), *rant’în* ‘naušnica’ (rom.), *rînga* ‘crta’ (rom.), *tarancāti* || *zatarancīvāti* (sv. *zatarancāti*) ‘gaženjem nabijati prekopanu zemlju’ (rom.); ALI: *cìgani* ‘ciganin’, *kuļëda* || *kulëda* ‘krijes što se palio na (sv.) *Stīpana* i na *zâdnī dān godišt’a*’;

-n: (u D, L, I; pojed., rij.) *nāmin*, (*u*) *va tīman vāšiman kūt’amin*, *š nūman*; *dōman* (pojed., vrlo rij.) ‘doma, kući’ (!), *bōramin* ‘bogami’ (pojed.); (sporadično) *nîn* ‘nije’;

r: (samo za usporedbu sa standardnojezičnim likom!) *gârza* (tal. *garza*);

s: *poskružāti* ‘pokupiti (ob. žlicom) masnoću, ulje i sl. (uokolo) koja pliva na *skōrupu* || *skorūpu*’ (ako nije < *poskoru(p)* + *žati* ili pak romanizam);

-š: *bōrmeš* || *bōrme* ‘bogme’;

-ta: (sporadično) *līpo(ta)* (kao poštapalica; i ‘čak’);

-to: (sporadično) *atrōke(to)* || *altrōke* ‘a kamoli; a ne kao’ (rom.) (\diamond *atrōketo krūxa i sira*);

-v: *petrōvļe* ‘petrolej’, *petrovļāča* ‘petrolejka’ (lat.).

3.4.4. Ozvučivanje bezvučnih i obezvučivanje zvučnih konsonanata

Ozvučivanje bezvučnih konsonanata potvrđujemo mnoštvom primjera: *Ārab* (pl. *Ārabi*), *blōmba* ‘plomba, zubna ispuna’ (germ.) (novo), *brënzā* ‘kočnica’ (germ. *Bremse*), *brënzati* ‘zakočiti; (češće fig.) (*kōga*) sprječavati’ (germ. *bremsen*), *brōnzā* (tal. *bronzo*), *na dĵk* || *nā dĵk* ‘trkom, trčeci’, *dĵčāti* (pojed., rij.) || *tēt’i* ‘trčati’ (usp. u S je redovito *dĵčāti*), *Gitārovit’(ka)* (sadašnja predsjednica; pojed.), (*x*)*armōniga* (germ., tal.), *gabīna* ‘kabina (ob. brodska)’ (germ.), *kanōnig* (germ., lat.), *madriĵkula* ‘moreplovnica’ (lat.), *manteñūda* (m.r. *manteñūdo*) ‘ljubavnica’ (rom. (*donna*) *mantenu(ta)*), *mōdrag* ‘vrsta ribe’, *Nadāle* (nadimak (nekoć) < *Bōžo*, *Božina*) (rom.), *pečūrga* ‘gljiva’, *pēršiga* (|| (rij.) *prāska* / *prāska*) (lat. (*malum*) *Persicum*), *petīd* ‘apetit,

²¹⁸ Postoji i \diamond *kūčice lovīti* ‘smrzavati se’ (*Čã si šã vānka (po vōj stūdeni) kūčice lovīti?!*).

tek' (germ., rom.), *pōrtig* (danas češće: *xōdnik*) 'hodnik', *šāng* (novo) (germ.), *veštūd* 'odijelo' (rom.), *zīng* 'cink' (rom.), *zingāno* 'pocinčano' (rom.), *zlāk* 'slak (trava)', *žegāndo* 'osoba koja se pravi snažnom' (tal. *gigante*), i dr.; ALI: *lāstik* 'lastik' (rom.), *sġp*, *Verōnika*, *divlāk*, *buzarānt* 'homoseksualac', itd.

Kao što je i očekivano, za razliku od, primjerice, kajkavskih govora u kojima obezvučivanje zvučnih konsonanata zahvaća mnoge primjere (osobito u finalnoj poziciji), u zaglavskom je govoru registrirano u manjem broju primjera: *kāleb* 'galeb', *plāna* 'stolarski alat za obradu drva', *plānāti* 'blanjati', *prūt*²¹⁹ 'těk, slast, korist (za organizam)'; ALI: *grād*, *bōb*, *Bōg*, *nōž*, *sūd*, *gamburāta* || (pojed., rij.) *kamburāta* 'račić što živi u puževoj kućici' (mlet. *gambaro*, tal. *gambero* 'rak'), itd.

3.4.5. Proteza

Proteza je dodavanje glasa na početku riječi. Ta se glasovna promjena javlja još u praslavenskom. Protetski su glasovi npr. i u riječima *jārbu* 'jarbol', *jēlen*, *jesān* 'jesam', *jēzero*, *jūtro* (usp. *sēutros*), *vīdra* (usp. Kapović 2008a: 132, 133). Mi ovdje izdvajamo uglavnom neke manje „obične“ primjere:

d: *dumidēca* || *dumitād* 'vlaga', *dūmidno* 'vlažno', *(o)dumidāti* '(o)vlažiti', *dumidīvāti* 'vlažiti' (rom.) (uz novije *vlāga*, *vlāžno*, *(o)vlāžiti*);

g: *gusīnac* 'osa'; ALI: *ōsti* (usp. Ver, So, Bo: *usīnac*, Ver (pojed.), So, Bo: *gōsti* 'osti; gosti'; D (sporadično): *v^hōsti*);

j: *jēšālica* || *ēšālica* 'kvadratna zdjelica' (germ. *Ebschale*), *jōpe(t)* || *jōpeta* 'opet', *jargōla* 'ručka kormila'²²⁰, *jacāl* 'čelik' (mlet. *azzāl*)²²¹, *jāžula* 'kopča' (tal. *asola*), *jērdelit* 'osoba koja se pravi važna, gospodičić; dobro očuvana osoba (◇ *zdrāv kākō jērdelit*; *držī se kākō jērdelit*, i sl.)' (usp. SA: *ērdelit*) (<tal. *eredē* 'nasljednik' ili < hung. (?)); ALI: *ūnda*, *ūsta*, *īdro*, *in* 'im', *īsti*, *īsto*, *ōko*, *ūžina* 'popodnevni međuobrok', *užināti*, *uvegġja* || *vegġja* 'mladoženja, zaručnik'²²²;

²¹⁹ Dakle, disimilacijom je dobiven lik jednak onom u značenju 'prut, šiba.' Primjeri: *Sā ka si poi, počīni slavaōcu da ti īde u prūt*. ; *Vīti je da mu svē grē u prūt ka je nākō dēbe*. ; *Nī mi slō u prūt* 'nisam probavio kako treba.' U molitvi je sačuvano *prūditi* 'koristiti' (*ōvi dāri (...) da nan prūdu i korīstu*). U S, kao i u SZ skupini, nije provedena disimilacija, dakle, govori se *prūd*.

²²⁰ Srećko Lorgjer se pita je li i u ovom leksemu „nakalemljen“ staroslavenski element (usp. URL¹¹).

²²¹ Zanimljiv je i nadimak *Arcāli* || *Arcāle* koji je nadjenut upravo izuzetno snažnom čovjeku. Pretpostavljamo da je *a(r)cāl* negdašnji (stariji) oblik (usp. IŽ, 7 *acāl* || *ocāl*).

²²² U pjesmi „Prosi Maru sve polje Petrovo“ koju je Matija Šešelja 1886. g. kazivala Jakovu (Jakši Čedomilu) Čuki nahodimo lik *juvegġja* (usp. Milanja 1993: 377).

l: *lêška* ‘meka’ (tal., lat. *esca*, mlet. *lesca*), *naleškäti* ‘staviti meku; (fig.) namamiti’²²³;

m: *mint’ûn* ‘riba incun’ (mlet. *inchiò*);

n: *nûnde* (pojed.) || *nûnde* (pojed.) || *ûnde* || *undëka* ‘ondje’;

s: (*po*) *späzuxa/* || (novije) (*po*) *späzux* ‘(pod) pazuh(om)’; *spřdâ me* || *prđâ me* ‘(is)pred mene’, *spřdâ n* || *prđâ n*, itd., *spřđñi* || *prđñi* (analogija prema *spřd* ‘ispred’, *spřđda* (usp. u slovenskom *spredñi*); *sklatārñti se* (|| *skñt’äti se* || *vräsäti* || *vřlätñ*) ‘skitati se, klat(ar)iti se’;

š: *šprêgršt’* || *šprëgršt’* || (vrlo rij.) *pregršt’* ‘pregršt’, *šküntra* || (češće) *küntra* ‘protiv; protivno’ (*küntra* ‘protiv(no); prema’) (rom.), *šprëgnuti* || (vrlo rij.) *prëgnuti* ‘prenuti se, prepasti se’, *špexñt’äti* (sv. *špëxnuti*) ‘ritati se; udarati stražnjim nogama; (fig.) bahato nametati vlast’²²⁴, *špñlâk* ‘= *kamičñt*, kamenčić’ (usp. *pñlâk* || *pñlâc* ‘(mladi) vrh biljke’);

z: *zdräča* ‘drača, trn; riblja kost’, *zdračñiv* ‘trnovit; riba s puno *zdrâč*’, *zdrâčje* ‘trnje; trnovit teren’;

ž: *žbrëknuti* (nsv. *žbrëcati*) ‘breknuti, grubo se otresti na koga’ (usp. BRAČ, 131 *brëknut* (nsv. *brëcot se*)), *žvřdołak* (pl. *žvřdołci*) ‘kvrğava i tvrda tvorevina (npr. neraščešljana vuna ili kvrgavi oblici *fřñt*, uštipaka)’ (usp. BRAČ, 1032 *vřdëjâk* ‘kvrğa, čvor’; u zaglavskom je *žvëřâc* ‘kvrğa (od udarca) na glavi’).

3.4.6. Metateza

Metateza ili premetanje glasova registrirana je u ovim primjerima: *ärjan-bärjan* ‘razuzdanost, galama’ (tur.), *bärjak* (|| (češće) *bandira* (rom.) || (novo) *zästava*) (tur.), *bordizäti* || *brodižäti* (|| *travešäti*), *bordiz* || *brodiž* (|| *travešäda*) (mlet. *bordizar*)²²⁵, *čñnka* ‘njuška’, *gññla* ‘glina’ (< **glina*), *koromâč* ‘biljka komorač’, *môstri* (pl. tantum) ‘manastir, samostan sa crkvom’ (lat., grč.), *lerôj* ‘sat’ (mlet. *relògio* || *lerògio* ²²⁶), *narâžan* || (rjeđe) *narâñž* (G pl. < *narâñža*), *picizlâka* ‘cjepidlaka’, *poxvišta* || *potriřština* ‘potrepštine; pokućstvo’ (< **po* + *hyža* = *pohištvo(a)*), *ražđñn* || *žardñn* || *jardñn* ‘mali povišeni vrt uz kuću’, *remedijâna* || *meridijâna* ‘sunčani sat’ (mlet. *meridiana*), *rëoplan* (nekoć, pojed.) || *ëroplan* || *avijôn* ‘zrakoplov’ (rom.), *střtñka*

²²³ Usp. SZ skupina, IŽ i južnočakavski (npr. BIB, BRAČ): *ješka*.

²²⁴ Usp. S: *špaxñt’äti* (SA, 361); neka sela SZ skupine: *paxñt’äti* (*se*).

²²⁵ Pojašnjenje značenjâ navedeno je u 3.4.2. (*rs* > *s*).

²²⁶ Uz *lerogio* Boerio (1867: 366) stavlja opasku: »Voce degl’ idioti«. U zaglavskom je, moglo bi se reći, obrnuto. Danas se čuje samo *lerôj*, a neki od naših sredovječnih ispitanika pamte da su se rugali starijim pojedincima koji su govorili *relôj* (*Në zna ni lerôj rët’i!*). Slično je i s nekadašnjim *rëoplan* umjesto *ëroplan* (mada, koliko nam je poznato, nije smatran „idiotskim“, tj. govornom manom).

‘trs(ti)ka’, *Stjtenica* (top.), *šprāgnot* || *šprāgnot* ‘= *pāpāk*; kandža’ (prsl. **nogъtъ* ‘nokat’; strsl. *paznegъtъ* / *paznogъtъ* ‘pandža, papak, kopito’), *št’īnerica* ‘biljka štirenica, crkvina’, *švenāc* ‘uš’, *zāik* (< **jazik*), *zīkva* ‘zipka’, i dr. Novije su potvrde npr. *ivedēncija* ‘evidencija’, *Vjētman* (◇ *kāšļeš* || *xrīpļeš kāko da si bī na Vjētmanu*). Samo je u nekonzervativnih registrirana pleonastična sintagma *fūdno ū dno* ‘u morsko dno, u dubinu’, inače je redovito (*a*)*fūndo* (*ū dno*) (rom.).

Kapović (2008a: 132) navodi kako se »u južnoslavenskom svako *el u zatvorenom slogu pravilno premeće u *lě, usp. hrv. *mljēti* < *mel-ti, ali *mělj-ē te* < *meļ-ete.« U zaglavskom je, dakle, premetnut lik *mlīti*, ali nije *měļete*, kao ni *měļeno* ‘mljeveno’, *s(a)měļeno* ‘samljeveno.’ Praslavenska dubleta **nrēti* || **roniti* u zaglavskom se reflektirala kao *ńorīti* (jedino ◇ *ronīti sūze*). Pored starinskoga *šototājer* ‘ronioc’ (rom.) i novoga *rōnilac*, od pojedinaca se čuje i *ńōrāc* (pl. *ńōrci*) u istom značenju, od ostalih samo katkad u šali, a inače redovito u značenju ‘gnjurac (morska ptica)’ od čega je izveden leksem *ńorčāra* || *ńōrčara* ‘rupa u kojoj se gnijezde gnjurci; (fig.) smrdljiva, prljava soba, rupčaga (*buzākula*).’ Umjesto *ix* (nenaglašeni oblik < *ńīx*) neki informanti kadšto govore *xī*, a nekoliko njih redovito poput Lučana (usp. lik *jī* u nekim govorima koji nemaju *x*, npr. bibinjskom (BIB, 294.)²²⁷). Zanimljivo je premetanje u sintagmama, npr. *pūtni križ* ‘pobožnost križnog puta’ i *krūxun za t̄rbūxun* (|| (rij.) *t̄rbūxun za krūxun*).

3.4.7. Palatalizacija

Prva se palatalizacija u V sg. dosljedno provodi: *junāče*, *rōjače*, *stārče*, *vrāže*, *jarūše*, itd. Kod deminutivnih oblika stanje je složenije: *juxīca* (ob. < *jūxa* (jelo)) : *jušīca* (ob. općenito za sve što je jušnato), *mūxīca* (< *mūxa* ‘kućna muha’, rij., kad se baš želi istaknuti veličina) : *mūšīca* (ob. za vrste koje uvijek ostaju male, npr. vinska; hir), *rūkīca* (< *rūka* (djeteta)) : *ručīca* (dio alata, zdjele, i sl. koji se hvata rukom), *nōgīca* (< *nōga* (djeteta)) : *nožīca* (npr. *od mīxa*, *od kokošē*, i sl.), *slikīca*, *vnūkīca* || *vnūčīca*, *vnūkit’* || *vnūčit’*, *tičīca*, *kūčīca* ‘peteljka’, *Drāžīca* (top.), *petešīt’* (< *pētēx*), itd. Augm. je *kaļūžina*, no polazni je oblik redovito nesibilariziran – *kaļūga*. Od *bōg* je augm. *bogetīna*, a dem. (uvjetno rečeno, kao ime svetkovine) *Božīt’*. Od *krūx* je dem. redovito

²²⁷ Davno je bilo je ‘ih’. Nahodimo ga npr. u pjesmi koju je Matija Šešelja 1886. g. kazivala Jakovu (Jakši Čedomilu) Čuki: *Pase ovce Ive i Jelina / Pasli su je devet godin dana...* (usp. Milanja 1998b: 161). Finka je taj lik 50-ih g. 20. st. zabilježio pojedinačno (naziva ga slobodnom, ali arhaičnom varijacijom), a također kao rijetkost navodi *zā űe* ‘za njih’ (usp. Finka 1977: 124). I ovo nam, nažalost, pokazuje kako je Finka pomno istražio jedino svoj rodni saljski govor. Naime, danas se u Salima takvi likovi nikada ne čuju, dok u svim ostalim selima u govoru konzervativnih prevladavaju (u čak ≈ 90% slučajeva!) (*zā űe*, *nā űe*, *pō űe*, (*u*) *vā űe*, *nadā űe*, *podā űe*, *prđā űe*, *uzā űe* || (*Z*) *rāž űīx*, *mejā űe*, *krozā űe*). NeKonzervativni, dakako, govore za *ńīx*, itd.

krüxit' || (rij.) *krüšac*, a augm. *kruxetina*. Od *piřlux* 'jastreb' augm. glasi *piřušina*, a dem. *piřušit'* || *piřluxit'*. Također, *müčina* 'mučnina' (< *müka*).

Uz starije oblike *obukiväti (se)* (< *obüt'i (se)*) (rij.), *svukiväti (se)* || *svukoväti (se)* (< *svüt'i (se)*), *zvukiväti* || *zvukoväti* (< *zvüt'i*), *navukiväti* || *navukoväti* (< *navüt'i*), *provukiväti (se)* || *provukoväti (se)* (< *provüt'i (se)*), *vavukiväti (se)* || *vavukoväti (se)* (< *vavüt'i (se)*), i dr., čuju se i oni u kojima je provedena analoška palatalizacija (*obučiväti* || *obučeväti*, itd.). I u nekih drugih glagola na *-ivati* javlja se palatalizacija: *zapiševäti* || *zapišiväti*, *veživäti*, *pokaževäti* || *pokaživäti* (= starijem *kāzäti*, *povīdäti*), *prbačiväti* || *prbačeväti* (novo, u mlađih; stariji (ovisno o kontekstu): *prxit'eväti* || *prxit'iväti* || *prmešt'iväti* || *prmešt'eväti* || *prbarkiväti*, i dr.), itd. Tako je i u gl.p.t. *zapīšeno*, *vēženo*, *pokāženo*, itd. Međutim, imamo dubletu *napuxiväti (se)* (češće) || *napušiväti (se)*, gl.p.t. *napūšeno* 'napuhano.'

Druga palatalizacija (sibilarizacija) u srednjočakavskom dijalektu dosta često izostaje, ali je u mnogim potvrdama provedena (usp. Lisac 2009: 103). Slično je i u zaglavskom. U D i L sg. imenica a-deklinacije u starijih govornika nije provedena u ovim primjerima: *u Mëriki*, *u Äfriki*, *u Līki*, *na Rīki*, *na Rāki* (top.), *u Drāgi* (top.), *u vōjski*, *u sāki* 'u krajnjem vrecastom dijelu mreže', *na dāsiki*, *būski* 'smrdljivoj stonogi', *papriki*, *Mājki Bōžjoj*, *u zādruqi* 'u dućanu', itd. Iznimke su: *u šāci* || *u šāki*, *na nōzi* || (rij.) *na nōgi*, *na rūci* || (vrlo rij.) *na rūki*, *u Lūci* || (rij.) *u Lūki*, *u jūsi*, i dr.

U množini prevladavaju sibilarizirani likovi: *vūci*, *rāci*, *snīzi*, *brīzi*, *dūzi*, *bubrīzi* || (arh.) *arūli* (rom.), *rōzi*, *prāzi*, *orīsi*, *bā(t)ci*, *ōsici*, *svidōci*, *vnūci*, *dūsi*, itd. U starijih je najčešće: *sōki* (novije), *pāki*, *stīski*, *cōki* (< *cōk* 'panj, obli komad debela ili grede'), *Vīkingi* (novo, rij.), *dvōjniki* (novo, rij.), a rjeđe, pak, *srīški* (< *srīžak*) (ob. *srīšci*), a vrlo rijetko (obično zbog „brzopletosti“ u govoru) *zaiiki*, *krūxi*. Uočljivo je kako sibilarizacija više izostaje u množinskim oblicima manje frekventnih i(li) novijih riječi. U D i L pl. se provodi: *kūcima*, *po jūzima*, *po vřsima* || *vřsima*, itd., ali: *sōkima*, *pākima*, *stīskima*, *cōkima*, *Vīkingima*.

Imperativ glagola kojemu je osnova velar lijepo potvrđuje izreka: *Přvo spēci*, *pānda rēci!* I zaista, u zaglavskom su „prevagnuli“ sibilarizirani likovi, za razliku od saljskog u kojem registriamo znatno više sekundarno (analoški) palataliziranih, npr. *spečī(mo)*, *rečī(mo)*, *rečīte* || *rēšte* (usp. Finka 1977: 136), i dr. Ipak, govori se *lēži* 'legni, lezi; leži', *(o)strīzi* || *(o)strīži*, *vřzi* || *vřži* (< *vřgnuti* || *vřt'i* 'staviti') (arh., danas rij.), *tūci* || *tūči*, *vūci* || *vūči*, *pūsti* || *pūšti*, međutim samo *obūci*, *svūci*, *sīci*, *tēcī*, itd. Od navedenih dubletnih likova, prema našim zapažanjima, prevladavaju sibilarizirani. Po analogiji (budući da nema uvjeta za provedbu promjene) rezultat

palatalizacije se prenosi i u 3.1. pl. prez. (*ležu* ‘legnu’, *(po)möžu* || *(po)möru* ‘mogu (pomognu)’, *(o)strižü, rečü, tečü, sīčü, vūčü*, itd.).

Treća palatalizacija provedena je npr. u *(o)mīcati, pomīcati, stěžati, šprēzati, porīcati* (|| (rij.) *porīkati*), ali nije u *tīkāti* (< *taknūti*), *stīkati* (< *stēt’i*) ‘stjecati, zarađivati; istjecati, propuštati tekućinu’, *otīkati* || *natīkati* (< *o/natēt’i*) ‘o/natjecati (tekućina); dobivati oteklinu’, *narīkāti* ‘naricati’, *potīkati* (< *potaknūti*), *prīkati* || *utīkati* (< *pr/utaknūti*) ‘spoticati, predbacivati’, *zapīkati (se)* (< *zapēt’i (se)*), *prīkāti* || *prīkīvāti* (< *prīst’i*) ‘presijecati’, *rasīkāti* || *rasīkīvāti* || *rasīkovāti* (< *rasīt’i*), *u-/na-/va-/poda-žgati* (nsv. < *u-/na-/va-/poda-žgāti*), *zdīxati* ‘disati’, *(u)zdīxati* ‘uzdisati.’ Stariji uglavnom govore *dosīgati*²²⁸ (< *dosēt’i*), *posīgati se (za čm / (u) vâč)* (< *posēgnūti se*), dok u mlađih prevladava palatalizirano. Do promjene je došlo i u leksemu *lutīca* ‘ljutika.’

Nepalatalizirani, odnosno nesibilarizirani su oblici nekih imenica na *-ak* (N, G, D, A, (V²²⁹), D, L, I sg. i G pl.): *kokošīnak* || *kokošīnak* (G *kokošīnaka*) (|| *kopunēra* (rom.)), *kusānak* (G *kusānka*) ‘manji *kūs*, komadić, ostatak čega’, *gršt’āvak* (G *gršt’āfka*) ‘grkljan’, *kapēnak* (G *kapēnaka*) ‘vrh glave (*tīme*); vrh (poklopac) kotla za kuhanje rakije, i dr.’ (< **kapelīnak*; tal. *capo* ‘glava’), *krynāk* (G *krynāka*) ‘krnji zub’, *(u)flānak* (G *(u)flānka*) ‘poderani ostatak (mreže, odjeće, i dr.); dronjak’, *prāčjak* (G *prāčjaka*) ‘svinjac’, *bušīnak* (G *bušīnka*) ‘bušin (*Cistus*)’, *Krbūšt’ak* (G *Krbūšt’aka*), *Ōrlak* (G *Ōrlaka*), *Srediīnak* (G *Srediīnaka*) (top., brda), i dr. No ima mnogo iznimaka: *konāc, lõvac, otāc, sūdāc, bēzvīrac* ‘ateist’, *jānac, gusīnac* ‘osa’, *zmīnac* ‘biljka (*Calla palustris*)’, *gladomōrac* ‘(fig., šaljivo) onaj koji gladije’, *stājac* (češće pl. *stājci*) ‘kamen stanac’, *sīrac* (dem. < *sīr*), *tinēlac* (dem. < *tinē* ‘dnevni boravak’), itd. Zanimljivi su i očuvani stari oblici na *-ac*: *svīrac* || (u mlađih redovito) *svīrac* (pl. *svīrci* || (u mlađih) *svīracī*) (strsl. *svīrць*), *vōžac* || *vogac* (rom.) || (u mlađih) *vozac* (pl. *vōšci* || (u mlađih) *vozacī*), *prōdāvac* || (u mlađih) *pr(e)prodavac* (pl. *prōdāfci* || (u mlađih) *pr(e)prodavacī*) ‘(pre)prodavač.’

3.4.8. Jotacija

Jotacija je provedena u oblicima i izvedenicama glagola kojima korijen završava na *t*: *djxt’āti, met’āti* ‘stavljati’ (< *mētnuti*), *namīt’āti se (kōmu)*, *šēt’āti (se)*, *skīt’āti se, zlit’āti* ‘izlijetati’, *zalīt’āti se, krīt’āti (se)* ‘okretati (se)’ (usp. *mōviti se* || *mīcati se*, i dr. ‘kretati se’),

²²⁸ Npr. A: *Zaikōno špōrka!* B: *Prāva se jāvļa!* A *tvōj zaik bi do guzīce dosīga!* do guzīce bi dosēga da ti ga je *potēgnūti!*; *Mriže je dosīga* (= *salpīvā, džiza*).; *Ūn slābo dosīže* (= *slābo pōjmi, s(x)vāt’a*).

²²⁹ Običniji bi, naime, bio npr. V sg. *kokošīnače, bušīnče, nego kokošīnaku, bušīnku*, mada nije isključiv.

zakrīt'ati 'zaokretati', (*ra*)*splīt'ati* (< *rasplēsti*), *smīt'ati* 'ometati' (< *smēsti*), *přxit'evāti* || *přxit'ivāti* (< *přxiti*) 'prebacivati', *srit'ati* (< *srēsti*) (rij.), *zaprēt'ati* (nsv. *zapret'ivāti*) 'pokriti pepelom žar ili ono što se peče; (fig.) zavući (se), skloniti (se), i sl.', *oplīt'ati* (< *oplēsti*), *spīt'ivāti* || *spit'evāti*, (*o*)*svīt'āti* (< *osvanūti*), itd. Iznimka je, primjerice, *vagnītati* (nsv. < *vagnēsti*), no, očekivano, *vagnīt'in* (prez, 1.l.sg.).

Jotacija se, osim u oblicima gl.p.t. glagola na *-diti* (npr. *pokâd'en(i)* : *posâjen(i)*), provodi i u gl.p.t. glagola na *-sti* (npr. *pokrâd'en(i)* || (rij.) *pokrâjen(i)*). Dakako, stariji su nejotirani likovi.

Izdvajamo zanimljive nejotirane likove: *plakļiv*, *plakļivac*, *straxļiv*, *straxļivac*, *potukļiv* 'koji se lako potuče', *potukļivac*, *dřxt'in* (prez. 1.l.sg. < *dřxt'āti*), *trēti* (redni broj). U jotiranim je likovima *lažļiv*, *lažļivac* provedena epenteza, nasuprot oblicima *laživ*, *laživac* u većini govora SZ skupine.

U starijih su dominantni oblici gl.im. u kojima nije provedena jotacija (npr. *mõleņe*, *fãleņe*, *kõseņe*, *mīseņe*, *xõdeņe*, *tīndeņe*, *põteņe*, *mūzeņe*, itd.), a ponekad izostaje i epenteza (npr. *tõpeņe*), uz neke iznimke (npr. *živļēņe*). Slično se može potvrditi i u staroslavenskom (npr. *molenie*).

4. PROZODIJA

Više je puta isticano kako je akcentuacija najkonzervativniji segment jezika, odnosno kako najjače odolijeva mijenama. Danas smo suočeni s novim izazovima, odnosno navedenu tvrdnju valja uzimati s oprezom, s obzirom na veliku izloženost utjecajima s raznih strana i ubrzanim promjenama koje zahvaćaju sve jezične razine govornih idioma.

Čakavska je akcentuacija u mnogim govorima pokazatelj starijeg naglasnog stanja i stoga je njezin značaj u jezičnoj znanosti izniman (usp. Lisac 2009: 23). Budući da danas različiti govornici u tomu pokazuju različit stupanj izvornosti, potrebno je pomno proučiti govor onih najkonzervativnijih, ali i usporedno otkrivati i nove pojave i tendencije u govoru mladih. Naglasni je sustav temelj i prepoznatljivost svakoga govora. Bilježenje najstarijega stanja je, na neki način, preventivna mjera jer bismo na temelju dobivenih podataka u budućnosti mogli educirati znatiželjnike, posebno ljubitelje govora svojih predaka, i, tko zna, možda i revitalizirati bitna²³⁰ stara jezična obilježja.

4.1. Ton i silina

4.1.1. Inventar

Prozodijski (naglasni) sustav zaglavskoga, kao i ostalih dugootočkih govora²³¹, sastoji se od dva naglaska (˘, ˆ), prednaglasne nenaglašene duljine i kraćine. Ukinuta je opreka između ˘ i ˆ (prijelazom ˘ u ˆ).²³² Isključivo u stilski snažno obilježenim iskazima ponekad se može javiti akut²³³ (npr. *Mī smo šōldi dāli. Šōldi, šōldi zâ nū!*; A: *Ōno t'e vīše durāti. B: Pē pūti!*). Dakle,

²³⁰ Leksik je najmanje bitna sastavnica jer i bez nekih leksema iz područja (negdašnjeg) bavljenja (poljoprivreda, ribarstvo), jezik dobro funkcionira. Ni uz nadljudske napore, ne bi ga bilo moguće rekonstruirati, budući da su nekoć primarne djelatnosti većinom zapuštene te su leksemi iz tih sfera naprosto nepoznati i nepotrebni. Potrebno je još napraviti detaljnu morfologiju i sintaksu zaglavskoga govora.

²³¹ Jedino je u dragovskom u najstarije govornice (uglavnom u stilski neutralnom iskazu) registriran akut (*ôca, ûļa* (češće *ûļa*), *t'ûka* (< *t'ûk*) (i *t'ûkâ*), *zîma* (češće *zîmâ*), *râdu, na svîtu* (i *na svîtu*), *povîti, lâčan* 'gladan' (uz *lâčan*), i dr.). No, s obzirom na to da je ista osoba te riječi izgovarala i drugačije, to nije osobito relevantno. K tomu, neki primjeri ukazuju na prenošenje akcenta s ultime na penultimu (<*ocâ*, <*zîmâ*, <*svîtu*), a to je relativno novija pojava pa govorimo o neoakutu. Finka je 1955. g. akut registrirao također samo u D, i to samo u jednom primjeru, G sg. <*otâc* (*ôca*) (usp. Finka 1977: 81).

²³² To za dugootočke govore ustanovljuje već Hraste 1948. g., kao i Finka 1955. g. (usp. Finka 1977: 29).

²³³ U najtemeljitijoj i najnovijoj studiji o čakavskoj prozodiji Keith Langston se na temelju fonetske analize naglasnih sustava nekih sjeverozapadnih čakavskih govora priklanja onim opisima koji tumače akut kao temeljno ravan, a ne uzlazan naglasak (usp. Langston 2015: 71). Naš je akustički utisak identičan, no, naravno, nemamo namjeru pridavati tomu ni približno jednaku dokaznu vrijednost. Važno je upozoriti kako smo primijetili kako danas

budući da u neutralnim iskazima izostaje, a kao stilsko obilježje nije fonološki razlikovan (usp. Langston 2015: 55), može se reći da je akut eliminiran iz sustava²³⁴, što je otklon u odnosu na starohrvatsko naglasno stanje (usp. Lisac 2009: 23).

Pokušaj rekonstrukcije (u kraćim crtama) prozodije izumrloga govora jedine zaglavske stare štokavske obitelji, *Dūjmovix*, donijeli smo u bilješci br. 16.

4.1.2. Razlikovna prozodijska obilježja

S obzirom na činjenicu da akut, prozodem svojstven tipičnim čakavskim govorima, izostaje, a ne javlja se ni dugouzlazni (štokavski) akcent (')²³⁵, lako je zaključiti da su u

mnogi (čak i jezični stručnjaci) miješaju akut s dugosilaznim, pa i produljenim (nazivanim i poludugi ili tromi) naglaskom (^) koji nastaje duljenjem vokala u nezavršnim otvorenim slogovima (koji se npr. na Dugom otoku čuje u SZ skupini, a nešto slabijeg intenziteta (samo na *a*) i u *Ž*) (npr. *kopâti*, *jâma*, *tâmo*, *prîznati*, *iskra*, *svîtli* 'svijetao', *mîsliti*, *dûplo*, *ûsko*; kadšto i na ultimima: npr. *jenâ*, *ženâ*). Iako se »čakavski akut ne realizira nužno jednako u svim govorima, kao ni u različitim fonetskim okolinama unutar jednoga govora« (Langston 2015: 54), to nipošto nije opravdanje za, slikovito rečeno, „hiperakutizaciju.“ Mnoge „zavede“ sâmo staro akcenatsko mjesto u primjeru poput *vodê*, *kračûn*, ili sl., kao i specifična (ponekad „pjevna“) kvantiteta u *kopâti*. Upozoravamo i kako smo primijetili da neki gluhi govornici (i mlađi i stariji!) izgovaraju nešto što neodoljivo podsjeća na akut (pa bismo još k tomu mogli pomisliti, ukoliko je osoba stara i odavna gluha, da je to idealan primjer budući da nije mogla „pokupiti“ noviji akcent), no naravno, to nema veze s akutom. Mi smo se slušajući govor izvornih govornika Nevidana i Bibinja upoznali sa stvarnom prirodom akuta u tim govorima i možemo pouzdano tvrditi da se razlika veoma dobro zapaža i da se produljeni (dugootočki) akcent (^) bitno razlikuje od čakavskog akuta (^) (što potvrđuje i Finka (1977: 69)). To ne možemo (osobno) tvrditi za bračke i hvarske govore jer ih nismo imali prilike čuti, no drugi su utvrdili da je ^ (produljeni akcent) u tim govorima zaista postao fonetski jednak ~ (akutu) (usp. Langston 2015: 34; Šimunović (2009); Kapović 2008b: 11).

²³⁴ Lisac (2009: 105–106) definira *govore sa starijim akcenatskim sustavom* kao idiome što su u stanovitoj mjeri ili u potpunosti izgubili akut. Dijeli ih u tri skupine: govori u kojima se akut realizira izvan ultime, potom govori bez akuta, ali s mogućnosti realizacije akuta kao stilogenog elementa, te govori što su u potpunosti izgubili akut. Dugi otok svrstava u treću skupinu, no netom navedeni primjeri pokazuju da bi ga ipak trebalo uvrstiti u drugu skupinu, suprotno Finkinim tvrdnjama (vidi Finka 1977: 73) koje su protuslovne samima sebi usporedimo li ih s napisanim na drugom mjestu (vidi Finka 1977: 75). Štoviše, neki govornici u Dragovima (i jedan povratnik iz Amerike u Brbinju) pokazuju kako je akut dokasna bio živ (ne samo kao stilsko sredstvo!). Iz Finkinog rada, kao što rekosmo, nije baš lako razabrati misli li da se akut javlja kao ekspresivno sredstvo ili ne (usp. Finka 1977: 72, 73, 75), i čuje li se još uopće (u to vrijeme) u dugootočkim govorima (usp. Finka 1977: 67). I, konačno, zaglavski i žmanski govor (a, sudeći po vladajućim tendencijama, uskoro u potpunosti i luški) za razliku od svih ostalih dugootočkih govora svrstavamo u *novije akcenatske sustave* jer je u njima (pored gubitka akuta) došlo do djelomične promjene stare distribucije akcenta, odnosno ograničenja na otvorenoj ultimima (govori se npr. *ogâñ*, *divôjka*, *kraļica*, *glâđân* (u *Ž* i novije: *gladân*), *prorôk* || (rij.) *prorôk* || (novije) *prôrok* (ž.r. *proročica*), *svidôk* || *svidôk*, *zabâđâti* (u *Ž* i novije: *zabâđâti*), *iskâti* (u *Ž* i novije: *iskâti*), *čekati*, *mîsliti*, *pêtê* (G sg.), *s pêtûn* (I sg.), *pêt* (G pl.), *petâmi* (D, L, I pl.), *mêsto*, *zaik*, *krûx*; ALI: *pêta* (N sg.), *pêti* (D, L sg.), *pêtu* (A sg.), *pête* (N, A pl.), *dîte*, *sêstra*, *măgla*, *dûša*, *sêlo*, *glâva*, *kôza*, *ôfca* (u *Ž* ob. *ôfca*), *svêga* (a ne *svegâ* / *svegâ*), (*o*)*tôga* (a ne (*o*)*togâ*), itd.) (usp. Lisac 2009: 106). Od zanimljivih mjesnih razlika izdvajamo npr.: gl.p.r., ž.r. sg. *ûmre*, *ûmřla* (Z, L) : *umrê*, *umřla* (Ž); *Dănica* (Z, Ž) : *Danica* (L); odrični oblik prez. < *bîti*: *nisân* (Z, Ž) : *nisan* (L), odnosno potvrdni *jesân* (Z, Ž) : *jěsan* (L).

prozodijskom sustavu ovoga govora relevantni dužina (kvantiteta) i mjesto naglasaka (iktus), ali ne i *narav tona* (intonacija, ton). Dakle, ne postoje minimalni parovi (opozicije) po tonu (usp. Langston 2015: 51–52). Značenje nekih riječi moguće je razabrati jedino u govornom kontekstu (vidi *Tablica 5.*). Ni intonacija kratkoga naglasaka nije razlikovna (nema ` akcenta); ovaj je prozodijski sustav sačuvao starinu zadržavši jedan kratki naglasak u naglasnomu inventaru. Kratki su slogovi u opreci jedni prema drugima samo kao naglašeni ili nenaglašeni (npr. *Čã govõriš?* opr. *T'ûti ga čã govõri!*) (usp. Langston 2015: 51). U štokavskim sustavima, osim tona, i zanaglasna duljina vrši razlikovnu funkciju; ovdje je i ona ukinuta (vidi *Tablica 4.*, posebno primjer *gori*).

Čakavski prozodijski sustav s fonološkom distinkcijom kvantitete i iktusa u nastavku prikazujemo prilagođenom tablicom iz Langstonove studije (*Tablica 1.*). Također, prikazujemo ga i kroz neke primjere minimalnih parova (opozicija) po kvantiteti (*Tablica 2.*), po mjestu iktusa (*Tablica 3.*), odnosno po obama navedenim obilježjima (*Tablica 4.*), da bismo na koncu dali pregled parova ekvivalentnih po svim trima obilježjima (*Tablica 5.*).

Tablica 1. Prozodijski sustav zaglavskoga govora

Dugi	+		-	
Naglašeni	+	-	+	-

Tablicu je izradio Robert Špralja prilagodbom tablice u Langston (2015: 51). (autor tablice Keith Langston)

Tablica 2. Opozicije po kvantiteti

<i>brīga</i>	‘brīga’ (im.)	<i>brīga</i> ²³⁶	‘brīga’ (u službi priloga)
<i>čīsto</i>	‘izravno; potpuno’ ²³⁷	<i>čīsto</i>	‘čīsto’
<i>dõkle</i>	‘dok’ (veznik)	<i>dõkle</i>	‘do kad; do kud; odakle’
<i>mâst</i>	‘mošt’	<i>mâst</i>	‘mâst’
<i>mõre</i>	(prez. 3.l.sg. < <i>mõt’i</i>)	<i>mõre</i>	‘mõre’
<i>mõre</i>	(G sg., NAV pl. < <i>mõra</i>)		

²³⁵ Jedino, vrlo rijetko, u posebnim govornim prilikama (kao i kratkouzlazni (`) i akut (~)), no to nije dovoljan razlog da bismo te akcente uvrstili u sustav (kao neovisne prozodeme). O pojavi tih akcenata, ali i duljine iza akcenta, pisao je Finka (1977: 72–74). Međutim, barem u današnje vrijeme, zanaglasna duljina u saljskom govoru može se čuti i u posve stilski neutralnom govoru.

²³⁶ Npr. A: *Brīga mēne*. B: *Nī(n) te brīga?! ;* Registrirano je i *čã brīgē!* ‘što ima veze!’ (usp. D: *čã brīgã*).

²³⁷ Npr. 1. ‘izravno, jasno, *otvoreno*’ (...), *čīsto t’u ti rēt’i*. ; 2. ‘potpuno, nedvojbeno’ *Tõ je čīsto, zã me, vãko* ‘to je bez sumnje, po mom mišljenju, ovako.’

<i>poštivāti</i> ‘posložiti’	<i>poštivāti</i> ‘poštovati’
<i>rāno</i> ‘rāno’ (prilog)	<i>rāno</i> ‘rānō’ (prid.)
<i>sedīti</i> ‘sjediti’	<i>sēdīti</i> ‘sjedjeti’
<i>stāti</i> ‘stāti’	<i>stāti</i> ‘stajati’
<i>ukorīti</i> ²³⁸ ‘uputiti prijekor’	<i>ukōrīti (se)</i> ‘okorjeti (se), otvrdnuti’
<i>vajāti</i> ‘váljati (<i>vrīdīti</i>)’	<i>vājāti (se)</i> ‘váljati (se)’
<i>zāstava</i> ‘zāstava’ (novo) ²³⁹	<i>zāstava</i> ‘zapremnina; površina’

Tablica 3. Opozicije po mjestu iktusa

<i>dṛži</i> (<i>dṛž</i>) (imp. < <i>dṛžāti</i>) ²⁴⁰	<i>dṛži</i> (prez. 3.l.sg. < <i>dṛžāti</i>)
<i>fāliti</i> ‘pogriješiti; nedostajati’	<i>fāliti</i> ‘hvaliti’
<i>xīti</i> ‘baciti’	<i>xīti</i> ‘hitati, žuriti’
<i>jāram</i> ‘tlačenje, ugnjetavanje’	<i>jārām</i> ‘poprečna greda za koju su pričvršćena vesla (dem. <i>jarmīt</i>); dio opreme za oranje’
<i>jūga</i> ‘jūga’ (G sg. < <i>jūgo</i>)	<i>jugā</i> ‘jūga’ (N pl. < <i>jūgo</i>)
<i>kobōgda</i> ‘akobogda’ (prilog)	<i>ko Bōg dā</i> ‘ako Bog dā’ ²⁴¹
<i>kōnac</i> ‘konacā’ (G pl.)	<i>konāc</i> ‘konac’ (N sg.)
<i>kōta</i> (ž.r.) ‘mjera za kuhanje rakije’	<i>kotā</i> (m.r.) ‘kotao’ (1 <i>kotā</i> = 1 <i>kōta</i>)
<i>mēsta</i> ‘mjēsta’ (G sg. < <i>mēsto</i>)	<i>mestā</i> ‘mjēsta’ (N, (A) pl. < <i>mēsto</i>) ²⁴²
<i>(na)pītati</i> ‘pītati, hraniti’	<i>pītāti</i> ‘pītati; prositi curu’
<i>pṛlētiti</i> ‘preživjeti ljeto’	<i>pṛletīti</i> ‘preletjeti’

²³⁸ Najčešće se govori (*o*)šcovāti || ošvānīti || okēfati (*dāti kēfu*) || obruškināti (*dāti bruškīn*) || dāti špūntu || povīti štēhe (*i pīštulu*) / evand’ēle || ofīti || obrūžiti, i dr.

²³⁹ Starije je *bandīra* || (ob. svatovski) *bāṛjak*.

²⁴⁰ Neke potvrde koje čuvaju staru opoziciju zanimljive su jer se usporedno s njima javljaju novi likovi, npr.: *čīnī* (gl.p.r.): *čīnī* || *čīnī* (prez., 3.l.sg.): *čīnī* (imp.) (< *čīnīti*); *učī* (gl.p.r.): *učī* || *učī* (prez., 3.l.sg.): *učī* (imp.) (< *učīti*). U imperativu je, dakako, došlo do regeresivnog pomaka. Isto je i sa *sušīti* || *šušīti*, *trošīti*, dok je npr. od *gradīti*, *xrānīti*, *zvonīti* drugačije (u prez. je „pobijedila“ novija konjugacija). Npr. *zvonī* (gl.p.r.): *zvōnī* (prez., 3.l.sg.): *zvōnī* (imp.). Od *mučāti* je: *mūča* (gl.p.r.): *mūčī* || *mučī* (prez. 3.l.sg.): *mūčī* || *mūčī* (imp.); od *kasnīti* (prema istom obrascu i *gūbīti*, *xrānīti*, *platīti*, *pustīti*, *gradīti*, *smastīti*): *kasnī* (gl.p.r.): *kāsnī* (prez., 3.l.sg.): *kāsnī* (imp.); od *mṛzīti*: *mṛzī* (gl.p.r.): *mṛzī* (prez. 3.l.sg.): *mṛzī* (imp.); od *slomīti*: *slomī* (gl.p.r.): *slōmī* (prez. 3.l.sg.): *slōmī* (imp.) (usp. Kapović 2008b: 17–19).

²⁴¹ Npr. *Ūn t’e kobōgda bānuti čas po čas.*; A: *Ōt’eš ozdrāvīti?* B: *Aaa... Ko Bōg dā.*

²⁴² Ipak, ova je opozicija poprilično nestabilna (sve se češće čuje samo *mēsta*). *Mestā* se najbolje čuva u *na mestā* ‘mjestimično’.

<i>sàlam</i> ‘psalam’	<i>salàm</i> ‘saláma’ (novo)
<i>slòmite (se)</i> ‘sломite se’ (prez. i imp. 2.l.pl.)	<i>slomìte (se)</i> ‘slomit će se’ (futur I. 3.l.pl.)
<i>smìriti</i> ‘pogoditi (čime), udariti’	<i>smīriti (se)</i> ‘smiriti (se)’ (češće: <i>umīriti (se)</i>)
<i>škòditi</i> ‘(+ D) štetno djelovati, ūditi’	<i>škodīti</i> ‘(+A) utjerati dug, dobiti natrag’
<i>ūditi</i> ‘ūditi, štetno djelovati’	<i>udīti</i> ‘udjenuti’
<i>vrìmena</i> ‘vrèmena’ (G sg. < <i>vrìme</i>)	<i>vrìmenâ</i> ‘vremèna’ (N pl. < <i>vrìme</i>)
<i>žìnska</i> ‘ženska osoba’ (im.)	<i>žìnskâ</i> ‘ženska’ (prid.) ²⁴³

Tablica 4. Opozicije po kvantiteti i mjestu iktusa

<i>gòri</i> ‘gòri’ (D, L sg. < <i>gòra</i>)	<i>gòri</i> ‘gòri’ (komp. < <i>slâb</i> <i>arjâv</i> <i>nědobar</i>)	<i>gôri</i> ‘gòre’ (opr. <i>dôli</i>)	<i>gorī</i> ‘gòri’ (prez. 3.l.sg. < <i>gorīti</i>)
<i>òštar</i> ‘oštar’ (G <i>oštrôga</i>)	<i>òštar</i> ‘jug’ (G <i>òštra</i>)	<i>oštâr</i> ‘òštâr, krčmar’ ²⁴⁴	

Tablica 5. Ekvivalencije po intonaciji, kvantiteti i mjestu iktusa

<i>dân</i> ‘dân’ (im.)	<i>dân</i> ‘= <i>dâdîn</i> ’ (prez. 1.l.sg. < <i>dâti</i>)
	<i>dân</i> ‘dân, dât’ (gl.p.t. < <i>dâti</i>)
<i>krepan(i)</i> ‘uginuo’ (prid.)	<i>krepan</i> ‘krepam’ (prez. 1.l.sg. < <i>krepati</i>)
	<i>krepan(i)</i> (rij.) ‘(odjeća) od <i>krëpa</i> (fine tkanine)’ (prid.) (rom.)
<i>lûk</i> ‘bijeli lûk, češnjak’	<i>lûk</i> ‘lûk (oružje; <i>lûk i strêla</i>) (nova riječ!)’
<i>pâsti</i> ‘pâsti’ ²⁴⁵	<i>pâsti</i> ‘pâsti’

²⁴³ Npr. *Sâmo pizde žìnskê je pokotila*. Međutim, navedena opozicija nije baš stabilna, pa se i od starijih može čuti *žìnska / žènska glâva* ‘žena, ženska osoba’, *žìnska mâja* ‘ženska majica’, i dr. Dodajmo da nema akcenatskih opreka u *muškī* ‘muškarac (*muškâ glâva, čovīk*)’ i *muški* ‘muški’ (pridjev).

²⁴⁴ Koristi se samo u \diamond *čīnīti kōnat bez oštâra* ‘praviti račun bez krčmara’, odlučivati iza leđa onoga koga se tiče ili koji odlučuje’ te \diamond *bez oštâra* ‘nepromišljeno; bezveze.’

²⁴⁵ Saljani govore *pâsti* ‘pâsti’, a nerijetko i za ‘pâsti’ govore jednako. Zaglavci su o tomu smislili rugalicu (igru riječi): *U grâdu t’e pâsti rīva* (= *u grâdu t’e pās ti rīva* ‘u gradu će pasti riva / u gradu će *pas ti gura*’).

<i>sūd</i>	‘posuda’	<i>sūd</i>	‘sudnica, sudište’
		<i>sūd</i>	‘jug’ (novo, rij. (samo u kontekstu smjera puhanja vjetra) pod utjecajem pomorske škole)
<i>svītlo</i>	‘svjetlo’ (im.)	<i>svītlo</i>	‘svijetlo’ (prid.)
<i>(u)rēdīti (se)</i>	‘(u)réditi (se)’	<i>(u)rēdīti (se)</i>	‘povrijediti (se), nanijeti ili zadobiti blažu ozljedu’

4.1.3. Distribucija i izgovor

Naglasak je slobodan, što znači da može biti na bilo kojem slogu u riječi. Ipak, postoji ograničenje pojavljivanja naglasaka na ultimi, odnosno nema kratkosilaznog naglasaka na završnim otvorenim slogovima (usp. Langston 2015: 134–145).²⁴⁶ Pritom se, dakako, misli na višesložnice (usp. *svě, dnō, zlō*). To je posljedica regresivne metatakse (pomicanja) akcenta (pri čemu je akcent u pravilu²⁴⁷ dug ukoliko dolazi na mjesto nenaglašene duljine) (npr. *zēmļa, dīca, vōda, glāva, mlīko, jāpno* (|| starije) *jāpān*), *srēda, težāka* (G sg.), *mūlca* (G sg.), *lipōta, postōli, kōni* (N pl.) ili pak duljenja (npr. *jesū, nisū, jenū* (pojed.) || *jēnu, vrimenā* (N pl.), *jugā* (N pl.), *imenā* (N pl.), *olovnā* (mladi: *ōlovna*) ‘olovna’, *šuvernā* (mladi: *šuvrēna*) ‘plutena’, *starji* (mladi: *starji*) ‘stariji’, *luskī* ‘ljudski, kako treba’, *sud’ē, G sud’ā, xreblē, G xreblā* (zb.im. < *xrēb* ‘deblo’), *vraštvo* || *vraštvo* (|| *vragulija*) ‘vragolija’, *vražji, fratarski, komō* ‘komoda’ (rom.), *miļē* ‘ukrasni čipkasti stolnjak ili podmetač’ (rom?), N pl. *miļā, tļulū* ‘uzvik (pri ruganju); glupan’ (rom.), *kanū* ‘kanu, uski čamac’ (novo, pojed.), a ponekad su na snazi oba čimbenika (npr. *ōca* (G sg.), *crļēna*). Zanimljive su neke pojedinačne iznimne potvrde starijega stanja.²⁴⁸

Slogotvorno je *r*, kao što je već istaknuto, isključivo kratko (npr. *čřv, křv, přst, dřv* (G pl.), *střnūti* ‘protrnuti; utrnuti’).

²⁴⁶ »Ovo [ograničenje naglasaka na kratkim završnim otvorenim slogovima, op. a.] je najšire rasprostranjeno ograničenje koje se javlja u čakavskim govorima. Potvrđeno je u srednjočakavskim govorima u unutrašnjosti Hrvatske i u Istri, u mnogim jugoistočnim čakavskim govorima u dalmatinskom priobalju i u Istri, kao i na otocima Prviću, Zlarinu i Žirju te u nekim govorima na Šolti i Čiovu.« (Langston 2015: 135).

²⁴⁷ Neke iznimke navodimo u 4.1.5.

²⁴⁸ *Mřtva* (G *mřtvē*) ima A sg. *mřtvu*. Ipak, dva smo puta registrirali A sg. *mřtvū* (npr. *Da su ju nāšli mřtvū*). Također, L sg. od *brōd* glasi *u brōdu*, no registrirali smo i *u brodū*. A sg. od *vřša* glasi *vřšu*, no jednom smo čuli i *vřšū*. Još ima govornika koji čuvaju stariji A. sg. od *ōva, ōta, ōna* i *jēna* (*ovū, otū, onū, jenū*). Ne posve konzervativna govornica (koja je dosta boravila u Vodicama, pa ponekad govori npr. i *cvřl*) izgovorila je oblike *krīlā, crřvā* (inače: *krīla* ‘vrsta suknje’, *čřva*). U jedne govornice koja je udana u Žman registrirali smo *tetā, ustā* (inače: *tēta, ūsta*).

Kratkosilazni akcent (˘) izgovara se drugačije nego u susjednom saljskom govoru. Saljski je ˘ brži i izrazito odsječan, a katkad za njime slijedi svojevrsna zanaglasna duljina.²⁴⁹ Budući da se Saljani po intonaciji govora (preciznije: akcenatsko-ekspiratornoj rečeničnoj liniji²⁵⁰) veoma razlikuju od svih ostalih Dugootočana, dok su među ostalima razlike neznatne, pretpostavljamo da je to posljedica snažnog talijanskog utjecaja. Talijani su naselili saljski Porat negdje u 16. st., a potpuno su asimilirani (pohrvaćeni) tek u 19. st. (usp. Finka 1977: 26–27). Ne bi li dočarali način govora Saljana, u nedostatku stručnog izraza mogli bismo upotrijebiti domaći izraz *skōsañe* ‘trzanje’ jer uistinu tako zvuči, kao i talijanski. Čak ni u Zaglavaca koji govore brže ne realizira se takav ˘ akcent niti približno slična govorna intonacija.

U zaglavskom se govoru, u starijih govornika (u nekih rjeđe, u nekih gotovo beziznimno) ostvaruje varijanta ˘ akcenta koju bilježimo znakom ˘ jer je kvantitetom između „normalnog“ kratkosilaznog (˘) i produljenog (ˆ)²⁵¹ (tj. neznatne duljine, ali ipak ne istovjetan kratkosilaznom), a ima i „prizvuk zatvorenosti.“²⁵² To je zapravo nešto kraći aloton (inačica) „tromog“ (produljenog) naglaska (usp. Kapović 2008b: 9, 15). Razlika je u tomu što je ˘ ostvariv u slogovima sa svim vokalima (rjeđe na *u*; ipak, u većine govornika pretežno na *a* i *o*).²⁵³ Neki

²⁴⁹ Upravo ta duljina, zajedno s prethodnim brzim, „oštrim“, „odrešitim“ ˘ akcentom daje prizvuk prepiranja, *skōsaña* saljskom govoru i zbog toga ćemo Saljanina lakše prepoznati po govoru nego sve druge Dugootočane (koji su međusobno veoma slični po intonaciji). Npr. S: *Litra ūļa je bila trī kila grāxā. ; Pē gödī:n; Jā govōrī:n: (...), (Ne) mōrē:n*, itd. Uočili smo kako se duljina u saljskom javlja u posve neutralnim iskazima. (Napomena: dvjema točkama iza duljine ovdje označavamo takav osobit tip duljine u saljskom).

²⁵⁰ Ovaj termin koristi Finka (1977: 75), no ne primjećuje da saljski govor po tomu snažno odudara od ostalih dugootočkih govora.

²⁵¹ Tzv. produljeni (ovaj termin zagovara Finka (1977: 72) i mi mu se priklanjamo) ili „poludugi“ (vidi objašnjenje zašto je taj naziv sporan u Finka 1977:72) ili pak „tromi“ (vidi objašnjenje zašto je taj naziv neprecizan u Kapović 2008b: 9) nastao duljenjem u unutarnjem otvorenom slogu (usp. i Lisac 2009: 108) (npr. *iskāti, slāma*) karakterističan je za SZ skupinu (najkraći je u Sav, a najdulji od Bo do VR), a ponešto slabijeg intenziteta (čini se tek u novije vrijeme) čuje se i na JI (Ž), rjeđe kod mlađih i sredovječnih pojedinaca u Z. Ipak, u svih se govornika u nekim riječima, obično u stilski afektivnijem izričaju, mogu javiti sve varijante naglaska (npr. *vrāg* (dugosilazni) || *vrāg* („tromi“, kraći aloton produljenog) || *vrāg / vrāx* (kratkosilazni) || *vrāg* (dugosilazni zatvoreni) (slijeva nadesno: uglavnom sve jača afektivnost)).

²⁵² To kažemo u nedostatku stručnoga termina. Finka (1977: 86) u odjeljku *Impresionizam i sistematičnost u bilježenju* na pitanje »da li da se bilježi samo ono što se može uvrstiti u odgovarajuće sustave, a drugo da se smatra samo slučajnim pojavama, netipičnima za ispitivane govore, pa to da se i ne uzima u obzir, ili se u bilježenju valja držati impresija pa na temelju njih izvoditi zaključke« odgovara »da se [valja, op. a.] vodi[ti] jednako računa i o sistematičnosti i o impresionizmu. Ne može se naime iz govora isključiti subjekt, a subjekt je uvijek potencijalan nosilac subjektivnih govornih osobina, koje idu čak i do te mjere da se može govoriti ne samo o specifičnom govoru ove ili one etničke skupine, pa i tako minijaturne kao što je obiteljski krug, nego i o specifičnom govoru svakoga pojedinca. A jezični je objekat ispitivanja uvijek pojedinac. (...). Ipak, ovdje se ne radi o pojedinačnoj pojavi te joj stoga valja posvetiti još veću pažnju (iako odudara od „klasičnog sustava“).

²⁵³ Evo nekoliko primjera iz govora jedne informantice u koje se ˘ realizira čak i u slogovima s *e* i *i* (napomena: zarez ispod znaka *ē* ne znači ništa; ovaj smo znak koristili jer nismo mogli pronaći odgovarajući): *na plōči, glavīcu*,

primjeri, npr. *pòkle san se ódala* 'nakon što sam se udala' ukazuju na možebitnu složenost ovog problema (postoje li neka ograničenja, odnosno pravilnosti u distribuciji " ?). U potpunosti smo sigurni da se u susjednom saljskom ova varijanta ne čuje, u žmanskome i luškom je ostvariva, dok za ostale govore nećemo ništa tvrditi dok ne obradimo sve snimke kojima raspolažemo, a tada ćemo moći reći više i o zaglavskom ", i o pravilnostima, ukoliko ih ima.

4.1.4. Refleks praslavenskih prozodema

Iz sudbine praslavenskih prozodema izdvajamo bitne činjenice:

1) Praslavenski se dugi cirkumfleks ($\hat{\ }$) u ovom govoru realizirao kao $\hat{\ }$ akcent (npr. *grâd*, *drâgo*, *jâje*, *mêso*, *mîr*, *mûž*, *zlâto*) (usp. Kapović 2008b: 2, 4; Lisac 2009: 23);

2) Praslavenski je (stari) akut (") nestao iz sustava i realizirao se:

a) kao kratkosilazni akcent (npr. *cěsta*, *glavica*, *jâma*, *kopito*, *lopâta*, *pâtiti*, *rîba*, *sîto*, *smjřt*, *věli*, *žâba*),

b) kao dugosilazni akcent (npr. *brât* (G *brâta*), *gâd* (G *gâda*), *krâsti*, *mîš* (G *mîša*), *râk* (G *râka*), *sěsti*, *slâb*, *zaiĳk* (< **ježyĳkъ*)²⁵⁴) (usp. Kapović 2008b: 2, 4, 9; Kapović 2010: 54; Lisac 2009: 23);

3) Kratki praslavenski cirkumfleks ($\grave{\ }$) odrazio se kao $\grave{\ }$ (npr. *slòvo*, *kòlo*, *jèzero*, *něbo*), a u nekim je primjerima došlo i do duljenja (npr. *òko*, *plòt*²⁵⁵) (usp. Kapović 2008b: 2; Lisac 2009: 23; Moguš 1977: 54);

4) Na mjestu metatonijskog akuta (nazivanog i dugim neoakutom) ($\tilde{\ }$) dolazi $\hat{\ }$ (npr. *krâĳl*, *kĳětva*, *gospodâr*), dok je u mnogim tipičnim čakavskim govorima supstituiran akutom (usp. Kapović 2008b: 2; Lisac 2009: 23);

5) Praslavenski metatonijski kratkouzlazni akcent (nazivan i kratkim neoakutom) ($\`{\ }$) dao je $\grave{\ }$ (npr. *kòža*, *kòra*), a u duljenjima pred sonantom dao je $\hat{\ }$, rezultat tipičan za čakavski jugoistok

ròbica, *pòkle san se ódala*, *věčer*, *bi se mùka pĳvala*, *udrĳli*, *dòma(n)*, *òbičaj*, *blagoslovĳti*, *xodĳti*, *věli(ki)*, *òsici*, *Tòmislav*, *pâmeti*, *pòsli*, *čěĳadi*, *vĳ dvâ ste ósan dân râzlike*, itd.

²⁵⁴ O duljenjima, posebno na mjestu poluglasa, bit će riječi kasnije (vidi 4.2.2.; 4.2.2.4.). Usp. SP: *brât* (G *brâta*), *gâd*, *krâsti*, *mîš*, *râk*, *sěsti*, *slâb*; SS: *brât* (G *brâta*), *gâd*, *krâsti*, *mîš* || *mîš*, *râk* (G *râka*) || *râk*, *sěsti*, *slâb* (rij.) || *slâb* (inače, SS je danas pod velikim utjecajem SP, tako da je sve više likova s kratkim akcentom; nekoć je situacija u SS bila gotovo identična zaglavskoj); D, Bo, So, Ver, Po, VR: *brât* (G *brâta*), *gâd* || *gâd* (G *gâda*), *krâsti*, *mîš*, *râk* (G *râka*), *sěsti*, *slâb* || *slâb*. Negdašnje likove *jazĳk* (S) odnosno *zaiĳk* || *zaiĳk* (|| **jazĳk* (?)) (ostala sela) danas će malo tko posvjedočiti. Još se mogu čuti u Z, Ž i L. U SZ skupini je danas redovito *jezĳk*.

²⁵⁵ U govorima SZ skupine (npr. So) u nekim primjerima dolazi do progresivne metatakse siline kratkoga sloga (vjerojatno po analogiji) *slovò*, *kolò*, *jezerò*, ali je stanje nepromijenjeno npr. u *òko*, *něbo*; također govore *plòt*.

(npr. *krâj*). I u duljenjima ispred šumnika rezultat je isti (npr. *bôb, pôp*) (usp. Kapović 2008b: 2, 4; Lisac 2009: 23).

4.1.5. Regresivna metataksa siline

U zaglavskom je govoru, osim ukidanja opreke \tilde i \hat , došlo do regresivne metatakse. Kao što smo već istaknuli, akcent je sustavno pomaknut samo sa kratkih otvorenih finalnih slogova. Pri pomaku je upotrijebljen stari čakavski akcenatski inventar, što je specifično za čakavsku akcentuaciju. Dakle, radi se o novijem dvoakcenatskom sustavu s djelomičnom promjenom stare distribucije akcenta, za razliku od govora S, (L²⁵⁶) i SZ skupine selā u kojima je očuvano staro akcenatsko mjesto u svim pozicijama, bez obzira na otvorenost ultime (usp. Lisac 2009: 25, 106).

Navedimo nekoliko primjera iz Sölinā u kojima je očuvano staro akcenatsko mjesto: *čarļenò, čelà, dalekò, dažjà* (G sg.), *dītè, dobrò, Gōspè* ‘Gospa’, *glāvi* (L sg.), *grādū* (L sg.), *konāli* (N pl.), *likārà* (G sg.), *lipotà, mokrīnà* || *mokrīnà* ‘tekućina; mokrina’, *mūkà* ‘brašno’, *nāròd, nījenogà* || *nījenogà* ‘nijednoga; nikoga’, *nosēt’ă* ‘trudna’, *(o)vakò, pokrivenò, rosà, rūkà, samot’ă, sovà, stablò, svīt’ă, švinci* ‘uši’, *težāci* (N pl.), *ustà, vīnò, visoki, vodà, vōjskà, vretenò, zelenà, zemļa* ‘ob. Zemlja; država’ || *zēmļa* ‘ob. obradivo tlo’, *ženà*. Ipak se čuje i novije *čarļèno* || *carvèno, rūka, vōjska, nāròd, nījenōga* || *nījenoga*, itd.

Usporedimo navedene likove sa zaglavskima, posebnu pozornost obraćajući na akcente koji su nastali na mjestu nekadanje duljine: *črļèno* || (pojed.) *črļèno* || (novo) *črveno, čèla, dalèko, dàžja, dīte, dōbro, Gōspe, glāvi, grādu, konāli, likārà, lipōta, mokrīnà* || *mokrīna, mūka, nāròd*²⁵⁷, *nījenoga* || *nījenōga* ‘nijednoga’, *nosēt’ă, (o)vāko, pokrīvèno* (mladi: *pokrīveno*), *rōsa, rūka, samòt’ă, sōva, stāblo, svīt’ă, švinci* || *švēnci, težāci, ūsta, vīno, vōda, visōki, vōjska, vretèno, zelèna, zēmļa, ženà*.

Primjećujemo da se pri skakanju silaznih naglasaka s kraja prema početku izgovorne cjeline najčešće čuva kvantitet (dužina ili kratkoća) (npr. *mūka* (< *mūkà*), *čèla* (< *čèlā*), *mokrīnà* (< *mokrīnà*), *dalèko* (< *dalèkò*)).

²⁵⁶ Prema rezultatima Finkinog istraživanja, luški je govor imao stariji dvoakcenatski sustav (s dosljedno očuvanim starim mjestom akcenta) (usp. Finka (1998)). U današnjih govornika dolazi do regresivnog pomicanja akcenta te se bojimo da je više nemoguće pronaći govornika koji bi te primjere redovito izgovarao drukčije od Žmanaca i Zaglavaca. Naši su informanti gotovo redovito izgovarali s novim akcenatskim mjestom. Ako ništa drugo, onda je luški govor barem živi dokaz munjevitne brzine odvijanja jezičnih promjena.

²⁵⁷ Varijanta *nāròd* se može (ili mogla se) vrlo rijetko čuti, i to u kakvoj govornoj eksibiciji pojedinca. Neki naši informanti tvrde da je nekoć bilo pojedinaca koji su tako redovito govorili.

Zanimljivi su primjeri kao *nàrod*, *rùka*, *vòjska* u kojima novonaglašeni slog nije zadržao dužinu, kao i npr. *čřlěno* (uz *čřlěno*) u kojem je provedeno duljenje izvorno kratkoga sloga (usp. So: *zěmļa*), no ipak, redovito čujemo *zelěno*. Međutim, pri deklinaciji lika *rùka* duljina se restituira (G sg. *rūkĕ*, I sg. *rūkûn*), a kadšto i kod *ûsta* (I pl. *ûstima* (pojed.) || *ûstima* || (najčešće) *ustĭma*).

Zaglav je najmlađe naselje na otoku, stoga ne čudi što je u njemu akcent prešao s kratke otvorene ultime na prethodni slog (ili se, rjeđe, samo produljio). No, u padežima u kojima su postojali uvjeti za duljenje, ponajviše u G i I, stanje se uglavnom nije mijenjalo (sudeći po izdvojenim potvrdama, to vrijedi za dvosložne i trosložne imenice (izuzev onih s.r. na –o) te dvosložne pridjeve s otvorenim ultimom) (npr. *Gōspĕ* (G sg.), *Gōspûn* (I sg.), *vodĕ* (G sg.), *vodûn* (I sg.), *vodămi* (D, I pl.), *vodăx* || *vodămi* (L pl.), *lipotĕ* (G sg.), *lipotûn* (I sg.), *zemļĕ* (G sg.), *zemļămi* (D, I pl.), *zemļăx* || *zemļămi* (L pl.), *ustĭju* || *ûst* (G), *dobrōga* (G sg.), *dobrōmu* (D sg.), *dobrĭn* || *dobrōmu* (L sg.), *dobrĭn* (I sg.), *dobrĭx* (G pl.), *dobrĭma* (D, I pl.), *dobrĭx* || *dobrĭma* (L pl.)...). Među gore navedenim primjerima iznimke od „pravila“ koje smo izveli su *sōva* i *vòjska*.

Također su u skladu s pravilom o ograničenju naglaska na kratkoj otvorenoj ultimi i oni primjeri u kojima je u N, A sg. akcent na starom mjestu, a u G, D, L, I sg i u svim množinskim padežima na novom: *kōļac* (G *kōlca*, N pl. *kōlci*, G pl. *kōlcov*), *konac* (G *kūnca* || *kōnca*, N pl. *kūnci* || *kōnci*, G pl. *kōnac*), *mūļac* (G *mūlca*, N pl. *mūlci*, G pl. *mūlcov*), *otac* (G *ōca*, N pl. *ōci*, G pl. *ōcov*), *pĕtāk* (G *pĕtka*, N pl. *pĕci*, G pl. *pĕtkov*), *živac* (G *žĭfca*, N pl. *žĭfci*, G pl. *žĭfcov* || (rij.) *žĭvac*), itd.

Usporedimo prezent glagola *xodĭti* (< **gresti*) i *zvăti* u solinskom, odnosno zaglavskom govoru:

sg.	Soline	Zaglav	pl.	Soline	Zaglav
1.	<i>grĭn</i>	<i>grĭn</i> <i>grĕn</i> <i>grĭn</i> ²⁵⁸	1.	<i>gremō</i>	<i>grĕmo</i>
2.	<i>grĕš</i>	<i>grĕš</i>	2.	<i>grestĕ</i>	<i>grĕte</i>
3.	<i>grĕ</i>	<i>grĕ</i>	3.	<i>grĕdŭ</i> <i>grĕdu</i>	<i>grĕdu</i>
1.	<i>zovĭn</i>	<i>zovĭn</i>	1.	<i>zovemō</i>	<i>zovĕmo</i>

²⁵⁸ Varijanta *grĭn* čuje se iznimno rijetko. Stari manje konzervativni i mlađi govore *grĕn*.

2.	<i>zovĕš</i> <i>zovĕš</i>	<i>zovĕš</i>	2.	<i>zovetĕ</i>	<i>zovĕte</i>
3.	<i>zovĕ</i>	<i>zovĕ</i>	3.	<i>zovŭ</i>	<i>zovŭ</i>

Najvidljivija je razlika u množinskim likovima, a to je stoga što mahom završavaju vokalima (otvorenim slogovima). Zanimljiv je izostanak prednaglasne duljine u solinskim likovima *gremĕ*, *grestĕ*, *zovemĕ*, *zovetĕ*. Riječ je o kraćenju dubinski dugih vokala, koje se provodi u većini čakavskih govora (usp. Langston 2015: 148–151).

Ipak, i *na Sölinax* (kao i u ostalim selima SZ skupine) danas, frekventnije u manje konzervativnih govornika, registriramo dublete: *vodã* i *vöda*, (*u*) *vodŭ* i (*u*) *vödŭ*, *reĉetĕ* i *reĉĕte*, *ležimĕ* i *ležimo*, *zelenĕ* i *zelĕno*, *dobrã* i *döbra*, itd. Budući da ni najstariji Zaglavci (dakle, koje autor ovih redaka pamti iz djetinjstva, rođeni početkom 20. st., a ni oni na snimkama Vladimira Skračića²⁵⁹) nisu govorili takve primjere, niti se itko od starijih sjeća da se tako govorilo, možemo pretpostaviti da je *na Zâglav* u 15. st. pred Turcima došla veća skupina štokavaca koji su poremetili prozodijski sustav starosjedilaca čakavaca.

Duljenja koja se u zadnje vrijeme mogu čuti od mlađih nekonzervativnih kao npr. u *söva*, *stãblo*, ali i *lövac*, *möst* (obično, u odnosu na izgovor konzervativnih, neznantno zatvorenog sloga) nisu rezultat razvoja unutar samog idioma, već izravnog štokavskog utjecaja. Primjeri poput npr. *ispod nõge* (stari: *spod nogĕ*), *glãdan* (stari najčešće: *glãdãn*), *jĕsan* (stari: *jesãn*), itd., dokaz su uznapredovale tendencije regresivne metatakse, i to ne samo s otvorene ultime koja je kratka. Jednostavno, dominantni akcenatski uzorak²⁶⁰ (koji je u većini, u ovom slučaju sklonidbenih, oblika) potiskuje onaj manjinski.²⁶¹ Pri tomu se očituje težnja za pojednostavnjivanjem sustava, odnosno eliminiranjem nepotrebnih (neodrživih) elemenata

²⁵⁹ U Skračić (1996: 135–139) čitamo neispravno akcentuirane primjere: *Pũnta Mišĩna*, *Poxŭlib*, *Švõrcovo Žãlõ*, *Žãlõ*, *Artĩt*’, *Artãk*, *Pod Selõ*, *Prđãrtĩnu*, *Sazbũre Vŭxã*, *Rãncãã Nĩva*. Autor (prof. dr. sc. Vladimir Skračić) ljubazno nam je ustupio svoje snimke iz Zaglava, na čemu smo mu neizmjerljivo zahvalni, te smo ih preslušali i potvrdili svoje sumnje. Na snimkama su te potvrde izgovorene ovako: *Pũnta Mišĩna*, *Põxŭlib*, *Švõrcovo Žãlo*, *Žãlo* (govornici ovako izgovaraju pred (učenim) strancem; inače je uvijek (*Švõrcovo*) *Žãlõ*), *Artĩt*’, *Artãk* (Jakov Čuka izgovara *võ je Artãk*, potom, kako bi jasno naglasio ispitivaču: *Ar-tak*, i zato dolazi do zabune), *Pod Sĕlo* (strma padina prema moru; međutim, danas to nitko tako ne naziva, jedino imamo top. *Pocĕlo* (pl. *Pocĕla*), podno jezgre Sela; čini nam se da je došlo do zabune pri ubiciranju i transkripciji oblika jer je na snimci upravo *Pocĕlo* i *Pocĕla*), *Prđãrtĩnu*, *Sazbũre Vŭxa*, *Rãncããĩva* || *Rãncããĩva*. Ovo nam je osobito bilo važno provjeriti jer su ti primjeri (i mnoštvo drugih na tim snimkama) dokaz da ni kasnih 80-ih i početkom 90-ih godina 20. st. ni u govoru najstarijih (kakav je J. Čuka, rođ. 1909.) na otvorenoj ultimi nije stajao kratkosilazni akcent.

²⁶⁰ Npr. *Jĕsi*, *jĕsmo*, *jĕste*; *nõga* (N sg.), *nõzi* (D, L sg.), *nõgu* (A sg.), *nõge* (N, A, V pl).

²⁶¹ Npr. *Jesãn*, *jesũ*; *nogĕ* (G sg.), *nogũn* (I sg.), *nogãmi* (D, I pl.), *nogãx* || *nogãmi* (L pl.).

(prežitaka iz negdašnjeg sustava).²⁶² S druge strane, analoški oblici poput *robê* (G sg.), *robûn* (I sg.) (< *rôba*)²⁶³ koji su u starih veoma rijetki (u njih je u $\approx 90\%$ slučajeva: *rôbe*, *rôbun*) pokazuju kako promjena, makar ne sustavno, može krenuti i u suprotnom smjeru. Međutim, valja uzeti u obzir i primjere *učiteljica* (stari: *učitelica*), *direktòrica* (stari: *derèktorica*) nastale pod izravnim utjecajem hrv. stand.

Kapović (2008b: 35) razlikuje dvije vrste arhaičnosti – *izgovornu* (*fonetsku*) i *smjenbenu* (*paradigmatsku*) *arhaičnost*. Pojašnjava: »Izgovorno je arhaičan onaj govor u kojem se od prasustava do danas nije dogodilo puno naglasnih promjena, u smislu da su očuvana, primjerice, stara tri naglasna (` , ^ , ~) i nenaglašene duljine, da nije bilo sustavnih pomicanja naglasaka prema početku riječi (dakle da je *ženă*, *glāvă*, a ne *žèna*, *gláva* ili *žèna*, *gláva*) i sl.« Zadnji kriterij zadovoljavaju govori SZ skupine (ipak, sudeći po dubletnim likovima, npr. *vodă* || *vòda*, *nâròd* || *nârod*, i u njima se već „narušava“ staro stanje), a po ostalima su inovativni.

Zaglavski je govor inovativan i izgovorno, i smjenbeno (npr. *žènu* = *nògu*; *mène* = *mèni*), ako pod pojmom *smjenbena arhaičnost* razumijevamo čuvanje starih naglasnih odnosa u sustavu (npr. *ženù* : *nògu* ; *mène* : *menì*) (usp. Kapović 2008b: 35).

4.1.6. Prokliza i enkliza

Finka (1977: 82), na temelju jedine sigurne realizacije proklize (preskakanja akcenta na proklitiku ili prednaglasnicu) u petrefaktima („jezičnim okaminama“), posebno afektivnim izrazima, zaključuje kako je ona u starije doba bila redovitija pojava. U Zaglavu su danas, kao i na čitavom otoku, uvriježeni ovi primjeri u kojima prokliza izostaje²⁶⁴: (*pôjti*) u *grâd* (na kratko vrijeme) (jedino S: *ù grad*) : *na grâd* (na dulje razdoblje), *na rîvi*, *u crîkvu*, *u kùt'u*, *na Drâgove*, *na rîbe*, *u môru*, *na svît*, *na nèbo* (u S često i: *nă nebo*), *pr smjît*, *bes pàmeti*, *râz môra* || *uz(a) môre*, *po môre* (samo S: || *pò more*), *u čèlo*, *u zîmi* ‘zimi’, *u lèti* ‘ljeti’, *kod vâs* || *u vâs*, *za nâs*, *uz(a) pût*, *u vrît'i*, *u zèmlu*, *u pòle*, *pod ôsik*, *spo(d) stòla*, *na Ôrîak*, *za srît'u* ‘nasreću, srećom; za sreću’, *za nesrît'u* ‘nažalost; za nesreću’, itd.

²⁶² No, dakako, ne razvija se jezik samo u tom smjeru (pojednostavnjivanja), već i obrnuto (usp. Kapović 2008a: 121–122).

²⁶³ *Rôba* je romanizam i izvorno nije imala akcent na ultimi, suprotno od lika *vòda*. Dakle, u *robê*, *robûn* je došlo do progresivne metatakse (analogijom prema: *vodê*, *vodûn*).

²⁶⁴ Dakako, moramo uvažiti mjesne akcenatske razlike tipa *u čelò*, *u zemlù* || *u zèmlu*, *spo(d) stolà*.

Od dubleta *u brôd* || *ü brod*²⁶⁵, *u môre* || *ü more*²⁶⁶ drugi se oblik najčešće koristi u stilski obilježenim iskazima. Kao stilski neutralni, ti su primjeri češći u saljskom. Tako je i s potvrdom *nâ grob*, jer se govori isključivo u afektu²⁶⁷ i u *◇ nâgrob nogãmi* (|| *na pûnti smjti*) ‘na rubu smrti, jednom nogom u grobu.’

Kad se govori o dobi, odnosno dijelu dana ili pak godišnjem dobu i sl., prokliza se gotovo beziznimno provodi i tu se zapravo radi o svojevrsnim „petrefaktima“: *prîd večer*, *prîd not*, *pôd not*, *zâ svitla* (ALI: *zarân* ‘zarana’), *dô jutra*, *dô večera*, *dô not*’i, *dô dana*, *dôkasna*, *vâdne* ‘danju’ (arh.) (|| *dnêvun* (arh.) || *dânu(n)* || (rij.) *po dânu*), *ü not*’ (|| *u mjklu nôt*) ‘u vrijeme kad se bliži noć’, *krôz dan* || *kröz dan*, *zâ zimu*, *kröz(z) zimu*, *kröz leto*, *zâ leto*, *dô leta*, *vôšt’e* || *vôgodišt’e* ‘ove godine’ (ALI: *krospôdne* “okopodnevlje”, *kros pôdne* ‘oko podneva’, *do zîmê*, *u zîmi*, *u lèti*, *dogodišt’a* ‘dogodine’).

Prokliza može imati i razlikovnu ulogu. Npr. *Grîn* || *gřn* || *grèn* (|| (novo) *grên*) *nâ more*. ; *Nâ more smo dôšli šezdestôsmè*. ; *Přvi su počali zijãti küt’u nâ moru* ‘dio mjesta blizu mora.’ Kad se pak kaže: *Nî vo vrîme za nâ môre xoditi*, nedvojbeno se radi o isplavljanju brodom. *Nânoge* znači ‘pješice’, a u značenju ‘na noge’ podjednako se rabi i *na nôge* i *nâ noge*. Moguće je reći samo npr. *Skřcãj se na krâj!*; *Kî t’e s tóbun (ziti) na krâj!*, međutim, *nâ kraj nôg* ‘na kraju kreveta, podno nogu.’ Također, *Klãdi ju u krâj!* ‘u stranu (s puta)’, no, *Küt’a mu je ükraj môra* ‘pokraj mora.’ Dok je *põništa* || (rij., pojed.) *põništ’e* ‘besplatno’, *po ništa* || (rij.) *po ništ’e* znači ‘po ništa.’ *Nâ stran* se pretežno²⁶⁸ koristi u značenju ‘na WC’, dok inače prevladava *na strân* || (novije) *na strãnu* (npr. *Kako jê-jê, pûstimo mî přške na strãnu, svãki se probija za đinar kako znã i umije*. ; *Dôkle se prkôje živo, užãla san na strãn pôjtí, nisãn to volíla glèdati*). Usput, inače se najčešće koristi romanizam *bãnda* (npr. *Klãdi to nâ bandu* || *z bãnde!*; *Marëta tũčê ü bandu*; ALI: *Nã ku strãn je šã?* B: *Na jũgo, (u) vã ne mère*).

²⁶⁵ Npr. *Spo Karantûna svãka marëta (je) ü brod cûpala, svãka!* (govornica pripovijeda doživljaj na brodu po olujnom nevremenu; govori o valovima koji su zapljuskivali brod); ALI: *Ukřcã se je u brôd*. Isto tako, *pôjtí nâ brod* je više rezervirano za posebno značenje (= *pôjtí navigãti*).

²⁶⁶ Upotreba ovoga oblika, istina, ne mora biti znak jačega afekta. Neki govornici govore češće *u môre*, a neki *ü more*. Npr. *Ribe smo morãli xítiti, svíx ôsan ílad kíli zlopãtãli s kuvêrte ü more spo Sãnsiga, za da môremo dôjtí žívi u Lošín*. ; *Pajô je u kopít’u da ti je mãne od pôlak tîla ozgôra, da ne pâdeš ü more*.

²⁶⁷ Npr. *Pôseren ga kí bi mi cvêt’e kã nâ grob donësa!* (ovdje je i *pôseren*, umjesto neutralnog *poserîn*); ALI: *Nosíla san cvêt’e na grôb*.

²⁶⁸ Evo jedne iznimke: *Ûnda ka tí ôva pîd’ama ne trîbuje, ûnda t’u ju klãsti nâ stran?*

Sasvim su neutralna oba dubletna lika, npr.: *pòd more* || *pod mòre*, *spò(d) gr̃la* || *spo(d) gr̃la*, *pòd osti* || *pod ôsti*, *pòd noge* || *pod nõge*, s time da u starijih (konzervativnih) rjeđe možemo čuti likove bez proklize, dok je u mladih obrnuto.²⁶⁹

Sljedeći su oblici u starijih redoviti (uz mogućnost izostajanja proklize u slučaju snažne potrebe da se naglasi imenica, što smo već i vidjeli kod *na stran*): *pò vodu*, *nà glavu*, *nà stran*, *nâ vrime*, *nà ruke*, *zâ vrat*. Za usporedbu, u So glase: *pò vodu*, *nâ glavu*, *nâ stran*, *nâ vrime*, *nâ ruke* || *na rûke*, *zâ vrat*. Primjećujemo da je u So češće duljenje sloga. Zaglavci kažu *nâ Sale* (|| (rij.) *u Sâle*) ‘u Sali’, a Solinjani *na* || *u Sâle*, što znači da do proklize dolazi pri češćoj upotrebi (Solinjani su daleko od mjesta Sali).

No, s druge strane, ovakvih duljenja nema u So: *bêz mene*, *bês tebe*, *bêž ñeje*, *òd mene*, *òd ñega*, *òd ñeje*, *spòd mene*, *spòd ñega*, *spòd ñeje*, *pòd manun*, *kòd mene*, *kòd ñeje*, *kòd ñega*, *pò strax* || *po strâx* (sl. *pod mûs* (germ.)) ‘pod prijetnjom, prisilno’, *ò glada* || (vrlo rij.) *od glâda*, *ò žaja* || *od žâje*, *ò zlata* || (rij.) *ò zlata* || (vrlo rij.) *od zlàta*, *ò srama*, *ò straxa*. Rijedak je izostanak duljenja u konzervativnih. Napominjemo da muški govornici najčešće ne dulje slog (to vrijedi za gornje primjere, ali samo do *kòd ñega*), dok se u mlađih govornika (kao ni inače) obično ne provodi prokliza (*bes tèbe*, *ispod ñèga*, itd.; iznimka, pod utjecajem saljskog: *kò mene*).

U So je *ne znâ* i *ne bi*, a u Z *nê zna* i *nè bi*. U oba je sela *ne dâ*, *ne spî*, *ne smî*, *ne mòre* || *ne može*, *ne čûje* (samo fig.: *nè da*, *nè smi*, *nè more* || *nè može*; u šali (Z): “Nè čuje se ništa!”).

Neki nas primjeri navode na pitanje radi li se o direktnom, ali ne skorašnjem, štokavskom utjecaju. Takvo je i neobično (fakultativno) prenošenje s dvosložnice na višesložni prijedlog (*přma suncu* || *kûntra suncu*) kao i s trosložnice na jednosložni prijedlog (*nâ Jezero* ‘na (žmansko) Jezero’). Žmanski, pak, lik *nâizero* kontrahiran je upravo zbog velike frekvencije uporabe.

Kako bismo stekli cjelovitiju sliku, podastiremo još ponešto primjera (iz govora starijih!) u kojima je uglavnom rjeđe neprovođenje proklize: **do**: *dò doli*, *dò dva* / *dò tri dâna* || (stilski neutralnije) *do dvâ* / *trî dâna* (novo: *zâ dva* / *zâ tri*), *dò vřx*²⁷⁰, *dò gr̃la*, *dò sita* (*naïsti se dòsita*); **kroz**: *kròz more* || *kròz more* || *kròz more* || *kroz mòre*; **mej**: *měj rozi* ‘među rogove; između rogova’, *měj noge*, *měj ruke*, *měj uši*, *měj oči*; **na**: *nâ vesla*, *nâ idro*, *nâ dan* (*trî pût nâ dan*), *nâ bok*, *nâ plet’a*, *nâ t’aru* ‘na vedromu’ (*Sûnce je nâ t’aru*), *nâpo* || *nâpolak*, *nâ stumak* (*Pâlo mi je nâ stumak* ‘teško mi je "palo" jelo’), *nâ gr̃lo* (*Svè mi je dòšlo nâ gr̃lo ča san poî.*), *nâ nos*, *nâ usta*, *nâ oko*, *nâ oči*, *nâ sunce* || *na sùnce*, *nâ vrat*, *nâ mesto* || *na mĕsto* || *na mĭsto* (sva tri oblika

²⁶⁹ Npr. A (mladi govornik): *Vâ podlânica je kâko da zgòrena. Bît’e se uvâtila za dnò* [od zdĕle], *sĭguromînti*. B (stari govornik): *Prâvo govòriš, bît’e se t’apâla zâ dno*.

²⁷⁰ Npr. *Fûndu popûstiš svĕ dòkle se ne dĭgne lantĭna dò vřx jârbula.*; *Dòša si mi dò vřx glâvĕ!*

približno jednake frekvencije) (npr. *Klãdi nã mesto.*), *nã pete* (npr. *Čã mi grëš nã pete?!*, *da me zvjñeš – säčuvaj Bõže!*), *nã dušu* ‘na savjest’, *nã dar*, *nã tanko* (*Šã je nã tanko s pämet’un*), *nã suxo*, *nã vřx* (npr. *jãrbula*) ‘na vrhu’ (ali: *Grën na vřx*), *nã misli* (*Dõšlo mi je nã misli* ‘sjetio sam se’, *Nã misli mi je, da mu se nã čã dogodilo* ‘zabrinut sam’), *nã sř* || *na sř* ‘nasred’; **od**: *õ tebe*; **po(d)**: *põ starost*, *põ tobun*, *põd vrat*, *põd nos*, *põd oko* || *pod õko*, *põd noge*, *põd noxti*, *põd bradu* || *põd bradu*, *põ stene* ‘pod stijene’; **po**: *põ polak*, *põ raz* || *rãzun* ‘u razini s čime (npr. žlica napunjena *põ raz* (opr. *u vřx* || *vřxûn*)’; **pr(d)**: *přd manun*, *př tobun*; **pu(t)**: *pù domu* ‘k domu, doma’ (opr. *z dõmun* ‘iz doma’), *pù doli* ‘put dolje, prema dolje’, *pù gori*, *pù ñega*, *pù tebe*; **spod**: *spõ sebe*, *spõ tebe*, *spõd mora*, *spõ(d) grla*, *spõd oka* || *spod õka*; **u**: *ù bok* || *u bõk*, *ù plet’a*, *ücelo* ‘ucijelo’, *üşporko* (*Napĩši üšporko*), *ütaj* ‘u tajnosti’, *ü dno* (*Põša je (fũdo) ü dno* ‘u morsku dubinu’; *Trüpi je (brodûn) ü dno.*), *ü raz* || *rãzun* ‘u razini s čime; pokraj’, *ü oči* || *u õči* ‘izravno (reći); u oči’, *ü glavu* (npr. *Pãmet ü glavu* || *u glãvu!*; *ûn je opãlen ü glavu.*), *ü suxo* (*küt’a zjñena ü suxo*), *ü tvřdo*, *ü mefko* (*jãje kũxano ü mefko*), *ü sř* || *u sř* ‘usred’; **uz(a)**: *uzã zid*; **zã**: *zã manun*, *zã tobun*, *zã stumak* (*Uvãti se je zã stumak*), *zã grlo*, *zã uru*, *zã nogu*, *zã ruku*, *zã vlasì* ‘za kosu (ob. uhvatiti)’, *zã dušu* (*Jã san mu ñsto zmolila trĩ očenãša zã dušu*), *zã ništa* || *za ništa* || (rjeđe, ob. jača afektivnost) *za ništ’e* (npr. *Ïma zëta kĩ je za ništ’e u küt’i.*; *Čã t’e mi ñt’e, čã t’e mi pĩt’e, ka nisãn za ništ’e!*), *zã uru*, *zã kuma* ‘za kuma, kumom’ (*Marjãn mi je bĩ zã kuma*).

Primjećujemo da se prijedložni izrazi nerijetko osamostaljuju kao prilozi (*ücelo*, *üduplo*, *ütaj*, *ügusto*, *põfino* (opr. *ügrezo* || *provižõrmo*) ‘detaljno; potanko’, *nãlet* ‘u letu, na brzinu’, *nãsuxo*, itd.). Također, primjeri tipa *põd nos*, osim značenja ‘pod nos’ (A), imaju i značenje instrumentala (= *pod nosûn*). Međutim, dok Saljani kažu *nã Sale* (A, L), u zaglavskom to ima samo značenje akuzativa (L: *na Salix* || (novije) *na Salĩma*).

Zanimljive su sljedeće sintagme u kojima se akcent prenosi na proklitike (u starih beziznimno): *dãn zã dan*, *dãn põ dan*, *õd kraja dõ kraja*, *õd gori dõ doli*, *põ brig gõri* ‘uzbrdo’, *põ brig dõli* ‘nizbrdo’, dubletno *zã sran svĩta* || *za srãn svĩta* ‘za sramotu; zbog srama’ te *nã tĩxu mĩru* || *na tĩxu mĩru*, no ipak: *čãs po čãs* || *xĩp po xĩp*, *po skãle dõli* ‘niz stube’, *po skãle gõri* ‘uz stube.’

U romanizmima se prokliza također provodi, npr. *dëpunto* ‘okomito’, *dëoltra* || *õltra dë oltra* || *õltra de õltra* ‘skroz’, *dëgušta* ‘s užitkom’, *dëpošta* ‘namjerno, ciljano’ (ALI: npr. *dekũko* ‘u tajnosti’, *defëšta* (pojed.) ‘potpuno’, *detrĩnko* ‘potpuno’, *alõt’o* ‘odoka, otprilike’).

Veoma je važna situacija s prijedložno-zamjeničkim vezama (vezama prijedloga s nenaglašenim oblikom zamjenice): *pũ ñ* || (novije) *põ ñ*, *nã me*, (*u*) *vã te* ‘u tebe’ : *ü tebe* ‘kod tebe’, (*u*) *vã vu* ‘u ovu’, (*u*) *vã ñe* ‘u njih’ : *u ñix* ‘kod njih’, *nadã te*, *podã se*, *přdã vi* ‘pred ove (m.r.)’, *přdã ve* ‘pred ove (ž.r.)’, *uzã te* (|| *rãz tẽbe*), *mejë ñe* ‘među njih; između njih’, *mejë ti*

‘među te, između tih (m.r.)’, *prđâ ku* ‘pred koju’, (*u*) *vâ k(i)* ‘u koji’, *pô k(i)* ‘po koji’, *pô n(i)* ‘po onaj’, itd. Izvorni govornici vrlo rijetko koriste prijedlog + naglašeni oblik zamjenice, dok je u mladih suprotno. Tada su naglašene enklitike: *po nêga, na mêne, u tēbe, u nîh, mej nîx, mej otîx*. Sljedeće od starih nikad nismo ni čuli: *u ôvu, na(d) tēbe, po ’ sēbe, prđ ôvi* || *prđ ovîh, prđ ôve, uz (us) tēbe, mej ôti, pr(d) kû, u kî, po kî, po ûn* || *po onâ(j)*, itd. Jedino su u Salima češći potonji oblici pa nije ni čudno što Finka (1977: 83) ne pravi razliku u frekvenciji upotrebe nenaglašenih i naglašenih zamjениčkih oblika u prijedložnim vezama, ali nas čude oblici koje navodi u zagradama (*û te, û me, û n,* itd.) jer ih na Dugom otoku (osim Z: *û se* (rij.) || (*u*) *vâ se*) nitko ne govori (izuzev, možda, Saljana).

Prokliza, već smo pokazali, može biti i snažno stilsko izražajno sredstvo. Evo još nekoliko primjera: *Nîma dâna da çâ ne dĵpne. Ī vraga dĵgne.* (tj. ukrade)²⁷¹ ; *Sâ t’u ti povîti: kâ smo nikodôba spareñali, ništo smo i stêkli. A danâska nî dĵavla!* ; A: *Žēna ga je bandunâla jur mîsec dâna.* B: *Ī pravo je!* ; A: *Çâ se rûgaš š nîh?* B: *Īman ĩ pravo!* Naravno, česti su i *zâvraga, zâdĵavla, pôvrugu*, i dr.

Afektivnost se postiže i variranjem iktusa i kvantitete, npr.: *Do trî dâna t’e ôva kût’a u lăgum pojti. Dô tri dâna! Jâ t’u dalamîtu užgâti. Çâ mi’ž da nêt’u?! Ôt’u(,) po svētu Gôspu!* ; *Zâ / zâ! pô / pô stârca* || *stârca Bôga!* || *Za / po stârca Bôga!* (pri čuđenju)²⁷² ; *Pô Bôga!* (pri čuđenju, nevjerici, i dr.) ; *Po Bôga (živoga, i dr.)!* (ob. pri zakletvi) ; *Pô tri bôra!* (čuđenje) ; *Pô sto bôrov* || *Bôgov!* (čuđenje); *po Gôspu* || (eufemistički) *po trôspu* ‘zaista’, *pô Gôspu!* (npr. za pojačavanje efekta uvjerljivosti sugovorniku). Često se čuje *za bôra* || *za bôga* ‘zaboga (samo kao poštapalica), dok se pri čuđenju govori npr. *za Bôga mîloga!*

I, konačno, enkliza, odnosno prenošenje akcenta na enklitike (zanaglasnice) veoma je izražena u SZ skupini (npr. *Nisûn ni pojîla nîti t’û.* ; *Nî škôle bîlo; kâ san šlâ da t’û, vêt’ se je bîla zatvorîla.*; *Bôĵe da stê!*). Ovi dragovski primjeri u zaglavskom bi glasili posve drugačije: *Nisân ni poîla nîti t’u.*; *Nî škôle bîlo; kâ san šlâ dâ t’u, vêt’ se je bîla zatvorîla.* ; *Bôĵe da ste!*

²⁷¹ Usp. *Ne vaĵan za çĵnu kûgu; svê do žînte me bolî: i ramenâ, i kolëna, i dĵâva svâki.*

²⁷² Nikada, ni u jednom selu, nismo čuli likove koje navodi Finka (1977: 82–83): *zâ starca!, pô starca, zâ jarca!, pô jarca!* Dakle, ili je dvostruki akcent, ili je naglašena samo imenica. Istina, kaže se npr. *Nîko ne xâje za stârca* ; *Tô je mîx od jârca* (usp. Finka 1977: 82).

4.2. Kvantiteta

4.2.1. Nenaglašene duljine

Očuvane su jedino prednaglasne nenaglašene duljine, što također odudara od najstarijeg stanja (usp. Lisac 2009: 23) (npr. *prāsâc*, *rēstê* (prez. 3.1.sg. < *rēsti*), *brādê*, *brādûn* (G, I sg. < *brâda*), *žītâk* ‘imanje; životne namirnice’, *prtīsñūti*, *svīrīti*, *prīmīti*, *dospītâk* || (novije i češće) *svršētâk*, *stōlâc*, *nadūšâk* ‘naiskap’, *křstoklūnâc* ‘vrsta ptice’). Ipak, »gotovo ni jedan srednjočakavski govor ne poznaje zanaglasnu duljinu, osim kao posljedicu povlačenja naglasaka u površinskim oblicima u nekim područjima (npr. u sjevernim i središnjim gradišćanskim govorima)« (Langston 2015: 149–150).

U zaglavskom se duljine iza akcenta (ipak slabije²⁷³) javljaju na enklitikama (npr. *Čã tī mīslīš?*; *Čã ūn mòre tōte?!*; *Ma je šâ ūn nâ brod?*; *Čã kī čīni, sēbi čīni, čã kī dēla, pŕdâ n pãda!* (prov.)).

Distribucija prednaglasnih duljina je slobodna. Što se tiče izgovora, važno je istaknuti kako su one prave, *nenaglašene* duljine, to jest, za razliku od saljskoga govora, nikad se ne javlja nešto što zvuči poput dvostrukog akcenta. Silina (udar) „pada“ samo na akcenatsko mjesto i duljina nikad ne traje toliko²⁷⁴ da bismo mogli pomisliti o udvostručavanju akcenta (npr. Z: *xrānê* (G sg.) ≠ S: *xrānê*²⁷⁵ || (rij.) *xrānê*; Z: *opālī* (gl.p.r.) ≠ S: *opālī* || *opālī*). Pretpostavljali smo da je to u Salima novija pojava, no registrirali smo je i u starijih, a i Finka ju je uočio već 50-ih godina 20. st. On je smatrao da je pojava svojstvena svim dugootočkim govorima.²⁷⁶ Ponovno naglašavamo

²⁷³ Često su, kako ističe Lisac (2009: 23), nenaglašene duljine duže u prednaglasnoj nego u zanaglasnoj poziciji.

²⁷⁴ U saljskom je često dulja prednaglasna duljina nego mjesto iktusa (akcenta). Npr. S: *xrā:nê*, *šīrī:nê* (G sg.) (usp. Z: *xrānê*; *šīrīnê*). Napomena: dvjema točkama ovdje označavamo duže trajanje duljine u saljskom, odnosno iktusa u zaglavskom govoru.

²⁷⁵ Ovdje umjesto duljine bilježimo dugouzlazni naglasak (*â*) jer uistinu tako zvuči. Čini se da je obična varijanta (*ā*) u Salima rjeđa. Sve u svemu, registriramo variranje (npr. u jednoj minuti govora jedne osobe: *boškarīnā* (A sg.) i *na Fīnkinoj Glāvī* (L sg.)).

²⁷⁶ Finka, naime, prikazuje akcenatsko-ekspiratornu liniju govora saljskog Selà, prema izgovoru jedne žene. Na temelju ispitivanja te osobe, o prednaglasnoj duljini (na osnovu izgovorenog primjera *vīnā* (G sg.)) zaključuje sljedeće: »(...) prednaglasna se duljina jače ističe nego kratki nenaglašeni vokali, i to tako da njezina silina raste sve do realizacije idućega naglašenoga vokala. To je i razlog da se ta duljina gdjekad osjeća kao naglasak i da se, štoviše, može osamostaliti kao naglasak« te u popratnoj bilješci tvrdnju potkrjepljuje riječima M. Hraste »o prenaglasnoj duljini na otoku Hvaru (...) [po kojemu (M. Hrasti), op. a.] ta duljina „više naliči na uzlazni akcenat nego na dužinu, jer se pri kraju dužine glas nešto penje“« (Finka 1977: 78).

da je ta pojava prepoznatljivost saljskoga govora.²⁷⁷ Smatramo da je ona dio (prvi stupanj) procesa regresivne metatakse.

Glede distribucije duljinā, vrijedi uočiti kako u Zaglavu, kao i u svim naseljima osim Sali²⁷⁸, prednaglasna duljina izostaje u sljedećim potvrdama (i ostalim izvedenicama od kojih neke prefikse navodimo u zagradaama): (*u*)*dušiti* ‘ugušiti’, (*u*)*gasiti*, (*u*)*graditi*, (*po*)*kaditi*, *navaliti*, (*pr*)*platiti*, *pustiti* ‘pustiti; (|| *bandunāti* (rom.)) napustiti’ (ALI: nsv. *pūšt’āti*), *tajiti* (ob. o ognju), *zapusiti* (*se*) || (češće) *bandunāti* (*se*) (rom.), *razvaliti* ‘srušiti; razvaliti’ (ALI: nsv. *vāļāti*), (*po*)*saditi*, (*o*)*šušiti* || (*o*)*sušiti*, (*o*)*xladiti*, i dr. Jedino se uz *voziti* čuje i lik *vōziti*, a uz *zaxladiti* također *zaxlāditi*. U tim je infinitivima očuvan stariji naglasni obrazac (usp. Kapović 2008b:19).

Korisno je izdvojiti i neke potvrde u kojima je nenaglašena duljina nestabilna, odnosno u mlađih najčešće izostaje, a sporadično i u starih. Imali smo, doduše, govornikā koji su je i u tim primjerima beziznimno čuvali. Evo nekih primjerā: *čāčī* (prez. 3.l.sg. < *čačāti* ‘čućati’), *kļāčī* (prez. 3.l.sg. < *kļāčāti* || (vrlo rij.) *kļāčāti*), *kļāknūti* || (novije) *kļāknuti*, *Mīxōļa*, *nenāvīdan* ‘zavidan, ispunjen mržnjom’, *nābōd* ‘gnojna upala, otekline ispod kože na tabanu’, *nācīp*, *nāčīmba* ‘začin’, *nādiĵati se* ‘nadati se’, *nāmōr* ‘bolesno stanje, malaksalost’, *nāpīlak* ‘piće u društvu, pijanka’, *nāplōg* ‘prolom oblaka’, *nāprīdak*, *nārāmak* ‘bremence, svežanj, naplećak’, *nāstōjati*, *prīstōjati*, *prīsād*, *Prōgōn* (top.), *Pōxļīb* (top.), *Rānčanīva* (top.), *rāskrižje*, *u sākriēt* (vrlo rij. s duljinom) (|| *ūtaj* || *dekūko* || *uškundūn* (rom.) || *spo(d) kabanīt’a* || *spo(d) guzice*) ‘u tajnosti, kradomice’, *sūdāc*, *ūjām* ‘naknada za mljevenje’, *vāpōr* ‘parobrod; trajekt’ (rom.), *vrīdnōst* (|| (rij., ograničena uporaba) *valōr* (rom.)), *zādiv* ‘ono za što (se) zapinje (*zadīva*, *rašā*) (ob. u moru (greben), ali i (fig.) smetnja, „zapinjanje“ u promuklom grlu)’, *zāgĵst* ‘zapešće’, *zājām*, *zākōs* ‘*kūs* reda trsja (polovica reda)’, *zāpērak*, *zāstōr* ‘velika nepromočiva zaštitna pregača koja se stavljala na magarca kako mu se ne bi zalijepile dlake pri nošenju maslina (odatle i *špōrko kāko i zāstōr*); (novije) = *koltrīna* (rom.), zastor’, *zātīlak*, *zāvīt*.

I u L pl. se duljina veoma često ukida (npr. *po glāvāx* || *po glavāx* || *po glāvāmi* || *po glavāmi*, *u ustīx* || *u ustīma*). Od primjera *za pāsūn* ‘za pāsom’ || *za pasūn* (ipak češće: *zā pas* ‘za pās(om)’), noviji je lik (bez duljine) izjednačen sa starijim I sg. imenice *pās* (ipak je češći noviji *za pāsun* ‘za psom’). U *prominīti* (*se*) je redovito ukinuta (usp. S: *promīnīti* (*se*)), ali se čuva u

²⁷⁷ Osim zaglavskoga, zasigurno se ne javlja u žmanskomu koji je po pitanju akcenta vrlo blizak zaglavskomu. Za ostale govore zasad ne možemo donijeti sigurnu prosudbu, no pojava je u njima svakako znatno manje frekventna nego u saljskom (u kojem je u mlađih postala gotovo pravilnom (isključivom)).

²⁷⁸ U saljskom se najčešće čuje specifičan tip prednaglasne duljine, više nalik dugouzlaznom naglasku (pa tako riječ biva dvostruko naglašena), npr. *xlāditi* || *xlādīti*.

razmīnīti, namīnīti, zamīnīti, zmīnīti. Doubletno je *razvĕdrīti (se)* || *razvedrīti (se)* (|| *rast'arāti (se)* || *raš'tarāti (se)*). Rijetko se gubi²⁷⁹ u *zbūdīti (se)* 'probuditi (se)' (obično pri brzem govoru).

No unatoč nekolicini primjera u kojima je izražena tendencija uklanjanja nenaglašene duljine, ona se inače do danas veoma dobro čuva, i to u svih dobnih skupina. Nećete nikad čuti npr. *radīti, radī* (gl.p.r.), *gladān, petāk, napisāti*, dok je u susjednom Žmanu danas u mlađih (i sredovječnih) redovito tako.²⁸⁰ Nećete od Zaglavca, kao što rekosmo, nikad čuti ni *rādī*, a od Saljana veoma često.

Zavirimo li malo u gore navedene primjere u kojima sve više dolazi do eliminacije duljine, zaintrigirat će nas duljine u nekim potvrdama. Tako je npr. duljinu u romanizmu *vāpōr* teško protumačiti bilo čime osim analogijom (usp. npr. *rāžān*), budući da je etimologijski nezasnovana. Slično je u SZ skupini, npr. u So, u likovima *nārānža* (Z: *narānža*) i *zārān* 'zarana' (Z: *zarān*) ili u D, sporadično u liku *vōrāti* 'orati.'

Spomenimo i veoma čestu pojavu dugosilaznoga, fonetski kraćega, *muklog* akcenta („poluakcenta“, koji je izgovorom veoma sličan nenaglašenoj duljini, pa ga ovdje, budući da nemamo boljšega znaka, i bilježimo s *ā*), pri čemu se zatvorenost sloga čuva (npr. *I dōša jā...*; *Popīj dōkle nī ustīnulo*). Vjerojatno je to novija pojava izazvana težnjom za kraćenjem akcenta²⁸¹ (*dōša* > *dōša* > *dōša*), kao što se umjesto *bīla* (gl.p.r., ž.r. < *bīti*) često (posebno u brzem govoru) čuje *býla*. Ipak, kratkosilazni se naglasak u takvim primjerima još uvijek ne čuje. Ista je fonetska vrijednost tipa *mukle* duljine (poluduljine) koja se često javlja u SZ skupini (ponekad čak i u Ž II skupine) (npr. *dāvāti, zaklāpāti*)²⁸², pri čemu je *a* još zatvorenije negoli pod običnom duljinom (gotovo izjednačeno s *o*). Mišljenja smo da je produljeni akcent (*^*) u susjednom slogu mogao utjecati na slabljenje duljine (usp. Langston 2015: 150²⁸³; usp. i eliminaciju duljine u primjerima tipa *pisāti*, ali i *petāk* u Ž u zadnje vrijeme).

²⁷⁹ Zapravo, izvorno je bilo bez duljine, a kasnije je duljina unesena u prezent i infinitiv ponajprije iz imperativa, ali i pridjeva *būdan* (usp. Kapović 2008b: 19).

²⁸⁰ Da je eliminacija duljina (kao i produljeni akcent (*^*)) novija pojava, potvrdio nam je i Zlatko Vidulić, izvrstan poznavatelj rodnog (žmanskog) govora, komu ta promjena veoma smeta. Uistinu, teško je prihvatiti („naviknuti uho“ na) *radī* umjesto *rādī*. Sudeći po govoru naših najstarijih žmanskih informanata (rođ. 1921. i mlađih), pojava *^* akcenta ipak nije posve nova, ali eliminacija duljina jest.

²⁸¹ A moglo bi se prostim riječima reći i „lijenošću“ (olakšavanjem izgovora).

²⁸² Kako bismo istakli razliku, takav tip duljina mogli bismo prikazati jednim zatvorenim *a*, a obične (cjelovite) duljine dvama zatvorenim *a*. Valjalo bi istražiti jesu li jedna u odnosu prema drugoj razlikovne.

²⁸³ »Dokidanje kvantitativnih opreka u nenaglašenim slogovima predstavlja prirodnu fonološku tendenciju; budući da dugi vokali nastoje privući naglasak, nenaglašeni vokali također pokazuju težnju prema skraćivanju (vidi npr. Prince 1990: 358).«.

4.2.2. Duljenje vokala ispred opstruenata i sonanata

Vokali se u čakavskim govorima dulje u završnim zatvorenim slogovima i u nezavršnim slogovima ispred konsonantske skupine. Ta su duljenja fonološki uvjetovana i jedna su od prepoznatljivosti čakavštine (usp. Langston 2015: 151). U zaglavskom su ta duljenja veoma izrazita. Jedino se, za razliku od SZ skupine dugootočkih govora i, primjerice, ugljanskih govora, još uvijek ne primjećuje izrazitija tendencija duljenja u unutarnjem otvorenu slogu²⁸⁴ (usp. Lisac 2009: 108; Langston 2015: 173–176).

U nastavku ćemo duljenja prikazati komparativno. Za usporedbu ćemo uzeti primjere iz dragovskog govora (koji su uglavnom isti u svim selima SZ skupine, izuzev Sav i Br). Upozoravamo da su u dragovskom u svim primjerima (u dugom slogu) ostvarivi diftonzi (*je, ua, uo*), no iz tehničkih razloga to nismo redovito bilježili.

4.2.2.1. Duljenja ispred zvučnih šumnika

U zaglavskom, za razliku od dragovskog, duljenje je provedeno primjerice u ovim potvrdama (u zgradama navodimo G sg. deklinabilnih oblika): *bêz mene, biž(i) || biž (biš)* (imp. 2.l. sg. < *bižati*), *bubrîg (bubrîga), bôb (bôba), dîd (dîda), grôb (grôba), grûg ‘ugor’ (grûga), kôd mene, u lêbrix || u lêbrima* (ali N pl. *lëbra*), *lupêž (lupêža), medvîd (medvîda)* (|| *mêde (mêdê* || (novije) *mêda*)), *obêd (obêda), obrâz (obrâza)*²⁸⁵, *ôd mene, (o)sêdlati || (o)sedlâti, prâg || prâg (prâga), pôd ‘kat’ (pôda), slâb (slâboga)*²⁸⁶, *spôd mene, srbêž (srbêža || srbêža)* (D: *šrbêž (-a)*), *zâpâd*²⁸⁷ (*zâpâda || zâpâda*).

U dragovskom se, za razliku od zaglavskog, duljenje provodi npr. u: *bêdra || bedrâ (bedrê), grâble (grâba || grabâ), nâžga(la)* (gl.p.r. < *nažgâti*), *nâžgin* (prez. 3.l. sg.), *vâzmin* (prez. 1.l.sg. < *vazê(s)ti*).

²⁸⁴ Pritom isključivo mislimo na pojavu produljenog akcenta (^). Kažemo „ne izrazitija“ jer se samo kod manjinskog dijela govornika (uglavnom u dobi od 60-ak do 70-ak godina) primjećuje blago duljenje (slično žmanskome, ali mnogo slabije nego duljenje u SZ skupini), a ovdje ga bilježimo podebljanim znakom **a** (npr. *sa(da), tamo, agači, nafte, nana, zaboraviti, napadaju, ostali*), no to je fakultativno jer se i u tih govornika registrira kolebanje (npr. *ostârili : ostarili*). No, kod najkonzervativnijih (najstarijih), kao ni kod najmlađih (do 20-ak god.) pojava nije registrirana (opr. u Ž u mlađih redovito!).

²⁸⁵ U D je, pored *obrâz*, ostvarivo i *obrâz* (vidi sljedeću bilješku).

²⁸⁶ U D je, pored *slâb* (G: *slâboga*), ostvarivo i *slâb*, s neznatno produljenim akcentom u odnosu na npr. *mâti*.

²⁸⁷ Samo u npr. *Sûnce je bilo na zâpâdu || zâpâdu*, i sl., ne kao strana svijeta. I *sûnca zâpâd* || (novije) *sunca zapâd / sûnca zâpad*.

Zajednički su primjeri duljenja ispred zvučnih šumnika primjerice ovi: *dāž* (Z: || *dāž*) (Z: *dāžja*; D: *dažjā*), *īgla* (*īglē*), *korīzma* (*korīzme*), *lēgla* (gl.p.r., ž.r. < *lēt'i*), *ōgrada* (D: || *vōgrada*) (*(v)ōgrade*), *rōdbina* (*rōdbine*), *sēdmica* (*sēdmice*) (|| *šetemān* (Z), *šetemūn* (D) (rom.)), *zādñi* (*zādñega*).

4.2.2.2. Duljenja ispred bezvučnih šumnika

U zaglavskom, za razliku od dragovskog²⁸⁸, duljenje se provodi npr. u: *agūst* ‘kolovoz’ (*agūsta*), *bēs tebe*, *Božit’* (*Božit’a*), *brodīt’* (*brodīt’a*), *brāt* (*brāta*), *čēp* (*čēpa*), *čovīk* (*čovīka*), *dešpēt* (*dešpēta*), *xāstati se* ‘hvastati se’, *grāx* (*grāxa*), *gūšt’erica* (*gūšt’erice*), *Isūs* (*Isūsa*), *Josīp* || (starije) *Osīp* (*(J)osīpa*), *konōp* (*konōpa*), *kozlāk* (*kozlāka*), *krūx* (*krūxa*), *kūp* (*kūpa*), *lūk* ‘češnjak’ (*lūka*), *māk* (*māka*), *mīš* (*mīša*), *mladīt’* (*mladīt’a* || *mladīt’a*), *mūlāc* (*mūlca*; D: *mūlcā*), *nīšt’e* ‘ništa’²⁸⁹ (Z: *nīčesa(ra)*; D: *nīčesa*), *ōči* (*očīju*), *ōko* (*ōka*), *orīx* (*orīxa*), *pijāt* (*pijāta*; D: *pijāta*), *poplāt* ‘potplat; taban’ (*poplāta*; D: *poplāta*), *pōp* (*pōpa*; D: *popā*), *pršūt* (*pršūta*), *siromāx* (*siromāxa*; D: *siromāxa*), *sīt* (*sītoga*), *svās* ‘sav’ (*svēga*; D: *svegā* || *svēga*), *svidōk* || *svidōk* (*svidōka*; D: *svidokā*), *tabāk* (*tabāka*; D: *tabāka*), *tīt’* (*tīt’a*), *tlōx* ‘pod, tlo’ (*tlōxa*; D: *tloxā*), *udovāc* || *udovāc* (*udōfca*; D: *udovcā*), *vnūk* (*vnūka*), *zaīk* (*zaīka*), *zāvīt* || *zavīt* || (rij., pojed.) *zavīt* (*zāvīta*) (D: *zāvīt (-a)*), *zēt* (*zēta*).

U dragovskom se, za razliku od zaglavskog, duljenje provodi npr. u: *brjāk* (*brjākā*) (Z: *bārjak (-a)*), *cūkar* ‘šećer’ (*cūkra*), *dāska* (*daskē*), *dēsno* (*dēsnoġa* || *desnōga*), *mūšno* (prilog) ‘malo vjerojatno, mali su izgledi’, *nāčmin* (prez. 1.l.sg. < *načāti*), *ōstro* (*ōstrōga*)²⁹⁰, *pūknuti*, *pūkñeno* ‘(na)puknuto’, *slāt(t)ko*²⁹¹ (*sla(t)kōga*), *stīsnuti*, *stīšñeno* ‘stisnuto; stiješnjeno’, *unīštītī* || (novije) *unīštīti*, *ūsница* (*ūsnice*), *Vēli Rāt* (*Velartā*; Z: *Vēloga Rāta*), *zdubāc* ‘riba zubatac’ (*zdubācā*) (Z: *zubāc* (*zubāca*)), *zāspa(la)* (gl.p.r. < *zaspāti*), *zāspin* (prez. 1.l. sg.).

Zajednički primjeri duljenja pred bezvučnim šumnicima su primjerice ovi: *bāčva* (D: || *bāča*) (*bāčve* (D: || *bāče*), *bīčve* (D: *bīče*) (*bīčav*), *čēšļa* (G sg. < *čēšaļ*), *čīsti* (*čīstoga*), *danās(ka)*, *črīšña* (*črīšñe*), *divļāk* (*divļāka*) (D: *dibļāk* (*dibļākā*)), *donēsti*, *dōša* (gl.p.r. < *dōjtī*), *fēšta* (*fēšte*),

²⁸⁸ Ipak, u dragovskom se rjeđe čuje i *pijāt*, *tabāk*, *poplāt*, s produljenim akcentom duljine neznatne u usporedbi s dugosilaznim, kao i s produljenim u npr. *kopāti*.

²⁸⁹ Kada je u značenju ‘nitkov, niškorigi (od čovjeka)’, onda G glasi, iako vrlo rijetko, *nīšt’a*. No, danas se više čuje *nīšta*, a *nīšt’e* prevladava u značenju ‘nitkov.’

²⁹⁰ Premda, čuli smo nekoliko puta i ovu varijantu u zaglavskom. Čini se da je nekoć postojala.

²⁹¹ U Z se *slātko* koristi samo u afektivnim iskazima (npr. *A mēni je slātki živōt, jē li?!; Govōri slātko kākō da sīpa cvēt’e, a žīva kūga je (u) va nōj.*)

funêstra ‘prozor’ (*funêstre*), *grîsti*, *îsti* ‘jesti; jelo, = *îdeîne* || *îdeîne*, *ît’e* (G *îsti*)’, *jûtro* (Z) || *jûtri* (D) ‘ujutro’, *jûtro* ‘jutro’ (*jûtra*), *kâpļa* (*kâpļe*), *klâsti* ‘staviti’, *kôsti* (*kostiju*), *mâslina* (*mâsline*), *mâška* (*mâške*), *mêsto* (*mêsta*), *mêtla* (*metlê*), *molîtva* (*molîtve*), *mrâz* (*mrâza*; D: *mrazà*), *nevêsta* (*nevêste*), *nâspa se je* ‘naspavao se’, *nâš* (Z: *nâšega*; D: *nâšoga/-ega*), *nâša* (gl.p.r. < *nâjtī*), *not’âs(ka)* (D: *net’âs(ka)*), *ôpra(la)* (Z) || ^(v)(*u*)*ôpra(la)* / *oprâ(la)* (D) (gl.p.r. < *oprâti* (Z) || *oprâti* (D)), *ôsti* (*ostiju*) (D: || ^v*ôsti* (^v*ostiju*)), *otâc* (*ôca*; D: || ^(v)(*u*)*ôca*), *pâsti* ‘pàsti; pâsti’, *pîsma* ‘pjesma’ (*pîsme*), *pêtâk* (Z: *pêtka*; D: *pêtka*), *plêsti*, *pôša* (gl.p.r. < *pôjti*), *rêkla* (D: *r(j)êk’â*²⁹²) (gl.p.r., ž.r. < *rêt’i*), *smôkva* (*smôkve*) (D: *smôka* (-e)), *sūdâc* (*sū*^(d)*dca*; D: *sudâc*, *sū*^(d)*cà*), *têkla* (gl.p.r., ž.r. < *têt’i*), *trîšt’en* ‘lijen’ (*trîšt’enoga*), *vazê(s)ti* || *uzê(s)ti* (D: (*va*)*zêti*; gl.p.r. *zê(la)* || *vazê(la)* (usp. Z: *vâze(la)* || *ûze(la)*)), *večerâs(ka)*, *zêsti* ‘zepsti.’

4.2.2.3. Duljenja ispred sonanata

U sljedećim primjerima u dragovskom izostaje duljenje, dok se u zaglavskom provodi, npr.: *bêž néga*, *bêž néje*, *çřļēni* / *çřvēni* || (pojed.) *çřļēni* / *çřvēni* (*çřļēnoga* / *çřvēnoga* / *-ēnoga*) (D: *çřļēni* (rij.) || (novije) *çřvēni*), *četîre* || *čētre* (*četîre* || *četîrîx*), *îme*²⁹³ (*îmena*), *kôd néga*, *kôd néje*, *kumpîri* (N pl.) (*kumpîrov*) (D: *kumpîri* (*kumpîrov* || *kumpîrôv*)), *ûļe* (*ûļa*; D (rij.) *ûļa*), *zûn* ‘lipanj’ (*zûna*), *ôd néga*, *ôd néje*, *spôd néga*, *spôd néje*.

U dragovskom se, za razliku od zaglavskog, duljenje provodi npr. u ovim potvrdama: *ân’je* || (novije) *ând’e* (*ân’jela* || *ând’ela*), *gôrko*²⁹⁴ (*gorkôga* || *gôrkoga*), *krôv*²⁹⁵ (*krovâ*; Z: *krôva*), *lâvko* (*lâvkoga*) (Z: *lâfko(ga)*), *nâjgòri*, *nâjstjî* (*nâjstjêga*) (Z: *nâjstarjî* (-*jêga*)), itd., *sûmļa(ti)*, *zêmļa* || *zemļä* (*zemļê*).

U oba govora duljenje je provedeno primjerice u sljedećim potvrdama: *dîm* (*dîma*), *divôjka* (*divôjke*), *dlân* (*dlâna*) (D: *dlûn* (*dlâna*)), *dôli* (u D češće *dôli*), *gn(j)ôj* (*gn(j)ôja*; D: || *gn(j)ojä*), *gôri* (u D češće *gôri*), *gospodîn* (*gospodîna*), *kâr* (Z: || *kâr*) (Z: *kâra*; D: *karä*), *kļîn* (*kļîna* || *kļîna*), *likâr* (Z: *likâra*; D: *likârä*), *ļubâv* || (novo) *ļubav* (*ļubâvi* || *ļubavi*; D: *ļubâvi* || *ļubavi*), *mâj* ‘svibanj’ (*mâja*; D: *mâja*) (rom.), *maštê* (*maštêla*), *mixûr* (Z: *mixûra*; D: *mixûrâ*), *ogân* (*ôgña*) (D:

²⁹² U dragovskom, kao i u savarskom, artikulacija *l* u *r(j)êkla* najčešće je znatno oslabljena, a kadšto se zaista čuje i *r(j)êka* (uz *r(j)êkla*).

²⁹³ Ipak, *îme* je u čestom uzviku *îme Isûsovo!*; *îme Bôga!*; *îme Mâjke Bôžje*, *Divîce Okrûenice!*, i sl. Ali: *Kâko mu je îme.*; *nê znan je îme*, itd.

²⁹⁴ U Z prevladava *gôrko* || (rjeđe) *žûko*. *Gôrko* se koristi ob. u stilski obilježenim izrazima (npr. *Gôrki su mēni dâni š nîn*). Isto je i sa *slâtko*.

²⁹⁵ U mlađih nekonzervativnih Zaglavaca registriramo *krôv*. U starih je redovito *kuvêrta* (rom.) || (rjeđe) *krôv*.

vogûn (ogñä)), plâmik ‘plamen’ (plâmika), pûn (pûnoga), sîr (sîra), sâña (sâñe), trūdân (D: trūdûn) (trūdnoĝa), tûji (tûjega).

4.2.2.4. Zaključne napomene

Langston (2015: 165) dijeli čakavske govore u tri skupine s obzirom na raspon okolina u kojima dolazi do duljenja u zatvorenom slogu: skupina u kojoj se provodi duljenje ispred sonanata (npr. *krâj* (G *krâja*)); skupina u kojoj se, k tomu, duljenje provodi ispred zvučnih opstruenata (npr. *krâj, prâĝ*); skupina u kojoj se duljenje provodi u svim zatvorenim slogovima (npr. *krâj, prâĝ, brâĥ*). Zaglavski govor, kao što smo vidjeli, spada u treću skupinu.

U nekim primjerima (ponajviše, izgleda, u zaglavskima) u zamjenu za ispadanje poluglasā produljeni su svi novonastali naglašeni zatvoreni slogovi koji završavaju opstruentima. Tezi o starosti tog tipa duljenja ide u prilog činjenica da se događa samo ondje gdje je nekoć bio poluglas (npr. **slâbъ, *gâdъ, *pòpъ, *bòbъ, plòtъ*, itd.), a ne gdje ga nije bilo, npr. *pòĝled* (|| (nekoć) *pòĝled*), *ïdro* (usp. Kapović 2008b: 25; Finka 1977: 82). Ipak, ima duljenja i gdje nije bilo poluglasa (npr. Z i D: *pobîĝla, îgran se, ôblak, (v)ôgrada*) pa se ne usuđujemo generalizirati ni po ovom pitanju.

4.2.2.5. Neke posebnosti duljenja

Najzad, izdvojimo i neke od primjera zaglavskih dubleta²⁹⁶ (svih vrsta duljenja) koje registriramo katkad u govoru jedne osobe, katkad se razlikuju od osobe do osobe, a neki su individualni i/ili vrlo rijetki, dok neki stariji likovi alterniraju s mlađima (to će biti napomenuto; u zagradama navodimo G sg. deklinabilnih riječi): *čřlêni* || *čřlêni (-oga)*, *četîre* || (vrlo rij., pojed.) *četîre* (*četîre* || *četîrîx*), *dîĝnuti* || *dîĝnuti* || *dîĝnuti, dilîdba* || *dilîdba* (|| *dîlba*) (-e), *dlêto* || *dlêto (-a)*, (*z*)*dûba* || (*z*)*dûba* (gl.p.r. < (*z*)*dûsti*), *frîški* || *frîški (-oga)*, *gòvno* || *gòvno (-a)*, *kâmi* || (u starijih rjeđe) *kâmik (kâmika)*, *kâr* || *kâr ‘zaprežna kola’ (kâra)*, *krâtki* || *krâtki (krâtak) (-tkoga)*, *kmêt* || (rij.) *kmêt ‘gospodarstvo; obitelj’ (kmêti)*, *mêfki* || *mêfki (mêkak) (mêfkôĝa)*, *mòĝu(n)* || *mòĝu(n)*

²⁹⁶ Teško je reći koji je lik stariji. Zlatko Vidulić, vrstan poznavatelj žmanskoga govora nam je u razgovoru spomenuo kako ga je njegov otac upozorio: *Mî sâda govõrimo korâk, ma stâri su govõrili korâk!* (u zaglavskom je *kõrak* (G *kõrka*, pl. *kõrci*). S druge strane, Vidulić primjećuje kako su vokali u starim imenima redovito dugi (npr. *Mârko, Ānte*), a u novima kratki (npr. *Stânko* || *Stânko*). Svakako su, općenito, od gore navedenih dubletnih likova u zaglavskom češći oni u kojima je provedeno duljenje i oni su uistinu mjesna posebnost (npr. rijetko ćemo drugdje čuti *četîre, ôko, zêt, nîšt’ei* *čřlêno* || *čřvêno*). Specifični su, s druge strane i *rûka, (Ûsta), nârod, vòjska, pîzda, gòvno* u kojima bi po pravilu trebao biti dugi akcent.

(|| *mòrin / mòžin*) (prez. 1.l.sg. < *mòt'i*), *nāglas* || *nāglas, nāpri* || (pojed., rij.) *nāpri, natēga* || *natēga, ôbrč* || (rij.) *ôbrč (-a), ôčevo* || *ôčevo (-oga), pāšt* || (pojed., rij.) *pāšt* 'obrok' (rom.) (*pāšta* || (rij.) *pāšta*), *pizda* || *pizda (pizdê)*, *pôsli* 'poslije; poslovi' || *pôsli* 'poslije' || *pôsli* 'poslije' (pojed., arh., rij.), *potēga* || *potēga* (gl.p.r. < *potēgnūti*), *prāg* || *prāg (prāga)*, *prorôk* || (rij.) *prorôk* || (novo) *prorok (-a)*, *rastēga* || *rastēga, rûno* || *rûno (-a)*, *rēžin* || (vrlo rij.) *rēžim* 'rēžim (najčešće fig.)' (*rēžina* || *rēžina*) (rom.), *sakêt* || (rij.) *sakêt* 'vrecica' (*sakêta*) (rom.), *tindalêt* || (pojed., rij.) *tindalêt* 'platno za skupljanje mreže' (rom.) (*tindalêta*) (ALI: samo *bukêt (-a)*, *brudêt (-a)*, *tražêt (-a)* (rom.)), *smôla* || *smôla (-e)*, *sredîna* || *sredîna (-e)*, *stēga* || *stēga* (gl.p.r. < *stēgnūti*), *svidôk* || *svidôk (svidôka)*, *tānki* || *tānki (tānak) (-nkoga)*, *udovâc* || *udovâc (udôfca)*, *usâxla* || *usâxla* (gl.p.r., ž.r. < *usaxnūti*), *zāvît* || *zāvît* || (rij.) *zāvît*.

U konzervativnih se čuje i ovakav imperativ glagola *xodîti*: *xôdi, xômo, xôte* i posve je stilski neutralan, premda bi se iz sljedećeg izoliranog primjera moglo zaključiti suprotno (*Ne xôte, mâle, nâ more, dôli je vëli ogân, ne xôte!*). Često je i *ôt'u, ôt'es, ôt'e...* (prez. < (*o*)*tîti*). Zanimljivo je starinsko *čêkaj* (imp. < *čêkati*), kao i u *lêbrix* || *lêbrima* (L pl. < *lêbro*) te duljenje nakon regresivnog pomaka u (*o*)*sêdlati*, pored starijega lika (*o*)*sedlâti*.

Pri sklonidbi nekih imenica (npr. *doxôdak, nāprîdak, kâšal, čêšal, bānak* 'klupa' (rom.), *čâva, zāpêrak, ukrâjak, ubôjak* (češće u pl.) 'vrsta obuće', *stârac, zmînac, tŕgôvac, mârâč* 'ožujak' (rom.)) te pridjeva (npr. *kuntēnat* (rom.) || *zadovôlan, podlôžan, umôran* || *trūdân*) provodi se duljenje (npr. u G: *doxôdka, nāprîtkâ, kâšla, čêšla, bânka, čâvla, zāpêrka, ukrâjka, ubôjka, stârca, zmîncâ, tŕgôvca* || *tŕgôfca, mârča; kuntîntoga* || *zadovôlnoga, podlôžnoga, umôrnoga* || *trūdnoga*). Obrnuto je npr. u *dlân (dlâna), postô (postôla), sô (sôli), pakâ (pâkla)*. Ima i potvrda duljenja i u N, i u ostalim padežima, npr. *zimogrôžan* (G *zimogrôžnoga*). Kao i na čitavom otoku (osim SP) razlikuje se kvantiteta u gl.p.r. m.r. i ž.r.: *posîka* i *posîkla, pobîga* i *pobîgla, ponêsa* i *ponêsla, rêka* i *rêkla, spēka* i *spêkla, lëga* i *lëgla*, itd. U liku *razlika* registriramo akcenatsko previranje. Tako se čuje: *râzlika* || *razlika* || *râzlika* || (rjeđe) *râzlika* (u mlađih: *râzlika*). Uz najčešće *razlikovati* kadšto registriramo i *razlikovâti*.

Dubletni su deminutivni oblici s naglaskom na ultimi ili penultimi odnosno antepenultimi: *kâblit*²⁹⁷ || (rjeđe) *kablît*' (L sg.: u *kâblit'u* || u *kablît'u*) (< *kabâ*), *bānčit*' || (rij.) *bančit*' (< *bānak*), *jârbulit*' || (rjeđe) *jarbulit*' (< *jârbu*). Prevladava *pôkŕvalo* (dem. *pôkŕvalce* || *pôkŕvalit'o*) 'poklopac', no može se čuti i *pokŕvâlo* (dem. *pokŕvâlce*). Dem. od *ând'e* je samo *ând'elit*'.

²⁹⁷ (*U*) *va nîn môdrin* || *modrîn kâblit'u.*; *Jêste znêli môdri kâblit'?*; Isto tako i u pl. < *kabâ*: *Dažî kâko da s kâblima*.

Međutim, noviji dem. glasi samo *stančīt* (< (*gradski*) *stān*). To, uz ostalo, ide u prilog našoj tezi da su u ovom slučaju stariji likovi s akcentom na prvom slogu.

Zanimljiva je situacija s duljenjima u gl.p.r. odnosno perfektu glagola: *nabrāti* ‘ubirati; nabrati’, *nakrāsti se*, *nasmijāti se*, *naspāti se*, *nasrāti se* ‘i fig. nabrblijati se’, *nastāti se* ‘nastajati se (dugo vremena)’, *nažgāti (se)*, *oprāti (se)* ‘oprati (se); umiti (se)’, *pobrāti*, *pospāti*, *postāti* ‘odstajati’, *posvojāti* || *pōsvojati* ‘prisvojiti’, *pṛbrāti*, *pṛspāti*, *užgāti (se)* || (starije, rij.) *važgāti (se)*, *zaklāti se*, *zaspāti*.

Evo ih redom (nema većih razlika u odnosu na SZ skupinu²⁹⁸): *nābra(la)*, *nākra(la) se je* (ipak češće: *nakrā / nakrāla se je*), *nāsmija(la) se je*, *nāspa(la) se je*, *nāsra(la) se je* (ipak i *nasrā(la) se je*), *nāsta(la) se je*, *nāžga (se) je*, *ōpra(la) (se) je*, *pōbra(la) je*, *pōspa(la) je*, *pōsta(la) je*, *pōsvoja(la) je* || (rij.) *posvojāla je*, *pṛbra(la) je* || (rij.) *pṛbrā(la) je*, *pṛspa(la) je* || (vrlo rij.) *pṛspā(la) je*, *ūžga(la) (se) je* || (rij.) *vāžga(la) (se) je*, *zākļa(la) se je*, *zāspa(la) je* (možda nekoć i *zāspa(la) je*).

U 3.l. sg. prezenta glagola *prosūti*, *posūti*, *nasūti*, *zasūti*, *zaspāti*, *užgāti* stanje je drugačije nego u SZ skupini (i npr. Ž) (prvi lik, prije dvotočja, je zaglavski): *prōspe : prōspe*, *pōspe : pōspe*, *nāspe : nāspe* || *nāspe*, *zāspe* (< *zaspāti* i *zasūti*) : *zāspe* (< *zaspāti*) || *zāspe* (< *zasūti*), *ūžge : ūžge*. Od *saxnūti*, *trovāti* je dubletno: *sāxne* || *saxnē*, *trūje* || *trūjē*.

Afektivnih duljenja u primjeru *dōbri* u zaglavskom govoru nema (usp. SZ skupina: *Māli mōj dōbri!*; *Dōbra nāša Antīca*, *Bōg jej dāj srīt’u i zdrāvļe!*; *Isūse mōj dōbri*, *pomozī me!*).

4.2.2.6. Duljenja u novi(ji)m riječima

Važno je da dijalektologija ide ukorak s vremenom, odnosno da detektira i novije pojave, primjerice akcent u nedavno primljenim riječima. Zašto se primjerice, od starih najčešće čuje *provizācija*, a veoma rijetko *provizācija*? Zašto redovito kažu *koferēncija*, a nikada *koferēncija*? Te su riječi prodrle u govor za vrijeme 2. svjetskog rata (prva znači ‘ratna pomoć’). Prvi medij od kojega su čakavci čuli ove riječi bio je štokavac, i to u obliku *provizācija*, *konferēncija*. Budući da čakavski prozodijski inventar ne uključuje uzlazne akcente, pokušaj „oponašanja“ izgovora na štokavski način pomoću raspoloživih sredstava, i ne provodeći inače „prirodno“ zatvaranje vokala u unutarnjem slogu, rezultirao je upravo ovakvim oblicima. Zaglavcima je prirodnije izgovoriti *provizācija*, negoli *provizācija*. S druge strane, govornici nisu osjećali potrebu za „finijom“

²⁹⁸ Ovo bi bile glavne razlike: *nāžga(la) (se) je*, *ūžga(la) (se) je* || *vāžga(la) (se) je*, *zāspa(la) je* (redovito duljenje u SZ skupini).

prilagodnom izgovora leksema *râcija*, a možemo lako pretpostaviti i zbog čega (asocijacije na *raciju*: ugnjetavanje, nanošenje štete, diktatura, nametnuta vlast).

Ovakve „poetske“ interpretacije, dakako, valja uzimati s oprezom, ali je, prema nama, ovo bolje objašnjenje negoli, primjerice, analogija (npr. < *bonagrâcija*; < *kufedëncija*) kojom se prečesto tumače jezične pojave. Sve u svemu, čuvaju se stara naglasna pravila i to potvrđuje stabilnost sustava (barem u govornika *izvornih* u punom smislu riječi).

Evo mnoštva novijih primljenica (a među njima i imena, relativno novijih) u kojima nije provedeno duljenje (u starijih govornika): (*a*)*kumulâtor* (mladi: *akumulâtor*), *Amâlija* || *Amâlija*, *babarôga*, (*bâba*) *žôfa*, *bâger*, *bôlnica* (|| (manje konzervativni) *bôlnica*; izvorno (arh.): *špitâ* (rom.)), *Bôris*, *Brânka*, *cedevîta*, *čâkavica*, *čâkavski*, *dâma* || *dâma*, *drûštvo* (izvorno: *kumpaňija*), *glûpa* (izvorno: *nëpametna* || *šëmpijasta* || *t'òkasta*, i dr.), *grôzno*, *gûžva*, *xòdник* (izvorno: *pòrtig* (rom.)), *Jôsa* (hipokoristik), *Josipovit'*, *katastrôfa* (|| (starije, rij.) *katastrôf(a)*), *klîma*, *klûpa* (izvorno: *bânak*), *krëma* (izvorno samo: *mâst*), *krâjevka* (salama), *Krëšo*, *lûdnica*, *Mârijo* || *Mârijo*, *Milânovit'*, *nâčelnik*, *nâkaza* (izvorno: *přstrûxa* || *přizraka*), *nâpad*, *nôvac* (izvorno: *šòldi* || *dînari*), *obîtel'* (rij., najčešće u: *svêta obîtel'*; izvorno: *famëja*), *operâcija*, *parîzer*, *paštëta*, *pënta*, *plâvo* (|| *plâvo*; izvorno: *mòdro*), *Pòmorska večer*, *prâvo* ‘právo’²⁹⁹, *prîča* (izvorno: *štôrija* || *fjâbula* || *štrôfica*, i dr.), *prîroda*, *pròzor* (samo pri razgovoru sa strancima, inače *funêstra*), *pûtnik*, *râdijo*, *sâbor*, *sâjam* (izvorno: *pa(n)zâp*), *salâm* ‘salama’, *sjëno* (izvorno: *slâma*), *Stânko*, *šâtor*, *štòkavski*, *vegëta*, *vûlkan*³⁰⁰, *zâdruga*.

Neka od navedenih imena su relativno novija te je to vjerojatno razlog izostanka duljenja (za koje su postojali uvjeti, kao i u svim navedenim potvrdama), no teško je objasniti izostanak duljenja u starom imenu *Lûka* (možda kako bi se razlikovalo od naziva mjesta *Lûka* ?), kao i pojedinačno duljenje u *Rânko* (usp. *Brânko*, *Stânko*, *Ânka*; usp. u L pojedinačno: *Brûnko*).³⁰¹

No nije uvijek izostanak duljenja siguran pokazatelj da se radi o novijoj primljenici (usp. npr. *dôba* (ž.r. / s.r.³⁰²) (< *dobâ*), *kôn*, *lôvac*, *môst*, *sâlam* (pl. *sâlmî*) ‘psalam’ (rom.), *sûmļa*, *sûmļati*, *mûšno*). Zanimljiv je naglasak na antepenultimi u posve starim riječima *sòtona* (G

²⁹⁹ Postoji stara riječ *prâvo* ‘právo (točno; upravo; ravno)’ i nova *prâvo* ‘právo’ (npr. *To je nîxovo prâvo*; *Studira prâvo*) koju nekonzervativni izgovaraju *prâvo*.

³⁰⁰ Relativno novije. Često u \diamond *čjno kâko* (*da / i*) || *kâ* || *kâo vûlkan*; *čjní se kako vûlkan* (ob. nebo).

³⁰¹ Zanimljivost: npr. *Milânovit'*, *Gitârovit'* (*Kitârovit'*) nije produljeno (vjerojatno nema neke riječi koja bi poslužila kao „uzor“, barem ne frekventnije; usp. *gitâra* || (stari češće) *gítara*). *Karamârko* je očito produljeno po uzoru na staro ime *Mârko*. S druge strane, *Josipovit'* nije produljeno, premda je staro ime (*Josip* (ž.r. (*Josipa*)).

³⁰² Oblik u srednjem rodu zacijelo je noviji. Usp. *Dôšla je kâsna dôba*; *Do vë dobë stâti!?*; ALI: *Tò je bilo u stâro dôba*. (usp. So, najstarija govornica govori sve u ž.r., čak i: (^u) *stâru dobù*).

sõtone) (i u SZ skupini; G *sotonê*), *živina* (G *živinê*), *rügoba* (G *rügobe*), *müčina* (G *müčine*) ‘mučnina’, *zdixati* (u SZ skupini: *dixati*) i *znënada* ‘iznenada’, u riječi upitne starosti *spävalo* ‘ličinka bogomoljke (kokon, spužvasta tvorevina zalijepljena ob. ispod kamena)’, zacijelo relativno novijoj *büdala* (|| *büzdo* (rom.)), novijoj *stöpalo* ‘papučica na *mäkini za šiti röbu*’, *päpuče* (|| (vrlo rij., više u šali) *papüče*) (izvorno: *caväte*), *gītara*, te novima *flömaster*, *Milena*, *pid’ama*, *tëlfon* (|| (pojed.) *telefôn*; nekoć, navodno, i *telefün*), *žirafa*. Također relativno novija riječ *čjnilo* ‘tinta’ sačinjava minimalni opozicijski par sa starijom *čjnilo* ‘crnilo glavonožaca; crnilo (općenito).’

Navest ćemo i nekoliko novijih primljenica u kojima je akcent posve prilagođen domaćem naglasnom sustavu, odnosno iskorištene su sve mogućnosti (progresivna metataksa, a većinom i duljenje te zatvaranje sloga): *bazên* || *bazèn*, *bezvëzno*, *buñbâr*, *čistačica* || (u starijih većinom) *čistáčica* (!), *derëktor(ica)*³⁰³ (|| (mladi) *dirëktor* || *direktor*, *direktör(ica)*, *grad’evîna* ‘studij građevine’, *grad’ëvina* ‘zgrada’, *grîva*, *xotêl* || *xotël*, *kultûrno*, *kâmp* || *kämp*, *lîm* (G *lîma*; izvorno: *lâta*), *majmûn*, *ocêjan* (mladi: *öcean*), *o(t)pr(i)like* (izvorno: *po pr(i)liki* || *pršapôko* (rom.) || *alôt’o* (rom.)), *plîn* (G *plîna* || *plîna*), *povišica*³⁰⁴, *pustîna* || *püstîna*³⁰⁵, *râng*, *rîbnák*, *slikâr* (pojed.) || *slikar*, *stručnâk*, *stâž*, *tamân* || *tamân*, *tâne* ‘puščano zrno’, *terên* || *terèn*, *živa* ‘živa (Hg).’ Zanimljiv je i lik *Varôš* ‘zadarska Varoš.’ Biblijsko je ime *Jôb* (duljenje prema: *grôb*, *bôb*, *drôb*...).

Izuzetno je zanimljivo „uhvatiti“ razlike između akcenta starije i mlađe osobe u razgovoru, na temelju jedne rečenice, što smo mi mnogo puta uspjeli (**A** = sin (rođen 1965.); **B** = otac (rođen 1931.)), npr. **A:** *Tö je livadni mëd.* **B:** *Á, livâdni!*³⁰⁶; **A:** *A čã je po mîsecu xodf?* **B:** *I po misêcu, i po škûru.*; **A:** *Nâšli su ga u tal’jânskima vödama.* **B:** *U tal’jânskima vodâmi?* **A:** *Ê.* Sa sigurnošću se može reći da su izvorni govornici uistinu nepokolebljivi, to jest da snažno odolijevaju utjecajima.

³⁰³ Analogijom prema starom *učitel*, *učitelica*, *Spasitel*, i dr.

³⁰⁴ Moguće tumačiti analogijom prema *polafčica* ‘polakšica, olakšanje.’

³⁰⁵ **A:** *Nëvrime xâra pustînun. Pjâvica. Vê kako se ôfce küpu u kûp!* **B:** *Dobrîn ix je brôja vîti.* [Izrečeno gledajući TV dokumentarac]

³⁰⁶ *Livada* ni *livadni* (*livâdni*) inače ne postoje u zaglavljskom govoru (osim u narodnoj pjesmi, npr. *Čûvan ôfce nâ livâdi sâma*...).

4.3. Prozodijaska stilska izražajna sredstva

Nije dovoljno proučavati akcentasko stanje u izoliranim riječima. Već smo vidjeli (posebno kad smo govorili o proklizi) koliko je akcent snažan kao izražajno sredstvo i kakve se sve značenjske i osjećajne nijanse ostvaruju variranjem iktusa i kvantitete. Akcent je upravo čudesan instrument u „rukama“ izvornih govornika. Nažalost, kod mladih se većina tih izražajnih kvaliteta gubi. Sav ovaj mozaik vrijednih (i možda manje vrijednih) detalja koji podastiremo pred istinoljubiva čitatelja u mlađih se naraštaja razbija i ostaju tek krhotine.

Na početku, ističemo afektivnu vrijednost otvorenog (i otegnutog) izgovora zatvorenih vokala, npr. *Kotâri (Ûti u Kotâ:rima da bëru ràno grõzje; tò prodâju vâļa na pijâci.)*. Ovakvim se izgovorom izriče odmak od *Vlâxov* (stanovnika Ravnih kotara), a pomalo i zavist. Podrugljivim tonom izrečeno je *neodâ:na* (mjesto *neodâna*) (*Nîma ni ditëta ni kunčëta, nogo stâra curetîna neodâ:na, a sprđârîla bi svâkomu*). Mjesto običnog lika *křcât*, lik *křcâ:t*, s akcentom produljenim na poseban način, ovdje je upotrijebljen za isticanje, pojačavanje dojma (o ulovu) (*Tò je jëno čûdo, pûn baligõt rîb, křcâ:t!*), kao što su ovi koji slijede korišteni namjesto *kâo* i *trâva* (*Bļûtavo je kâ:o trâ:va*). Kako bi se istaknula jačina vjetra, umjesto neutralnog *levantâra* koristi se *levantâ:ra* (*Pûxâlo je; levantâ:ra – řtûna je bâla, a nõt', düpli škûr.*) U sljedećem je primjeru *svâs*, mjesto stilski neutralnog *svâs*, također za isticanje, ali i na poseban način izražava gorčinu zbog pokradena grožđa (*Ûn tjš nâmo, vë, – svâ:s je "očîšt'en", nî nâjka zjîna na nîn, znâš ča je rët'i zjîna!*).

Produljeni se akcent, iako za razliku od SZ skupine ne dolazi u neutralnim iskazima, kao što smo vidjeli, može upotrijebiti kao stilsko sredstvo (*Bîla su sâmo trî kîla. ; Jê:?(umjesto jê)*).

I zatvaranje sloga, uz duljenje, može biti snažan izraz afektivnosti (npr. *Vrâg te ôdnija ôd mene, da te ôdnija! ; Ma dôbre su. Opëru se, i čâ in je - vrâg*), ali i druga krajnost (*Vrâx || vrâg te ukotî i nâ me namîri!*) (usp. neutralan lik *vrâg || vrâg*). Neznatno duljenje i zatvaranje sloga registrirano je u *P:rõkļet bî! ; P:rõkļeto ti bîlo! ; P:rõkļeto stvõre!*³⁰⁷ (usp. slabija afektivnost: *prõkļet(o)*). Dvjesto točkama iza *p* označena je osjetna stanka (između *p* i *rokļet*)³⁰⁸ kojom se postiže najjači stupanj afektivnosti, odnosno iznimno snažna želja da se nekog prokune. Neutralno je *požâti* (*žîto, čenîcu*), a afektivno i figurativnog značenja *požâti* (*Nõ je kurbetîna, požâti t'e ti svî šõldi*).

³⁰⁷ U nedostatku odgovarajućeg znaka (" s potpisanom točkom), ovaj naglasak bilježimo znakom za zatvorenu duljinu (*õ*).

³⁰⁸ Usp. *K:râvo špõrka!* (jača afektivnost nego ob. *krâvo špõrka*).

Osim u *mâjo* ‘majko, mama’ (ali afektivno: *mājko* || *mājko*³⁰⁹), *nāne* ‘bako’, *t’ât’e* ‘oče, tata’, pri intimnijem obraćanju slog se dulji i u *têta* (V) i *rôde* (*Rôde môj!*).

Veoma frekventan lik *těško*, za razliku od *těško*, obično ima ponešto stilskog naboja (*Ôto zêje je těško kâ vrâg - ũjeno i těško. Jâ san kûšala jedân sinâ, ma... kî bi to î... ; Ôt’eš u mājnoj poněsti? ôta zděla ti je těška za nosîti. ; A: Čâ san mûnen? B: Ā, těško si pāmetan* (= nisi nego pametan! (ironija)).

Osim variranja kvantitete, i regresivno pomicanje akcenta koristi se u stilske svrhe. Najprije navedimo normalno naglašene riječi: *dešpêt*, *sramôta* (G *sramotê*, D *sramôtu*, V *sramôto*), *opâlin*, *živê*, *lokâlî*, *okrije se*, *kûsâla*, *i prâvo*, *ne triba*, *zakôlî*, *lažlîvce*, *lažlîvica*, *gustâ*, *ostâne*, *krepâ*, *krepâj*, *t’ikâ* (fig.) ‘pati, živeira se’, *krepâ*, *reštâ* (fig., rij.) ‘o(p)stane’, *t’apâ* ‘uhvati’, *ostâvi (se)*, *prasîca*, *obrâz*, *ubîje se*, *ne biše* || *bijâše* || *bijâše lokâti* ‘tko ga je tjerao da loče, nije trebao.’

Primjeri u kojima su govornici namjerno pomaknuli akcent kako bi postigli snažan stilski efekt bili bi, istim redosljedom, sljedeći:

A bāš za dēšpet nêt’u! pûši mi u gûjcu || *guzîcu!*; *Nî nõgo za srāmotu.*; *Srāmoto!*; (...) *I jâ nû ôpalin po kîki* [*kobôtnicu ostîma*] ; *Ma nêt’e ju dôma dopeļâti, nõgo dôkle žîve - žîve.* ; *Lôkali su ča su više môgli.*; *Svê se ôkrije, prija o pòsli!*; A: *Ždèri, vadurîno, nîsi odâvna kûsala!* B: *Ēvala mi, îman î pravo!*; *Mèni nê triba!* (još afektivnije: *nê treba*) ; *Vrâg ju zâkolî!* (mlađi: *zâkla*); A: *Rêka san mu ’kò su po mâlu počali šušîti, nêka ne zalîva xi.* [*kumpîri*] B: *A pîvo si ga tî nagnâ nât posâ! Mfš, lažlîvce!*; *Lâžlîvica jèna špôrka!*; *Mène bolî* [*kâ*] *i ležût’i, i xodêt’i, i na svâki môdi - ne môrin od štòke žîvîti. Ma kûpît’u mâst, kolîko gûsta - gûsta!*; *Čâ te brîga, ča ôsta - ôsta.*³¹⁰; *Neka krêpa ô žaja!*; A: *Jô, ča je zîma, pozêšt’u!* B: *Tâko, krêpaj! Pustî si da se ogân udûne posvê, sa džž!*; *Nêka t’îka!*; *Zalûdu ti je, sùtra se jâ kûpin t’a u grâd, pâ kî krêpa, kî reštâ!*; *Čâ kî t’âpa (- t’âpa).*; *Ôstavi se mène!*; *Pràsica jèna špôrka, nõ je je ôbraz!*; *Znèmi to s pûta, da se ùbîje kî, sâčuvaj Bòže!*³¹¹; A: *Da mu je žîgerica zgorîla aplamînte.* B: *Nê biše lôkati!*

³⁰⁹ Općenito, ‘majka’ je *mâtî* (G *mâtere*, V *mâjo*). *Majka* je u stilskoj upotrebi i u često spominjanom imenu Bogorodice (*Mājka Bôžja* || *Majka Bôžja* (vrlo rijetko, ob. stilski obilježeno: *Bôžja mâtî*). Veoma česta „poštapalica“: *Ājme, mājko!*; *Mājko môja mîla, čâ si me rodîla! ča pûti san ti nêsrtna rêkla.*

³¹⁰ Usp. u So: *Ča škâpula - škâpula* ‘što se spasi - spasi’ (usp. gl.p.r. *škapulâ*).

³¹¹ Rijetko se čuje *sâčuvaj Bòže*, ali bilo je starijih koji su tako redovito govorili (usp. čak i mlađi govore samostalan imp. *sâčuvaj* (= starijem *škapulâj* (rom.)). Ovo je očit primjer kako stilski obilježen akcent (*sâčuvaj Bòže*) u frekventnim primjerima može potisnuti onaj neutralan (slabije izražajnosti), odnosno kako mogu zamijeniti uloge. Danas, pak, pojedinom govorniku u stilske svrhe može poslužiti upravo ovaj rjeđi oblik (*sâčuvaj Bòže*). Usporedbe

Izuzetno je zanimljiv primjer u kojem pratimo pomicanje i duljenje akcenta, uz zatvaranje sloga, a potom i promjenu tona (` > ^ > ~): *Prèviše su lōkali, mōj sīnko, lōkali! Zāto su se zgūbili. A čā t'e nāko za kŕnevāla da žīvē u kūt'i?! A jādan je, a nā ('a eto')... ka ga je dopālo.*

Izuzetne su rijetke potvrde naglašavanja i naglasnice i klitike u stilske svrhe. To sljedećem primjeru daje „prizvuk“ naricaljke (izgovorila ga je žena u času smetenosti, ne mogavši održati oganj): *Jō, ugasīt'e se!... Jādna tī san na svītu vōmu!* (usp. manje afektivno: *jādna ti san...*). Ostvarive su, naravno, i druge varijante, ovisno o rasponu čuvstvenih doživljaja.³¹² S druge strane, mnoštvo je primjera stilski neutralnoga dvostrukog akcenta u višesložnicama.³¹³

Ovdje smo tek načeli problematiku koja je nažalost zanemarena u akcentologiji. Među našom golemom neobrađenom građom kriju se mnogi još zanimljiviji primjeri. Poseban je slučaj s akcentom u frazemima, izrekama³¹⁴, molitvama³¹⁵ i pjesmama³¹⁶, brojalicama, uspavankama i ostalim usmenoknjiževnim oblicima (ponešto o tomu vidi i u Finka (1964); Špralja (uskoro)).

radi, govori se *pōdažgan* || (rij.) *podāžgan* ‘napaljen (seksualno)’, dok bi oganj bio (mada se rijetko koristi u tom kontekstu) *podāžgān*.

³¹² Npr. moguća je realizacija (navodimo, po prilici, redom od najslabijeg do najjačeg stupnja stilske obilježenosti): 1. *Jādna san tī na (o)vōmu svītu!*; 2. *Jādna tī san na (o)vōmu svītu.*; 3. *Jādna tī san na svītu (o)vōmu.*; 4. *Jādna tī san na svītu ovōmu.*; 5. *Jādna tī san na svītu vōmu.*; 6. *Jādna tī san nā svītu (o)vōmu.*, itd. Uz to je ostvarivo i *(o)vīn* mjesto *(o)vōmu*, a snagu afektivnog izričaja može potencirati i promjena tona (akut). U *jādna* se akcent može i blago produljiti.

³¹³ Starije potvrde u kojima se ostvaruje dvostruki akcent (no u nekima je moguće i ostvarivanje samo drugoga po redu): npr. *mūtīkāša, pīcizlāka, št'ētivūn(ic)a* (šaljivo) ‘osoba koja pravi štetu (obično djetetu)’, *stēcīkūt'a* (ob. se misli suprotno – rasipnik), *rās(p)ikūt'a, rōd'endān, sūtradān, čēra nōt', pŕāvnūka, sīguromīnti* ‘(za)sigurno’ (rom.), *ābēn!* ‘a baš!; kako da ne! (ovim se uzvikom izražava nevjerica i jedan ironijski odmak od riječi sugovornika)’ (rom.), *ūrnebēsa* ‘urnebes’ (informanti tvrde da je riječ stara!), *mēzoštājōn* ‘prijelazno godišnje doba’ (rom.), *mēzogōsvoja* “polugospoda” (rom.), i dr.; *pŕkovīše, pŕkočēra* (samo ako želimo istaknuti *pŕko*; inače: *pŕkovīše, pŕkočēra*); brojevi: *dvīstō, četrestō, ośanstō*, itd.; superlativi: *nājgōri, nājstarjī; nājzāda* ‘na kraju’, *nājvōlin, nājvolī bin...* (ALI: *deškomōdno* ‘nešesno, nezgodno, nezgrapno, neupotrebljivo’, *aplamīnte* || *dekapōto* ‘potpuno’); Novije potvrde: *vēlesājān, dīvokōza, sēkundālnō, jēdnostāvnō* || *jēdnostāvnō, māmentālnō* || *māmentālnō, tēkpapīr, pōrilūk, pōlisēstra, pōlibŕāt...* Često se dvočlani nazivi blagdana izgovaraju kao jedna riječ (*Sīsvēti* (G *Sīsvēt*), *Trī Krāļi* || *Trikrāļi* || *Trikrāļi* (G *Tri(x)krāļov*), *Vēli pētī* || *Velipētī* (G *Velipēt*)).

³¹⁴ Npr. *Kād ne ośta, nē biše ni dōsta!*; *Čā kī čīni, sēbi čīni; čā kī dēla, pŕda nī* || *pŕdā nī pāda!* (inače redovito *pŕdā nī*); *Kī rišt'a, tā i rōžiga!* ‘tko riskira, profitira’ (inače: *rišt'ā, rōžigā*); *Kī t'e kōsice gōjīti, da t'e sūzice rōnīti!* (inače: *gōjīti, rōnīti*).

³¹⁵ Npr. *O, Isūse, Bōže mōj, jā te zōvin nā pomōt', dā mi dūša nē gīne, dā mi tīlo pōčīne. O preslāvni svēti Ivāne, kāžite mi pŕavi pūt svūd kūd budīn xodīti: nā ne vōde vrūlice, nāmo dī je Mārija, bjēle rūke ūmila; ūmij, Gōspe, rūčice, zā sve grīšne dūšice! Tāknimo se rāmena od Isūsa rānēna. Da je tīlo rānēnō, ōd Boga je slāvleno, u rāju je mīlo i vēselo, a u pāklu trēselo (...).*

³¹⁶ Evo jednog primjera akcentuacije u narodnoj pjesmi (napominjemo da se često teži otvorenijem izgovoru vokala, kao i u molitvama): *Čūvan ōfce nā livādi sāmā, nīkog nēma ōd našīh čobāna, sāmō Rāde štō kosi livāde ī on ļūbi dīvojčice* || *dīvojčice mlāde. Ļūbi Rāde trī dīvojke mlāde: Jē(d)nu ļūbi pāsut' bile ōfce, drūgu ļūbi sījūt' i čenīcu, trētu ļūbi sādet' i lozīcu. Pā se jūnak i okōristjjo: Svāka ōfca pō dva bīla jānca, svāka lōza po kopānu grōzja, a plavīna po barīlo vīna.*

5. ZAKLJUČAK

Nakon fonološke analize možemo konstatirati kako je današnji zaglavski govor ujedno i konzervativan i revolucionaran. Potonje se posebno odnosi na prozodiju, odnosno na neka njezina obilježja koja su, sinkronijski gledano, atipična s obzirom na stanje u čakavskim arhaičnim govorima. U njima je, naime, za razliku od novoštokavskih govora, pored kvantitete i iktusa, i intonacija razlikovna, a raspodjela akcenta apsolutno je slobodna. S dijakronijskog, pak, motrišta, zaglavsko je stanje znak urušavanja naglasnih obrazaca iz praslavenskog sustava što se, s obzirom na stanje registrirano u konzervativnih, tumači utjecajem doseljenika novoštokavaca, prebjega pred Turcima, u 16. ili 17. stoljeću. U govoru, pak, nekonzervativnih, izloženih sveprisutnom štokavskom utjecaju, taj proces ide još dalje. Uostalom, u njih je sve manje potvrda u kojima se provode specifična duljenja, dok se s druge strane, neke novoprimitivne izgovaraju sličnije hrv. stand. (npr. *gūžva, nēma*; usp. stariji *gūžva, nēma* || *nīma*). To će u budućnosti najvjerojatnije rezultirati izjednačenjem sa štokavskim sustavom, što je samo po sebi dovoljan razlog da se sadašnje stanje detaljno opiše.

Sve u svemu, u nekonzervativnih (mladih) je potvrđena odlična očuvanost sljedećih čakavskih odlika na planu konsonantizma: fonema *f*, *x* (uz neznatne iznimke, prisutne i u konzervativnih), razlikovnosti *č* i *t'*, fonema *ʃ*, te, za razliku od saljskog, refleksa *jd*, *jt* (*pōjti*, *pōjde*). Iako je moguće da je hibridni lik (*i*)*zājti* (izvorno: *zīti*) potekao iz saljskog, vjerojatniji je istovremeni samostalan razvoj prema hrv. stand. likovima, kao i *čād'* (izvorno: *čād*), *ūjti* (izvorno: *ulīsti*). Inovativno je što su u sustavu nekonzervativnih ostvarivi fonemi *ž*, *ž* i *ć*, a kao refleks **d'*, **daj*u znatno je većoj mjeri zastupljeno *d'* nego izvorno *j*, a *št'* (< **st'*), *čr*, *čr* (< **čr*) sve više ustupaju mjesto *št*, *čr*, *tr*, te je izgubljena razlika između 3.l. sg. i 3.l. pl. (*t'e* : *te*). Izvanredna je potvrda (*i*)*spāšt'āti* koju konzervativni Zaglavci izgovaraju *spāštāti* pa pretpostavljamo da se radi o saljskom infiltratu, no nije isključena ni mogućnost analogije (usp. *prāšt'āti*). Sonorizacija *r* se u mladim znatno rjeđe provodi, a promjena *m* u *n* ograničena je na gramatičke nastavke i nepromjenjive riječi. Također, uočljiva je tendencija restitucije dočetnog *l* u romanizmima.

U vokalizmu nekonzervativnih dosta je inovacija: slabija ili neznatna zatvorenost dugih vokala, slaba potvrđenost jake vokalnosti i *a* kao refleksa *ę* te neki novi ikavizmi (npr. *zvīzda*, *vīrovati*; *dījo*) (prema saljskom ili zadarskom; prema hrv. stand.), ekavizmi (npr. *prēdīi*, *srēdīi*, *srētan*, *nēki*, *nēšto*) (prema hrv. stand.) i jekavizmi (npr. *rjēka*) (prema hrv. stand.). Inovativnost

se očituje i u znatno manjem broju vokalnih i konsonantskih promjena. U nekima je očito povodjenje za urbanim govorom Zadra (npr. *mõš, glëaj*). Saljskom se utjecaju, primjerice, može pripisati nezatvaranje *e* u *i* ispred nazala (npr. *čùjen, zovêñ*), kao i realizacija *fâlsí* namjesto *fâlci* te nekontrahirane prijedložno-zamjeničke veze (npr. *u (o)nâj, u ðvo, po kî, uz tâj, kroz (o)vâj*, mjesto izvornih *(u) vâ n, (u) vâ vo, pô k(i), uzâ t(i), krozâ v(i)*).

Od nekih zanimljivosti do kojih smo došli tijekom istraživanja izdvajamo nepisano pravilo da glasovnim promjenama teže odolijevaju likovi veće frekvencije upotrebe (usp. npr. *sâskî : kâlskî, Sâfka : Kâfka, pêci : zbôdcî*) te da se stariji likovi ponekad bolje čuvaju u specifičnim (užim) značenjima (npr. *jâtra, arñûl(i), mužênâli || mužênâli*) ili frazemima i izrekama (npr. *Bôlest je prosûtâk, a smjît je dospîtâk*; u svakodnevnom govoru najčešće: *svršêtâk*). Neupućeni bi lako mogao pomisliti da se npr. u *skriña, slîva, (u)skopîti, žjña (< *žrny), xjstati (< *xrøstiti)* javljaju glasovne promjene, no radi se o reliktima iz praslavenskog; jedino je, zanemarivši prijeglase, u posljednjem došlo do sonorizacije *r*.

Danas, kad su organski idiomi više nego ikada izloženi raznim utjecajima te smo svjedoci ubrzanih promjena na svim jezičnim razinama, pred dijalektologijom stoje novi zahtjevni izazovi. Nipošto se ne smije zadovoljavati uzorkom informanata koji nije reprezentativan, kao ni površnim opisima, a osobito se, kao što vidjesmo, pri pisanju valja kloniti generaliziranja. Krajnja svrha dijalektologije ne bi smjela biti tek puka pomoć razrješavanju pitanja na dijakronijskoj razini, već bi suvremeni dijalektolozi trebali ulagati napore u promicanje zavičajnih govora naraštajima koji dolaze (uskoro će se ovo zvati revitalizacija!). Nije li čudno što se ulaže toliko truda kako bi se rekonstruiralo praslavensko stanje, a mnogi mjesni govori čekaju „sudnji dan“?! Naravno, nije dovoljno tek objavljivati članke (koje, istini za volju, većina ionako ni ne čita), sveta je dužnost dijalektologa senzibiliziranje mladih o važnosti očuvanja njihovoga govora. Nadalje, valja umjeti razlučivati staro od novoga, fakultativno od sustavnoga te, u konačnici, otkrivati tendencije koje pokazuje proučavani govor. Ponekad te tendencije mogu biti znakovi za uzbunu, odnosno u skladu s njima valja i postupati prema pojedinom govornom idiomu.

Zašto (ili: komu) sve ovo govorimo? Naime, u suvremenoj lingvistici vlada mišljenje kako su promjene prirodne i kako ne treba „očajavati“ nad njima, niti smatrati govor mlađe dobne skupine manje vrijednim (usp. npr. Kapović 2008a: 121). S time se u načelu slažemo, no primjećujemo kako se dijalekt kao jezični fenomen tek odnedavna nalazi u okruženju bitno različitom od onoga u kakvom je ponikao, dakle, može se reći – „neprirodnom“. Prekidom iskonske veze s tradicionalnim načinom života i vrijednostima prekida se i prirodni tijek razvoja

govora, mjesne se posebnosti gube i u nj sve više prodiru elementi urbanoga govora (a obično i nadmoćnog susjednog mjesnog govora) te se, u biti, više ne može govoriti o *izvornom* govoru.

Od izvora smo se udaljili u nepovrat, to je neminovno, a čini se da je i ponor na pomolu. Virtualni svijet, nepojmljiv našim posljednjim pravim izvornim govornicima, stubokom izmjenjuje mentalni sklop mladih ljudi. Ako su riječi utjelovljene misli, ono što čovjeka čini čovjekom, a ovih nekoliko zadnjih naraštaja toliko slabo poznaje bogatu jezičnu baštinu svojih starih, možemo se zapitati ide li ovaj svijet ka dehumanizaciji, robotizaciji ili nečemu sličnom. Možda se kotač sudbine okrene u drugom smjeru i zaustavi izumiranje jezika. Dabogda! Vrijeme će pokazati, a na nama je da u danom času od zaborava otrgnemo barem ovo što imamo.

PRILOZI

Prilog 1. Ogledi govora

a) Transkripcija isječka snimke³¹⁷

(...) Spo_Karantûna svàka marèta ù_brod cùpala – svàkà!³¹⁸ Ùnda govòri³¹⁹ Matùra: „Jâ bi pojâ nàza!“ A Gâbre govòri: „A nêt’eš, nè! Jèsi se učinî?! Sà t’emo i potonùti, ali Dòli³²⁰ t’emo.“ [E, i ùnda?] T’apàla san jâ, nè_boj se³²¹: svàka marèta je bļùskala vâ_me... Jâ san býla o fâce... Ùnda govòri... [Čã si býla od fâce? Pļma...] Od onê strâne³²² dõkle je tũkla... – dõkle je marèta. Svàka je trùpila vâ_me kâ je u brõd dõšla! [smijeh] Ê, znâš čã mi je býlo... A u Sisvêtima je tò býlo, nêmiga... u lèti. I ùnda... govòri Marõt... (a Marõta su zrīvãli da grê s nãmi dõli; ùnda su Marõta stãvili da zatêgne iņbrõji, i uz bãčvu se je... dõli se je vãvra uz bãčvu i đřža imbrõji – zatêgneni, od ìdra). I ùnda... govòri Marõt: „Ota_mâla je mõgla i z ovê drũge [bãnde] bãčve.. bãčve dõjti, da vâ_nu ne tũčê... mõre.“ A jâ_govòrⁱⁿ: 'Nêt’u se jâ mĩcati, nêt!’ ...Ka niko_dõba ta_bãčva nã_nu strãn poletila, lípo bi me býla smêžila kã zèbicu! ... (pļma³²³... bãčva od dvãnajst³²⁴ bãri pũna žĩvoga jãpna!). [Ìme Isùsovo!] Kãko je pãdalo jãpno u brõd, nãko (õno) se (je) gasilo va nĩn mõru – dãvilo, nĩsi mõga glãvu dõli potũliti! Eeee, nêznaš³²⁵... [Ì, ì, kãko si se škapulãla, da te ota_bãčva nĩ smêžila?] A nisãn se mãkla. Nugo je tũklo...marèta... svè.. dò.. sèla u vâ_me, dõkle smo dõšli Dõli. Ùnda (me) je sùtradãn Matùra dõša³²⁶ na pũtu - ka me je nãša³²⁷ – govòri: „J... Ostãla si žĩva?“ A jâ_govòrⁱⁿ: 'Aaa, viž da jesãn!' „A ni jâ, ni mõj brõd nĩsno_no nĩka provãli, čã smo... čã smo sĩnot’a. Nĩ-ka-dã! Ni jâ ni mõj brõd. Ùnda znãn da nĩsi ni tĩ.“ [smijeh] [To je býlo u Sisvêtima, jê li?] Ee-e... [A zãč si xodĩla u Grãd?] Bili smo u Grãdu, čã jã znãn zãč³²⁸ smo xodĩli u Grãd... Bĩla je pokõjna mãti i jâ, ... a Tal’jãnci su býli. Kã je... dõšle³²⁹

³¹⁷ Upravo taj isječak snimke (u trajanju od 2 min i 24 s) prilažemo na CD-u.

³¹⁸ Nije ovo prava zanaglasna duljina, već je *a* malo dulje zbog stilskog isticanja.

³¹⁹ U usporenom govoru (pri prisjećanju); obično je *govòri*.

³²⁰ *Dõli* - ovdje znači ‘z Grãda (iz Zadra) na šķõl (na otok).’

³²¹ Ponešto afektivnije od *ne boj se*.

³²² No inače češće registriramo *strãnê*.

³²³ *Pļma* [*měni mãlo*] ‘prema mojoj veličini, u usporedbi s mojom veličinom.’

³²⁴ *Dvãnajst* (inače se češće čuje *dvãnãjst*).

³²⁵ Otvoreni izgovor kao stilsko sredstvo. Inače je *nê znaš*.

³²⁶ U nedostatku boljega znaka, *mukli* akcent bilježimo znakom kojim inače označujemo nenaglašenu duljinu. Vidi o tomu posljednji odlomak u 4.2.1.

³²⁷ Podcrtano je kako bi (po smislu) trebalo glasiti.

³²⁸ Nejasno se čuje (ili: *čã* ili *za čã*).

(smo) dōma, to Marija s Mātūn ubila prāšca i pēkli jelīta vèčer za vičēru³³⁰ dōkle³³¹ smo mī u Grādu býle... I... i Ānd'elka š nīma na vičēri. [*Nīma je dōbro bīlo?*] A... Nī_nogo mēni!

(Danica Čuka (1926.-2014.) i Robert Špralja (1992.), 12. ožujka 2011.)

b) Tekstovi zabilježeni na papir u trenutku kazivanja³³²

1.

A³³³: Mōj otāc i māti su užāli zajāti šegūn u stāroga kalafāta za polučāk smōkav, pa su za prodāvāti cūnike (z Drāge, Sredīnaka) pilāli u stārin mālinu. Pa bi ūn pōsli bī racīpā i na tovāru zgonī nā Sale nā more. **B**³³⁴: Ūn nī imā jādan odnīkle... **A**: Čā su imāli, čētre plīsniva zīda u stāroj kūt'i! Ti bōgove... Ūnda ka danāska rečū da in je slābo... Na rīvi je bīla balānča i mīrilo se je na kvintāli, za žēndare kī su stāli na vīxu Blūda. Dīva su nosīli nīma u kōfi pōkle bi se zmīrila. **B**: A ōvi drūgi bogatīji u sēlu su se zrugīvāli za nīma spo kabanīt'a.

2.

Magrīž rēstē na cerētinami. Ka je prōfet līpo sūxi, ūnda se līpo ogān picā, snīti. Ka si, vāko, bī za ofcāmi oli na māslinax, si skōsnu magrīža i donēsa ga po spāzuxaļ oli u vīt'i dōma. Nalānkati k otōmu tānīx dīv da uvāti jēno z drūgin ogān, jērbo, 'ko biš dēbelo nāglo klā, ūnda bi se svē udūnūlo. A i nā n (na prāšca) magrīžun da mu zlāke zgōru, ča plāne mamentālnō tā plāmik od magrīža da nē bi kōžu zgorī; plāne i stāne žvēlto, ča se rečē, da se pūno ne tāli po mēsu vrut'īna. Skūxa se nājskōli o dvajspē lītar (i tō je mālo!) piñāta vodē kuxūt'e i polīva pōtun pomālo da se očīsti. Gratā se pōsli pošādami, nōžima; svāku mālo se krōkne (vodē) da se pōfino očīsti kōža, zlākice.

³²⁹ Vidi treću bilješku unatrag.

³³⁰ Kao što rekosmo u poglavlju o prozodiji, "zarež" ispod znaka ģnema nikakvo značenje, jednostavno nismo mogli pronaći znak bez toga "zareza."

³³¹ Vidi pretprošlu bilješku.

³³² Tekstove 3., 4., 5., 6. i 8. izgovorila je Danica Čuka (1926.-2014.), a tekstove 2. i 9. Zorka Špralja, rođ. Čuka (1934.). Dio teksta 1. i 7. izgovorila je jedna, a dio druga. Jamčimo da su jednako vrijedni kao i transkripcije snimaka te da se pri zapisivanju pozorno pratilo govor, te se uspjelo „pohvatati“ većinu govornih kvaliteta (osim, dakako, mumljanja, zastajkivanja i zabuna u govoru, itd., što nije ni bitno).

³³³ **A** = Danica Čuka (1926.-2014.).

³³⁴ **B** = Zorka Špralja, rođ. Čuka (1934.).

3.

Cřkvèni misãl smo imãli od starìne³³⁵. Imã je tvřde dèbele cřne kòrice. Bìla su u nèmu slòva kãko da kinèska, starìnska, nè biš bì ništa razumì. U sredìni na jenòj stranìci je bìla slika Isùsa raspètoga na križu (raspèlo). Stã je u drùgoj škafèti od komòna i u va nìn smo užãli dřžãti kãrte kè su nan trìbovale da se ne zgùbu. Tò je bì jedìni lïbar u kùt'i, òstran molìtvenikov ÷a biš nosì u cřkvi. Na Sisvèti jã i Mãnde nìsmo šlè na Blãgoslov. Bìle smo na pòdu, na postìli. Mãnde me je ÷inìla da otvòrin misãl i otvorìla se je slika di je Isùs propèti i ùnda je trì pùta št'ãpùn opãlìlo pòviše nãs na ÷ufitu (a bìle smo sãme u kùt'i!). I ùnda smo utèkle u cřkvu i pustìle lïbar nã sř postìle. Jã san o prèše za saładûr zadìla rukãv od nòve blûze i rasporìla ga do lãxta. Bìt'u imãla osavnãjst, devetnãjst gòdišt'. Tã misãl je pòsli Père ÷inì ponèsti mòju mãter u frãtra, tobòže da je to nìki lãš u kùt'i...

4.

I nãmi je u stãroj kùxiìni bì pùka òbrç i stèkla je kvasìna, a bìla je třkulãda sprãžnena na tlòxu i posùpala ju je, nì trìbalo spugãti! Čã t'eš, žìvima se svè dogãja, a mřtvìma vùše ništa. Zãspali su i ne trìba in ni kvasìne, ni salãte, ni bivãnde, nìçesara!

Kã ste òbrç na bãçvi prominìli?! Jã miz da t'e van i vïno po tlòxu pòjti. Glãvno je natoçiti: *otòçi, napùni, natòçi i xòdi t'a, jã san mòje uçinì*, a òbrçi nìko ne glèda. Nãjopasnìji su na glãvi (od bãçve) přvi òbrçi. Na srèdi mãne, jërbo se mãne mòçu.

5.

Pètex je bì na dìmãaku od làte uçinèn, da se vïtar ne usukìva nùtra, da ne povràt'a dòli. Ka je jãki vïtar, usùçe se nùtra pa povřne dìm nãza, nãjskòli ka je dìmãak mãlo basìji od kuvèrte. Pètex bi bì zakriřivã da se vïtar ne vavuçìva. Krìt'a se je. Ka bi sãje zagoriìle u nìn, nì se mòga krìt'ati. Čã pùti san ga užãla krènùti!

6.

Klãde se po devetnãjst do dvajstjèno petexãno jãje pod kòkošu. Valã da je dèšpar bròj! Dvãjstjedãn dãn morã na tìn ghãzdu kòkoša ležãti i jãja tepliti, sãmo 'ko se xìp digne napiti i siãã poìsti. Ùnda se pòçmu zliãgãti pìrit'i, ma nìka se svì ne zlèžu, bùde i fãlcix. Ka pòçme kòkoša s pìrit'ima vãnka xoditi, mãška bi ga š ÷apùkun zavãtila i šmřkla, xlãpla, pa valã zgìnãti mãške.

³³⁵ Kadšto se ÷uje i starije: *o(d) starìne*.

7.

A³³⁶: Māti mi je ko našega stāroga òsika čūvāla ôfce, po pūtu širòkin ko' nē jàrule nan (Zmòrašnega vřtla), a Jòso (Gūzoña) je pasā (z) Žmāna – nakrēsān. Māti mu je Pīkarka bila na Zāglav odāna (z) Žmāna pa je užā u nedīje pōjti k rōdbini i bī bi se nāpi. I rēka je [tōga pūta mojōj mātēri]: *Vē, òva dēbela, dēbela!* A mōja māti nēmu: *A vī, neilice i nepīlice, dī su vāše lētīnice?!* (A tō je rēt'i: nō ča je utrōšeno da in se īsto ne vīdi svitlōsti (blāga - ūļa i vīna). **B**³³⁷: Pōždrli su svē i polokāli i nī in ostālo lētine. **A**: Nugo čā! T'ōfneš i tī drūgoga ko tēbe kī tāko t'ōfne. **B**: I šā je nāpri, pū domu, dūgoga nōsa. Ūvik je imā rīč na Kantūnu ko bārbē Ānd'ela funēstre, bī je žīvi t'akulōn, vāik vīka je třtot'ā, bī je třtot'ālo i pijāncīna přve vřsti. Pa je rēkla Dānica Māt'ina da bi ga pōlila vřčinun pišīne nōt'un jērbo je ne dā spāti! Ūmra je od rāka u gřlu. **K.** mu je pravnūka.

8.

Ōcu mōmu sēstra Ivānica kolo ògña se je pūno naplandisāla i rōba se je svrūt'īla i ūžgala se je. Ūnda se je šlā gasīti (rukāmi), ūnda su je přsti zgorīli, kōža i nōxti popādali. Ma znāš da je tōte vrāg bī, nīko drūgi... Š nūn je, mōj sīnko, bāš djāva vlādā. Jēna žīnska o trēse gōdišt' – pa se pustīti zgorīti u sř bēla dāna!

Mōja māti pokōjna je rēkla vāko: "Nīka nī šlā lēt'i, a da nī žerāfku ražārīla i ūnda bi bila zakorākla přko nēje - rašīrīla se i nadā nū stāla da vrut'īna vā nū grē. Mīslīla je da t'e s otīn rodīti!" Āli – ka je bīla mlāda, vōdu su je z drōba znīmali u špitālu; imāla je vāļa jētiku (tuberkulōzu, ča sā govōru)...

Ma znāš da je nad nūn vrāg lebdī, nīko drūgi! Provīvāla se je ugasīti, ma nī mōgla nīkakorce, rōba je na nōj zgorīla. O pō drōba dōli je je zgorīlo. Da je rēka likār (Marjāni, bōjse) da ka zgori dōli, da se ne mōre škapulāti po nījeni mōdi.

Š nūn je bila pokōjne Frānice tetē xt'ī - Slāvica(.) je š nūn bila za ofcāmi (imāla je dēse, dvānājst gōdišt'... desētāk, a Ivānica je imāla dvajspē-šēs(t) gōdišt'). Svūkla je z otē māle rōbu gōrnu i tō je obūkla za pōjti dōma. I tāko pečēna je dōma dōšla.

...Xodīla je dōma i ūnda je šlā s onīn pūtūn za Vřtlaci, pa je bila nāmo přd Glavīcu stāra Sōlinka (Māre, Tōziju nāna) i Tonīca š nūn – kako divōjčica, zājno su ôfce čūvāle. Ūnda je rēkla

³³⁶ **A** = Danica Čuka (1926.-2014.).

³³⁷ **B** = Zorka Špralja, rođ. Čuka (1934.).

mòja tètta Ivànica otòj stàroj Sòlinki: "Pòjte k onòj màojoj u pòle jèrbo je ostàla sàma s ofcàmi! I sàmo je u dólnoj ròbici, pa ju zagřnite s onín xaļčít'un svojín! {xaļčít' su žĩnske nosìle, a viši - xaļàk – su muškĩ nosìli} Bìt'e je zĩma nàko golòj." (A fřtũna bùre je bìla).

Bìla je i òna svojè glàvè – teta Ivànica. Prvànĩ dãn su pràšca ubìli. Bì t'e bìla ùzela jelĩta i kũ kòli bržòlu za spèt'i sòbun u pòle sùtradãn. Mũž je je govorĩ ka je fřtũna bùre da ne grè, da t'e ùn pòjti, (jèrbo užàli su ùnda muškĩ pòjti zà da se žĩnska ne...) a nà nĩ badĩvàla.

I òne su šlè k otòj màojoj u pòle pod Rùtnak. (Mào najužnĩje je zgorĩla po stũpun, nè znan čigòvin, pod nàšin nĩ... Mòžda poda nĩn Vèļkovin? ... Nè znan, ne pĩši òto, nĩs sigũra.).

...Sìlun se je sìlila da døjde dõma jerbo nĩ tĩla ostàti na pũtu digòli, da nè bi býla màkla više ka bi ostàla, čà jà znàn... I dõšla je dõma (bìla je mlàda nedĩla!) kroz mìsu vèlu, kad je zdõla xodĩla (o Tabèle gòri, pũt za u pòle je tudèr bì) da ju je pokòjna Štofànija vĩdila pa da je sàma sòbun rèkla: "Ma kà prosjakaĩna vo grè?" (U ròbi o ditètta, znàš vàč je samiļàla!). Ka je dõšla gòri Pod pòd, Štefànija je vĩdila kà je. I ùnda je šlà jàdna kroš Čũkin dvòr dõma na postĩlu. Mòja màti t'e bìti u crĩkvi bìla. Sekřva t'e je bìti dõma bìla (mojè màtere), nèva màti [otè ča je zgorĩla]. Màti je bìla u kũhiĩni i nĩ zà nũ znàla. Štefànija je šlà u crĩkvu povĩti i pobìga je s crĩkve và nĩkovi... - bì t'e mũž (Břnàrdo) i mòj otàc vàla...

Ùmřla je nòt'un iza dvĩx ùr. Òna mi je bìla Mãnica ìme nadĩla. *Mãnã* su me zvàli ka san bìla màla jerbo je Marija bìla viša. Dvĩ zĩkve su bìle, ùnda nas je díd³³⁸ užà zĩbàti (vàla je bì bòlestan, nè znan...); bì bi zĩkvu porĩvã sinã nogũn oli rũkũn i pivuļã: "Òna màla s pòpun spàla, òna vèla kùt'u mèla!" Mèni je bì bàš dõbar mòj díd, Bòg ga pomĩlova. Svàku nedĩlu san mu užàla nõge opràti i nòxti posìt'i... Nisũ sa ļũdi dõbri kako nikodõba. Ê — bogàstvo čĩni zlòt'u u ļũdima!

9.

Lèt'a se posĩje o Sisvètima. Podmĩče se. Nĩki po přvu rũku sĩju, a nĩki skòpaju pànda sĩju. U přvu rũku ka se sĩje, sìme pòjde u dumbĩnu, a kada posĩješ pokle skòpaš, ùnda lìpo gorĩje u skorũpu ostàne i přija proklĩči. U màju, zũnu se gũli i ùnda se dõma tũčè nàt i mošĩnce (sve zàjno, strũk...) i tũčè se pàlicun oli drĩvun. Pòsli se pokũpi u kopànicu i uvĩje se na gròti kuntra vĩtru, i ka døjde lìpo zřno uvĩjeno, se dõma, lìpota, spràzne u jedãn sũd (Stòxa je užàla u žàru) i màlo se poũli i svè smĩša za da màne žĩža pojđè. Nĩki su užàli i u mĩšac vèzàti pa pod grèdu zavìsiti da mìši ne døjdu. U Šĩbenik se je vòzĩla prodàvàti.

³³⁸ Tome Čukin, brat *kanòniga* Jakova (Jakše Čedomila).

Prilog 2. Ekavski refleks jata

***běl-:** *běli*, komp. *beliji*, *Běli Bríg* (zadarski kvart), *běliti (se)*, sv. *oběliti*, *poběliti* (nsv. *pobělivati*), *zaběliti (se)* (nsv. *zabělivati (se)*, gl.im. *beliña*, *belikasti* ‘bjelkast’, *belilo* ‘bolest vinove loze; oznaka na dnu mora; danas i korektor’, *belâfka* ‘zapjenjeno olujno more’, *belâjka* || (više fig.) *biľuška* (m.r. *belât*’ i u značenju ‘bijelo vino’) ‘plavuša’, *Běllica* (nadimak); ***bьdě-:** *bděne*; ***besěd-:** *besěda* ‘riječ; govor; izreka, i sl.’; ***blěd-:** *blědi*, komp. *blediji*, *blěditi*, sv. *(p)oblěditi*, *bledikasti* || *bledušasti* || *na blědo*, gl.im. *blediña* || *bledõt’a*; ***brěst-:** *brěst*, ***cěl-:** *cěli*, komp. *celiji*, *ũ celo* ‘u jednom komadu’, *nã celo*, *zacěliti* (nsv. *zacělivati*), *cělo celâstivo* || (rjeđe) *celcãto*, *celoviti*, *celokũpni*; ***cěn-:** *cěna* (G *cěně*) ‘cijena’, *cěně* (komp. *cenije*) ‘jeftino’; ***cěs-:** *cěsta* (novije); ***cvět (květ)-:** *cvět* ‘cvijet; vrsta brašna’, *cvěti* (pl. tantum) ‘prve smokve’, *cvetít*’ (dem.), *cvetina* (augm.), *cvět’e*, *Cvětko* (m. ime), ALI: *cvatãti (se)* || *cvatiti (se)*, sv. *ocvatiti se*, *ra(s)cvatãti se* ‘rascvjetati se’ || *ra(s)cvatiti se* ‘rascvjetati se; raspucati’; ***dělъ-:** *dě* ‘dio’, *dvã*, *trĩ... děla (čěsa)* ‘polovica, trećina... (čega)’, *trěti*, *četyřti... dě (čěsa)* ‘trećina, četvrtina... (čega)’, *delít*’ (dem.); ***děl(o)-:** *dělati* ‘djeljati (npr. drško) (sv. *udělati*, *zdělati*); guliti koru s jabuke, krumpira... (sv. *odělati*)’, sv. i *zadělati*, *delõt’ine* || *delõtine* ‘iverje’, *zděla* ‘zdjela’; ***delto:** *dlěto* || *dlěto*, dem. *dletit’o*, augm. *dletino* (nema oblika *glětõ*, ni sl., koji navodi Finka (1977: 89) vjerojatno u značenju ‘dlijeto’); ***dętel / dętel-:** *dętelina*; ***drětv-:** *drětva* ‘čvrst obućarski konac’; ***dvě-:** *dvě* (samo u: *mĩ dvě*, *vĩ dvě*, *õne dvě*, po analogiji i *trě*, a u ostalim primjerima *dvĩ*, odnosno *trĩ*); ***-godě:** *gõder(ce)* || *kõder(ce)* (s *čã*, *čěsa*, *kĩ / kã / kõ*, *dĩ*, *kãko*, i dr. priložnim i zamjeničkim oblicima); ***golěň-:** *gõlen* || *gõleno*; ***-(j)ěd(-):** *oběd* ‘objed, samo o podnevu (opr. *marĩnda*, *ũzina*, *vičěra*)’, *obědvati*; ***kolěň-:** *kolěno* ‘koljeno; rod, naraštaj (npr. *Potěka je od ĩstoga kolěna*; *do devětoga kolěna*)’, dem. *kolĩnce* (ob. na stablu); ***korěň-:** *kõren*, ‘s *kũnca i s kõrena*’ ‘potpuno’, zb.im. *korěne*, *korenĩce* || *korenĩčine* ‘opũpleni (s izbojcima) stari *kõreni* (stabljike) *od brõske* (lisnatog zelenog kupusa)’, *skorěňiti (se)*, gl.p.t. *skorěňen(i)*; ***krěs-:** *krěsi* (pl. tantum) ‘ljetna žega (samo u kontekstu vinogradarstva!)’, *krěsati* (prez., 3.l. sg. *krěše*) ‘paliti upaljač; fig. psovati’, sv. *zakrěsati* ‘ob. fig. opsovati’, *krěsavica* || *fãjericã* ‘upaljač’, gl.p.t. *nakresãn* || *nakrěsan* ‘fig. pijan’; ***lěs-:** *lěs* ‘lišće na lozi’ (<**lěsz* ‘šuma’), *lěso* || *lěsa* ‘dio tijela pri završetku rebara’ (*Bolĩ me pod lěso*) (usp. RIV, 154 *lesĩce* ‘komadi rebara s kožom (svinje)’; BIB, 360 *liša* ‘okvir, rešetka od letava s gušće nanizanom trstikom za sušenje smokava na suncu’; IŽ, 172 i neka sela na SZ Dugog otoka *lěsa*, BRACĀ, 439 *liša*, MURT, 152 *liša*: sve u sličnom značenju kao i BIB); usp. ‘lijes’ = *kãfca*; ***lět-:** *lěto* ‘ljetno; (rij., fig.) godina’, *u lěti* ‘ljeti’, *õvo / võ lěto* ‘ljetos’, *lěski* ‘ljetni’, *lětina* || *godĩžbina* ‘ljetina’, *lěšce* (dem. fig., rij.), *prělětiti* (fig.; usp.

pr̥zīmīti), *lětovańe* (novije, kao i *lětovati*; inače, *čīnīti lěto (dī)* ‘provoditi ljeto (gdje)’), *lětcati* (sv. *polětcati*) ‘paljetkovati’; **měn-*: *mēna* ‘mladač’, *smēna* ‘smjena’ (novije); **mēr-*: *mēra* || *mēra* || *mīra*, *mērnī*; **mēst-*: *mēsto*, *pr̥mēstīti* || (mladi) *pr̥mēstīti*; **mьnč-*: *mnēńe* || *mišlēńe*; **nēst-*: *donēsti*, *doprnēsti*, *nanēsti*, *ponēsti*, *pr̥nēsti* ‘prenijeti’, *podnēsti (se)*, *snēsti*, *zanēsti* || *zanosīti* ‘zanijeti, ostati trudna’, *zanēsti se*, *unēsti* ‘unijeti; oteći’, *raznēsti*; **nevēst-*: *nevēsta*; **obē-*: *ōbe (dvī* || *dvē)* (usp. *ōbi* || *ōba (dvā)*); **ovzdē-*: *ōde* || *odēka* ‘ovdje’; **pětъlb-*: *pētex* (dem. *petešīt*) ‘pijetao’, *petexāna* ‘oplođena kokošja jaja’, *petexāti* ‘oplođiti (pijetao kokoš)’, *divlī petešīt* ‘vrsta ptice’, *petelīnske mīse* ‘zornice’; *petešīti se* (fig.) ‘snažno se buniti, prepirati; praviti se važan’; **polēn-*: *pōlen* ‘veći, deblji nerascijepani komad drva za ogrjev (još veći: *masīca*)’, dem. *polīnce*, zb.im. *polēńe*; **prēsny-*: *prēsān (prēsni)*, *ūpresno* ‘s malo kvasca, tvrdo; sirovo’; **prēstol-*: *prēstoļe* || (rij., starije) *prēstōļe* ‘prijestolje; vlast’; **rēdъkъ-*: *rētki (rēdāk)*, komp. *rēje*, *razrēdīti*, gl.p.t. *razrējen(i)* || *razrēd’en(i)*; **rēz-*: *obrezovāti* ‘sunetiti’, gl.p.t. *obrezovān*, gl.im. *obrezovāńe*; **sēd-*: *sēdi* ‘sijed’, komp. *sedīji*, *sēdīti*, sv. (*p*)*osēdīti*; **sēsti*, *sēd-*: *sēsti* ‘sjesti’ (< **sēsti*), *sēdi* (sv. imp.), *sedīti* || *sidīti*, gl.p.s. *sedūt’i* || *sidēt’i* || *sidūt’i*, *sēja* ‘kamena sjeda’; *sēsti se* (< **sъsēsti se*) ‘skrutnuti se’, gl.p.t. *sējen(i)* || (novije) *sēd’en(i)*, *nasēsti* (npr. *křv*), gl.p.t. *nasējen(i)* || (novije) *nasēd’en(i)*; *zasēsti*, *prosēsti se*, *pr̥sēsti* ‘prisjesti (hrana)’; *-*selē-*: *dosēle* ‘dosad’, *odsēle* ‘odsad’ (nekoć navodno pojed. i *saisēle* ‘sad’); **serda* (strsl. *srēda*): *srēda* ‘dan u tjednu; sredina’ (*Lěži kod nās u srēdu!*), *sredīna* || *sredīna* ‘sredina’ (novije od *srēda*), *Sredīnak* (top.); **slēd-*: *slēdovańe* ‘sljedovanje (za vrijeme 2. svj. rata)’; **sr̥rēsti-*: (*su*)*sr̥rēsti (se)*, nsv. (*su*)*srīt’ati (se)* || (češće) *trēviti / trēviti* || *intrāti* || *namīriti se (na kōga)*, i sl.; **stēn-*: *stēna*, dem. *stenīca*, *ocēnuti* (ob. samo o ljudima) || *ustīnuti* ‘ohladiti se, smrznuti se’; *(*sr̥*)*strēl-*: *strēla* ‘strijela’, *strēļāti* || *strēļati* || *strīļāti*; **tēl-*: *tēlo* || *tīlo*; **tēj-*: *tērati* || *tīrati* || *gonīti* || *zrīnāti* || *zagīnāti* (sv. *potērati / potīrati* || *stērati / stīrati* || *p(r)ognāti* || *zagnāti*, *natērati / natīrati* || *nagnāti* (nsv. *naterāvāti / natirāvāti* || *gōnāti*), *utērati / utīrati* || *vagnāti*, itd.), gl.p.t. *potēran* || *potīran*, itd., gl.im. *tērańe* || *gōneńe* || *zrīnańe*, *pr̥t’ērati (se)* || (novije) *pret’ērati (se)* ‘pretjerati; premoriti se’; **terzvъnъ-* (strsl. *trēzvъ-*): *trēzni (trēzān)*, komp. *treznīji*, *otrēzñūti*, *rastrēzñūti (se)*, gl.p.t. *o/rastrēzñen*; **tēs-*: *tēsni (tēsān)*, komp. *tēsñi* || (mladi) *tesnīji*, gl.im. *tesnōt’a*, *Tēsno* ‘Tisno’; **tēsto*: *tēsto*; **vēd-*: *spovednīca* (strsl. *ispovēdъnica*); **věk-*: *starovēt’asti* (prid.) ‘ob. za staro granje, grmlje’ (osim ako nije < *staro* + tal. *vecchia*) (usp. SA, 338. *starovīka*); **vēr-*: *vērovati* || *vērovati*, *zavēriti se* || *zavēriti se*; **verdъ-* (strsl. *vrēdъ-*): (*u*)*rēdīti (se)* (< *(*u*)*vrēdīti (se)*) ‘ozlijediti (se)’; **vertm-* (strsl. *vrēm-*): *vremenīti* || (starije) *vrimenīti* ‘sredovječan, „u godinama“’; **versъ-*: *vrēs*; **vēt-*: *zavēt’āti se* (nsv. *zavēt’īvāti se*) || (rjede) *zavīt’āti se* ‘zavjetovati se, učinīti zāvīl’, *obet’āti (se)* (nsv. *obet’īvāti (se)*, *zanovētāti* ‘dosađivati; ometati;

njurgati’; ***větr-**: *větri* (pl. tantum) ‘kratkotrajan vihor (danju)’, *větriti (se)*; ***zlěd-**: *pozlediti (se)* || (rjeđe) *defetāti (se)* (rom.) ‘inficirati (se)’, gl.p.t. *pozlěd’en(i)* || *defetān(i)* (usp. ‘ozlijediti’ = *rujnāti* ili *(u)rěditi (se)*), usp. *postumāti se* ‘jače se inficirati, ’pognojiti se’; *dezdeňāti se* ‘povrijediti se (rana)’); ***zřě-**: *zřěli* (vjerojatno postoji i *zřě*) ‘zreo’; ***zvězd- (gvězd-)**: *zvězda*, dem. *zvezdica*.

Prilog 3. Ikavski refleks jata

***bъdě-**: *bditi*; ***běd-**: *obīditi* || (rjeđe) *zbāviti (posā)* ‘obaviti’, *obīd’en(i)* ‘obavljen’; ***běg-**: *pobīgnūti* (|| mladi: *pobīgnuti*); nsv. *bižāti*, gl.im. *bižāne*; ***běl-**: *bīvno* ‘bjelanjak’, *bilica* ‘vrsta smokve; vrsta pšenice’, *biļūška* || *biļūška* ‘ime za ovcu; (fig.) plavuša (= *belājka*)’, *Bīle* ‘magarac svjetlije dlake’; ***bergъ-** (strsl. *brěgъ-*): *brīg* (pl. *brīzi*); ***berme** (strsl. *brěme*): *brīme* (pl. *brimenā*), dem. *brīmce*; ***bēs-**: *bīs*, *bīsan*, *bīsnōt’a*, *pobīsniiti*; ***blagoslovъčī-**: *blagoslovīti*; ***blěsk-**: *blīšt’iti (se)*, sv. *zablišť’iti*; ***bogovětj/st’-**: *bogovīt’ānica* (samo u psovci: *(bēn)ti bogovīt’ānicu!*; vjerojatno ‘navjestiteljica Boga’); ***bolě-**: *bolīti* ‘boljeti; žrtvovati, odreći se’; ***bubregъ-**: *bubrīg* (pl. *bubrīzi*) || *arū(l)* (rom.), *bubrīžni* (rij.) ‘bubrežni’; ***cěd-**: *cidīti (se)*, sv. *ocidīti (se)*, *procidīti* (nsv. *procijevāti* || *proci(j)ivāti*), gl.p.t. *(pr)ocijīm* ‘(pr)ocijeđen’, *scidīti* || *šcidīti*, gl.p.t. *scīd’en* || *šcīd’en*, *cīdeñe* ‘cijedenje’, *cidīlo* ‘cjedilo za čaj’, *procijevālo* (|| *(pro)cidīlo*) ‘cjedilo za čaj ili mlijeko’ (usp. *pašabrōdo* za juhu (rom.)), *cīdeñāk* ‘ulje ocijedeno noću’, *ocīci* ‘odcjedci, napoj za stoku’, usp. *cīdurāti* ‘polako se cijediti’ (< lat. *scindere*); ***cěp-**: *cīpāti*, sv. *racīpāti*, *cīpāna* ‘cjepanica’, *prcīpīti*, *nacīpīti* (|| *navrñūti* (starije!), *ocīpīti*, itd., *nācīp* ‘cijep, kalem’, *cīplōtina* ‘pukotina’, *cīpīti se* || (češće) *cjěpīti se* (novo; nekoć: *prīmīti bjšē*); ***cerky-**: *crīkva*; ***cěv-**: *civē* (pl. *civēli*) ‘kost cjevanica’; ***cvět- (květ)-**: *Cvīta* (ž. ime); ***čъlověk-**: *čovīk* || *čelāde* || *čelādīn*, *čovīčina* ‘ljudina’, *čovīčit* || *čovīkit* (dem.), *čovīčānski* || *ļuskī*, *čovīčānstvo* || *ļustvo*; ***červ-** (strsl. *črěv-*): *črīvo*, *črīfce* || *črīvce* (dem.), *črīfca* ‘vrst trave’; ***děd-**: *dīd*, *dīdov* || *o dīda*, *dīdina* ‘zemlja naslijeđena od predaka’; ***děl(o)-**: *dīlo*, *Dīlo skrūšeña* (molitva), *nedīļa*; ***děl-**: *dīlīti (se)*, sv. *podīlīti*, *razdīlīti*, *odīlīti*, itd., *dīlba* || *dīlīdba* || *dīlīdba* ‘podjela imovine’, *dīlenīk* || *gribļeñāk* (rij.) *mejāš* ‘vlasnik susjedne zemlje’, *dīvnica* ‘oveći komad (poljske) zemlje’; ***dervo-**, ***dъrvo-**: *drīvo* (pl. *dřva* (zb.im.) ‘drva za ogrjev’ || *drīva* ‘nekoliko komada ogrjevnog drva; komadi drva kao građa ili već obrađeni’) ‘drvo’, *drīvļe* (zb.im., fig.), *drīvce* || (rij.) *dřvce* (dem.); ***dět-**: *dīte* || *dīca* || (s.r., pojed.) *dīc* ‘dijete’, *dītēšce* (dem.), *dīca* || *dīčina* (zb.im.), *dītīnstvo* || *dītīnstvo*, *dītīnasti*, *dītīnīti (se)*, *dītēsino* (augm, fig.), *dīčāļ* ‘dječak’, *dītīnski dē* ‘djetinji dio’, *dītīt* ‘ob. dijete Isus’; ***děv-**: *dīva* || *dīva* ‘Djeвица Marija’, *divīca*, *divōjka*, *dīvojaški*, *dīver*;

***dolě-:** *dôli*, *doljje* (komp.), *doliñi* || *dôliñi* || (pojed., novije) *dôñi*, *Doliñane* ‘žitelji zaglavskih *Dôliñix dvôrov*’; ***dvě-:** *dvî* (G *dvîx*, DL *dvîma*), *dvîstô* || *dvîsto*; ***ědr-:** *ïdro*, *ïdriti* (*nà idro*), *ïdreñe*, *ïdreñâk* (rij.); ***gorě-:** *gôri*, *gorjje* (komp.), *goriñi* || *gôriñi*, *Goriñane* ‘žitelji zaglavskih *Gôriñix dvôrov*’; ***gorěti:** *goriti*, sv. *zgoriti*, *ugoriti se*, *prgoriti*, itd.; ***grěxъ-:** *grîx*, *grîšan*, *grîšiti* (sv. *pogrîšiti* || (rij., literarni lik) *sagrîšiti*); ***grěti:** *grijati (se)* || *tepliti (se)*, sv. *stepliti (se)* || (rij.) *ogrījati (se)*, *stepliti* || *potepeliti* (ne postoji *podgrījati* || *zgrījati*), *zatepliti* ‘zatopeliti’, gl.im. *grijañe* || *těpleñe*; ***grmь-:** *grmiti*, sv. *zagrmiti*, *Grmilovica* (nadimak); ***xlěbъ-:** *xlib*³³⁹; ***xotě- / xьtě-:** *titi* || (rjeđe) *otiti* ‘htjeti’, *titi se* || (rjeđe) rjeđe) *otiti se* ‘trebati, biti potrebno’, *zaxtivati*, *proxtiti se*, *nexotět’i* || *něxotice* || *prfâl*; ***(j)ědъ-:** *îd* ‘ljutnja, srdžba, gnjev’, *izîd* (fig.) ‘ljutnja, izjedanje’ (npr. *spurgivati îd (na kôga)* ‘iskaljivati se (na komu)’; *Pûn je îda i izîda*; *Dî je îda, da je i zîda!* [*pa môreš tût’i glāvûn (u) vâ ñj*], *îditi (se)* (vrlo rij.) || *lūtiti (se)*, *îdan* (vrlo rij.) || *lūt(i)*; ***(j)ěst- / (j)ěd-:** *îsti* ‘jesti; jelo’, sv. *poîsti*, *naîsti se*, *pr’îsti se*, *zaîsti se*, itd., *naîdost* ‘zasitnost jela’, *medvîd* || *mêde*, *ûid* || *pâid* (ž.r., pl.) ‘nametnici’, *uîsti* (nsv. *uîdâti*) ‘paliti za nepce (npr. ocat); (rij.) ugristi’, *ûidan* ‘hladan, kao da "ujeda" (npr. *danâs je ûidno; ûidna ârija*)’, *ïdeñe* || *ideñe* || *ît’e* || *izbina* ‘jelo’, *îlo* ‘jelo; iznutrice glavonožaca’, *îlica* (fig.) ‘osoba koja izjeda druge, dosađuje im’; *izîsti* (*Djävla izi(ja)* || *izila!*), *zîden(i)* ‘izjeden; fig. = *skunsumân*, mršav’, (*i*)*zîdenica* (m.r. (*i*)*zîdeñak*) ‘mršava (i srdita) žena (rjeđe m.)’; ***kьdě-:** *dî*, *dîtud* ‘gdje bilo’; ***kypě-:** *kîpiti* (sv. *pokîpiti*), usp. *kuxût’i* ‘vreo, kipući’; ***klěst’a-:** *kliška* (ž.r., sg.) (pl. *kliške*) ‘klijesta od raka (jedna)’, *kliške* (ž.r., pl. tantum) ‘klijesta (oruđe)’, *kliškâr* ‘škorpion’; ***kოდěj-:** *kudiļa* ‘preslica’, *kudiļica* (*vüne*) ‘vuna zamotana na kudjelju’; ***-kolě:** *kôli* || *gôli* ‘god’ (samo u priložnim i zamjeničkim vezama, kao i *göder(ce)* || *köder(ce)* (< **godě*), *nâjskôli* ‘naročito’; ***krěp-:** (*po*)*krîpiti (se)*, *krîpno* ‘= *kunfôrtno*, krepko (jelo); *krîpan* (*krîpni*) ‘ćio, debeo’, *krîpost* ‘= *kunfôr*, jelo koje okrepljuje; vrlina’; ***lěg-:** *lîgâti* (sv. *lêt’i*), *poligîvâti* (sl. *mřxûlâti* ‘biti u bolesnom stanju’); ***lěx-:** *lîxa* || *lîxa* ‘lijeha, gredica’; ***lěk-:** *lîk* (pl. *lîci*) || *likarija* || (češće, isključivo za kupljeni lijek) *medicîna* (rom.), *likâr* || (novije) *dôxtor* ‘liječnik’, *likoviti* (*likovît*), *lîčiti* (sv. *zličiti*, *o(d)lîčiti*), gl.im. *lîčeñe*; ***lěñ-:** *lîn(i)* (rij.) || (najčešće) *trîšt’en*, *lînčîna* (rij.) || (najčešće) *trîšt’ėñak*; ***lěp-:** *lîpi*, komp. *lôfči* || *lûfči* || *lifči* (|| (mladi): *lipši*) ‘ljepši’, *lipôta* (G *lipotê*), *lipotân(ka)* (fig.), *lipušâti* (*lipušât*) ‘ljepuškast’; ***lěst-:** *lîsti* (prez. 1. l. sg. *lîzin*) ‘puzati, gmizati’, *ulîsti* (nsv. *ulîživâti*) ‘ući; upuzati’, *zlîsti* (nsv. *zliživâti*) ‘= *zîti*, izaći (više fig.); ispuzati’; ***letě-:** *letiti*, sv. *zletiti* (nsv. *zlit’âti*), *naletiti* (nsv. *nalit’âti*), *doletiti* (nsv. *dolit’âti*), itd.;

³³⁹ Danas samo u \diamond *na plisnivi xlibi* ‘u krajnjoj oskudici’ i u nazivu otočića *Pôxlib*, a u sjećanju je ostalo i ovo: *Ka biš pôša zajâti k čeľadînu u kût’u, rěka biš: "Dâj mi bârin || almânku(n) pô xliba!"* Inače: *krûx*. Komad kruha ponekad se naziva *lěpac krûxa*.

**lěv-*: *livi*, *livâk* (ž.r. *livâka*); **měx-*: *mîx* (pl. *mîsi*), *mîšâc* (dem.), *mišîna* (augm.), *mixârîti* ‘prenašati što u mjehovima’; *mixûr*; **mel-* (strsl. *mlě-*): *mlîti*, sv. *samlîti* || *zmlîti* || *smlîti*, *obamlîti* ‘samljeti manju količinu čega kako bi mlin bio čistiji’, *mlîvo* ‘meljivo’; **melk-* (strsl. *mlěk-*): *mlîko*, (*na*)*mlîčîti* ‘dobi(va)ti mlijeko (žena ili živina)’, *mlîšno* ‘mliječno’, *mlîkâra* ‘ovca ili koza koja daje dosta mlijeka’, *mlîkarîca* ‘žena koja raznosi mlijeko (*Šukošânke i Bibînke, nâjskôli*); u 2. svj. ratu - engleski ratni zrakoplov (= *rôda*)’, *mlîčâc* ‘riblja mliječ’, *mlîšce* || *mlîčâc* ‘sok nekih biljaka (npr. *od lûbosrka* ‘mlječike’, *smôkve* i *mlîšnaka*)’, *mlîšnâk* ‘maslačak’; **mĕn-*: *mînâti*, sv. *zamînîti* (*se*), *promînîti* (*se*), *razmînîti*, *namînîti*, itd., *zâmin* (samo u svezama: *učinîti zâmin*, *pôjti za zâmin* ‘npr. *a* ženi *b*, *a c* ženi *d*, s tim da su *a* i *d* brat i sestra, kao i *b* i *c*’), *prômina* || (rij.) *kambjamĕnat* (rom.); **mĕr-*: *mîra* || *mĕra* || *mĕra*, *mîriti*, sv. *zmîriti* ‘izmjeriti’, *smîriti* ‘pogoditi (npr. kamenom), udariti’; **mertî* (strsl. *mrĕti*): *umrîti* (nsv. *umîrati*), *pomrîti* (prez. 3. l. pl. *pômru*); **merž-* (strsl. *mrĕž-*): *mriža*, dem. *mrižica* ‘mala mreža; trbušna maramica; mrežica *od ferâla*’, *mrižnâk* ‘drveni obruč s mrežom’; **mĕs-*: *mîsîti*, sv. *umîsîti* (nsv. *umišĕvâti* || *umišîvâti*), gl.im. *mîseĕe*; **mĕšĕc-*: *mîsec* ‘mjeseć (dana) (G sg. *mîseca*, L sg. *mîsecu*, NG pl. *mîšĕc*); Mjeseć, mjesečina (G *mîšĕca*, L sg. *mîšĕcu*)’, *mîseĕni*, *mîseĕina*, *mîseĕar*; **mĕst-*: *mîsto* (kod starih ob. samo u značenju ‘naselje’ i ‘umjesto’) || *mĕsto*, *smîsta* (novije) || *ôdma* (*smâxun*) || *s mâxa* || *dîĕ* || (pri naređivanju, arh.) *šûbito* ‘odmah, smjesta’; **mĕš-*: *mîšâti*, sv. *promîšâti*, *zamîšâti* ‘zamiješati; umijesiti’, *smîšâti*, itd., *mišâncija* ‘mješavina’ (opr. *mištûra*, *mišturâno* ‘jako prevodnjeno’ (tal. *mistura*), *mîšâlica* || *mîšâlica* (novo) ‘stroj za miješanje morta’; **mĕnĕ-*: *mlîti se* (fig.) ‘misliti se, brinuti; (*za kîn*) imati misao (na koga)’ (!) (/n/ > /l/, analoški (<*mlîti* ‘mljeti’), pa prez. 3.l.sg. nije *mlî (mi) se*, nego *mĕĕe (mi) se*); **mrĕžĕ-*: *mĕžîti* (sv. *zamĕžnuti*), *omrâzîti*; **naprĕd-*: *nâpri* || (pojed., rij.) *nâpri*, *naprije* (komp.), *nâpriđak* || *napriđak*; **nenâvidĕ-*: *nenâvîdîti* ‘mrziti; zavidjeti’ (sv. *znenâvîdîti*) || (novije) *zavîd’âti* (ostali oblici: *nenâvîdan* ‘zavidan; pun mržnje’, *nenâvîdnost*, *nenâvîdnâk* (ž.r. *nenâvîdnica*)); **obĕs-*: (*za*)*obišîti* (*se*) || *zavîšîti*, nsv. (*za*)*obišîvâti* || (*za*)*obišĕvâti*, gl.p.t. (*za*)*obišĕn* || *zavîšĕn*; **odĕti*: *odîti* (nsv. *odîvâti*) ‘odjenuti kapu ili maramu’; **odolĕti*: *odolîti* ‘(ob. u negaciji) oduprijeti se (npr. velikoj potrošnji: *ne mōreš odolîti* || *ne mōreš se nadomĕčiti (z dĕvima)*); stići, izvući se (iz silnih obveza), i sl’; **orĕxĕ-*: *orîx* (pl. *orîsi*) ‘orah’, *orîxac* || *orîšĕit’* || *orîxît’* (dem.), *orîšci* ‘muškatni oraščići’; **pelnĕ-*: *plîn*, *plînîti*, sv. *zaplînîti* || *zakveštâti* (rom.); **pelva*: *plîve* ‘pljeva’; **pĕn-*: *pîna*, dem. *pînica*, *pînîti* (*se*), *zapînîti* (*se*), *opînîti* ‘skinuti pjenu’; **perĕb-* (*prĕd-*): *prîdnî* || (rij.) *sprîdnî* ‘prednji’, *sprîda* ‘sprijeda; ispred’; **pert-* (strsl. *prĕt-*): *prîtîti* (*se*), sv. *zaprîtîti* (*se*), *poprîtîti*, nsv. *zaprît’ĕvâti* (*se*) || *zaprît’îvâti* (*se*), *prîteĕe*; **pĕsm-*: *pîsma* (G pl. *pîsam*), *pîsmica* (dem.), *pîsmarica*; **pĕti* / *pĕvati-*: *pîvati* (sv. *spîvati*, *zapîvati*, itd.) || (fig., rij.) *kant(ul)âti*, *pîvaĕe*,

kantâna || (novije) *pivana mîsa, pivâč* (ž.r. *pivačica*) || *pivarèla* (m. i ž.r., fig.); **plěsn-*: *plisnõt'a, plisniv(i), plisniviti* (sv. *za/s/oplisniviti*); **plěti*: *pliti* 'plijeviti', nsv. (*p*)*opliti*, gl.p.t. *oplivîn* (*oplivěni*); **poslě*: *pöslî* 'poslije'; **prje* (strsl. *prěe*): *prja* (|| *prje* (novije) || *pjvo* (*prvâni* 'prijašnji'), *prîn* 'časak prije'; **razumě-*: *rozumiti, sporazumiti se*; **rěč-*: *rîč* (kod mladih isključivo) || *besěda* || (rij.) *slövo, ričetine* || *rigõtine* 'ružne riječi', (*po*)*rîčmati se* '(po)rječati se'; **rěk-*: *rîka* (*u rîki*), *Rîka* (*na Rîki*), *ričica* (dem.), *riketina* (augm.); **rěpa*: *rîpa*; **rěš-*: *odrišiti, razrišiti* (nsv. *od/razrišivâti*) || *liberâti* (rom.) 'odriješiti, razmrsiti', *odrišěne* 'posebna molitva za mrtve', *rîšiti, rišěne* (zadnje dvije su novije); **rěz-*: *rîz* 'rez; crta, pruga', *rîzati* (sv. *obrîzati*) 'obrezivati lozu', sv. *urîzati, zarîzati*, gl.p.t. (*ne*)*obrîžen(o)* (samo *tj'sje*), *rîzañe* 'rezidba loze', *srižak* 'odrezani komad', *rîznuti* || (pojed.) *rîžnuti* (sv.) 'imati rezak okus, reziti'; usp. *rasit'i* (nsv. *rasikovâti* || *rasikivâti*) || (novije, rij.) *srižati* 'narezati, razrezati; rasjeći', (*o*)*sit'i* '(od)rezati; (od)sjeći', *pršit'i* 'prerezati; presjeći' (vidi **sěk-*); usp. *rěžiti* 'stršiti'; **szmě-*: *smiti*; **szrět-*: (*su*)*srit'ati (se)* (sv. (*su*)*srěsti (se)*); **szrět(j)-*: *srit'a, sritan, nesrit'a* || *něsrt'a, nesritan (nesritni)* || *něsrtan (něsrtni)* (ž.r. *nesritna* || *něsrtna*), *něsrtiak* || (rij.) *nesritiak* (ž.r. *něsrtnica* || (rij.) *nesritnica*); **szvěstb-*: *svîst* 'svijest; pamet', *pr svîsti* 'pri svijesti', *svîstan, svîstiti se* (nsv. *svišt'ivâti se*) 'pravovremeno poduzeti što je potrebno', *dõtji* || *povmüti se svîsti* 'osvijestiti se (nakon nesvijesti)', usp. *ofamâti* || *pâsti u ofân / ofâm / afâm* 'onesvijestiti se' (rom.); *(*sz*)*vět-*: *svitovati (se)*³⁴⁰ 'savjetovati (se)'; **sě(a)ti*: *sijati*, sv. *posijati* 'posijati; (fig.) izgubiti', *sijañe* (usp. SZ skupina: *sidbâ* 'ono što je posijano'); **sěd-*: *siditi* || *sediti* (nsv. od *sěsti*), *sîdi* (nsv. imp.), *sidět'i* || *sidüt'i* || *sedüt'i* (gl.p.s.), gl.im. *siděne, sîdati (se)* 'sjedati; (se) skrućivati se', *nasîdati* (npr. *křv*) (nsv. od *nasěsti*), *zasîdati* (nsv. od *zasěsti*), *prosîdati se* (nsv. od *prosěsti se*), *pršîdati* (nsv. od *pršěsti*), *posid'evâti* || *posid'ivâti* 'sjedati, zastajkivati zbog umora, nemoći'; **sěk-*: *sit'i* 'rezati (npr. *krûx*); sjeći (npr. *dřva*)', sv. *osit'i, pršit'i, posit'i (se), rasit'i (se)*, gl.p.t. *osičen(i)*, itd., *ösik* 'staja', *sičevina* 'poljska zemlja', *sikavica* 'nekoliko vrsta bodljikavih biljaka (npr. *Silybum marianum*)', *Sičenice* (top.), *Prisika* (top.), *sikâč* 'alat kojim se siječe', *křiške sikačce* 'sjekaća kliješta', *sikira* (usp. *sikirâti se* || (starije) *šekivâti (se)* 'uzrujavati (se), gnjaviti (se)' nije od jata, već rom.! (usp. mlet. *secâr* || *seccare*); (vidi: **rěz-*); **selme*: *slime*; **selzenb-*: *slizen* || *slizenica* 'slezena'; **sěm-*: *sime* (G *sîmena*), *nasîmeniti se* 'namnožiti se (biljke, životinje)'; **sěmo*: *sîmo* (rij., arh.) || (*o*)*vâmo, (ni) sîmo-(ni) tâmo* (frekventna upotreba); **sěnb- / stěnb-*: *ciña* || *tîña* 'sjena' (potonji oblik samo u \diamond *Nî nogo tîña ò tebe* || *kâko i tîña si* 'jako si mršav'), *ucîñiti (se)* 'osjeniti (se)'; **serďbn- (srěďbn-)*: *sriđni*; **sět-*: *sîtiti (se)*, nsv. *sit'ati se*, gl.im. *sit'añe; osîtiti,*

³⁴⁰ Vjerojatno se nekoć govorilo **sāvît* ili **svît* / *svît*, ili sl., no naši informanti to ne pamte. Danas je *sāvjet*.

nsv. *osīt'ati (se)* (novije; češće: *čūti*; nekoć i *t'ūtīti (se)* || *ot'ut'īvāti (se)*; usp. *t'ūtīti* 'slušati'); **slēd-*: *naslīdovati* (samo u prov. o očitovanju nečijih djela, i sl.: *Vrâg naslīduje, pa i obočītuje!*); **slēp-*: *slīp(i)* || (češće) *t'ōrav, slīpāc* || *t'ōravac* (ž.r. *slīpīca* || *t'ōravīca*), *slīpōt'a, oslīpīti* || (češće) *ot'ōraviti, slīparīja* 'obmana', *zaslīpīti* || *zat'ōrīti* '(fig.) prevariti', *slīpoōčnica* || (rij., pojed.) *slīpočnīca* || (starije i češće) *tīnpla* (rom.), *slīpo črīvo*; **slēzь*: *slīz* 'sljez'; **smēx-*: *smīx, smīšak* (rij.), *smīšni (smīšān || smīšan)*, *(na)smījāti se, posmīxīlv, smīšīna* 'smiješan događaj; smješica'; **smērdē-*: *smrđīti*, sv. *o/zasmrđīti (se)* || *o/zasmrāditi (se)*, *smrđekīlv* 'smrdljiv'; **snēg-*: *snīg* (pl. *snīzi*), *snīžīti, snīžno vrīme*; **snēt-*: *snīt* (ž.r.) || *zbiica* (pl. *snīti* || *zbičje/ zbičje*) 'sitno drvce za potpalu', *snītīti* (nsv. *snīt'evāti* || *snīt'īvāti*) 'potpaljivati, nijetiti oganj', gl.p.t. *snīt'en(i)*; **spēti-*: *uspīti, p̄spīti, dospīti* 'dospjeti; završiti', *dospītāk* || (češće) *svr̄šētāk* 'svršetak'; **s̄plēt-*: *splīt* 'splet kose (spleteni dio)', *splīt'ati* (nsv. od *splēsti*), *zaplīt'ati*, i sl.; **stēn-*: *ustīnuti* || (ob. samo o ljudima) *ocēnuti* (nsv. *stīnuti*) 'ohladiti se, smrznuti se'; **-sterti (strēti)*: *p̄strīti* || *prostrīti, rastrīti*; **strēx-*: *strīxa* (novo: *nāstrešnica*); **strēl-*: *strīla* 'munja', *strīlāti* || *strēlāti* || *strēlāti*; **svēd-*: *svidōk* || *svidōk* (pl. *svidōci*), *svidōžba, svidočīti*; **svēt(ь)-/svētē-*: *svītīti*, sv. *osvītīti, prosvītīti* || *prosvītīti* (samo u: *Bōg ti prosvītīlī pāmēt!*), *svītūlo* (samo u \diamond *īma jōš svītūlo(v) za bāndun!* 'još ima nade (ob. ribari o ulovu)'), *svītlo* 'svjetlo', *svītli* 'svijetao', *svītlošt* 'svjetlost; (fig.) napredak (*dī kurāspun pūca šōldi ka mu nī vīti svītlošti?!*)', *svītļāvina* 'jaka svjetlost', *svīt'a* (dem. *svīt'īca*), *svīt'nāk* (novije) || *kandilīr* (rom.), *svīt'ār* 'ribar u *svīt'arīci*; krijesnica', *(o)svītlāti* || *(z)lustrāti* '(o)svjetlati, (u)laštiti'; **svētь-*: *svīt* 'svijet; svjetlo'³⁴¹; **t̄rpē-*: *t̄pīti*, sv. *p̄t̄pīti, ust̄pīti se* 'strpjeti se'; **tēl-*: *tīlo* || *tēlo*; **tēm-*: *tīme* (G *tīmena*), *timeñāca* 'kožna bolest tjemena'; **tēr-*: *tīrati* || *tērati* (sv. *potīrati* || *potērati, stīrati* || *stērati, natīrati* || *natērati* (nsv. *natīrāvāti* || *naterāvāti*), *utīrati* || *utērati*, itd.), gl.p.t. *potīran* || *potēran*, itd., gl.im. *tīrañe* || *tērañe* (ostale varijante vidi u popisu ekavizama pod **tēr-*); **terb-* (strsl. *trēb-*): *trībovati* || *trībati* 'trebati', *zatrībovati* ('*Ko ti čā zatrībujē, pītaj*), *trība je* || *o(d) potrībē je* (< **trēba estь*) 'potrebno je, nužno je', *potrība* 'potreba; bijeda', *potrīban (potrībni)* 'potrebit, ubog', *potrīpština*; **terbiti* (strsl. *trēbiti*): *trībīti, sribīlvāti*, sv. *otrībīti, strībīti*, gl.im. *trībeñe*; **tēsķ-*: *stīsk* 'tjesak (za ocat); dio hlača (u pāsu)'; **tēš-*: *tīšīti*, sv. *utīšīti*, gl.im. *tīšeñe, utīšēñe* 'utjeha'; **trēsķ-*: *trīšt'en* || (vrlo rij.) *līn* 'lijen', *trīšt'enōst, trīšt'enāk* || (fig.) *trīšt'enāk* (ž.r. *trīšt'enīca*) || (vrlo rij.) *līnčina, trīšt'enīti (se)* 'ljenčariti'; **umēt-*: *umīti, neumītan* 'nesposoban', gl.im. *neumītnost*; **v̄b nōtrē-*: *unūtrix* (vrlo rij., arh.) || *nūtra* 'unutra', *nutrēñi* 'unutrašnji'; **v̄rtē-*: *v̄tīti (se)*, nsv. *zav̄tīti (se)*, itd.; **vējati-*: *vījati* 'prosijavati žitarice na vjetru (sv. *uvījati*); *(se)* (zastava)', gl.im. *vijañe*;

³⁴¹ U značenju 'svjetlo' samo pri prisjećanju kako se nekada molio *Credo (Bōga od Bōga, svīt od svīta)*.

***věkь-**; **věцьнъ**: *vĭk* ‘vijek; stoljeće’, *vāik (vīka)* || (nekoć i) *vāvĭk (vīka)* || *ūvik (vīka)* ‘uvijek’, *zauvĭke* ‘zauvijek’, *od / za vāik / vāvĭk / ūvik (vīka)* ‘oduvijek / zauvijek’; *vīšni* ‘vječan’ (najčešće u \diamond *Bōg mu dā pōkoj vīšni!*); ***věnč-**: *vinčāti (se)* || (češće) *oženiti se / odāti se, vinčānie* || (češće) *pīr* || *ženĭdba / ōdaja, kŭm od vinčānia, vinčānica* || *věšta od vinčānia*, ***věr-**: *vĭra, vĭran (vĭmi)*; ***vertja**: *vrit’a* ‘vreća’, dem. *vrit’ica*, augm. *vrit’ina* || *vrit’etina*, ***-vēst**, ***-vėd**: *napovĭti* (nsv. *napovĭdāti*) ‘napovijediti (fratar s oltara), najaviti vjenčanje ili pročitati *gōd* (obljetnicu smrti)’, *nāpovid* ‘najava, objava (ob. vjenčanja, u crkvi)’, *povĭti* (nsv. *povĭdāti*) ‘reći; ispriopovijediti; pokazati; prokazati (koga)’, *spovĭti (se)* (nsv. *spovĭdāti (se)*), *spōvid* ‘ispovijed’, *zapovĭti* (nsv. *zapovĭdāti*) || *urđināti* (rom.), *zāpovid*, ***vėdja**: *vĭja* ‘vjeđa’, *obrĭvĭja* ‘obrva’ (<*obrĭ* (<germ. *ober*) ‘(iz)nad, povrĥ’ + *vĭja*); ***verds** (strsl. *vrėds*): *vrĭd* || *tvrdokōrĭnak* ‘veliki čir (čirĭak)’, *uvrĭdĭti* || (kod starijih češće) *ofėnditi* (rom.), nsv. *vrĭd’āti (se)* || *fėnditi (se)*, *uvrĭd’en* || *ofėnd’en*; nema **uvrĭdĭfv*, već samo *ofėndĭfv* ‘koji se lako *fėndi* (vrijeđa)’, *povrĭdĭti* ‘nanijeti duševnu bol’, nsv. *povrid’evāti* || *povrid’ĭvāti*, gl.p.t. *povrĭd’en*; ***vertm-** (strsl. *vrėm-*): *vrĭme* (G sg. *vrĭmena*, N pl. *vrĭmenā*) ‘vrijeme (protok vremena); lijepo vrijeme (metereološki) (opr. *grŭbo vrĭme, nėvrĭme, nevėra*)’, *uvrĭmenĭti se* || *razvrĭmenĭti se* ‘nastati vedro vrijeme’, *vrĭmenĭti (vrĭmenĭti* || (novije) *vremenĭti*) ‘sredovječan; „u godinama“’; ***vēšč-**: *vĭšt(i)* ‘vješt’, *vīška* || (češće) *štrĭga* ‘vještica’; ***vēt-**: *zāvĭt* || *zavĭt* || (rij.) *zavĭt, zavĭt’āti se* || (češće) *zavet’āti se*, ***větr-**: *vĭtar, vĭtreni*; ***vidě-**: *vĭti* ‘vidjeti’ (<*viditi*), gl.p.r. *vĭdi*, sv. *provĭti, razvĭti* ‘razgledati; razmotriti’; ***visě-**: *vĭsiti*, sv. *zavĭsiti* (nsv. *zavĭševāti* || *zavĭšĭvāti*) || (*za*)*obĭsiti, navĭsiti* (nsv. *navĭševāti* || *navĭšĭvāti*) ‘objesiti ili staviti lonac na vatru’, *odvĭsiti, zvĭsiti*, itd., *vīšalica* || *kavĭĭa* (rom.), *vīšala*; ***vrėd(ьнъ-)**: *vrĭdān (vrĭdni)*, komp. *vrĭdnĭji, vrĭdĭti, vrĭdnōst* || *vrĭdnōst* || *vrĭdnōt’a* || (rij.) *valōr* (rom.), *vrĭdnŭša* (ž.r., fig.) ‘ljenica’; ***zbrě-**: *zrĭjati*, sv. *dozrĭjati* || (novije) *uzrĭjati*, ***zbrě-**: *pozrĭti* (nsv. *pozrĭāti*) ‘zirnuti, poviriti’³⁴², *zazrĭti* (nsv. *zazrĭāti*) ‘proviriti (iza čega), pomaljati se (npr. brod iza rta: *zāzra je*; oči iz rupe: *zazĭraju*)’, *obazrĭti se* (nsv. *obazĭrati se*), *přzĭrāti* ‘uporno stajati pored nekoga, (pogledavati ga) i *zĭrati se* (priželjkivati, očekivati) da nas ponudi (ob. hranom)’, *zĭrati se* ‘očekivati s nadom da se što postigne ili dobije’; ***zėnica**: *zĭnica*; ***zvėr-**: *zvĭr, zvĭrad* (zb.im.), *zvĭrĭti* ‘zvjerati; (rij.) izvĭrivati (iz čega)’; ***želě-**: *želĭti*, sv. *poželĭti, zaželĭti (se)*, itd.; ***žerbь** (stsl. *žrėbi*): *ždrĭb* || *bruškėt* (rom.) ‘ždrijeb’, *ždrĭbāti (se)* || *ždrĭbĭvāti (se)* ‘dijeliti se

³⁴² Zanimljiv je stari leksem *prozōr (o dnā)* ‘dubina mora do koje može prodrijeti sunčeva svjetlost.’ Usp. ‘prozor’ je *funēstra* (rom.).

(*dizati ždrīb*); ***živě-**: *živiti*, sv. *prživiti*, itd., prez. sg. *živîn* (manje konzervativni: *živĕn*), *živĕš...*, pl. *živĕmo...* (<*živsti)³⁴³.

³⁴³ Jednako se konjugiraju i *gnīliti*, i *kīniti se* ‘(fig.) mučiti se’ (*gnīlîn, gnīlĕš...*; *kīnîn se, kīnĕš se...*).

KRATICE I SIMBOLI

1. Kratice vrela i etimoloških odrednica³⁴⁴

2. Kratice internetskih izvora³⁴⁵

3. Kratice dugootočkih naselja i skupina naselja

Bo	Božava
Br	Brbinj
D	Dragove
Jl skupina	jugoistočna skupina naselja ³⁴⁶
L	Luka
Po	Polje (zaseok Velog Rata)
S	Sali
Sav	Savar
So	Soline
SP	saljski <i>Pörat</i> (dio Sali)
SS	saljsko <i>Selö</i> (dio Sali)
SZ skupina	sjeverozapadna skupina naselja ³⁴⁷

³⁴⁴ Vidi IZVORI PODATAKA I KRATICE NAVEDENE U TEKSTU.

³⁴⁵ Vidi popis *Internetski izvori* priložen nakon *LITERATURE*.

³⁴⁶ **S** (*Sâle*, hrv. stand. *Sali*) (**SS** – saljsko *Selö*; **SP** – saljski *Pörat*), **Z** (*Zâglav*), **Ž** (*Žmân*), **L** (*Lûka*).

³⁴⁷ **Sav** (*Sâvar* || *Sâvar*), **Br** (*Bṛbîn*), **D** (*Drâgove*), **Bo** (*Božâva* || (u govoru *Jüžanov*) *Božâva*), **So** (*Söline*),

Ver	Verunić (zaseok Velog Rata)
VR	Veli Rat
Z	Zaglav
Ž	Žman

4. Gramatičke (i ostale) kratice i odrednice

A	akuzativ
arh.	arhaizam (dio pasivnog leksika ili u vrlo rijetkoj upotrebi) (= nekoć)
augm.	augmentativ/uvećanica
D	dativ
dem.	deminutiv/umanjenica
fig.	figurativno značenje
G	genitiv

Ver (*Veröna* || (u govoru *Jüžanov*) *Verunît'* || *Verunît*), **Po** (*Pöje*), **VR** (*Vëli Râät* || *Veli Râät* || (u govoru *Jüžanov*) *Vëli Râät*).

gl.im.	glagolska imenica	opr.	suprotno, u opreci s čime
gl.p.r.	glagolski pridjev radni	perf.	perfekt
gl.p.s.	glagolski prilog sadašnji	pl.	plural/množina
gl.p.t.	glagolski pridjev trpni	pl. tantum	pluralia tantum
hrv. stand.	hrvatski standardni jezik	pojed.	pojedinačna upotreba
I	instrumental	prez.	prezent
i dr.	i drugo	prid.	pridjev
i sl.	i slično	prov.	izreka/proverbij
im.	imenica	rij.	rijetka upotreba
imp.	imperativ	s.r.	srednji rod
itd.	i tako dalje	sg.	singular/jednina
komp.	komparativ	sl.	slično
L	lokativ	sv.	svršeni vid
l	lice	tj.	to jest
m.r.	muški rod	top.	toponim
N	nominativ	tzv.	takozvani
nekoć	= arh.	usp.	parafraza; usporedi s izvorom...; pri ukazivanju na povezanost riječi i pojava
novije	većinom riječi primljene u govor u drugoj polovini 20. stoljeća	V	vokativ
novo	riječ primljena u govor tek zadnjih desetljeća	zb.im.	zbirna imenica
npr.	na primjer	ž.r.	ženski rod
nsv.	nesvršeni vid		
ob.	obično		
op. a.	opaska autora teksta		

5. Transkripcijski i ostali simboli

a) Prozodijski znakovi

- ˘ kratkosilazni akcent (npr. u *släma*, *sëdlo*, *imäti*, *Lüka* (m. ime), *öno*)
- ˝ inačica ˘ akcenta (između ˘ i ˆ)
- ˆ dugosilazni akcent (npr. u *gräd*, *bëlo*, *sîn*, *Lüka* (selo), *öko*)
- ˜ dugi čakavski akut (rij., ostvariv samo kao stilogeni element)
- ˆ produljeni akcent (rij.; inačica ˝) (u SZ skupini, npr. *iskâti*, *îskra*)
- ˘ kratkouzlazni akcent (neoštokavski)
- ˘ dugouzlazni akcent (neoštokavski)
- iznad samoglasnika označava nenaglašenu duljinu; u prikazu vokalizma (2.1.) označava duljinu (sloga); samo gdje je napomenuto označava poseban tip dugosilaznog akcenta („mukli“)
- ˘ iznad samoglasnika označava kraćinu
- ˆ ispod samoglasnika označava neslogovnost (u diftonzima *je*, *ua*, *uo*)
- ˘ poveznica izgovornih cjelina (nije označavana redovito) (npr. *ü_mene*)
- ˘ ispod samoglasnika označava zatvoreni izgovor
- ˘ ispod vokala (= *ŋ*), nazalitet
- : 1. iza akcenta (ˆ ili ˆ) označava „otegnut“ izgovor akcenta (u stilske svrhe);
2. stanaka nakon suglasnika (afektivno) (npr. *P:rök|eto stvöre!*; *K:rävo!*)
- ŋ nazalitet (= znak ˘ ispod vokala) zbog tehničkih poteškoća ne običavamo bilježiti, iako je u konzervativnih govornika izrazit (npr. *grûŋ*, *jâ saŋ sâŋ*, *Stâŋko*, *tûŋda*)
- ˘ ispod slogotvornog /t/, /l/ i /ŋ/
- ' 1. iza *ʃ*, kad nakon njega slijedi vokal, kako se čitatelj ne bi zabunio (npr. *pr'odâti se* ‘preudati se’ ≠ *prodâti se* ‘prodati se’; *pr'rōdân* ‘prerodan’ ≠ *prodân* ‘prodan’; *pr'rodîti* ‘preroditi, obilno uroditi’ ≠ *prodîti* ‘prodjenuti’; *pr'îsti se* ‘prejesti se’); 2. nesliveni izgovor *nj*, *lj* (npr. *än'je*, *tal'jânski*).

b) Ostali znakovi

- || između dviju riječi ili sintagmi odnosno ostvarivih varijantnih oblika istovjetnog ili sličnog značenja, odnosno upotrebne vrijednosti (rjeđe koristimo: /)
- / ili; odnosno; rjeđe razdjelnica varijantnih oblika; alternacija (rijetko)
- ◇ frazem

; osim interpunkcijske uloge, također razdjeljuje tumačenja značenja potvrda, kao i primjere upotrebe

: upućuje i na određeni odnos među likovima (po sličnosti ili opreci)

= znak jednakosti

≠ znak nejednakosti

A: sudionik dijaloga (govornik 1)

B: sudionik dijaloga (govornik 2)

C: sudionik dijaloga (govornik 3)

< izvodi se iz

> dalo je / daje

↔ obostrana zamjena

≈ otprilike, približno

∅ ništa

* polazni praslavenski lik ili glas(ovni skup)

* neposvjedočeno (ob. pretpostavljeni ili rekonstruirani negdašnji oblik u mjesnom govoru)

// kose zagrade sadržavaju fonem (inače, foneme donosimo i u kurzivu)

[] uglate zagrade ob. sadržavaju pojašnjenje oprimjerenja ili kontekst

POPIS LITERATURE

- ANIĆ, VLADIMIR. 2006. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- ANTONINA, ŠIME. 1998. "Vjerski i liturgijski život". D. Čuka; C. Milanja; I. Špralja (ur.). *Zaglav: 600 godina prvog spomena: 540 godina posvete crkve svetog Mihovila Arhanđela*. Zaglav – Zagreb: Općina Sali, Mjesni odbor Zaglav: 93–102.
- BADURINA, ANĐELKO. 1998a. "Opis crkve i samostana na Zaglavu". D. Čuka; C. Milanja; I. Špralja (ur.). *Zaglav: 600 godina prvog spomena: 540 godina posvete crkve svetog Mihovila Arhanđela*. Zaglav – Zagreb: Općina Sali, Mjesni odbor Zaglav: 49–55.
- BADURINA, ANĐELKO. 1998b. "Starine u samostanu sv. Mihovila". D. Čuka; C. Milanja; I. Špralja (ur.). *Zaglav: 600 godina prvog spomena: 540 godina posvete crkve svetog Mihovila Arhanđela*. Zaglav – Zagreb: Općina Sali, Mjesni odbor Zaglav: 57–66.
- BENIĆ, MISLAV. 2013. "Fonologija i naglasak imenica u govoru mjesta Kali". *Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 39, 1: 11–68.
Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=166915 (Posljednji pregled 01.11.2015.).
- BEVERIN, ANTE; ARMANINI, JEROLIM. 2009. *Libar o Dugom otoku: obilježja povijesne baštine*. Zadar: Matica hrvatska.
- BOERIO, GIUSEPPE. 1867. *Dizionario del dialetto veneziano*. Venezia: Reale tipografi adi Giovanni Cecchini edit. Dostupno na: <https://archive.org/details/dizionariodeldi00boergoog> (Posljednji pregled 15.01.2016.).
- BROZOVIĆ, DALIBOR; IVIĆ, PAVLE. 1988. *Jezik, srpskohrvatski / hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski* (Izvadak iz II. izdanja *Enciklopedije Jugoslavije*). Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«.
- ČUKA, ANICA. 2006. "Utjecaj litoralizacije na demografski razvoj Dugog otoka". *Geoadria* 11, 1: 63–92. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=15047 (Posljednji pregled 14.09.2015.).
- ĆOSIĆ, VJEKOSLAV. 2014. "Jakov Čuka i jezično pitanje u Zadru na početku XX. stoljeća (1905. – 1910.)". *Zadarska smotra* 4: 26–41.
- ĆURKOVIĆ, DIJANA. 2014. *Govor Bitelića*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci – Filozofski fakultet. Dostupno na: https://bib.irb.hr/datoteka/705585.Doktorat_Curkovic.pdf (Posljednji pregled 08.02.2016.).

- DAMJANOVIĆ, STJEPAN; JURČEVIĆ, IVAN; KUŠTOVIĆ, TANJA; KUZMIĆ, BORIS; LUKIĆ, MILICA; ŽAGAR, MATEO. 2004. *Mali staroslavensko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Matica hrvatska.
- DEFILIPPIS, JOSIP. 2013. "Hrvatsko mediteransko selo kroz stoljeća". *Sociologija i prostor* 51, 2 (196): 291–302. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=161507 (Posljednji pregled 14.09.2015.).
- DELORKO, OLINKO. 1954. "Matija Šešelja, kazivačica narodne poezije na Dugom otoku". *Zbornik za narodni život i običaje* knj. 38. Zagreb: JAZU: 223–232. (c) Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2015. Dostupno na: <http://dizbi.hazu.hr/object/view/GLazc51jBm> (Posljednji pregled 13.01.2016.).
- DRAGIĆ, ANTE. 1993. "Neprijateljski prepadi na Dugi otok tijekom II. svjetskog rata". *Zadarska smotra* 42, 1-2: 453–495.
- FINKA, BOŽIDAR. 1964. "Saljske dječje igre i običaji : (etnografsko-jezično-melografski prinos)". *Zbornik za narodni život i običaje* knj. 42. Zagreb: JAZU: 87–154.
- FINKA, BOŽIDAR. 1971. "Čakavsko narječje". *Čakavska rič* 1: 11–71.
- FINKA, BOŽIDAR. 1977. "Dugootočki čakavski govori". *Hrvatski dijalektološki zbornik* 4: 7–178.
- FINKA, BOŽIDAR. 1981. "Sali u prostoru i vremenu". *Župa Sali o 400. obljetnici dogradnje župne crkve svete Marije 1581-1981*. Sali: Župni ured Sali: 5–19.
- FINKA, BOŽIDAR. 1993. "Pogled na dugootočke govore". *Zadarska smotra* 42, 1–2: 67–74.
- FINKA, BOŽIDAR. 1998. "Pogled na čakavski govor sela Zaglava". D. Čuka; C. Milanja; I. Špralja (ur.). *Zaglav: 600 godina prvog spomena: 540 godina posvete crkve svetog Mihovila Arhandela*. Zaglav – Zagreb: Općina Sali, Mjesni odbor Zaglav: 31–48.
- FRANOV – ŽIVKOVIĆ, GROZDANA. 2009. "Glagoljska Madrikula sv. Jakova u Solinama na Dugom otoku (1750.-1826.)". *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 51: 137 – 159.
- FRANOV – ŽIVKOVIĆ, GROZDANA. 2012. "Glagoljaš don Ive Vlahić (Sutomišćica, oko 1733. – 25.07.1803.)". *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 54: 147–183.
- GALOVIĆ, FILIP. 2012. "Fonološke značajke govora Milne na otoku Braču". *Čakavska rič* XL, 1-2: 87–101.
- GRANOV, ŠIME. 1959. "Prilozi o narodnom životu i običajima: Saljski ribarski razgovori". *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* knj. 66: 224–286. (c) Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2015. Dostupno na: <http://dizbi.hazu.hr/?object=list&find=grandov> (Posljednji pregled 15.10.2015.).

- GRBIN, NEDO. 1998. "Glagoljica crkve i samostana sv. Mihovila u Zaglavu". D. Čuka; C. Milanja; I. Špralja (ur.). *Zaglav: 600 godina prvog spomena: 540 godina posvete crkve svetog Mihovila Arhanđela*. Zaglav – Zagreb: Općina Sali, Mjesni odbor Zaglav: 67–92.
- GRGIN, BORISLAV. 1996. "Osnovna obilježja društvenog razvoja zadarskog otočja u razvijenom srednjem vijeku". *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 29: 40–52. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/file/76967> (Posljednji pregled 15.09.2015.).
- JAKIĆ – CESTARIĆ, VESNA. 1957. "Refleks jata na sjevernodalmatinskim otocima". *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 3: 407–420.
- JELIĆ, ROMAN. 1993. "Stanovnici Dugog otoka u crkvenim maticama Zadra od 1569. do 1706. godine". *Zadarska smotra* 42, 1-2: 221–247.
- JERNEJ, BRANIMIR (ur.). 2005. *Talijansko-hrvatski, hrvatsko-talijanski: Dominović-Langenscheidtov univerzalni rječnik*. Zagreb: Naklada Nediljko Dominović.
- JURAGA, EDO. 2010. *Rječnik govora otoka Murtera*. Murter – Šibenik: Ogranak Matice hrvatske Murter – Županijski muzej Šibenik.
- KAPOVIĆ, MATE. 2008a. *Uvod u indoeuropsku lingvistiku*. Zagreb: Matica hrvatska (Biblioteka Theoria).
- KAPOVIĆ, MATE. 2008b. "Razvoj hrvatske akcentuacije". *Filologija* 51: 1–39. Dostupno na: https://bib.irb.hr/datoteka/396609.001_039_Filologija_51_Kapovic.pdf (Posljednji pregled 16.01.2016.).
- KAPOVIĆ, MATE. 2010. "Naglasak *o*-osnova muškoga roda u hrvatskom – povijesni razvoj". *Filologija* 54: 51–109. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=77788 (Posljednji pregled 15.01.2016.).
- LANGSTON, KEITH. 2015. *Čakavska prozodija. Naglasni sustavi čakavskih govora*. (S engleskoga prevela: Anita Peti-Stantić). Zagreb: Matica hrvatska.
- LETINIĆ, STJEPAN VLADIMIR. 1997. "Posebnosti staroga sav(a)rskog govora". *Zadarska smotra* 46, 4–6: 37–44.
- LETINIĆ, STJEPAN VLADIMIR. 1999. "Narodne pjesme, molitve i pripovijetke iz Savra na Dugom otoku". *Zadarska smotra* 48, 4–6: 179–230.
- LISAC, JOSIP. 1996. *Hrvatski dijalekti i jezična povijest*. Zagreb: Matica hrvatska.
- LISAC, JOSIP. 2003. *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga.
- LISAC, JOSIP. 2008. "Govori Dalmatinske zagore kao dio novoštokavskog ikavskog dijalekta". *Croatica et Slavica Iadertina* IV: 105–114.

- LISAC, JOSIP. 2009. *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga.
- LISAC, JOSIP. 2012. "Dijalektalna književnost zadarskoga područja u sklopu hrvatske literature". *Čakavska rič* 40, 1–2: 5–11.
- LISAC, JOSIP. 2013. "Govor Veloga Rata". *Veli Rat*. J. Faričić; A. Uglešić (ur.). Zadar: Sveučilište u Zadru: 667–671.
- LUKEŽIĆ, IVA. 1990. *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- MALIĆ, DRAGICA. 1991. "Samoglasničke pojave u 'Žićima svetih otaca'". *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* 17: 83–122.
- MARTINOVIĆ, ŽARKO. 2005. *Rječnik iškoga govora*. Zadar: Gradska knjižnica Zadar.
- MIHALJEVIĆ, MILICA; HORVAT, MARIJANA. 2007. "Glasovne promjene: nepostojano ai e (problematizacija naziva, definicija i međuodnosa glasovnih promjena)". *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* knj. 33: 289–304.
- MILANJA, CVJETKO. 1993. "Jakša Čedomil (Jakov Čuka) kao skupljač narodnih pjesama na Dugom otoku". *Zadarska smotra* 42, 1-2: 367–382.
- MILANJA, CVJETKO. 1998a. "Zaglav misto". D. Čuka; C. Milanja; I. Špralja (ur.). *Zaglav: 600 godina prvog spomena: 540 godina posvete crkve svetog Mihovila Arhandela*. Zaglav – Zagreb: Općina Sali, Mjesni odbor Zaglav: 5–12.
- MILANJA, CVJETKO. 1998b. "Jakša Čedomil (Dr. Jakov Čuka) kao sakupljač dugootočkih narodnih pjesama". D. Čuka; C. Milanja; I. Špralja (ur.). *Zaglav: 600 godina prvog spomena: 540 godina posvete crkve svetog Mihovila Arhandela*. Zaglav – Zagreb: Općina Sali, Mjesni odbor Zaglav: 151–174.
- MILIČEVIĆ, MARIJANA (ur.). 2006. *Njemačko-hrvatski i hrvatsko-njemački rječnik*. Zagreb: Alfa.
- MOGUŠ, MILAN. 1977. *Čakavsko narječje: fonologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- OŠTRIĆ, GOROSLAV. 1993. "Pučko graditeljstvo i način stanovanja u Salima na Dugom otoku". *Zadarska smotra* 42, 1-2: 325–360.
- PERIČIĆ, ŠIME. 1993. "O Gospodarstvu Dugog otoka u prošlom stoljeću". *Zadarska smotra* 42, 1-2: 395–404 .
- PIASEVOLI, ANKICA. 1993. *Rječnik govora mjesta Sali na Dugom otoku oliti libar saljskih besid*. Zadar: Matica hrvatska.
- PIASEVOLI, ANKICA. 1999. *Saljska intrada - nazivlje po djedovima našim*. Zadar: Matica hrvatska; Sali: Povjereništvo Matice hrvatske.

- RADULIĆ, LADISLAV. 2002. *Rječnik rivanjskoga govora*. Zadar: Matica hrvatska.
- RANČIĆ, GORDANA. 2013. *Zavičajni rječnik i kronika mjesta Brbinj*. Zadar: 3000 godina Zadar.
- RUNJE, PETAR. 1998. "O šestotoj godišnjici Zaglava". D. Čuka; C. Milanja; I. Špralja (ur.). *Zaglav: 600 godina prvog spomena: 540 godina posvete crkve svetog Mihovila Arhanđela*. Zaglav – Zagreb: Općina Sali, Mjesni odbor Zaglav: 13–29.
- SKOK, PETAR. 1950. *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima: Toponomastička ispitivanja (1. sv.)*. Zagreb: Jadranski institut JAZU. Dostupno na: <https://sr.scribd.com/doc/53241492/Petar-Skok-Slavenstvo-i-Romanstvo-Na-Jadranskim-Otocima> (Posljednji pregled 13.09.2015.).
- SKRAČIĆ, VLADIMIR. 1993. "Pristup toponomastičkoj građi Dugog otoka". *Zadarska smotra* 42, 1-2: 75–97.
- SKRAČIĆ, VLADIMIR. 1996. *Toponimija vanjskog i srednjeg niza zadarskih otoka*. Split: Književni krug; Zadar: Ogranak Matice hrvatske.
- STROHAL, RUDOLF. 1924. "Poganica (Sali u Dalmaciji)". *Zbornik za narodni život i običaje* knj. 25. (1921-1924): 379 – 380. (c) Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2015. Dostupno na: <http://dizbi.hazu.hr/object/view/12995> (Posljednji pregled 05.10.2015.).
- ŠEŠELJA, TOMISLAV (SLAVO). 1998. "Uljarne – mlini – torkuli". D. Čuka; C. Milanja; I. Špralja (ur.). *Zaglav: 600 godina prvog spomena: 540 godina posvete crkve svetog Mihovila Arhanđela*. Zaglav – Zagreb: Općina Sali, Mjesni odbor Zaglav: 212–214.
- ŠIMUNIĆ, BOŽIDAR. 2013. *Rječnik bibinjskoga govora*. Zadar: Ogranak Matice hrvatske.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR. 1968. "Sumartinska onomastika". *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 1, 1: 89–120. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=102764 (Posljednji pregled 20.09.2015.).
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR. 1977. "Čakavština srednjodalmatinskih otoka". *Čakavska rič* 1: 5–65.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR. 2009. *Rječnik bračkih čakavskih govora*. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga.
- ŠPRALJA, ROBERT. 2010. *Suncazapad*. Zadar: Gimnazija Vladimira Nazora.
- ŠPRALJA, ROBERT. *uskoro*. "O prežicima starijega liturgijskog jezika i o vjerskom nazivlju u frazemima i izrekama na Dugom otoku". *Domaća rič* 12.
- UGLEŠIĆ, NIKICA. 2012. "Pjesme". *Zadarska smotra* 61, 1: 23–28.

UGLEŠIĆ, NIKICA. 2013. "Standardni hrvatski u govoru Veloga Rata". *Zadarska smotra* 62, 4: 171– 193.

UGLEŠIĆ, NIKICA. 2015. "Čakavske uvećanice". *Zadarska smotra* 64, 1: 70– 77.

VIDUČIĆ, MARKO. 2014. "Zadarski otoci u periodu od 1358. godine do kraja 15. stoljeća". *Hrvatski povijesni portal (Elektronički časopis za povijest i srodne znanosti)*. (nepaginirano). Dostupno na: <http://povijest.net/zadarski-otoci-u-periodu-od-1358-godine-do-kraja-15-stoljeca/> (Posljednji pregled 20.10.2015.).

VINJA, VOJMIR. 1978. "Struktura i etimologija jadranskih naziva za riblje parove »trilja - barbut« i »skuša - lokarda«". *Čakavska rič* 7, 2: 5–45. Dostupno na: http://hrcaj.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=195563 (Posljednji pregled 20.10.2015.).

INTERNETSKI IZVORI

(URL¹) *Hrvatski jezični portal (HJP) : Rječnička baza*.
<http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (Posljednji pregled: 06.02.2016.).

(URL²) "Na današnji dan: 29. Rujan". *Advance.hr – online list za vanjsku politiku i ekonomiju*. <http://www.advance.hr/na-danasnji-dan-29-rujan.html> (Posljednji pregled 21.10.2015.).

(URL³) "Prezimana i broj stanovnika zadarskih otoka prema popisu iz 1608. g.". *Zadarski Bodul. Informativno politička tribina – mjesto, općina, otok*.
<http://www.zadarskibodul.com/?p=1620> (Posljednji pregled 20.10.2015.).

(URL⁴) "Đenović – Photo guide" (nekoliko bokeljskih izraza).
https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=884201618278346&id=116008501764332 (Posljednji pregled 02.11.2015.).

(URL⁵) "BOKEŠKI RIJEČNIK OD IGALA DO ŠKALJARA".
https://www.facebook.com/permalink.php?id=172029902821317&story_fbid=400398196651152 (Posljednji pregled 02.11.2015.).

(URL⁶) "Ribanje je opijum". *Dubrovački vjesnik*. <http://dubrovacki.hr/clanak/22191/ribanje-je-opijum> (Posljednji pregled 02.11.2015.).

(URL⁷) KALIPEDIJA. <http://www.kalipedija.net/rjecnik/rjecnik.html>

(URL⁸) GROMAČA. <https://www.youtube.com/watch?v=RY5rzCZGHiQ> (Posljednji pregled 10.12.2015.).

(URL⁹) MARKO MARULIĆ, *JUDITA*. <http://www.bulaja.com/Marulic/pdf/judita.pdf>
(Posljednji pregled 11.12.2015.).

(URL¹⁰) ČAKAVSKO ZVIZDOSLOVJE.
http://hr.metapedia.org/wiki/%C4%8Cakavsko_zvizdoslovje (Posljednji pregled
16.12.2015.).

(URL¹¹) Lorger, Srećko. "Jargola, vrgola, rigola...". *Slobodna Dalmacija*, 2. 3. 2005.
<http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20050302/mozaik04.asp> (Posljednji pregled
11.12.2015.).

IZVORI PODATAKA I KRATICE NAVEDENE U TEKSTU

Arapski jezik (**arap.**): URL¹

Bibinjski govor (**BIB**): Šimunić (2013)

Brački govori (**BRAČ**): Šimunović (2009)

Brbinjski govor (**BR**): Rančić (2013)

Engleski jezik (**angl.**): URL¹

Francuski jezik (**franc.**): URL¹

Grčki jezik (**grč.**): URL¹

Iški govor (**IŽ**): Martinović (2005)

Latinski jezik (**lat.**): URL¹

Mađarski jezik (**hung.**): URL¹

Mletački (venecijanski) dijalekt (**mlet.**):
Boerio (1867)

Murterski govor (**MURT**): Juraga (2010)

Njemački jezik (**germ.**): Miličević (2006),
URL¹

Praslavenski jezik (**prsl.**): bilješke s
predavanjā prof. dr. sc. Josipa Lisca,
URL¹

Rivanjski govor (**RIV**): Radulić (2002)

Romanski jezici (**rom.**): Jernej (2005),
Boerio (1867), URL¹

Ruski jezik (**rus.**): URL¹

Saljski govor (**SA**): Piasevoli (1993)

Staroslavenski jezik (**strsl.**): Damjanović <et
al.> (2004)

Talijanski jezik (**tal.**): Jernej (2005), URL¹

Turski jezik (**tur.**): URL¹